

55983

1993. 06. 2. 3

375

1993/6

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA XXI. ÉVFOLYAM

z Erdélyi Szövetség szervezésében (Szabó Sándor felvételei)

Erdély jelenéről és jövőjéről tanácskoztak Egerben

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA XXI. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	<i>Fodor István: Pogány magyarság és keresztény magyarság</i>	3
	<i>Püspöki Nagy Péter: A plébánia szervezet egyházi keretei és azok érvényesülése az Árpád-kori Magyarországon</i>	9
	<i>Kubinyi András: Városi szervezetek a középkori Magyarországon</i>	15
	<i>László Gyula: „A szegény emberek régésze vagyok”</i>	19
	<i>Négyszáz éve foglalták vissza Fülek várát a töröktől (Böszörményi István)</i>	21
	<i>Jubiláló kórházak Debrecenben (Dr. Szűcs Ernő)</i>	25
	<i>Százéves az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (Dr. Krisztián Béla)</i>	28
	<i>Tápé búcsúi (Ifj. Lele József)</i>	29
	<i>A boricajárás (Kosztai István)</i>	32
	<i>Mikulás-napi szokások Győrben (Wacha Imre)</i>	34
	<i>Magyarok a múlt századbéli vilákiállításokon (Jakus Lajos)</i>	37
	<i>„A demokratikus értékek ellen is tisztogatás.” Tökés László nagyváradai püspökkel beszélget Beke György</i>	40
	<i>Zalai pecsétek a XVII–XIX. századból (Dr. Borsos András)</i>	43
	<i>Sembery Imre, az Országos Honvédelmi Bizottmány honi tagja (Dr. Kiss László)</i>	49
	<i>Serke, az egykori járási székhely (Danis Tamás)</i>	52
	<i>Tömörkény István levelei Zomborban (Silling István)</i>	55
	<i>A torockói Székelykő (Brassói Fuchs Herman)</i>	57
	<i>A XXI. Honismereti Akadémia</i>	
	<i>Kanyar József ünnepi megnyitója</i>	60
	<i>Notitia Hungariae Emléklapok kaptak</i>	61
	<i>Honismereti Emléklapok kaptak 1993-ban</i>	62
	<i>Kanyar József: Zárszó</i>	62
	<i>Egy régészeti szakkör munkája és lehetőségei (Kulcsár László)</i>	63
	<i>A Magyar Várkutatók Egyesülete (Dr. Fenyvesi László)</i>	65
	<i>Honismereti népfőiskola Szovátán (K. D.)</i>	69
	<i>Szent-Ivány Ferenc-émlénapok Ipolyvarbón (Z. Urbán Aladár)</i>	71
	<i>Gyetzai Péter: A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete I–III. (Székelyné Körösi Ilona)</i>	75
	<i>Csiffary Gergely: A hatvani posztómanufaktúra története (Dankó Imre)</i>	76
	<i>Két könyv a Battyhány-családról (Udvarhelyi Nándor)</i>	77
	<i>Henri H. Stahl: A régi román falu és öröksége (Demeter Zayzon Mária)</i>	78
	<i>Hodinka Antal-émlékkonferencia Nyíregyházán (Földvári Sándor)</i>	74
	<i>Lábadai Károly: Meg vagyok én búval rakva (Szirtes Gábor)</i>	79
	<i>Kiss József: Így éltünk az Érmelléken (Beke György)</i>	81
	<i>Kovács Antal: „Szíp kutya, randa eb” (Tuba László)</i>	82
	<i>Réthei Prikkel Miklós: Rákóczi kisúrfi (Fehér Zoltán)</i>	83
	<i>Honismereti Szövetség küldöttgyűlése (Bartha Éva)</i>	86
	<i>Honismeret a sajtóban (Derzsi Ottó)</i>	87
	<i>A HONISMERET ÉVFORDULÓNAPTÁRA (Mezey László Miklós)</i>	89
	<i>HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA</i>	108
	<i>A HONISMERET 1993. ÉVFOLYAMÁNAK TARTALOMJEGYZÉKE</i>	112

ÉVFORDULÓK

HAGYOMÁNY

SORSKÉRDÉSEK

TERMÉS

KRÓNIKA

KÖNYVESPOLC

A HONISMERETI SZÖVETSÉG HÍREI

Az első borítón a Füleki vár látható (*Böszörményi István* felvétele)

A KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

„Vitéz Kinizsinek hírét hallottátok-e?” – Lyka Károly emlékezete – Békavár – egy elfelejtett bácskai várról – Jókai és Mikszáth Illyefalván – Néprajzi eredmények és feladatok Somogyban – Lakitelek újratelepülése – Kérelem–panasz–pör (Egy kaposvölgyi kisparaszti családi levéltár lapjairól) – Üdvözlési formák két oláh cigány közösségben – Gyümölcsaszalás kisari módra – Bözödújfalú sorsa bevégeztetett? – A történeti Hont megye néprajzi kutatása.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Bartha Éva, a Legújabbkori történeti Múzeum gyűjtemény-vezetője, Bp. – **Bartók Györgyi** könyvtárvezető, Magyar Művelődési Intézet, Bp. – **Beke György** író, Bp. – **Borsos András** dr. levéltáros, Zalaegerszeg – **Böszörményi István** tanár, Fülek – **Brassói Fuchs Herman** tanár, Kolozsvár – **Danis Tamás dr.** tanár, Rimaszombat – **Dankó Imre** ny. múzeumigazgató, Debrecen – **Demeter Zayzon Mária** szociológus, Bp. – **Derzsi Ottó** ny. tanár, Bp. – **Fehér Zoltán dr.** ny. főiskolai docens, Bácsa – **Fenyvesi László** dr. történetíró, Bp. – **Fodor István** c. főigazgató, Magyar Nemzeti Múzeum, Bp. – **Földvári Sándor** aspiráns, KLTE, Debrecen – **Jakus Lajos** múzeum-vezető, Péc – **Kanyar József** dr. ny. levéltárigazgató, Bp. – **Kiss László** dr. körzeti orvos, Csilliradvány – **Kosza István** tanár, Tatrang – **Krisztián Béla dr.** egyetemi adjunktus, Pécs – **Kubinyi András** egy. tanár, ELTE, Bp. – **Kulcsár László** ÁMK igazgatóhelyettes, Nagykamarás – **László Gyula** ny. egyetemi tanár, Bp. – **Lele József** ifj. gyűjteménykezelő, Tápé – **Mezey László Miklós** könyvtáros, Széchenyi Könyvtár, Bp. – **Mokos István** ny. korrektor, Bp. **Püspöki Nagy Péter** egy. docens, ELTE, Bp. – **Silling István** levéltáros, Kapusztina – **Székelyné Kőrösi Ilona** főmúzeológus, Kecskemét – **Szirtes Gábor** tanár, Pécs – **Szűcs Ernő** dr. ny. egyetemi adjunktus, Debrecen – **Tuba László** könyvtárigazgató, Győr – **Udvarhelyi Nándor** geológus, Miskolc – **Wacha Imre** egy. adjunktus, ELTE, Bp. – **Z. Urbán Aladár** tanár, Ipolyvarbó

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BARTHA ÉVA
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ
KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
MÁNDLI GYULA

SÁRAY-SZABÓ ÉVA
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
SZÍKOSSY FERENC
NÓTÁRIUS JÓZSEF (műszaki szerkesztő)

ISSN 0324-7627. Szerkesztőség, Bp. I., Corvin tér 8. II. 405. Postacím: Bp. 1922 Pf. 15. Telefon: 201-5207. Szerkesztőségi nap: csütörtök. 93/4296 VESZPRÉMI NYOMDA RT. Felelős vezető: Fekete István igazgató. Terjeszti a Magyar Posta és alternatív terjesztők. Példányonkénti ára: 58 Ft. Évi előfizetési díja: 300 Ft. Előfizethető postautalványon, valamint a következő pénzforgalmi jelzőszámra: MNV HPI Hírlapelőfizetési és Lapellátási Iroda, Bp. 021-02799-219-98636. INDEX-25387.

Pogány magyarság és keresztény magyarság

Előadásom címét némi változtatással Deér Józseftől kölcsönöztem. Nem csupán a korszakkal foglalkozó történészeknek, hanem a történelemkedvelők széles táborának is nagy öröme szolgálta, hogy a Holnap Kiadó reprint kiadásban megjelentette Deér József Pogány magyarság, keresztény magyarság című, elsőként 1938-ban napvilágot látott könyvét. A kiváló történétíró e jeles munkája a magyarság európai történelmének első nagy sorsfordító korszakát rajzolja meg: a keletről, a sztyeppei népek köréből kiszakadt őseink beilleszkedését az európai népek közösségébe. Műve ma is szellemi élményt jelentő olvasmány, mondanivalóját irodalmi igényű próza formájában adja elő, gondolatmenete kristálytisztán áll olvasói előtt.

Deér József a német szellemtörténeti irányzat egyik legjelentősebb magyarországi képviselője volt, s így természetes, hogy e jól kiérlelt, összefoglaló munkája is ennek az irányzatnak a jegyeit viseli magán. Művének azonban számos olyan megállapítása van, amely napjainkig sem veszítette el jelentőségét. A magyar őstörténet kérdéseit áttekintő gondolatmenete például helyesen bírálja az akkor népszerű nyelvcsere-elméletet, amely nemrég újból felbukkant Halasi Kun Tibor dolgozatában.

A kutatók ugyanis áthidalhatatlan ellentmondást láttak abban, hogy minden számba jöhető forrásunk a honfoglaló magyarságot erős katonai szervezettségű nomád népnek ábrázolja, míg legközelebbi nyelvrokaink, az obi-ugorok még a XIX. században is kezdetleges halászó-vadászó életmódot folytattak. Deér szavaival: „A tudósok többsége ma egy kiegyenlítő elméletet vall, mely kétségkívül alkalmas arra, hogy a primitív ősműveltség és a honfoglalók magas színvonalú kultúrája között tátongó szakadékot eltüntesse. Eszerint egy harcias török pásztornép a magyarok primitív őseit leigázta, szervezetébe olvasztotta, viszont elsajátította nyelvüket s elfeledte a maga török idiómáját. Ennek az elméletnek alapja az a kutatásban kezdetlől ott kísértő föltevés, hogy a történeti időkből ismert vogul és osztják műveltségi állapot minden aggály nélkül azonosítható a régi ugor népek s közöttük a magyarság kultúrájával. Az uralkodó őstörténeti felfogás ezért nem tulajdonít különösebb jelentőséget annak a ténynek sem, hogy a mai vogulok és osztjakok egészen máshol és teljesen különböző életviszonyok közepette laknak, mint az ősmagyarsággal való együttélésük idején”.

A szerző vélekedésével ma is teljes mértékben egyetérthetünk, annál is inkább, mivel az általa bírált régi nézet ma is vissza-visszatér időnként. (Könyve után egy esztendőre – 1939-ben – jelent meg Zichy István Magyar őstörténet című munkája, amelyben részletesen kifejti a nyelvcsere-re vonatkozó elgondolását.) Helyesen mutatott rá, hogy a történelemben a „fejlődés” nem csupán előre vihet, tehát egy-egy nép társadalmi, gazdasági és műveltségi nem minden esetben válik egyre fejlettebbé, magasabb színvonalúvá, hanem számtalan példa van arra is, hogy valamely közösség kedvezőtlenebb életföldrajzi övezetbe, kedvezőtlenebb politikai vonzáskörbe kerülve megreked gazdasági és társadalmi fejlődése, vagy kényszer hatása alatt degradálódik. Deér jól kiigazodott az 1930-as évek nyelvészeti és néprajzi vitáiban, ami azon kérdés körül forgott, hogy nyelvünk lótarással kapcsolatos, ugor kori szavai (ló, nyereg, ostor, fék, harmadfű ló, másodfű ló) elegendő bizonyítékok-e arra, hogy a mai obi-ugorok és magyarok ősei már lótarok, azaz lovas nép voltak. A szerző egyértelműen az igenlők oldalán állt, s ennek fényében ítélte meg az ugor elődök ősi műveltségét: „Míg a finn-permi nyelvek ősi szókincse elsősorban vadászó-halászó, tehát zsákmányoló életmódra utal, addig az ugor ág nyelveiben a vadászatra és halászatra vonatkozó kifejezések jelenléte mellett oly sokatmondó nyomokra bukkanunk, melyek alapján az ugor ág állattenyésztő, sőt egyenesen lótenyésztő kultúrájára kell következtetnünk”.

A fentiek értelmében joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy „...az etnológia számos példáját ismeri a népek helyváltoztatásával összefüggő átalakulásának, azaz kultúrájuk oly elcsenevésesedésének, amelyet az éghajlati viszonyok s a táplálékszerzés megváltozott lehetőségei idéznek elő. A mai obi-ugor népek vándorlásának ismeretében alig lehet kétséges, hogy sem a rájuk vonatkozó modern néprajzi leírások, sem pedig a XVI–XVIII. századi írók tudósításai nem jöhetnek tekintetbe annak az ősi műveltségnek megítélésénél, mely a mostaninál aránytalanul kedvezőbb életviszonyok közepette alakult ki s melynek azóta csak visszafejlődés és satnyulás juthatott osztályrészul”.

Joggal folytatja tovább ennek alapján gondolatmenetét: „Ha a magyarok finnugor ősei a XVI–XVIII. századi vogulokkal és osztjakokkal állottak egy nívón, akkor sohasem következett volna

be oly arányú török keveredés, mint amiről a honfoglaló magyarság politikai és hadi szervezete, nyelve, etnikuma és műveltsége tanúskodik: „oly néppel, mely a mai vogulok és osztjákok színvonalán áll, egy török nép nem is tudott volna mit kezdeni. (Németh Gyula)”.

Az utóbbi mondatból kiviláglik, hogy Deér tökéletesen osztotta és átvette Németh Gyula elgondolását a magyar-török kapcsolatokat illetően. Ennek értelmében a fejlett állattartással és földműveléssel is foglalkozó bolgár-törökséggel a magyarság az Urál folyó és Nyugat-Szibéria területén került érintkezésbe a Kr. u. V. század előtt. Deér szerint nem a primitív, természeti gazdálkodást folytató, hanem a szintén „harcos, lovas magyarság... csatlakozott a nála számottevőbb és erősebb bolgár-török néphez. Ezt a csatlakozást úgy kell elképzelnünk, ahogy az ilyen folyamatok az eurázsiai sztyeppe életében általában lejátszódtak. A bolgár-törökök rendbeszedték a velük békés úton vagy harc árán kapcsolatba jutott magyarságot, mely birodalmuk egyik egységeként, törzseként helyezkedett el népközösségükben”.

Az ősmagyarság műveltségi állapotáról írottak azonban e ponton ellentmondásba kerülnek a kor divatos bolgár-török-teóriájával. Hiszen amennyiben két, nagyjából hasonló gazdálkodású és katonai erejű nomád népcsoport közül az egyik a másiknak alárendeltségébe kerül, akkor a győztes részére szabdalja a legyőzöttet, régi uralkodó elitje helyébe a saját embereit ülteti. Ezt az ellentmondást Deér úgy véli feloldani, hogy a magyarok a bolgár-törökség keretein belül önálló néprészként éltek. „A bolgár-török hatás révén a magyarság ősi műveltsége tehát csupán gazdagodott, harmonikus kiegészítést nyert, anélkül azonban, hogy alapjellege megváltozott volna. Új környezete, a délorsz sztyeppevidék már a nagystílű hódító nomád népek világa volt, melyben a magyarság is ilyené alakult. Nyelvének fennmaradása egyedül azzal a feltevéssel magyarázható, hogy a bolgár-törökök politikai szervezetében külön törzset alkotott, mert ha a magyarokat szolgálkként osztották volna szét a hódítók között, akkor a finnugor nyelvnek nyomtalanul el kellett volna tűnnie és a Kárpátok medencéjét már egy teljesen törökös etnikumú és török nyelvű nép vette volna birtokába...”

E ponton – nézetem szerint – a szerző saját korábbi gondolatmenetével feloldhatatlan ellentmondásba kerül. Jól látja ugyanis, hogy a sztyeppetörténet tanulságai szerint a legyőzött nép sorsa törvénytörően az alávétettség, uralkodó elitjének kiirtása vagy alávétése. Nem tud azonban mit kezdeni azzal a makacs ténnyel, hogy az 1930-as évek uralkodó felfogása szerint a bolgár-török alattvaló magyarság mégis meg tudta őrizni nyelvét és népi kultúráját. Ezért folyamodik a bemutatott szellemi bűvészműtávhöz, melynek lényege: a magyarságot ugyan a bolgár-törökök „rendbeszedték”, átalakították politikai és hadi szervezetüket, mégis valami csoda folytán meghagyták önállóságukat, érintetlenül hagyták népüket és hatalmi elitjüket.

Ilyenfajta csodák pedig aligha történhettek meg. A hódító a hatalmi elitet még akkor is félreállítja, ha a nagy tömegű népességgel nem tud mit kezdeni. Jó példa erre a mongolok XIII. századi hódítása, amikor a kelet-európai nomádokat (főként a kunokat) legyőzték, a hatalom csúcsára saját embereiket ültették. Igaz, a kelet-európai sztyeppe török nyelvű népeit nem tudták felforgatni, mert ezeken a területeken csak rendkívül kis számú mongol telepedett meg. Viszont nem is gyakoroltak szinte semmiféle hatást e népek műveltségére. A bolgár-törökség és a magyarság viszonyában viszont Deér feltételezi, hogy az uralkodó bolgár-törökök számosabb és erősebb, továbbá magasabb műveltségű nép volt a magyarságnál. Elképzelése tehát semmivel nem támasztható alá, s aligha egyéb pusztán spekulációnál. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a sztyeppetörténet általános törvényei őseink életét is meghatározták.

Ma már aligha lehet kétség, hogy az 1930-as évek felfogása a magyarság korai történetét illetően igen sok szempontból felülvizsgálatra szorul. Minden adatunk arra vall, hogy a magyarság távoli ősei önálló néppé válásuk előtt mind az állattartást, mind a földművelést megismerték, s ugor rokonnépeitől délebbre lakhattak, a nyugat-szibériai ligetes sztyeppe övezetében. Nagyjából Kr. e. 1000 és 500 között vált önálló néppé, abban az időben, amikor Eurázsia füves pusztaságain gyökeret vert az új típusú vándorló-legeltető állattartás, a nomadizmus. Ennek a nagy történelmi jelentőségű folyamatnak őseink is szükségszerűen részesei voltak, bárhol is éltek e földrajzi sávban.

Ez idő tájt alakulnak ki az Altajtól a Kárpátokig az első nagy nomád birodalmak, amelyek élén Ázsiában a szakák, Kelet-Európában pedig a Hérodotosz leírásából jól ismert szkíták állottak. A sztyeppet ekkoriban hosszú évszázadokig zömmel iráni nyelvű nomádok lakták. A helyzet a Kr. utáni évszázadokban változott meg, amikor Ázsiából nyugat felé tartó útjukon megjelentek az első török nyelvű népek. A nagy népi-nyelvi átalakulás döntő mozzanatai voltak előbb a hunok nyugatra vándorlása a III–IV. században, majd a bolgár-török nyelvű onogurok megjelenése Kelet-Európában 463 körül, s a VI. században az avarok és a türkök nyugat felé törő áradata. Néhány évszázad alatt a korábban zömmel iráni nyelvű sztyeppén a török nyelvű népek jutottak túlsúlyba.

Írott források hiányában őseink önálló népi életének első századairól alig tudunk valamit. S ebben a tekintetben az egyre szaporodó régészeti leletektől sem várhatunk egyértelmű eligazítást. A főbb vonásaiban az egész sztyeppén hasonló életmód ugyanis minden nomád népnél hasonló anyagi (és jórészt szellemi) kultúrát hozott létre, tehát rendkívül nehéz az egyes népek tárgyi hagyatékát egymástól elválasztani. Annyi azonban bizonyos, hogy az ősmagyarok az első időkben bizonyára iráni nyelvű nomád népek szomszédságában élhettek, s csak későbbben, a Kr. utáni évszázadokban tűnhettek fel török nyelvű szomszédai. Azt is rendkívül nehéz megállapítani, hogy a bolgár-török típusú nyelvekből származó mintegy 250 jövevényszó – amelyek zöme valóban a belterjes állattartással és a földműveléssel kapcsolatos – mikor került át szókincsünkbe. Elődeink valamikor a VI. században települtek át nyugat-szibériai hazájukból a Középső Volga és az Urál hegység közötti területre. (Julianus barát nyomán – aki itt 1236-ban magyarul beszélő közösséget talált – ezt a területet nevezzük Magna Hungariának.) Az első onogur (bolgár-török) népcsoportok – a volgai bolgárok – a Volga és a Káma egybeszakadásának vidékén, a régészet jól igazolt adatai alapján, valamikor a VIII. század közepe körül jelentek meg. Első csoportjaik azonban innen délre már 50–100 évvel korábban megvetették a lábukat. Talán ők lehettek az első bolgár-török nyelvű közösségek, akikkel őseink kapcsolatba kerültek. Nem kizárt azonban az sem, hogy a Dél-Urál vidékén már évszázadokkal korábban voltak bolgár-török szomszédai, akiknek régészeti nyomai egyelőre még nem azonosíthatók. 700 után a magyarság zöme délre költözik a Volga–Don vidékére, ahol a Kazár Kaganátus népeinek sorsában osztozik. (Az első fejedelem neve után Levedíának nevezett területre.) A kazárok – az újabb bizonyítékok szerint – szintén a bolgár-török nyelvek egyikét beszélték. Aligha vonható kétségbe, hogy nevezett jövevényszavaink döntő többsége ebben az intenzív kazár–magyar és bolgár–magyar kapcsolatokkal jellemezhető korszakban, a VIII–IX. században került a nyelvünkbe. A IX. század közepe körül csatlakoztak őseinkhez a kazár kagán ellen fellázadt, de vereséget szenvedett kabarok, akiknek nyelve a kazárokéhoz volt hasonló, azaz szintén bolgár-török nyelv volt. Ők – Bihorbanszületett Konstantin bizánci császár tanúsága szerint – még a X. század közepén is beszélték ősi nyelvüket. Így joggal feltehető, hogy bolgár-török jövevényszavaink nem kis hányada a magyarságba beolvadt kabarok nyelvéből való.

De Kazária területére vezetnek bennünket Kárpát-medencei műveltségünk ősi szálai is. Itt lehetjük felhonzogalálaskori tárgyi kultúránk számos előzményét, itt találjuk legkorábbi településeink szerkezetének, építménytípusainak és használati tárgyainak előképeit is. Így tehát itt bontakozik ki szemünk előtt a nyelvi kölcsönzésnek anyagi háttere, amelynek igen fontos történeti tanulsága van: a magyarság részese volt annak a megtelepedési folyamatnak, amely ebben a korban a kazár birodalmat és szomszédságát jellemezte. Honfoglalóink tehát nem olyan fajta vegytiszta nomádok voltak, amilyenek még Deér József jellemezte őket. Nem kétséges, hogy jelentős földműves tömegeik is voltak, amikor átlépték a Keleti-Kárpátok hegykaréját s e földművelők csak időlegesen voltak kényszerültek pásztorok, akik az új hazában letelepedvén újból szántóvetőkké váltak. Deér mondata („A honfoglaló magyarság, mint minden nomád nép, eredendően katona volt.”) a múlt századi, nemesi eredetű történelemszemléletet tükrözi, s már az 1930-as években sem tekinthető megalapozottnak.

A korszak katonai és politikai viszonyai természetesen a honfoglalást megelőző jó két évszázadban sem voltak állandók a kelet-európai sztyeppén. A magyarság helyzete is többször változhatott. Az azonban valószínűnek látszik, hogy hosszú ideig kazár fennhatóság alatt vagy kazár szövetségben éltek. A kazár fennhatóság kétségtelen jele a bizánci császár művében, amikor arról számol be, hogy az első magyar fejedelmet, Levedit még a kazár kagán állítja a magyarok élére, s előkelő kazár nőt ad hozzá feleségül. E momentumot helyesen értelmezi Deér, s azt is, hogy később Álmos és Árpád hatalomra jutása a magyarság függetlenedésének jele. Ez a IX. század közepe körül, a kabarok csatlakozása után következhetett be, amikor őseink a Don-vidékről nyugatabbra, Etelközbe költöztek. (862-ben már innen vezették hadjárataikat a frank birodalomba.) A magyar nép és nyelv megmaradásának egyik legfőbb oka nézetem szerint az lehetett, hogy a magyarságot egyik török szomszédja sem osztotta be birodalmába, nem szervezte át, ahogyan Deér gondolta, hanem jelentős katonai erővel rendelkezvén, önállóságát – vagy viszonylagos önállóságát – meg tudta őrizni. Nem lehetett tehát szó arról, hogy valamelyik török nép „megszervezte” a magyarságot, mert akkor menthetetlenül elveszett volna a török népek tengerében. Hatással persze voltak politikai és hadi szervezetre, nyelvére és műveltségére sztyeppéi – előbb iráni, majd török nyelvű – szomszédai, de nem ők varázsoltak belőlük harcias, nomád szervezetű népcsoportot, ahogyan ezt az 1930-as évek divatos nyelvészeti és történetírói felfogása vallotta. E nyelvészek és történészek abba a hibába estek, hogy törzsneveinkből messzemenő néptörténeti következtetést vontak le. Igaz, törzsneveink többsége török nyelvek-

ből eredeztethető. De csak e törzsek nevei! Népeességük viszont – minden számításba jöhető forrásunk tanúsága szerint – túlnyomórészt magyar nyelvű volt.

Ugyancsak máig ható Deér Józsefnek a magyarság néppé válásával (etnogenezisével) kapcsolatos elképzelése. Nézete szerint „...a lovasnomád kultúrkörben nem a fajiság és nem a nyelv a néppé válás és birodalom szervezés alapja, hanem a politikai és katonai vezetés, mely egy-egy dinasztia irányítása alatt egységbe tömöríti az azonos kultúrájú újat feszítő népeket. A népalakulatoknak ez a sajátos természete érteti meg velünk azt is, hogy a magyarság az V–IX. századig miért nem szerepel mostani nevén, s miért mindig idegen uralkodónépek nevei alatt, anélkül azonban, hogy nyelvét és népegyéniségét ezáltal elvesztette volna. Ahogy a hun nagykirály és türk kagán hunokká és türkökké teszi a legyőzött és beszervezett lovasnépeket, ugyanúgy veszi fel a magyarság is mindazoknak a népeknek nevét, melyek ebben az időben a délorosz szeptepvidéken többek között fölötté is uralkodtak. Ezért nevezik őket letűnt népek nevén hol onoguroknak és szavíroknak, hol pedig türköknek, mert ezeknek a népeknek politikai szervezetébe tartoztak, birodalmuk egyik törzsét alkották és így a politikai keret nevét is felvették”.

E nagyívű és tetszetős gondolatmenet azonban korántsem olyan magától értetődő, ha a konkrét történeti adatok fényében vizsgáljuk. Érthetetlen például, miért viselte – pontosabban kapta – a magyarság a bolgár-török onogur népvét, hiszen kétségtelen, hogy őseink nem tartoztak Kuvrát bolgár uralkodó VII. századi Kubán-vidéki birodalmába. De arról sincs tudomásunk, hogy létezett volna szavír birodalom, amelynek keretei közé tartoztak volna. (Nem is beszélve arról, hogy a nyugati források – antik eredetű irodalmi toposzok alapján – szkítáknak is nevezik őseinket, márpedig ők csak jó ezredév múltán jelennek meg azokon a délorosz területeken, ahol valaha a szkíták éltek.) Nem olyan egyszerű és magától értetődő tehát a népevek kialakulása, mint azt Deér láttatja olvasóival. Nyilvánvaló például, hogy onogur népvünk (amelyből a ma is használt vengr, hongrois, Hungarian, Ungarn népnév származik) úgy alakulhatott ki akkori szomszédaink körében, hogy őseink egy ideig valóban azon a területen éltek a Kaukázustól északra elterülő vidékeken, ahol korábban az onogur szállások voltak. Néptörténeti szempontból azonban sohasem az a népnév mérvadó, amelyet a szomszédok használnak, hanem ahogyan egy nép önmagát nevezi, tehát önelnevezése. Márpedig ez – mint alább még azt bővebben kifejthetjük – minden bizonnyal minden időben a 'magyar' népnév volt. E népnév egyébként ugyanúgy a IX. században tűnik fel az arab forrásokban, amikor 'türk' és 'onogur' népvünk a bizánci írónál. A korábbi időben viszont – tudomásunk szerint – nem jegyezték fel a magyarság nevét, legalábbis nincs erre vonatkozó egyértelmű bizonyítékunk.

Idézett gondolatmenetét folytatva, Deér arra a következtetésre jut, hogy a magyarság, mint nép csupán politikai, katonai keretek közt létezett, s nem is rendelkezett önálló népi (etnikai) tudattal. „A magyarság igazában akkor vált néppé, midőn eredetileg egy törzs jelzésére szolgáló neve az egész népközösség egységének kifejezőjévé vált” – írja. Ez pedig véleménye szerint a IX. század végén következett be, amikor Árpád, a Megyer törzs feje az egész törzsszövetség fejedelme lett. A fejedelem nemzetségének totemisztikus eredethagyománya, a turulmonda élt a nép emlékezetében, ami egységének is jelképe volt. A népek magának viszont nem volt eredetmondája.

Deér József elgondolásának ezen része alapjaiban elhibázott, s ma már aligha nevezhető egyébként, mint tetszetős ötletnek. Kiváló történésünk, Szűcs Jenő 1970-ben írt, de teljes terjedelmében csak nemrég megjelent munkájában Deérnek éppen ezt az ötletét cáfolta meg briliáns okfejtéssel. (Ld. Szűcs Jenő: A magyar nemzeti tudat kialakulása. Magyar Östörténeti Könyvtár, 3. Szeged 1992. Ebben a „Gentilizmus”. A barbár etnikai tudat kérdése c. dolgozata.) Szűcs Jenő nem csupán arra a nyilvánvaló tényre hívja fel a figyelmet, hogy a magyarságnak igenis van eredethagyománya, mégpedig a Kézai krónikájában lejegyzett ún. csodaszarvas-monda, hanem arra is perdöntő bizonyítékokat hoz fel, hogy őseink népi (etnikai) tudata tetten érhető Árpád-kori írott forrásainkban, s az az kétségtelen, hogy e népet összetartó „mi”-tudat kimutatható a honfoglalást megelőző évszázadokban. Ehhez talán azt is hozzátehetjük, hogy e tudat léte jóval korábbi időben is joggal feltehető. Erre utal ugyanis a magyarság önelnevezése, a 'magyar' népnév, amelynek számos jelentésmagyarázata közül bizonyára azt tarthatjuk a legmegalapozottabbnak, amely szerint e kéttagú szó ('magy' + 'er') jelentése 'beszélő ember'. Az ilyen típusú népevek szembeállítják egymással a számukra érthetetlen nyelven beszélő közösségekkel az érthető nyelven beszélő saját közösségüket, ami félreérthetetlenül a közösségi „mi”-tudat létrejötté utal. (Hasonló megfontolásból nevezték a régi görögök szomszédait „barbarosz”-nak, azaz „habogók”-nak, a szlávok pedig „nyemec”-nek, azaz „némák”-nak a germánokat.) A 'magyar' népnév pedig kétségkívül akkor alakult ki, amikor az ősmagyar nép, hiszen a 'magy' előtag megtalálható a nyelvrokron vogulok önelnevezésében (manysi), valamint az egyik obi-ugor házassági csoport

(frátria) nevében is (mosz). Úgy vélem tehát, hogy az ősmagyarságnak önálló néppé válása kezdetétől volt népi (etnikai) tudata, s feltehetően erre az időre nyúlhat vissza eredetmondánk is.

Nyilvánvaló tehát, hogy etnikai tudattal rendelkező magyarsággal számolhatunk immár mintegy kétezeröttszáz esztendője, amely a sztyeppén töltött másfél ezer év alatt mindvégig megőrizte önálló népi alkatát és ősi nyelvét. Teljesen elképzelhetetlen, hogy a különböző törzsszövetségekben megbúvó, a törökség által „rendbeszedett” magyar népcsoportokból csak Árpád szervezett volna egységes népet. E feltevés semminemű adattal nem igazolható. Ennek ellenére ez az elgondolás – igaz, marxista kontóbszen – még az elmúlt évtizedekben is követőkre talált történéseink körében, s ma is akadnak hívei. (Ezt vallja például az Amerikában élő Boba Imre is.) Ugyanakkor adataink azt is egyértelműen igazolják, hogy a magyarság népi összetétele e hosszú időszak alatt korántsem maradt változatlan, hiszen néprészek szakadtak le róla (például a szavárd-magyarok, vagy a Magna Hungariában maradtok), s idegen eredetű népcsoportok csatlakoztak hozzá (mint a kazáriai kabarok). A csatlakozott elemek azonban soha nem lehettek többségben s nem foglalhatták el a társadalmi elit pozícióját. Ebben az esetben ugyanis a sztyeppén aprócska szigetként élő magyar nyelvű közösség menthetetlenül feloldódott volna az alapvetően más nyelvű népek tengerében.

Deér József ugyancsak tetszetős gondolatmenettel vázolja fel a magyar történelem egyik legfontosabb fordulópontjának történetét, a magyarság államalapítását és az Európába való beilleszkedésének folyamatát. Számos, ma is helytálló szempontot hangsúlyoz. Helyesen látja, hogy a magyarság kereszténység előtti hitvilága egyáltalán nem volt primitív, hiszen a hitélettel kapcsolatos, honfoglalás előtti szavaink – ahogyan László Gyula szokta megjegyezni – elegendőek a Biblia lefordítására. S az is kétségtelen tény, hogy őseink már Levédiában és Etelközben valamilyest megismerkedhettek a keresztény tanokkal a bizánci hittérítők révén. Jól látja, hogy a nomádok nem csupán a más nyelvű és eredetű népekkel szemben tanúsított messzemenő türelmet, hanem a más vallásúakkal szemben is. Elegendő a kazárok vallásáról tudósító arab forrásokra utalnunk, amelyekből kitűnik, hogy csak az uralkodó réteg volt zsidó vallású, a birodalom népeinek zöme pogány, mohamedán vagy keresztény volt. Ugyanezt tapasztaljuk később a mongoloknál is. Szép példa a magyarság hitvilágának sokszínűségére a még talán Etelközben készült tiszabzdédi tarsolylemez, amelyen a táltoshit igazoló életfa görög keresztet ölel, s két oldalán az iráni zoroasztrizmust jelképező állatalakok helyezkednek el. Honfoglalás kori temetőinkben pedig már tucat szám jelentkeznek a kereszténység jelképei, a zömmel bizánci eredetű kereszték. S ne feledjük, a X. század közepén Erdélyben bizánci püspök működött.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a honfoglaló magyarság jórészt már keresztény lett volna. Hiszen a keresztet legtöbbször nem hitük jeleként, hanem csupán ékszerként viselték. (A temetkezési szokások ugyanis még a pogány hagyományokat követik.) A pogány magyarság hitéletének – pontosabban: hitvilágának – fejlettségét ma másban látjuk.

Kiváló néprajzkutatónk, Diószegi Vilmos mutatta ki, hogy a magyarság kereszténység előtti hitvilága lényegét tekintve a sámánizmus, vagy más szóval a táltoshit volt, amelynek elemeit népünk a XX. századig megőrizte emlékezetében, babonáiban, meséiben. E nagy horderejű tudományos felismerés sokakban azt a téves elképzelést alakította ki, mintha honfoglalóink hitvilága olyan lett volna, mint azon elmaradott körülmények közt élő szibériai népeké, amelyeknél a néprajztudósok a még élő sámánizmust megfigyelték. Dienes István mutatott rá 1985-ben megjelent tanulmányában, hogy a fenti két állapot összevetése alapvetően elhibázott, hiszen a honfoglaló magyarság összehasonlíthatatlanul magasabb gazdasági és társadalmi színvonalon állott, mint a szóban forgó szibériai népcsoportok. Ősi táltoshitünket tehát nem ez utóbbiak sámánizmusával kell összevetnünk, hanem a jóval fejlettebb társadalmi berendezkedésű avar és mongol hitvilággal, ahonnan adataink vannak az uralkodó udvarában élő sámán arisztokráciáról. Helyesen ismeri fel, hogy a „...személyi függőségű államokat nem csupán a fejedelem szolgálatában álló katonai kíséret fegyverei kovácsolták össze, hanem azzal egyenrangúan az udvari sámánok által szentesített tudati elemek is”. (Dienes István: A sámánok társadalmi szerepe a nomád államokban. Az őshazától a Kárpátokig. Szerk. Szombathy Viktor. Bp. 1985. 375–387. 1. old.)

A honfoglalást megelőző évszázadban tehát kazár mintára és kazár hatásra nem csupán a kelti, félnomád típusú magyar fejedelmi hatalom jött létre (a kettős fejedelemség), hanem létrejött ennek egységes színezetű, központosított ideológiai támasza is, amelynek élén a fejedelemtől függő sámánarisztokrácia állott. Ebben az értelemben beszélhetünk tehát honszerzőink fejlett hitvilágáról, amely bár nem volt téves vallás, de a fejedelmi hatalmat támogató, többé-kevésbé egységes rendszert alkotott. Nem értelmezhető tehát e kor magyar hitvilágának fejlettsége oly módon – amint ez napjainkban egyre-másra felüti a fejét –, hogy honfoglalóink nagy része már Géza és István kora előtt is keresztény lett volna. Az uralkodóházat szolgáló, pogány „főpapok”

által irányított hitélet azonban nagymértékben előkészítette a talajt a tételes vallás befogadására, amit szintén az uralkodó akarataból terjesztettek. A kereszténység meggyökeresedését persze elősegítette az a körülmény, hogy a magyarság egy része – vagy egésze – már nem állott ismeretlenül a keresztény tanok előtt. A döntő mozzanat azonban nézetem szerint nem ez volt, hanem az elmondottak.

Történetírásunkat régóta foglalkoztatja a magyarság nagy történelmi sorsfordulójának az a kérdése is, hogy az uralkodó pogány elit miért adta fel viszonylag könnyen hatalmi pozícióit. Kézenfekvő ugyanis a korábban itt élt avarság történelmének párhuzama. A szintén nomád gazdálkodású és társadalmi berendezkedésű avarság a Kárpát-medencében sok szempontból hasonló életutat járt be, mint honfoglalóink. Nomád gazdálkodásuk az ilyen életformára földrajzi szempontból alkalmatlan Kárpát-medencében az évszázadok alatt jelentősen átalakult. Ma már az avar falvak tucatjait tárták fel, illetve azonosították a régészek. Kétségtelen, hogy az avar birodalom VIII. századi történetében már korántsem a nomád életmód dominált, hanem a belteresebb állattartás és a földművelés. Az avar arisztokrácia azonban szívósan őrizte keleti hagyományait, nomád uralkodói szervezetét. Minden bizonnyal ez a feszítő belső ellentmondás okozta birodalmuk bukását. A 800 körüli években azért lett az avarság az idegen hódítók könnyű zsákmánya, mert az uralkodó elit nem ismerte fel a politikai, társadalmi és vallási változtatások szükségességét. A belső hatalmi harcok – melyek okairól nincsenek forrásaink – felemésztették katonai erejüket.

A két nép sorsában az a párhuzam is kitapintható, hogy a magyarság történelmében is kialakult hasonlóan kritikus válsághelyzet, mégpedig a kalandozó hadjáratok kudarca után, a 960–970-es években, amikor várható volt, hogy az egységesült, ereje tudatára ébredt nyugati szomszéd lesújt a magyarságra, az Európát több mint fél évszázadig rettegésben tartó keleti jövevényre. Géza nagyfejedelem azonban remek diplomáciai érzékkel békét ajánlott és térítő papokat kért a német szomszédtól, s fiát keresztény uralkodóvá neveltette. Megmaradt tehát a dinasztia uralma, megmaradt a nép és az ország. Kétségtelen, hogy ebben óriási szerepet játszott az a rendkívül szerencsés történelmi körülmény, hogy mintegy hetven éven át két olyan zseniális uralkodó ült a fejedelmi és a királyi trónon, mint Géza és Szent István, akik koruk kiemelkedő politikai stratégái voltak, nem rövid távú taktikai lépésekkel igyekeztek biztosítani hatalmukat, hanem felismerték az egész magyarság hosszú távra szóló érdekeit. S ami ennél semmivel sem kisebb jelentőségű: felismerték az országon belüli valós helyzetet, az érlelődő változások szükségszerűségét.

Milyen volt ez a belső helyzet, amely változásra érett?

Mindenekelőtt a X. századi magyar gazdálkodás és életmód állapotát kell szemügyre vennünk. Említettük, hogy a magyarság jelentős földművestömegeket is hozott magával keleti hazájából. Gardízi azon adatát, hogy a magyaroknak „sok szántóföldjük” volt a keleti szállásokon, idézett könyvében Deér József még úgy értelmezte, hogy „... e szántóföldekre való hivatkozást sem szabad úgy értenünk, mintha Levédia és Etelköz térségein ők maguk váltak volna földművelők-ké... Egy nép, amely odamegy, hol a legeltetésre több fű kínálkozik, aligha rendelkezhet saját kezelésében tartott sok szántófölddel. Ezt az ellentmondást csak úgy tudjuk megmagyarázni, ha a szlávokhoz való viszonyunkat vesszük figyelembe. A magyarok tehát egyrészt hódolattaják és adóztatják a szlávokat, másrészt pedig hadifogolyként hurcolják őket szállásaikra. E rabszolgák egy részét eladják, más részét azonban nyilván maguknál tartják és házimunkák végzésére használják ki munkaerejüket. Miután pedig a szlávokat elsősorban földművelésre lehetett használni, természetes, hogy állandóbb szállásaik közelében erre a munkára szorították őket”.

Való igaz, forrásaink sólnak arról, hogy a magyarok hadjáratokat indítanak a szláv (keleti szláv) törzsek ellen, adót és rabszolgákat szednek, akiket aztán a keresi vásárokon a bizánci kereskedőknek adnak el, pontosabban: cserélnek el bizánci brokátra, gyapjúszőnyegekre és más bizánci árukra. Az is joggal feltehető, hogy a szorosabb kazár–magyar együttélés időszakában a magyarok voltak a kazárok adóbeszedői a keleti szlávok lakta területen. Az is valószínű, hogy e rabszolgák közül többit maguknál tartottak s földet műveltetek velük. De egészen bizonyosan nem csupán e szláv rabszolgák művelték a magyarok szántóföldjeit, hiszen ebben az esetben a földműveléssel kapcsolatos szokásainkban szinte kizárólag szláv jövevénytörzseket kellene találnunk. Közismert viszont, hogy ez egyáltalában nem így van. A földműveléssel kapcsolatos jövevénytörzseink alapvető rétege (pl. eke, sárló, árpa, tarló stb.) a bolgár-törökből származik. Ezen utóbbiakat pedig Deér sem tartja a magyarok rabszolgáinak, hanem épp ellenkezőleg: szerinte ők „szervezték meg” a magyarságot, s csatolták birodalmukhoz. Nyilvánvaló tehát a gondolatmenet belső logikai ellentmondása is, nem beszélve a források meglehetősen tendenciózus, az elméletéhez igazított értelmezéséről. Igaz, Deér még nem ismerhette a Don-vidéki régészeti emlékművek fentebb idézett tanúságait, az arab forrás hiteles leírását komolyabban meg kellett volna fontolnia.

Teljesen elhibázott az a kép is, amit Deér a X. századi magyar megtelepedés folyamatáról ír. Úgy véli ugyanis, hogy csak a kalandozó hadjáratokban elszenvedett súlyos vereségek után kezdett a népesség áttérni a földművelésre. Sajnos, ebben támogatta őt régészeink múlt századi felfogása is, amely szerint csak azok a X. századi sírok tekinthetők magyarnak, amelyekben a feltorozott hátsaló maradványaival, fegyverrel és gazdag öltözetben eltemetett halott nyugszik. Nem csodálkozhatunk hát Deér értékelésén: „A büszke hódítók, akik a század elején még magánosan éltek és temetkeztek kedvenc paripáikkal s annak az arisztokratikus fémművességnek emlékeivel, melyet még levéidai hazájukból hoztak magukkal, a század alkonyán már a sűrűbben lakott szláv telepekre húzódtak, maguk is kedvet kaptak a hódolt nép földművelő foglalkozásához, vagy legalább is annak fokozott ellenőrzéséhez. Ennek a folyamatnak tanúja a X. század végétől kezdve mind gyakoribbá váló közös magyar és szláv temetkezés s a sírmellékletek fokozatos elszegényedése... Bár ebben az elszegényedésben szerepe van a keresztény temetkezési rítusnak is, mely szakít a használati tárgyak sírbahelyezésének pogány szokásával, mégsem tagadható, hogy a X. századtól kezdve a magyar föld leletanyaga fokozatosan elszlávosodik”.

Deér tehát nem kevesebbet állít, mint hogy őseinknek meg a honserzés után sem volt eszük ágában sem földet művelni, hanem a helyi szlávokat fogták itt is erre a munkára, míg aztán a század végén egyszerre csak kedvet nem kaptak hozzá. Még a feltevés is merőben életidegen! Gondoljuk csak el, amint a földet soha nem túrt, előkelő ruházatú, ezüstszabályás magyar „kedvet kap” a földművelésre, s besomfordál a szlávok által ásott nyirkos és füstös földputriba! Félreértés ne essék: nem a mai sokrétű forrásanyag ismeretét kérjük számon az ötvenöt évvel ezelőtt írott mű szerzőjétől, de talán joggal kifogásoljuk a maga korában is életidegen történeti rekonstrukciót, az elvakult „nomád kultúrfőlény” hangoztatását.

Ma már nem lehet számunkra kétséges, hogy a honfoglaló magyarság elődei nem kizárólagosan nomádok voltak. Már Magna Hungariában is zömmel a ligetes sztyeppe övezetében voltak szállásaik, s a földművelés szerepe nagyobb lehetett gazdálkodásukban, mint a délebbre, a füves pusztákon élő állattartókéban. A Kazária területén lejátszódott megtelepedési folyamatról már szoltunk. Elképzelhetetlen, hogy bármely nomád nép megtelepedése, a földművelő életmódra való áttérése néhány év alatt játszódjék le, amint azt Deér József feltételezte. Hosszú, több nemzedék életét átfogó folyamat ez, amit a néprajzkutatók és történészek már a nevezett könyv megjelenése előtt alaposan elemeztek.

A hosszú ideje tartó megtelepedési folyamat a Kárpát-medencében jelentősen felgyorsult. Igaz, a magyar Alföld az eurázsiai ligetes sztyeppe legnyugatibb zárványa, s életföldrajzi viszonyai sok szempontból hasonlítanak azokra a kelet-európai területekre, ahol őseink korábban éltek. Igen jelentős különbségek is mutatkoznak azonban a két terület között. Mindenekelőtt nagyságrendi különbségek vannak a kelet-európai és a Kárpát-medencei legelők kiterjedése között. A dél-oroszországi és az ázsiai nomádok többször nagyobb legelőterülettel rendelkeztek, mint az Alföldön élő állattartók. A másik jelentős különbség az, hogy míg a keleti területek zömmel száraz pusztaságokból állnak, ahol kevesebb és egyenetlenebb elosztású az évi csapadék, az Alföldön több csapadék hullik, egyenetlenebb eloszlásban. S különösen lényeges különbség, hogy az Alföld területének igen nagy hányada áradmányos volt a folyószabályozás előtt, a Duna, Tisza és mellékfolyóik évente rendszeresen vízzel borították el a hatalmas kiterjedésű ártereket. Ebből viszont félreérthetetlenül következik, hogy a kelet-európai vagy ázsiai és a magyarországi nomádok legeltetési rendszere semmiképpen nem lehetett azonos. A nagy keleti síkságokon a folyó menti nomádizálás volt a jellemző: az állattartó nomád közösségek tavasszal a folyók mentén észak felé vonultak állattalományukkal, nyári szállásuk az északabbi ligetes övezetben volt, nyáraton és ősszel pedig északról dél felé vonultak a folyótorkolatok környékén lévő téli szállásuk irányába. Ezen útvonalak hossza általában több száz kilométer volt – ami elsősorban a földrajzi körülményektől és a hatalmi viszonyoktól függött –, s a különösen száraz kazah pusztákon a téli és nyári szállás közötti távolság a 800 km-t is elérte. Teljesen nyilvánvaló, hogy ilyenfajta nomadizálásról az Alföldön szó sem lehetett, de a földrajzi viszonyok miatt szükség sem volt rá.

A dús fűvű ártéri legelők ugyanis biztosították az állatok nyári takarmányát, szükségtelen volt tehát óriási távolságokra hajtani őket a téli szállástól a nyári legelőkre. Ily módon rendkívül leshűkült a téli és nyári szállás közötti távolság. (Ezzel magyarázható például, hogy az állattartó avar közösségek nagy sírszámú temetőket hagytak ránk, népességük ugyanis gyakorlatilag egy helyben lakott.) Nem vándoroltak tehát a folyók mentén honfoglalóink állattartó közösségei sem, szállásváltó legeltetésre csupán azokon a területeken gyanakodhatunk, ahol a sík vidék és a hegyvidék találkozik. (Mátraalja, a Kárpátok és az Alföld határvidékei.) Itt az állattartó közösségek nyáron bizonyára a hegyi legelőket keresték fel állataikkal.

Az alföldi nomád vándorlást megnehezítette a honfoglaló magyarság gazdálkodási módja is, hiszen ma már kétségtelen, hogy földművesfalvaink jelentős része a X. században jött létre. Már-

pedig a vándorló nagyszámú állatállomány kétségkívül letarolta volna a földművelők vetéseit. (Gondoljunk arra, milyen ellentéteket szított később, IV. Béla korában a betelepített kunok legel-tésére!) Igaz, a helynevek tanúsága alapján – amint ezt Györfly György kimutatta – a fejedelmi család tagjai, s talán a nemzetségi arisztokrácia legnagyobb hatalmú urai egymástól igen nagy távolságra lévő szálláshelyekkel rendelkeztek. Nézetem szerint azonban ez nem azt jelentette, hogy hatalmas nyájaikkal, gulyáikkal és méneseikkel járták be évente a szálláshelyek között lévő legelőket, hanem az ő szállásváltásuk már a későbbi, hűbérkori szokásokkal volt azonos: ezen előkelők azért váltogatták udvarhelyeiket, hogy a birtokaikon élő lakosságtól járandóságukat behajtsák, zömmel helyben feléljék. A fejedelmi udvarhelyek, törzsi és nemzetségi központok körül ugyanis már a X. században létrejön a szolgáltatófalvak viszonylag sűrű hálózata, amelyek emlékét helyneveink őrzik. (Pl. Halász, Timár, Szántó, Kovács stb.)

A X. század utolsó harmadában a magyarság életének gazdasági alapját tehát elsősorban a megtelepült állattartó és földművelő lakosság jelentette. A nomadizáló szabadok és a régi nomád arisztokrácia – zömmel ők vettek részt a szákmányszerző kalandozó hadjáratokban – a jelentős vagyont és rabszolgákat eredményező hadjáratok kényszerű megszünte után jórészt elveszítették gazdasági jelentőségüket, s nem jelentéktelen vérveszteséget is szenvedtek a nyugati harctereken. Társadalmi pozíciójuk tehát erőteljesen megcsappant. Géza nagyfejedelem élelétását dicséri, hogy remekül felismerte ezt a folyamatot, belátta, hogy a végőráit élő nomád politikai, katonai szervezet s az ehhez kapcsolódó ősi hitvilág az új környezetben nem nyújt többé fejlődési távlatokat s nincs más út, mint az európai normákhoz való igazodás, amit mindenképpen végre kell hajtania, ha kell tűzzel-vassal is.

Minden jel arra mutat azonban, hogy a változásokat erővel ellenzők tábora viszonylag könnyen megadta magát, ritkán volt tehát szükség „tűzre és vasra”. Györfly György mutatta ki, hogy a Szent István által szervezett megyeközpontok zömmel a régi nemzetségi központokban alakultak ki. Ennek gazdasági racionalitása abban keresendő, hogy csupán e központok környékén létrejött szolgáltatófalvak láthatták el az ispáni központokat élelemmel és kézműipari termékekkel. Nyilvánvaló azonban, hogy itt voltak többnyire adottak a személyi feltételek is: a régi pogány nemzetségek foglalta el a keresztény ispán posztját. (Alighanem ekkor zajlott le a magyar történelem első nagy „átmentési” folyamata.) Az ellenszegülőkre biztos pusztulás várt, amit egy-két véres eseményből könnyen megérthettek a régi nemzetségi arisztokrácia képviselői. Ezek helyét a nagyfejedelem és a király új, nekik hűséges emberekkel töltötte be, akiknek jó részét külföldről, a mienkénél jóval fejlettebb társadalmi közegekből hívták be.

Az avar és a magyar történelem kritikus korszakának egybevetése tehát arra a következtetésre vezetett bennünket, hogy a honfoglaló magyarság társadalmi minden tekintetben megérett az európai környezethez való idomulásra, s e parancsoló szükségszerűséget a keleti, félnomád típusú államszervezet csúcán lévő fejedelmi hatalom is felismerte. Ezzel nem csupán nemzetségük, dinasztiajuk uralmát biztosították évszázadokra, hanem átmentették népüket a jövőnek, megnyitván előttük a gazdasági és társadalmi fejlődés zsilipjeit.

Végezetül, visszatérve Deér József könyvére, idézünk a kiadó által a hátlapon megjelent ajánlásból: „A szegedi, kolozsvári, budapesti, majd 1950-től a berni egyetem professzorának az 1938. évi könyvnapra megjelent műve a két háború közti magyar történetírás egyik remeke. Egy-két adatát, következtetését megcáfolhatta a későbbi kutatás, de a mű egésze, tanúsága, üzenete érvényes, időszzerű ma is. Egy népet nemzeté tenni segítő uralkodóház, az Árpádok sorsában a magyarság középkorának történetét beszéli el, író elé példának állítható elbeszélő művészettel, magával ragadó elevenséggel; kötelező olvasmánnyá kellene tenni a gimnáziumokban”. Amint erre már utaltam, nincs vitám a mű tudománytörténeti értékét illetően, a könyv stílusa pedig valóban a szerző szépirodai tehetségéről tanúskodik. Az újabb kutatás azonban nem csupán egy-két adatát és következtetését cáfolta meg, hanem gondolatmenetének alapilléreit döntötte le. Inkább azt mondhatjuk tehát, hogy e remekül megírt munka elhibázott alapgondolata mellett tartalmaz időtálló megállapításokat is. Ezért magam óvakodnék azt a gimnáziumokban kötelező olvasmánnyá tenni. Kár, hogy az igényes kiadó a reprint kiadáshoz nem mellékelte egy elemző tanulmányt. Különösképp azért lett volna ez fölöttébb kívánatos, mert néppé válásunk döntő mozzanatairól szól, s Deérnek éppen ezeket a gondolatait cáfolta meg remek érveléssel Szűcs Jenő. S korántsem mindegy, hogy mit kap kézhez a néppé válásunk történetét iránt érdeklődő olvasó, különösen mindegy, amikor gáttalan mederben áramlanak a tudománytalan agyszülemények s népszerű énekesek zengik Attila hun király magyarságát. Félő, hogy a tárgyilagos szó egyre kevésbé jut a fogékony fülekbe, s mind többen hisznek a tényeket nagyvonalúan mellőző mítoszteremtőknek. Pedig – hogy dolgozatunk témájánál maradjunk – tudni kellene, hogy ez a szellemi út nem Európába vezet.

A plébánia szervezet egyházi jogi keretei és azok érvényesülése az Árpád-kori Magyarországon

Ha beletekintünk az Árpád-kori irodalmunk gazdag könyvtárát kitevő alkotásainak sorozatába, különösképpen azokba a könyvekbe, amelyek vagy tárgyalják, vagy legalább érintik az Árpád-kori egyháztörténetünket, nincs talán egyetlenegy sem közöttük, amelyben ne lenne olvasható Szt. István király ma II. törvénykönyvébe foglalt intézkedése: minden tíz falu építsen templomot. Ez a nagyon közismert jogi hely azonban szinte napjainkig elszigetelten áll, nem tudunk mit kezdeni vele. Ha azonban végigolvassuk a törvényt, többet is megtudunk belőle. Mégpedig azt, hogy „tíz falu építsen templomot, amelyet lásson el két házzal, ugyanannyi szolgálóval, ruhákról és terítőkről a király gondoskodjék, papról és könyvekről pedig a püspökök”.

Ha pedig továbblépünk és a Pray-kódex 226. főlióján elolvassuk egy gondolatsort, akkor rögtön rádöbbenünk arra, hogy mily kevés is az, amit erről az időről tudunk. Hallgassuk meg ezt az egyetlen mondatot, amely a Pray-kódexben a templomszentelés szakaszának bevezetőjeként áll: „Senki se építsen templomot, mielőtt a terület püspöke oda nem megy és a kijelölt helyet keresztel meg nem jelöli, és azt megelőzően, aki a templomot fel akarja építeni, foglalja össze mindazt, amit a megvilágításra, a templom őrzésére, az őrzők jutalmára, valamint a pap szükségleteinek fedezésére és az egyház fenntartásához elegendőséggel és azzal jár. Miután az adományát megtette, azt foglalja írásba és kezdje meg a templom építését.” Nos, ha ezt a két híradást mérlegeljük, akkor döbbenünk meg igazán, hogy mily kevés az, ami ránk maradt az államszervezés kezdő korszakából, a plébániai élet gyökereiről.

Vajon megkísérelhetjük-e mi ezt kiegészíteni? Feltárhatunk-e valamit ebből a szinte romoknak nevezhető emlékeknek a maradványából, hogy élet és ismeret támadjon belőle? Megkísérelhetjük, ámbr nem kifejezetten a hazai forrásokkal. Ehhez nyújt segítséget a kánoni jogtörténet, azok az egyházi jogszabályok, amelyeknek pontos betartását kezdettől fogva az egyház maga követelte meg. Természetesen feltehetik most a kérdést, hogy ugyan ki tudta azt a pogány világból a kereszténységbe átlépő Magyarországon, hogy mik a római egyház bevett törvényei a plébániaalapítás rendjének kérdésében?

Nos, az egyház vezetése nagyon bölcs volt abban az időben, oly bölcs, hogy talán ma is okos dolog lenne követni, miként járt el ilyen esetekben. Ennek a pontos szabályzata, forráskönyve megvan, mert hiszen Krisztus mennybemenetelétől kezdve az egyház folyamatosan új plébániákat, templomokat, egyházmegyéket alapított. Tehát amikor 1000-ban nálunk megindult a keresztény gyakorlat, akkor a tapasztalatok gazdag kincsesházára tekinthetünk vissza. Nagyjából 800 tájától, vagyis a frank császárkori reform időszakától – így nevezik a kánonjognak azt az előző virágkorát, amely Gratiánus mester nagy törvénykönyve előtt volt érvényben –, ha bármilyen egyházi intézmény alapítása megkezdődött, a birodalomban, tehát a német-római császárságban mindig az illetékes szomszédos egyházmegye, azonkívül pedig közvetlenül a római pápa küldte ki a maga papjait. Megvan a leírás is, hogy jártak el és minden intézkedést helyi zsinat előzött meg.

A zsinatnak pedig szigorú menetrendje volt. Három napig böjtöltek előtte, imádkoztak, majd a harmadik napon bevonultak a templomba, és a templomban a sok bűjtölés révén megnövekedett figyelem hatására felolvasták a rendelkezéseket. A rendelkezések és az egyházi törvények ismeretében a lelkiismeretükre hallgatva kellett meghozniuk az új és bölcs szabályokat a helyi egyház számára.

Próbáljuk megfogalmazni, hogy mi a plébánia. A középkori latin iratokban parókiának is mondjuk, és ebből ered a magyar fogalom: plébész, plébánia. Vonatkozik ez egyrészt a népességet gondozó egyházra, templomra, ennek tagja a plebs, és vezetője a plébános. Ez a név tehát lényegében onnan ered, ahol a római igazgatást ismerték, tehát Itáliából. Ellenkező esetben vikáriátusnak hívták volna az alacsonyabb egységeket. Most nézzük, hogy alakult a plébániák sora. Azt tudjuk, hogy az ősegyházban a püspökök a térítés lehetősége szerint szervezték meg a plébániát, ezzel szemben a VI. századtól kezdve mint azt Hiszpalai Izidor törvénygyűjteményéből pontosan tudjuk, új rendelet született. Ez Dioniszusz pápához fűződött, ennek a szövege Gratiánus mester könyvéből maradt ránk, a bolognai egyetem tudós kánonjogászától, aki először foglalta össze és tette rendbe az egyházi törvények hatalmas szövevényét. Azt mondja Dio-

nisziusz pápa a VI. század elején, hogy a különböző egyházakat egy-egy papnak engedték át, a parókiákat és a temetőket felosztottuk közöttük. Elrendeltük, hogy közülük mindegyik kizárólagos joggal rendelkezék a magáé felett oly módon, hogy senki a másik parókiájának határait, vagy annak jogait bármiben is megsértse. „Mindenki legyen elégedett a saját hatáiraival, a rajta levő egyházzal és a rajta élő néppel.” Ez a szabály, bármilyen réginek is tűnik, a jogforrások fényében tovább él. Így pl. 840-ben a frank zsinatok sorra ismételik meg, mint Benediktusz Levita, a híres frank egyházi törvénygyűjtemény megalkotója is bizonyítja. A X. században – tehát nagyjából, amikor megindult nálunk Taksony, Géza fejedelem és István király alatt az egyházszerzés – Burchardusz törvénykönyvében is megtaláljuk ugyanezeket a gondolatokat, továbbiakkal bővítve. Nos, ha ez így van, akkor kezd érthetővé válni számunkra, hogy a plébánia az egyházigazgatás legalacsonyabb, de teljes joghatóságú egysége. Szigorú határai vannak, és ezeket a határokat, mint éppen Burchardusz könyvében olvassuk, maga a pápa, de legalább a megyés püspök határozza meg. Arra nézve is van adatunk, hogy hány községnek, hány jobbágnak, vagy pedig valamilyen gazdasági egységnek kell egy plébániához tartozni. Hiszpalai Izidor törvénykönyvében találjuk meg, és utána a többiek ismételik, hogy egy tartomány – a birodalmon belül – akkor jön létre, ha legalább 10 város van benne. Ennek az élen állhat már egy érsek, de 850 táján, amikor Izidor a nagy egyházi törvénygyűjteményt alkotja, ezek a számok felemelkedtek 12-re. Szent István a legendák szerint, mint látjuk, a püspökségek számát tízben valóstotta meg és 12 állt a szándékában. Tehát István király az egyházi törvénykönyv hiteles részében megkövetelt 10-et megalkotta és lehetőséget adott, szándékában volt az újabb, divatos 12 érvényesítése is. Ez a tízes szám lefele is határ volt, mert ugyancsak Burchardusz mestertől tudjuk, hogy a plébániához legalább 10 manusztnak kellett tartoznia. Ezt a manuszt egy falumag alapjának tekinthetjük, több házból álló gazdasági egység, és legalább 10 ilyen – ő már újabb szóval villának nevezi, falunak, majorságnak – együttesen képes egy pap eltartására.

Amikor tehát István király ezt a törvényt létrehozta, egy régi egyházi gyakorlatot ültetett át a magyar jogalkotáshoz, mégpedig a plébánia gazdasági életének megalapozását. Ennyi falu tudta eltartani a papot, ennyi tudott templomot építeni, de azt is tudnunk kell, hogy – mint a templomszentelésről szóló törvény világosan kimondja – ezt a templomépítés előtt kellett garantálni, nem utána. Ebből már nagyon érdekes következtetést vonhatunk le, Szt. István törvénykönyvének datálására nézve. Ugyanis a második törvénykönyvet a szakirodalmunk, benne nagy tekintélyek sora, általában az 1030-as évekre teszi. Márpedig ha igaz, hogy az egyházi törvénykönyvet betartották, ennek rögtön az elején már törvénybe foglalva kellett állnia. Tehát itt van egy adalék a plébánia fennállásának rendszabályaiból, amely újabb lehetőségeket vet fel.

Tíz konkrét falu megadott helyen épült templomának meg nem változtatható egységként kell szerepelnie, amit azután a korabeli egyházi gyűjteményekben szabályok sorozatában olvashatunk. Mi volt ennek az oka? Azok az alapvető jogosítványok, amikkel a plébános élt. Reifensstuel Anaklétusz – akiről azt tartjuk, hogy igencsak megbízható szerző – sorolta fel, hogy az egyházi jogfelfogásban ki a plébános. Akinek területi igazgatási joga van, akinek bírói hatalma van, főleg lelkész- és az egyházhhoz tartozó ügyekben, aki egyedül jogosult a szentségek kiszolgáltatására és aki egyedül jogosult a bűnbánati fegyelem ellátására.

Mindezekért természetesen megkapja a tizedeket. És itt vagyunk a fontos és világos határok gyökerénél. Ugyanis az egyik oldalon lelki okok, másik oldalon a gazdasági előnyök, mind megkövetelték a jobbiztonság érdekében a szilárd szerkezeti egységet. A tizedet ugyanis a plébánia területén csak a plébános kaphatta meg. Ő ellenben nem szedhetett más plébános területén tizedet. Következésképpen az alapítás pillanatától jegyzőkönyvbe kellett foglalni, hogy melyik plébániához melyik falu tartozott. Maradtak is ránk ilyen töredékek, sajnos nem Magyarországról, hanem például Burchardusz püspöktől, nagyjából István király korából, ami egész sor plébániát említ, mert a püspök legalább évente egyszer összehívta a papokat, méghozzá nagyon érdekes módon. Kocsira kellett rakniuk a könyveiket, a miseruhákat, a ministránisait, és a zsinaton be kellett mutatniuk, hogyan miséznek és mit mondanak, úgy szolgálják-e az egyházat, ahogyan azt a törvénykönyv előírja. Ha a lelki oldalról nézzük meg ugyanezt, a plébános volt egyedül képes feloldozni a plébánia híveinek bűneit. A plébánosnál kellett a húsvéti szentáldozást elnyerni, utazás kivételével a vasárnapi szentmisét a plébániáján kellett meghallgatniuk az embereknek és sorolhatnám a törvénykönyv cikkeleit. Mindezt szigorúan vették; Burchardusztól tudjuk, hogy a mise előtt mindig megkérdezte a pap, van-e itt valaki, aki azért jött hozzám, mert gyűlöli a saját papját, és hogyha volt, kiűzték a templomból. Ez mind mutatja az igazgatási egység szigorúságát. Azt, hogy nagyon komolyan vették, hogy ki hova tartozik, és kizárólagos jogot gyakoroltak. Ilyen kizárólagos volt nemcsak lelki, hanem anyagi vonatkozású jog, a temetkezési jog. Egy plébániát a régészek arról ismerhetnek fel, ha semmilyen papiros nem maradt, hogy megmaradtak a tárgyak nyomai. Volt benne keresztelőkút, ez a keresztelőegyház, mint a plébá-

nos egyik kimagasló lelki joga. Volt benne temető, mert a korai időszakban, tehát a XII. sz. közepéig nem lehetett máshol temetni, és gyóntatószék, ami a legkevésbé követhető elem a templomoknak alapjaiban. Ezek együttesen mutatják a plébánia igazgatási intézmény jellegét.

Ha ezt az igazgatási intézményt lebontatjuk és megpróbáljuk felismerni, hogy ez Magyarország korai történelmében mit jelent, akkor jövünk rá az egyházi jogforrások hatalmas jelentőségére. A korábbi adománylevelekből tudjuk, hogy a 800-as évek végéig a chorepiscopuszok valójában főespereseknek megfelelő igazgatási egységek élén álló személyek voltak, vidéki püspököknek is szokták fordítani – általában 10 manuszus fölött gyakoroltak lelki hatalmat. Tehát mintegy 10 plébánia fölött. Azt is tudjuk, hogy Magyarországon István király korában nagyjából egy-egy vármegye állt egy-egy főesperes irányítása alatt. Ha egy kicsit számolni kezdünk, mondjuk egy 40 plébánias vármegyével és 3–4 főesperességgel, akkor már haloványan kirajzolódik, hogy István király korában nagyjából hány plébánia és hány falu lehetett hazánkban. Ha feltételezzük, hogy nagyjából 300–400 falu esik egy vármegyére, ez többé-kevésbé fedi azokat az elképzeléseket, amelyeket a falukutató kollégák már sokszor leírtak, akik 6–8 ezerre becsülik a korabeli falvak számát. A mi becsülésünk kb. 4–4,5 ezer adódna.

Nézzük meg továbbá, hogy mit jelent a plébánia jogainak az ismerete. A tizedszedés joga annyira szigorú jog volt, hogy egészen az 1563-as tridenti zsinat befejezéséig a templomnak adott tizedet a pápa személyét kivéve soha senki el nem vehette, még a megyés püspök sem. Az antikva eklézsia, az „ősi templom” jogait minden esetben meg kellett őrizni. És most jön a nagy kérdés: hogyan alapítottak új templomot? Mi volt a nova eklézsia? Gratianus törvénykönyvében ott van a világos jogszabály, új templomot csak olyan területen lehet alapítani, amelyen a létrehozott falu más plébánosnak még nem fizetett tizedet. Tehát új alapítású falvakban új templom keletkezhetett, de míg az István király által létrehozott szervezetben hozzávetőlegesen a tízes szorzószám volt a döntő, egy plébánia kb. 10 faluval gazdálkodott, addig az új alapításúak nyilvánvalóan kevesebből. Így aztán a nem művelt, lakatlan térségek benépesítésével nem nyertek mindig ugyanakkora területet, helyenként igen, helyenként nem. Mi ennek a jelentősége történetírásunk szempontjából? Nagyon egyszerű. Ha végignézzük a pápai tizedjegyzék lajstromát, akkor ott találunk egyházakat, akik egész márkát fizettek, akik 1/2 márkát fizettek stb. Tehát teljes területű egyházakat és kisebbeket. Joggal tehetjük fel, hogy azok, amelyek kevesebbet fizettek, azok bizonyosan későbbiek, nem Szt. István koriak. Amelyek teljes összeget fizettek, vagy Szt. István koriak, vagy olyan szerencsés helyen keletkeztek, ami akkor még nem volt benépesítve, tehát nagyobb területet kaphattak. Így léphetünk tovább a névmagyarázat felé is, mert a *félegyháza* fogalom nem valamilyen felére választott egyházat jelent, hanem egyszerűen egy kisebb üzemű egyházat, ami a szokásos normának a felét kapta.

Ha így látjuk a plébániákat, abban a pillanatban újabb kép is kibontakozhat előttünk. Mégpedig talán a legérdekesebb: nem az – ami az oklevelek gyarapodásának a kora felé halad, ahol végül is tudjuk követni, hogy hol voltak plébániák a XII. században, ez sok helyen nem gond. Ellenben azt olvassuk a Szent Gellért legendájában, Szent István legendájában, hogy Géza fejedelem térítette a népet. Akkor csak egy püspökség volt az országban: az esztergomi, és új templomokat építettek. Felmerül a kérdés: hány helyen építhettek templomot, hol építhettek templomot, hány faluban voltak keresztények Géza fejedelem uralkodásának a vége felé? Ez a kérdés okleveleink szerény és vitatott szövegei alapján István király korában szinte megválaszolhatatlan. És mégis, az egyházi jogszabályok ismeretében megkísérelhetjük a valószínű válasz megfogalmazását.

Maradjunk a tizedjognál. Ugyanis az antikva eklézsia, az ősi egyház megtartotta a tizedszedés jogát, márpedig annak két része volt. A plébánoshoz befolyt tized egyharmadát be kellett adni a püspöknek, tehát a régebbi püspök is mindig megőrizte a korábbi tizedeket 1563-ig, és a beszedett tizedek jövedelmének egynegyed részét mind a plébános, mind pedig a püspök a helyi, illetve az egyházmegyei szegényekre volt köteles fordítani. Mi következik ebből? Jól ismerjük azokat az okleveleket, amelyek az esztergomi érsekség primási jogainak elismerésekor keletkeztek, és a pápa felsorakoztatja azokat a plébániákat, amelyek nem a primási tartomány területén fekszenek. Név szerint megnevez 25-öt, ezek a kalocsai érseki tartományban és más püspökségekben fekszenek. Sajnos csak a kívül esőket tudjuk a kiváltságok alapján felsorolni az érsekség saját területén, ide pedig azok tartoznak, melyek kifejezetten az érsek személyes igazgatása alá tartoztak. Ezt az udvardi zsinat határozta meg.

Ezek közül is ismerünk hetet, tehát mindenképpen 32 plébániáról van tudomásunk a tizedszedési jog alapján, amely territóriumon kívül van. Következésképpen a tizedszedés jogát az esztergomi érsek előde, az a püspök, akit Zakkeus néven Taksony fejedelem hívott meg és Géza fejedelem alatti térítés során szerzett meg. Ez kb. 32 plébániát jelent, s ha ezt Szent István-i normában kezeljük, akkor

mintegy 300 falu lehetett keresztény Géza fejedelem korának végén. Nos, ezek az adatok talán meglehetősen hatnak abban a korban, amelyben szinte forrástalanságra vagyunk ítélve.

Engedjék meg, hogy mielőtt befejezem, még egy meglehetősen gondolatsort fejtsek ki a plébániai jog elemeiből és a magyar gyakorlat töredékes ismeretéről. A templomszentelés jogairól lesz szó. A Pray-kódexben világosan olvasható a szentelési rend, a szertartás és a liturgikus gyakorlat. A püspöknek, mielőtt a templomépítkezés megkezdődött, személyesen ki kellett jönnie a templomalapítás helyére. Személyesen ellenőriznie kellett, hogy a fenntartáshoz szükséges anyagi feltételek és jogok megvannak-e. Ezt egy nyilatkozatban írott jegyzőkönyvben rögzítették, és akkor ő felszentelte azt a helyet – a kódex leírása szerint öt helyen téve ki megszentelt köveket. Egy követ tett arra a helyre, ahol az oltár fog állni, majd a templom négy leendő sarkához egyet-egyét, kezdve az elsőt a keleti oldalon, a nyugatin, a délin és az északon. Semmilyen templomot nem volt szabad titulus nélkül építeni és szentelni. Mit jelentett ez? Vértanú ereklyéjét kellett szerezni ahhoz, hogy az egyéb javak és templomfenntartás mellett annak a templomnak valamiféle jogosultsága legyen. Ha a templomhoz nem volt meg az ereklye, le kellett bontani. Nos, ez magyarázza, hogy amikor Szent István a bizánci hadjáratot vezette, miért nem aranyat hozott haza hadisarcként, hanem a szentek ereklyéit. Hogy templomokat tudjon építeni. De nemcsak ez kellett. Olvastuk Szent István törvényében is, hogy gondoskodni kellett a püspöknek a könyvekről és a papokról. Mit jelentett a könyvekről való gondoskodás? Ezt egy 1156-ból való, Léva területéhez tartozó egykori plébánia alapítóleveléből tudjuk meg. Ebben Martirus érsek felsorolja mindazokat a jogi eljárásokat, amelyeket az alapító Euzidinus tett a templom építésekor egészen a templom felszenteléséig. Eszerint ő is megtette a nyilatkozatot, hogy mit fog adni, és amikor felépült a templom és a szentelés megtörtént, ezt oklevélbe foglalták, az egyház ugyanis megkövetelte, és azért kellett István királynak törvénybe foglalni az adományt. Ez volt az az általános oklevél, amit a királyi falvak sora volt köteles teljesíteni a király tekintélye alapján. Őt könyvet adott Euzidinus úr ennek a templomnak 1156-ban. Meghökkenítő dolgokat: egy *plenáriumot*, ami azt jelentette, hogy a szent olvasmányok teljes szövegkönyvét. Egy *misszálét*, továbbá adott egy *nocturnálét*, a pap éjszakai imáit, tehát a brevirárium részeit, *graduálét*, lépcsőimákat és természetesen egy *zsolnáros könyvet*. A plenáriumot, a Szent Evangélium szent lecke szakaszait tartalmazó könyv aranytáblába kötve. Ezt nagyon kellemes olvasni. Aztán adott két házanépet, 50 igásállatot, pontosan úgy, ahogyan István király törvényében volt, tehát betartották és ő is adott oklevelet, ahogyan István király törvényt.

Tehát ha Magyarországon tíz falu épített egy templomot, akkor mondjuk a XI. században, István király uralkodásának vége táján, feltehetően 300–500 plébániatemplomnak kellett léteznie. 300–500 plébániatemplomban ötször annyi kódexnek kellett lennie. Az azt jelenti, hogy 300x5, vagy 500x5, 1500–2500 liturgikus kódexet kellett elkészíteni. Ez döbbenetes kulturális dolog. Ugyanis a liturgikus kódexek átlagos terjedelme kb. 800 oldal pergamenlap. Ha a legszerényebb méreteket számítom, egy templom 200 juh bórét követelte meg. Ha a 300–500-at beszorzom a 200-zal, az 30–50 ezer juh bőre. De nem ez az izgalmas, hiszen azt még el lehet képzelni, hogy azt iparosok feldolgozták, mesteremberek oda szállították, ahová kellett, meglehetősen, hogy ki írta tele. És itt jön egy másik érdekes szabálya a plébániának, semmilyen egyház plébániájának presbitere nem tarthatott egyedül misét. Szigorú törvények kötötték, hogy egy klerikust, tanoncot, leendő papinast kellett tartania maga mellett, aki vele énekelte a zsolnárokat, aki válaszolt neki a misén. Ez járt be a püspök iskolájába is és járt vizsgálni, hogy legyenek új papok. De ennek már Nagy Károly korától törvénybe foglaltan volt egy más kötelezettsége is, hogy azokat a gyermekeket tanítsa, akik írni tanulni akarnak. Tehát egyfajta szabad iskola volt a plébánia.

Ha újra elolvassuk Szent Gellért élettörténetét, akkor egy mondata kezd élni bennünk: amikor az első száz teológiai hallgató a csanádi püspöki iskolából kiment papnak, akkor Gellért nem csukta be az iskolát, hanem elküldte embereit még a Dunántúlra is és a vidéki iskolákból összehozott még több tanuló, száznál többet. És ebben a mondatban rejlik az a hír, hogy igenis a kánoni jog a plébános-kerikus tartási szabályát Magyarországon betartották. Honnan hozta volna a falvakról, a vidékről Gellért a magasabb iskolába járni képes, írni-olvasni tudó gyermekeket, ifjakat? Innen. És ez ad magyarázatot arra, hogy Magyarország egyházai számára István király korában fokozatos indíttatással több ezer kódex elkészültével nem elméletben számíthatunk. Az a templom, aminek nem volt meg az előírt liturgikus könyvsora, nem működhetett, nem volt felszentelhető. Tehát ha Magyarországon volt működő egyház, annak könyvei is voltak.

Íme, két kis forrás: Szent István király oly jól ismert törvénye a templomépítés dotációjáról és a Pray-kódex liturgikus szabálya templomszenteléskor – egybekapcsolva a kánoni jog hatályos és következetesen betartott törvényeivel, – feltárja előttünk István király kora Magyarországnak rejtett kulturális kincseit, és oly eseményeit teljes biztonsággal, amelyeket a forrásokból eddig nem volt módunk megismerni.

Városi szervezetek a középkori Magyarországon

Werbőczy nézetei a mai napig hatnak, hiszen ő volt az, aki nem ismerte el, csak a szabad királyi városok városi létét, a mezővárosok lakosait jobbágyoknak tartotta. A magyar történetírás a mai napig nem szívesen sorolja a városok közé a szabad királyi városokon kívüli városias településeket. A középkori városról az emberekben az a tudat él, hogy az fallal övezett település, amely sűrű utcahálózattal, erős beépítettséggel, jelentős kiváltságokkal rendelkezik, s a városi polgároknak a jogai mások, mint a falusi parasztoké. Ily módon az egész településhálózatból kiemelkednek a városok.

A kérdés azonban több rétegű. Ha arra gondolunk, hogy a középkorban nemcsak Európa létezett, akkor olyan városokat találunk, amelyek, például az arab világban Bagdadtól Kairóig már a X. században jóval nagyobbak és gazdagabbak voltak, mint Európa városai, de ezt elmondhatnánk a kínai vagy az indiai városokról is. Ezek a városok nem rendelkeztek szabadságokkal, autonómiával, mégis városnak tartjuk őket. A városok kiváltságolása Európában elég későn indult meg, a XI. század második felétől mutathatók ki először, Magyarországon pedig még később. Kérdés, hogy beszélhetünk-e városias településekről, mielőtt ezek a kiváltságok létrejöttek.

Történészek már a két világháború közötti időben, írott források alapján rámutattak, hogy a XI. század előtt is voltak olyan települések, ahol a távolsági kereskedelemnek igen nagy jelentősége volt. Különösen a régészet hozott teljesen új eredményeket, bebizonyította ugyanis, hogy már az ezredforduló előtti időszakban nem egy olyan település létezett, amely sűrűn volt beépítve, számos utcával rendelkezett, ipari és kereskedelmi tevékenység is folyt. Nem volt ezeknek a településeknek szabadságjoguk, nem voltak jogi értelemben vett városok, és nem egy közülük nem is volt erődítve. Ezt a várostípust különböző néven említi a modern szakirodalom, többek között „központi hely”-nek is nevezik. Másik fogalom a *nem agrár jellegű gazdasági központ*, amivel arra akarnak utalni, hogy elsősorban kézművesség és kereskedelem van. Ezzel megint vannak problémák, például, hogy ezeken a településeken azért mezőgazdaság is van, másrészt a középkori városoknak jó része mezőgazdasággal foglalkozó város, de azért mégiscsak városnak nevezzük. Másik elnevezés, a *protourbanus* város a városokat megelőző várost jelenti a görög protosz szóból, vagy a *prourbanus* a város, amit ugyancsak úgy lehetne magyarra fordítani, hogy a város előtti város. Nagyon nehéz teljesen elfogadható kifejezést találni, én a magam részéről a *preurbanus* várost szoktam használni.

Milyen lehetett egy ilyen *preurbanus* város és hogy jött létre? Az esetek többségében volt egy földesúri központ, többnyire erődítve egy várral. Ezek között különösen jelentősek az egyházi kézen lévők, hiszen az egyházi testületek, a püspökség és mellette a székeskáptalan, vagy egy bencés apátság elég nagy fogyasztót jelentett. Így leginkább ezeknek az egyházi kézen lévő váraknak a környezetében jött létre a város. Általában azt mondják, hogy két vagy három sejtés ez a korai város, amelyen az egyik a földesúri erőd, a másik a váralja település, ahol már kézművesek élnek, akik éppen a várat látják el, és mellette már kialakult a piac. Van azonban egy másik típus, amelyekre az 1950–1960-as évektől jött rá a történelem-tudomány. Eszerint van egy területileg széttagolt várostípus is, ezt Major Jenő, pár évvel ezelőtt elhalt legkiválóbb településtörténészünk ismerte fel. Ő a *vásárhely* típusú helynevekből indult ki, ilyen például maga a vásárhely szó, vagy a Szombathely, Csütörtökhely, Szerdahely stb. típusú helynevek, amik azt mutatják, hogy csütörtökön, szombaton, vagy hétfőn tartották a vásárt. Major Jenő arra jött rá, hogy ahol ilyen helynév van, annak a közelében néhány km-es körzeten belül többnyire szolgáltató falvakat találunk, mint például Kovácsai vagy Ács, vagy hasonló helynevek, és ugyancsak sokszor kimutatható a kereskedő település, például mohamedán vagy zsidó kereskedők települése, a kalász típusú helynevek, amik mohamedán káliszoktól származnak. Van azonban a területileg széttagolt város-

nak egy másik formája is, ami Európa több részén, például az egész német birodalom területén kimutatható. Ez – nézetem szerint – sokkal fontosabb a magyar városfejlődés kialakulása szempontjából, mint a Major Jenő által felvetett típus, ebből ugyanis csak nagyon kevés vált később valódi várossá, mint Nagyszombat. A többiek a középkor további részében csak mezővárosok lettek, mint a mai Szombathely vagy Hódmezővásárhely, Marosvásárhely, a szépségi Csütörtökhely stb.

Melyik az a másik típus? Ezt egy Ottó Herzog nevű német történész vetette fel először az 1950–1960-as évek fordulóján. Ez a típus a X. században uralkodott és a következő jellemzőket találjuk. Többnyire vagy egy püspöki székhely, vagy valamilyen egyházi központ, nagyon ritkán egy világi földesúr kezén lévő vár. Tehát megvan a már ismert két vagy három sejt, de ezt még körülveszi egy településgyűrű, amelyik minden esetben egy-egy templom körül összpontosul. A templom nagyon sok esetben egy apátság, de nem minden esetben. Ezeknek ugyan van külön nevük, de ugyanakkor a központnak a nevét is viselik, és később, amikor a valódi város kialakul, ezeknek egy része beolvad a valódi városba, a másik része pedig annak a külvárosa lesz. Ha a magyar településeket nézzük, nálunk ezt a típust pontosan meg lehet találni. A legjobb példa Esztergom, amely 18 településből áll. De Veszprémet is ide sorolhatjuk, ahol a vár körül a különböző szegekben ugyancsak különböző települések voltak, saját plébániával, tehát ahogyan az a nagy könyvben meg van írva. Ezeknek egy része nem egyesült a középkorban, például Egerben, csak a XVI. században, a török időkert közvetlenül megelőzően történt meg az egységesülés. Tehát valóban van preurbánus rendszer Magyarországon is, és ez azt jelenti, hogy itt azért jóval nagyobb kereskedelemmel, áruforgalommal, kézművességgel kell számolnunk, mint ahogyan eddig számoltunk vele. A valódi városok megalakulása Magyarországon ugyanúgy, mint Nyugat-Európában, a kiváltságokkal kezdődik. Ezek a kiváltságok az úgynevezett hospes (vendég) kiváltságokból nőttek ki. Királyaink ugyanis főleg külföldi, nem hazai területről érkezett vendégek számára bizonyos jogokat adtak, amelyek a maguk teljességében városi jogoknak számítottak. Például saját maguk választották meg a bírójukat és a tanácsukat. Más kérdés, hogy egy hospes falu bírójának a jogai sokkal kisebbek voltak, mint egy városi hospes településéé, de a kettő tulajdonképpen mégiscsak egységes rendszerből nőtt ki. Először a XIII. század elejéről tudjuk kimutatni ezeknek a hospes kiváltságoknak a létét. Az első a XIII. század elején még Imre király által kiadott kiváltságlevél, amelyet latin hospesek kaptak: akik az előljárójukat praepositusnak (amit prépostnak szoktak fordítani) neveztek bíró helyett, ami megfelel a franciaországi prévotnak, akik Franciaország egyes részein a városok vezetői voltak. Ilyen kiváltságot kaptak az erdélyi szászok az úgynevezett Andreánumban, II. Andrástól.

Mik voltak ezek a kiváltságok?

Voltak politikai és igazgatási jellegű kiváltságok, amik azt jelentik, hogy a város előljáróját – a bírót és a tanácsot – a közösség választja. Ez az európai városok egyik jellegzetessége, de nem szoktak arra figyelni, hogy az európai városi kiváltságokat elsősorban a tanács választása jelentette és nem annyira a bírót. Érdekes módon a bíró kinevezése a legtöbb helyen továbbra is az uralkodó kinevezési joga maradt. A német nagyvárosok a XIII–XV. századig szerezték meg – többnyire anyagi ellenszolgáltatás fejében – ezt a bírászkodási jogot. Olyan nagyvárosok, mint Frankfurt vagy Nürnberg, először zálogba vagy bérbe vették a császártól a birodalmi soltész, tehát a város bírójának a jogkörét és csak később, ugyancsak pénzbeli ellenszolgáltatás fejében kapták meg a jogot, hogy ezt saját maguk válasszák. Helyette választottak egy polgármestert, így a német birodalom területén az ítélkezés és az igazgatás különvált egymástól, Bécsben egyébként egészen a XVI. századig, sőt még tovább is, a bírót a fejedelem, az osztrák herceg nevezte ki, igaz, hogy a polgárok közül a város maga választotta a polgármestert.

Magyarországon a bírót, igaz ugyan, hogy a király nevében ítélkezett, de mégiscsak választották. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon a polgármesteri tiszt nagyon ritka volt. Osztrák hatásra Nyugat-Magyarországon előfordul a polgármester, például Pozsonyban, Sopronban és a körülöttük lévő mezővárosokban, de Csepregen is volt választott polgármester. Egyik városban a bíró, a másikban a polgármester volt a város tényleges vezetője, de ez a polgármester nem egészen azonos a nyugat-európai vagy a német polgármesterekkel, ugyanis a bírót és a polgármestert is választották. Az erdélyi szászok ugyancsak bevezették a polgármesterséget, aminek az volt az oka, hogy az erdélyi szászoknál hosszabb ideig meg-

maradt a királybírói intézmény, tehát a bírónak a király általi kinevezése, de a középkor végén már ők is választották a királybírókat.

Ez volt az egyik legfontosabb igazgatási kiváltság. Másik igazgatási jellegű kiváltságnak lehet említeni az egyházi jellegű kiváltságokat. Már az Andreánumban is megvan, és az Andreánumban utáni években kiadott petrinjai szabadságlevélben is, ami egy szlavóniai városnak a kiváltságlevele, hogy a hospesek maguk választhatják a plébánosokat. Ez hihetetlenül fontos jog volt. Európában Magyarország volt egyike azoknak a területeknek, ahol a papoknak a választása legelőször jelenik meg. Ez az összes magyar városnál, a legtöbb mezővárosnál és számos falunál a középkor végéig megvolt, sőt egyre inkább terjedt. Németország 3000 középkori városa közül csak 380-nak, tehát alig valamivel több mint 10%-ának volt papválasztási joga. Nyugat-Európában szinte teljesen hiányzik a szabad papválasztás, Skandináviában erőteljesen el volt terjedve, Olaszországban is inkább, máshol nem.

Ez azt jelenti, hogy a papok választásával az egyház ügyeibe a polgárság is beleszólhatott, tehát nemcsak állami, igazgatási vonatkozásban rendelkezett a város védelemmel, volt kivéve a környező birtokosok és királyi tisztviselők joghatósága alól, hanem egyházi is.

Védelmet akart tehát nyújtani a király az ide beköltözőknek, akik az első időben zömében a észak-francia területről származó vallonok voltak, később inkább németek. A tatárjárás után erre már nem volt szükség. Az az elv érvényesült, hogy a népek sokaságában rejlik a király dicsősége és ezért adja a kiváltságokat. IV. Béla egyike a nagy városalapítóinknak, számos városi kiváltságot adott ki és ez a gyakorlat a további királyok alatt is folytatódott.

De térjünk vissza a kiváltságokhoz. Részben egyházi, részben gazdasági kiváltság az, hogy a város lakói tizedeiket, amiket az egyháznak adtak, nem a püspökség számára fizették be, hanem a plébánosok számára. Ez megintcsak a város által irányított egyházi testületeknek a szerepét mutatja. Hozzá kell tennünk, hogy mindez hozzájárult a reformáció gyors terjedéséhez. A papok választását később a tridenti zsinat már megszüntette és attól kezdve sokkal centralizáltabban folyt az egyházi élet, mint korábban. Általában a középkori egyház sokkal demokratikusabb volt, mint ahogyan ma elképzeljük.

A gazdasági kiváltságok közé tartozik továbbá – amit lehet igazgatási kiváltságok közé is sorolni –, hogy a városlakók a királynak mint földesúrnak, járandóságukat nem telkenként adták, hanem egy összegben. Tehát az előjáróság döntötte el, hogy ki mennyi adót fizessen. A továbbiakban igen fontos jogok közé tartozik a *vásártartásnak* a joga. Ügynevezett szabad vásárokat kaptak. A vásár ebben az időben, az esetek túlnyomó többségében a heti piacot jelentette, csak a nagyobb városok kaptak országos vásártartási jogot, ami lényegében azt jelentheti, hogy évente egyszer tartottak, többnyire két hétig tartó vásárt, ahol azután sokkal nagyobb területről jelentek meg a kereskedők, mint a heti piacokon. A nagyobb városoknál előfordul – első időkben nagyon kevésnél, később többenél – az *árumegállító* jog, ami annyit jelent, hogy a városba érkező idegen kereskedő csak akkor mehetett tovább az áruival, ha felajánlotta a város piacán eladásra az áruját, és ha nem vették meg, akkor tovább mehet, ha megvették, akkor nem. Tehát az árumegállító joggal rendelkező településeknek egy közvetítő kereskedelmi jogot nyújtottak ezek a kiváltságok. Egyre több kiváltságot adtak a királyok és a királyok mintájára a földesurak is elsősorban az egyházi birtokosoknak, de nemcsak nekik, így egyre több kisebb-nagyobb városi kiváltsággal rendelkező település volt a XIV. században.

El kellett tehát dönteni, hogy város és város között hol van a határ. A XIV. században ezt kétféle módon próbálták elérni. Egyrészt azokat tartották igazán városoknak, *civitasoknak*, amelyek fallal voltak övezve. Tehát a fallal övezés a városi szabadság egyik kritériumává vált, ezek az állami adót valóban egy összegben fizették. A többieknek a Károly Róbert idejében bevezetett, kamara haszna szerű adót portánként kellett fizetniük, mint a falusiaknak.

Azért a középkor végén is volt olyan szabad királyi város, amit nem vett körül fal, igaz, hogy csak egy: Szeged. Ugyanakkor voltak szabad királyi városnak jogilag nem nevezhető települések, amelyek viszont fallal voltak övezve, de a többségében a fallal való övezés valóban kritériumot jelentett.

Másik, ugyancsak XIV. századi kritérium az volt, hogy azok a városok, amelyek nincsenek alávetve a királyi várnagy joghatósága alá, azok számíthatnak királyi szabad városnak. Emiatt Temesvár például, amely a temesi ispán alá volt rendelve, nem számított a szabad királyi városok közé.

A vége az lett, hogy terminológiailag is el kellett választani egymástól azokat a teljes városi joggal rendelkező településeket, amelyek valamilyen okból nem tartoztak ide, ezért az 1300-as évektől kezdve új terminusz technikusz jelenik meg az oklevelekben. Addig a városokat a latin oklevelekben *civitas*-nak nevezték, ez volt a városnak a hivatalos neve. Néha előfordult még olyan név is, mint *libera villa*, ami tulajdonképpen szabad falut jelentene, de miután a villa és annak a francia formája, a ville várost is jelent, és a magyar városok egy része francia eredetű, így a *libera villa* a szabad várost is jelentett. Az 1300-as évek második felében megjelenik egy új terminusz technikusz, az *oppidum*, ami eredetileg ugyancsak várost jelentett, és ezzel kezdik nevezni azokat a városias településeket, amelyek nem esnek a *civitas* fogalma alá. Nagyon sok olyan város, amelyik korábban *civitas* volt, gondolok például Körmendre vagy Miskolcra, az oklevelekben egyre inkább *oppidum*-ként szerepel.

Az *oppidum* magyar neve a mezőváros volt. A mezőváros szóval megint problémáink vannak, ugyanis hosszú ideig a szaktudomány, még inkább a közvélemény, részben a néprajzosok hatására a mezővárost mezőgazdasági jellegű városnak tartotta, a *mező* előtag miatt. Ami bizonyos mértékben igaz is és elfogadható, hiszen a mezővárosok túlnyomó többsége a német Marktflecken, tehát mezőgazdasági jellegű városok fogalmába tartozik. Megjegyzem, a 3000 német városnak kb. 80%-a Ackerbürger volt, és csak 20%-át lehetett ipari-kereskedő városnak nevezni a középkorban. Egyik jogtörténészünk, Csizmadia Andor, néhány évtizeddel ezelőtt erdélyi források alapján rájött arra, hogy a mezővárosok ellentéte nem a város, hanem a fallal kerített város. Nem véletlen, hogy ezek a mezővárosok a XVI–XVII. századi oklevelekben többnyire nem azt írták magukról, hogy mondjuk mi, Kövesd mezőváros bírāja, vagy esküdtjei, hanem Mezőkövesd város bírāja, esküdtjei. Tehát a *mező* a település jelzőjévé vált, de ők magukat továbbra is városnak tartották. Érdekes a német terminológia, ugyanis bajor-osztrák hatásra a magyarországi német nyelvben a *civitas*-nak, a városnak megfelelő a *Stadt*, ellenben a mezővárosnak megfelelője a *Markt* lett, és akár a nyugat-magyarországi, akár az észak-magyarországi német városoknál az *oppidum*ot mindig *Markt*-nak fordítják. A *Markt* vásárhelyet, piachelyet jelent, tehát ez a településtípus ment át az *oppidum*-ra a német nyelvben. Zárójelben jegyzem meg, hogy az az elmélet, amit némely néprajzosok és szociológusok állítanak, miszerint a mezőváros magyar települési fogalom, egyszerűen nem áll. Megvan a *Markt* formában Ausztriában és Bajorországban, és Európában mindenütt vannak ilyen jellegű települések. Tehát a XIV. század második felétől megindult a város–mezőváros különbség. Ez azt jelenti, hogy vannak *civitas*-nak nevezett, de nem teljes jogú városok, mondjuk a püspöki földesuraság alá tartozó Pécs, és van néhány fallal övezett földesúri város, mondjuk Kismarton, vagy Kőszeg, ezzel szemben a többiek már mezővárosnak nevezik. Így azután egy pécsi lakos jogilag jobbágy és nem tartozik a polgárok közé, annak ellenére, hogy Pécs a középkorban Magyarország egyik legnagyobb és leggazdagabb városa volt, de miután nem királyi, hanem egyházi kézen volt, Werbőczyék nem ismerték el városnak.

A királyi városoknak azután főleg a XIV. század második felétől, Zsigmond ideje alatt, nagy eladományozási hulláma indult meg, és ez eltartott egészen Mátyás uralkodása második harmadáig a végéig. Mátyás volt az utolsó uralkodónk, aki tucatszámra adományozott királyi városokat, de ő volt az első, aki leállt ezzel az adományozással és kb. az 1470-es évek végétől alakult ki az a szituáció, ami azután Mohácsig és Mohács után is fennmaradt, hogy a királyi városokat eladományozni nem lehet. Ezt a Jagelló-korban törvénybe is foglalták, s Werbőczy is elismerte, hogy ezek a koronajavakhoz tartoznak. Mátyás király idejében kerültek például olyan jelentős városok magánkézbe, mint Trencsén vagy Késmárk.

A Mátyás uralkodásának végére kialakult városhálózatban a szabad királyi városhoz hasonló jogokkal rendelkező települések száma alapvetően nem nagy; kb. 30 városról van szó, amelyeknek a legelőkelőbb része úgynevezett tárnoki város. Szűkebb értelemben csak ezeket tartották királyi városoknak, Mátyás uralkodása alatt, majd II. Ulászló uralkodása alatt került közéjük Pest. A többi: Buda, Kassa, Sopron, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa és Eperjes. Volt egy másik csoport, ahhoz tartoztak többek között Esztergom, Székesfehérvár, Lőcse, továbbá az erdélyi szász városok, közülük a legfontosabb Nagyszeben, Beszterce, a felső-magyarországi bányavárosok: Körmöcbánya, Besztercebánya, Selmecbánya. Végül ide lehet sorolni Kolozsvárt és Zágrábot, pontosan az úgynevezett Grécz hegyet, mert Zágráb alatt a püspöki Zágráb várost értették, a Grécz hegy volt a királyi Zágráb városa. Körül-

belül 30 városról van tehát szó. Vannak közöttük jelentéktelenebbek, mint Korpona, Kisszeben vagy Szakolca. Területi elhelyezkedésüket nézve érdekes képet kapunk. Az ország nyugati részéről indulva gyűrű alakban helyezkednek el, Sopronnál, vagy ha úgy tetszik, Zágrábnál indulva, befejeződve Brassónál. Az ország közepében pedig nincs más város, mint Buda, Pest, Székesfehérvár, Esztergom és Szeged. Az ország nagy része, úgy látszik, hogy teljesen városmentes.

Ez persze teljes lehetetlenség, nyilvánvalóan arról van szó, hogy ez a jogi kritérium (szabad királyi város) nem alkalmas a városfejlődés vizsgálatára. Ezek az „üres” területeken kellett lenni tehát olyan településeknek, amelyek város funkciót látnak el. Ha megnézzük az úgynevezett mezővárosokat, nagyon sok olyan van, amelyet gazdasága, kézművessége, kereskedelmi jelentősége szempontjából a nyugat-európai városokkal említhetem egy sorban, mondjuk Pápát, Debrecent, vagy Gyulát, de még sok más települést említhetnék. De a magyarországi városoknak – éppen mert kevés volt a királyi város – a politikai szerepük jóval kisebb volt, mint Nyugat-Európában, noha a városhálózat alapjában véve Magyarországon is megvolt.

Az már a további kutatás kérdése, hogy Magyarország középkori városhálózatát egységesen feldolgozzuk. Ebbe beletartozik a kb. két és fél tucat jogi értelemben vett városunkon kívül a gazdasági értelemben városoknak tekinthető, de jobbágysorban levő polgárok által lakott kb. 40 település, továbbá a mezővárosok, az országos, vagy hetivásártartó joggal rendelkező falvak is, együttvéve kb. 1200 település. Ez a hálózat – leszámítva Erdélyt és Szlavóniát – eléggé szabályos képet mutat. A központban Buda foglal helyet testvérvárosával, Pesttel együtt. Ezt körülveszi hat alközpont: Pozsony, Körmöcbánya a többi bányavárossal, Kassa, Nagyvárad, Szeged és Pécs. Ebből Nagyvárad és Pécs nem tartozik a jogi értelemben vett városok közé. Körülöttük, és velük összekötetésben nagyjából hasonló távolságban foglal helyet hierarchikus rendben a többi város, mezőváros és vásáros hely. A további fejlődést aztán a török hódítás is befolyásolta.

Végeredményben egy mondatban foglalhatjuk össze eredményeinket: Magyarország középkori városiasodottságát és városhálózatát nem szűkíthetjük le Werbőczy nyomán csak a királyi városokra.

László Gyula:

„A szegény emberek régésze vagyok”

Szárszón nagyjából arról beszéltem, amit később a *Honfoglaló magyar nép élete* című könyvemben megírtam. Ennek a könyvnek három elindítója volt.

Az egyik Győrffy István, a néprajzos, akinél doktoráltam. A dolgozatom egy klasszikus régészeti téma volt, de Győrffy István bácsi azt mondta nekem: Gyuszi, nem ezt várjuk tőled. Ez volt az első figyelmeztetés.

A második Veres Péteré, aki éppen Szárszón azt mondta: Írd meg a dolgozó magyar nép történetét! Ne a fejedelmekét, ne a csatanyeréseket, hanem a kétkezi dolgozók történelmét. Az érdekel minket, az a mi őstörténetünk.

A harmadik pedig magam voltam, aki fiatal koromtól elszántam magam arra, hogy a szegény ember régésze leszek. Persze foglalkoztam én fejedelmi leletekkel is, de végül is a temetőterképek megszólaltatásával a szegénység társadalmát, a szegénység mindennapját igyekeztem közelebb hozni. Nagyjából ez volt a szárszói felszólalásom lényege is. Beszéltem a magyar nagycsaládról, aminek szerkezetét a temetőkből ki tudtam mutatni. A nagycsalád feje kiosztotta férfiembereknek a maguk munkáját, a nagycsalád fejének a felesége pedig az asszonynépnek a munkáját, és a közösségből ki-ki annyiban kapott részt a közös vagyonból, amennyire fontos volt a munkája. Sőt hogyha – későbbi időkben – a béresnek

fontosabb volt a munkája mint a legidősebb fiúnak, akkor a béres ült az asztalnál a családfő jobbán.

A sírok feltárásakor bizonyos rendellenességeket tapasztaltam. Nem ott voltak a dolgok, ahol a helyén kellene lenniük. Például a szablya, amit bal oldalán viselt a férfiember, az a jobb oldalán volt, a tegez, amit jobb oldalán viselt, a bal oldalán volt és így tovább. Tudnunk kell, hogy a temetés nagyon komoly dolog. A temetés a másvilágra való előkészítés. Nagyon komolyan, megfontoltan, pontosan végzik a temetést a feladatukat, nem lehet tehát véletlen, hogy fordítva tették a halott mellé az eszközöket.

Nem az izgatott, hogy milyen formájúak voltak a szablyák, hanem hogy miért tették fordítva a sírba. Ilyenkor az ember olyan népeket keres, feltehetően rokon népeket, amelyek még ma is a régi társadalmi keretekben élnek. Így jutottam el Közép-Ázsiáig, érdekes módon nem a finnugor, hanem a török népek közelébe. A tatároknál, ahol a mai napig is – ez alatt értsük az utolsó száz évet – megvan az a szokás, hogy a halott keze ügyébe mindent fordítva tesznek, mert a másvilágon minden fordítva van, mint ezen a világon. Ezen a világon a fák felfelé nőnek, ott lefelé. Ezen a világon a nap fent sugárzik, amott lent. Ezen a világon hogyan halgazdagság van, a másvilágon a halászok éhkoppon élnek. Tehát minden fordítva van. Hogy ennek mi az oka, azt nem én fejtettem meg, hanem feltehetőleg egy finn kolléga, aki összegyűjtve az altáji népek hitvilágát, rábukkant a fordított világképre, és úgy fejtette meg, hogy ez természetes. Belelátunk a másvilágba, a földbe, ahova halottainkat temetjük? Nem. De ha a föld állóvíze fölé hajolunk és megmozdítjuk a jobb kezünket, a tükörképben megmozdul a bal kéz. A fák a tükörképben lefelé nőnek, a nap ott alulról süt és minden fordítva van. Ezzel a honfoglaló magyarság hitvilágának egyik alapképzetét találtuk meg, azt ugyanis, hogy a halál után a másvilágon, ahol természetesen együtt marad a nagycsalád, minden fordítva van.

Használtam egy kifejezést: *nagycsalád*.

Mind a mai napig élünk ezzel a kifejezéssel, akinek gazdag gyermekáldotta családja van. Ez nem az jelentette. Ez társadalmi formáció, ahol a nagyszülők, a szülők és a gyermekek együtt élnek, közös gazdálkodást folytatnak, mindenkinek a maga feladata szerint jut a közös gazdálkodásból, ahogyan az előbb erről már szó volt.

Honfoglaló őseink másvilágképe, világképe nem az úgynevezett sámánok vagy táltosok légyölő galócától vagy dobpergéstől révült dadogásából merített, hanem volt egy nagyon fejlett világképünk. Ennek a világképnek első felfedezője egy katolikus plébános, aki a Szeged környéki néphiedelmet vizsgálta, és írt egy dolgozatot: *Boldogasszony, ósvallásunk istenasszonya*. Úgy tűnik, volt egy nagyon magasrendű ósvallásunk, ennek emlékei a Szent László-legendában maradtak meg középkori templomainkban, ahol a szent király fehér lovon ezüst páncélban, világos arcszínnel – amit csak kissé pirít meg az egészség –, szőke hajjal, ragyogó koronával küzd; tehát minden világos, minden fénylik rajta? Ezzel szemben a kunon, akit üldöz, minden sötét, fekete, a kaftánja, az arcszíne, a sapkája, a sisakja, és nem közönséges valaki, mert mikor a szent királlyal küzdenek, felfegyverezve, de fegyver nélkül, hiszen sebezhetetlenek, akkor láng csap ki a száján. Ósvallásunk alapján tehát egy hatalmas kozmikus látomás, a világosság és a sötétség küzdelme.

Mit keresett ez az előadás a politikumtól izzó szárszói rendezvényen? Tény, hogy a jelenlévők nagy érdeklődéssel hallgatták.

Vajon miért? Mert mindannyiunkban lappangva élt kisebbségünk tudata. Az, hogy a Nyugathoz képest bárbar magyar hadak ellepték a Kárpátok medencéjét, nyereg alatt puhított húst ettek, az ellenségnek kitépték a szívét, raboltak, zsákmányoltak, egyszóval bárbar hadak voltak. Ellentétben a millennium görögtűzével, ez a szégyenérzet mondva-mondatlan benne élt a tanult magyar emberben. Nos ez alól jelentett szinte boldog felszabadulást előadásom, amelynek hátterében ott élt Zrínyi Miklós tanítása: „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”.

Fodor István, Püspöki Nagy Péter, Kubinyi András és László Gyula előadása a XXI. Országos Honismereti Akadémián hangzott el 1993. június 28–29-én, illetve július 2-án. (Szerk.)

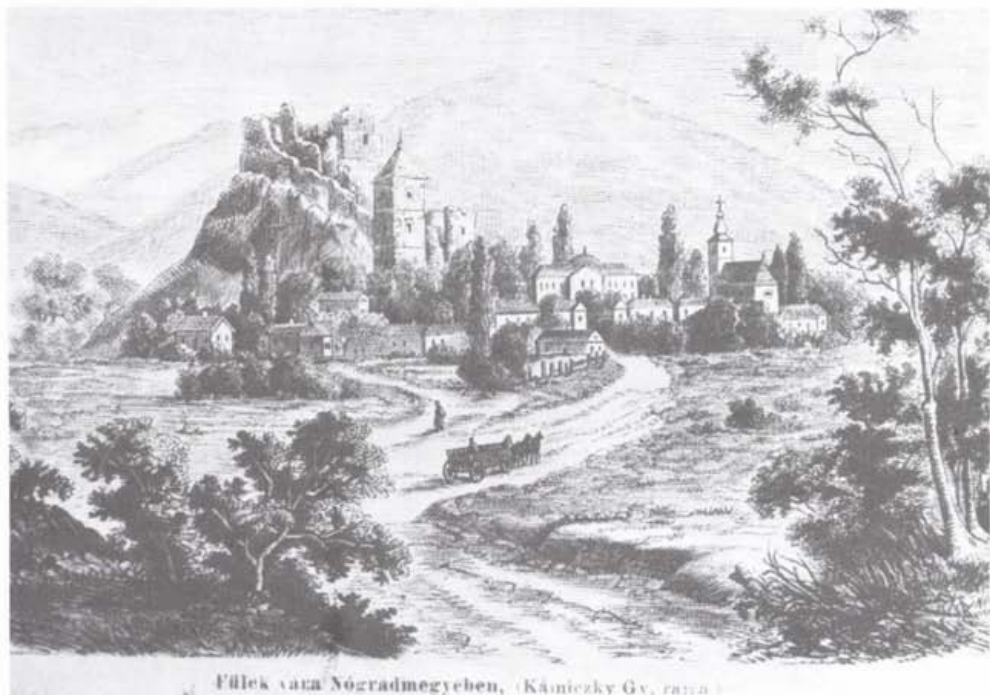
Négyszáz éve foglalták vissza Füleket a töröktől

Nógrád és Gömör találkozásánál, a vidékre jellemző vulkanikus hegykúpok egyikén állnak Füleket várának romjai. Alattuk terül el a város. Füleket nevének többféle magyarázata van, az egyik szerint kelta eredetű és rejtkehelyet, mentsvárat jelent, egy másik szerint személynevből eredeztethető.

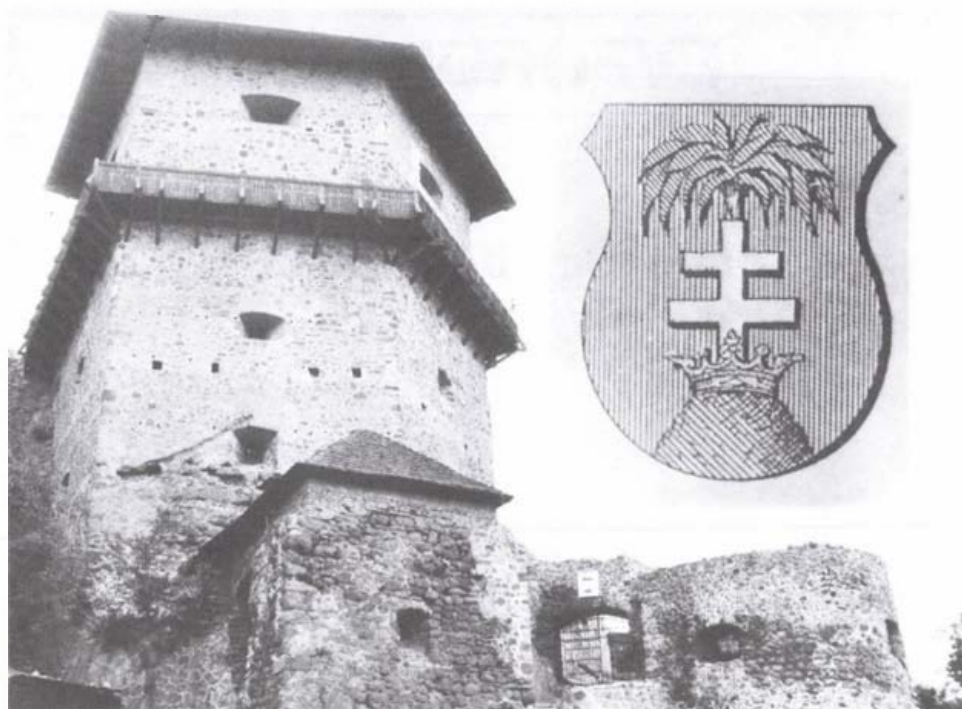
A középkori Magyarországon eredetileg csak királyi várak épülhettek. A XIII. század elején jelennek meg az első ún. lovagvárak, mint földesúri, uradalmi központok.

Füleket várát, mint az egyik legrégebbi ilyen típusú kővárat a honfoglaló Kacsics nemzetség építette. A tatárjárás idején már bizonyosan állott és menedékkül szolgált. Erről tanúskodik az a helyzetjelentés és segélykérés, melyet 1242. február 2-án írtak a pápának a Székesfehérvárt egybegyűlt egyházi személyek. A tatárok által el nem foglalt 17 vár közt említik itt *Phileket*, azaz Füleket várát is.

Az első királyi oklevél, melyben Füleket szerepel, 1246 januárjában Budán kelt. Ebben IV. Béla fej- és jószágvesztésre ítéli „Castrum Filek” birtokosát, Simon fia Fulcust, gonosztettsége, hűtlensége, hamispénzverés stb. miatt. A történet regényes feldolgozását érdemes elolvasni Szombathy Viktor: Száll a regge várról várra című könyvében.

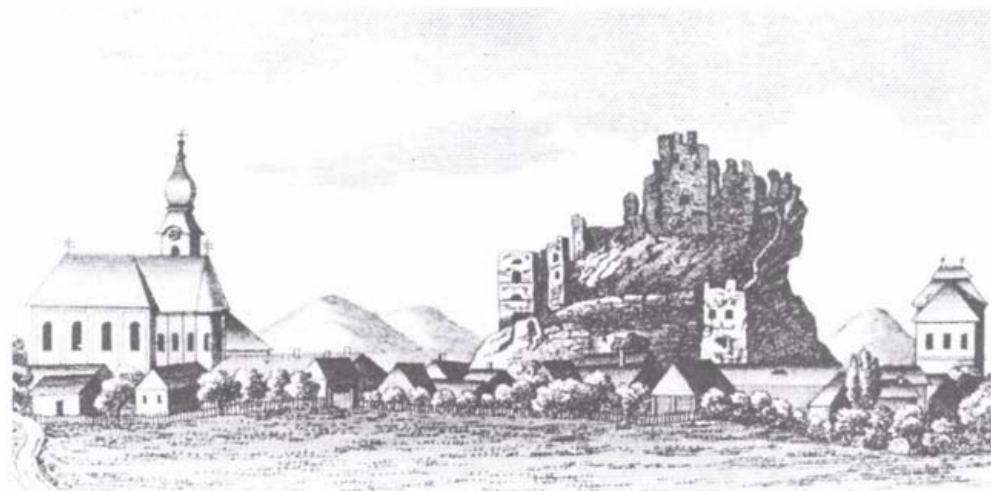

Füleket vára Nógrádmegyében, (Kálmóczky Gy. rajza)

1255-ben már a vár alatti települést, 1262-től pedig az anyaegyházat is említik a korabeli források. A XIII. század második felében, illetve azt követően Fülek királyi vár volt. 1321 előtt időlegesen Csák Máté foglalta el. A XV. században Zsigmond király – aki 1423-ban mezővárosi kiváltságokat adott Füleknek – elzálogosította a várat és tartozékait a Perényiek-

nek. A hatalmaskodó Perényi Istvántól Mátyás király ostrommal foglalta vissza a várat és hívére, Ráskay Balázsra bízta. Az ő lányát, Dorottyát feleségül véve, Bebek Ferenc gömöri főispán lett a várkapitány, majd pedig a füleki uradalom birtokosa.

A mohácsi tragédia után megnőtt a várak, így Fülek jelentősége is. Az esztergomi érsek udvarában, 1528-ban készült Magyarország térképén fel is tüntették *Filekwart* az Ipoly völgyében. Miután az 1546-os országgyűlés elrendelte az Ipoly melléki várak megerősítését, Bebek Ferenc A. da Vedano olasz hadmérnök tervei alapján kibővítette és megerősítette a várat. Ekkor épült a sarokbástyás alsóvár.

A feltartóztathatatlanul előrenyomuló török azonban csellet és erővel elfoglalta Füleket is. 1554-től 39 éven át török vár, a legészakibb szandzsák, azaz járás székhelye volt Fülek. Az itteni bég foglalta el aztán sorra a környékbeli kisebb várakat. Innen sarcolták a falvakat, sőt a bányavárosokat is. Tartós jelenlétre rendezkedtek be a mohamedánok, Szokoli Musztafa füleki bég – utóbb budai pasa – a vár alatt karavánszerájt, fürdőt és persze mecsetet építtetett, ez utóbbit a meglévő templom átalakításával.

1593-ban, a „tizenöt éves háború” első jelentős fegyvertényeként foglalta vissza Füleket és űzte ki a törököt Nógrádból a Pálffy Miklós érsekújvári főkapitány és Teuffenbach Kristóf kassai főkapitány vezette egyesült királyi had. Az ostromban számos neves, vagy éppen ezután ismertté vált család képviselője vett részt: Rákóczi, Báthory, Homonnai, Drugeth, Pogrányi, Forgách, Koháry. Az egyhetes ostrom után, 1593. november 27-én a török szabad elvonulás fejében megadta magát, feladta a várat.

A XVII. század Fülek fénykora, nemcsak Nógrád, de a szomszédos, török fennhatóság alatt maradt vármegyék székhelye, stratégiai fontosságú királyi végvár, a „bányavárosok kulcsa” volt az ostrom után kijavított, újra megerősített vár. A kettős védőfallal körülvett városban számos nemes család telepedett le, három felekezet: római katolikus, református, evangélikus gyakorolta vallását.

A hadak útján fekvő Füleket többször is ostromolták, időlegesen el is foglalták a Habsburg császári uralom ellen, a protestáns vallás védelmében felkelő erdélyi fejedelmek. Bocskai István 1605-ben, Bethlen Gábor 1619-ben vette birtokába egy időre Füleket. I. Rákóczi György nem tudta bevenni a várat, a városban azonban kárt tett. Ekkor – 1645-ben – költözött el a protestáns gimnáziumot patrónusa, Bakos Gábor Fülekről a közeli Osgyánba. Nevezetes király-, illetve császárpárti főkapitányai voltak Füleknek ez idő tájt Bosnyák Tamás és Wesselényi Ferenc, a későbbi nádor, aki mellett ún. seregbíró volt a költőként ismert Gyöngyösi István.

A füleki főkapitányok és végbeli vitézeik gyakran rajtaütöttek a megkötött békét be nem tartó törökön. Jeles törökverő volt – 1664-ben, a lévai csatában esett el – I. Koháry István, füleki főkapitány, akit hasonnevű fia követett tisztében. Az ifjabb Koháry Lipót császár rendíthetetlen híveként kormányozta, majd védte a rábizott várat. A XVII. század utolsó harmadában, a vaskövi békét követő Wesselényi-féle összeesküvés, illetve a felső-magyarországi

Habsburg-ellenes felkelés kudarca után fokozódott a császári önkényuralom és a protestánsok üldözése. A füleki református és evangélikus lelkészeket, Miskolczy Mihályt és Thuróczy Végh Andrást is elhurcolták gályarabságra.

Az elégedetlenkedő kurucok élére Thököly Imre állt, és a törökkel szövetkezve, kezdetben győzdelmes hadjáratot vezetett Lipót császár ellen. Számos vártól és várostól eltérően Füleket nem hódolt meg, nem nyitotta meg kapuit Thököly előtt. 1682 augusztusában hatalmas sereg zárta körül a várost és a várat. Füleket utolsó ostromában Thököly kurucjai mellett részt vett a budai pasa sokezeres serege, sőt Apafi Mihály erdélyi fejedelmet és hadinépét is odarendelte a szultán. A hetekig tartó, romboló ágyútűzben, véres közelharcban kimerült várbeli Koháry István várkapitány akarata és tiltakozása ellenére tárgyalásba kezdtek az ostromlókcal, majd feladták a várat, amit aztán a győztesek részben bosszúból, részben azért, hogy többé ne állhasson útjukba, leromboltak.

Szeptember 16-án a füstölgő romok alatt Ibrahim pasa a szultán nevében Magyarország királyává nyilvánította Thököly Imrét. Füleket várának történelmi szerepe itt véget ért. A város azonban hamarosan újjáéledt. Koháry István, Thököly fogságából utóbb kiszabadulva, magásra emelkedett a ranglétrán, sőt költőként is jeleskedett. A hűségéért hálás császár elhalmozta adományokkal, a füleki uradalmat is megkapta örökös birtokul. A mezővárost újjáépíttette, magának kisebb kastélyt, kúriát, a ferenceseknek templomot és rendházat építtetett 1725-ben. A Ferenc-rendi szerzetesek jelenléte Füleken a XV. század végétől kisebb megszakításokkal folyamatosnak mondható. A ma is álló barokk templom főleg gazdag belső berendezése révén értékes műemlék.

A XVIII. század végén, valamint a XIX. század elején a tiroli származású Berchtold grófok, valamint a spanyol eredetű Cebrián grófok építtettek kastélyt Füleken. Az előbbieket nagyméretű, emeletes barokk kastélyra később a Stephani, majd pedig a Herold családé lett. Jelenleg a gimnáziumnak ad otthont. A Cebriánok klasszicista „úrilakában” ma orvosi rendelő működik.

A XIX. század elején a Koháry család férfiágon kihalt, birtokait, így a füleki uradalmat is – házasság révén – a Coburg hercegi család örökölte.

1845-ben Petőfi Sándor látogatta meg Füleket, „hol szinte romokban fekszik az egykor nevezetes vár”. Természetesen összejárta, de kimondhatatlan harag fogta el, azt látván, hogy a romokat lehordják az utcákat tölteni, „hogy a melly köveken őseink szent vére szárad, azokon most tapodjanak...” A füleki borról pedig azt írta fel úti jegyzeteibe a nagy költő, hogy ha a töröknek abból kellett volna innia, amit ő ott a kocsmában ivott, „száz évvel előbb szabadult volna meg tőlük Füleket.”.

Böszörményi István

Jubiláló kórházak Debrecenben

A debreceni Kenézy Kórház közvetlen elődje, a Bem téri kórház idén ünnepli működése megkezdésének centenáriumát. Ez adta annak gondolatát, hogy végigtekintsünk a város egykori kórházainak történetén.

Az első ilyen intézmény a XVI. században tevékenykedett Debrecenben. Báthory Kristóf erdélyi vajda „...a város területén, a Csapó utcában létezett barátok kolostorát – mely azon időben már kóroda volt – minden tartozékaival együtt Debrecen városának ajándékozta”. Báthory ezen oklevelét 1578. október 17-én állította ki. Ennek előzménye, hogy Boncz László polgár 1529-ben saját házában ispotályt alapított. Ez az intézmény ugyan elsősorban szegényháznak volt tekinthető, de miután Debrecen lakossága áttért a kálvini hitre, s a szerzetesek elhagyták rendházukat, a városi tanács a Boncz-féle ispotályt 1553-ban áthelyezte a kolostor egykori épületébe, s ott, mint szegényházat és kórodát működtette 1705-ig. Fennállásáról is történt intézkedés: három szárazmalom jövedelmén kívül a templomok perselypénzeinek meghatározott százalékát fizették be a kóroda pénztárába. Ezen felül számos kegyes adakozó gondoskodott az ápoltakról. De erre fordították a beköltöző jobbágyok által használt földek dézsmáját s a méhserfőzés hasznát, és magvaszakadás esetén a vagyon felét.

Az 1738–1739-es pestisjárvány idején, amikor Debrecennek 8697 halottja volt, járványkórházak épültek a városban, mégpedig néhány kereskedő által jogtalanul forgalomba hozott deszkák elkobzásából, valamint egy óriási vihar által kidöntött (1739. június 26.) ezer szálfából épült a barakk-kórház.

Szombathy István főbíró idején, 1791. május 25-én tartott tanácsülés jegyzőkönyve szól arról, hogy a város a Komáromi Csipkés családtól még 1732-ben megvásárolt szeszfőzdében (az azóta Bánk utcai iskola helyén) megháborodott elméjük részére ápodlát létesített, s oda „egy erős alkatú embert” keresett, aki mind a házra, mind az odakerülő személyekre gondot viselne.

Az 1831-es országos kolerajárvány idején újból létesültek szükségkórházak Debrecenben. A Péterfia utca végén, a Salétromházban, az Epreskertben a csődörös épületben, valamint a Selyembogárházban. A hatóság minden főutca körzetében berendezett egy-egy samaritaneumot. Igaz, ezekben eredetileg semmiféle berendezés nem létezett. A betegek a földre szórt szalmán feküdtek. Később azonban minden beteg külön fekhelyet kapott, lepedővel letakarva. A szükségkórházakat a járvány után feloszlatták, de a dohányabaldóba (a törvényszék épületének helyén, a mai Iparkamara utcában) 12 ágy fent maradt. A tanács – a más vonatkozásban is igen tevékeny – Rádl József vaskereskedőt bízta meg a kórház felügyeletével. A szakmai vezetést pedig mindenkoron a város tisztiorvosai látták el. Az abaldóba helyezett kórház költségvetése évről évre bővült. 1832-ben 575, 1833-ban: 933, 1834-ben: 1387 rónesforint lett és ezzel párhuzamosan betegforgalma is állandóan emelkedett.

E kórház működtetésére büntetéspénzekből, adományokból, végrendeleti hagyatékokból jött össze a tőke, amelynek kamatjaiból tartották fenn az intézményt. A kórházi alap kezelésével Kiss Orbán István árvapénztárnokot bízták meg. Míg azonban 1834-ig az intézmény működésében előrehaladás volt tapasztalható, azt követően visszaesés következett. Először is a helytartótanács (rendelkezett az abaldó felett) elutasító magatartása miatt a kórházat ki kellett költöztetni, és a Bánk utcai tébolydába telepíteni. Ráadásul felére kellett csökkenteni az amúgy sem nagy ágyszámot, és be kellett vezetni a térítéses betegápolást, ezenfelül bevezették azt a módszert is, hogy fizetésképtelenekkel ledolgoztatták az ápolásuk költségét.

A tanács foglalkozni kezdett azzal, hogy az eddigiekben mindig ideiglenesen elhelyezett ápodlak helyett egy állandó, kellő nagyságú és jobban felszerelt intézményt létesítsen, mégpedig egy levegős, szabad téren. A bizottság, amelyiket a helykijelöléssel megbízták, a Péterfia kapun kívüli telket találta e célra alkalmasnak, ahol ötven évvel később valóban fel is épült a közkórház. A tervezetések idején állott elő Szabó Mihály polgár és felesége, Vértesi Zsuzsanna azzal az ajánlattal, hogy 5 ezer forintos alapítványt hajlandók tenni a kórház építésére. A továbbiakban (1841-ben) arra is hajlandónak mutatkoztak, hogy ha a város téglát, cserepet és faanyagot ad, a salétromfőzőt (Péterfia utcait) saját költségükön átalakítják kórházzá. A tanács azonban a nevezett épületet nem találta alkalmasnak, így az elképzelés nem valósult meg.

A Bánk utcai épület sem mutatkozott megfelelőnek egy, a jövőben bővítendő kórház elhelyezésére. Ezért 1842-ben a Kádás utca (ma Arany János utca) végén lévő *Utcaházbán* (a Piac utcai tehéngulyához tartozó bikák istállójában) helyezték el a szükséges átalakítások után az intézményt. Ebbe és a gulyás lakását magába foglaló részbe telepített kórházban 40 betegagy volt. Zilahy Sámuel tisztiorvos megalkotta a kórházi rendtartást (1844). Később, az 1850-es években 54 beteg ellátására tették alkalmassá az intézményt. Az állam 1857-ben nyilvános betegápolónak, közkórháznak ismerte el ezt a létesítményt. Ezt követően a kórház vezetése, orvosi ellátása a város tisztiorvosára és egy, utóbb két orvosra lett bízva.

Dr. Pallay Miklóst választották meg 1861-ben a kórház igazgatójává, de az újabb önkényuralom idején azonnal lemondott és csak a kiegyezés után vállalta el ismét ezt a tisztséget. Pallay nemcsak a szakmai, ápolási nívót emelte, hanem a kórház hosszú évek óta felhalmozott követeléseinek jó részét, mintegy 20 000 forintot is behajtott.

Az 1800-as években újabb két szobával bővítették a kórház befogadóképességét (diftériajárvány miatt), amely ettől kezdve 72 főre való ágyszámmal rendelkezett. 1884-re már az a helyzet állt elő, hogy az ágyak közé szalmazsákokat kellett a földre tenni, sőt, nemegyszer az ágyakra is két-két beteget fektettek. Az ápoltak létszáma ugyanis többször meghaladta a 90-et, holott az ágyak száma 72 maradt. Más bajok is jelentkeztek. Nem volt fertőtlenítőhelyiség és fürdőszoba sem. A raktárhelyiség nedvesnek bizonyult. A halottaskamra közvetlenül az egyik kórterem mellett helyezkedett el. A műtő alkalmatlanul kicsiny volt. Annyira szegényesek voltak a körülmények, hogy a jobb társadalmi helyzetben lévők idegenkedtek a kórházi ápolástól.

Egyre nyilvánvalóbb lett azonban, hogy Kassa, Nagyvárad, Pozsony mintájára Debrecennek is humanizálni kell kórházi körülményeit. Elfogadták azt a javaslatot, hogy a Ferenc piacon (ma Bem tér) 1868-ban létesített egykori Gazdasági Akadémia épületét használják felvételi épületként az új kórházhoz, s e köré telepítsék pavilonrendszerben a kórházi osztályokat. Addig is, míg ez megtörtént, 1884-ben 30 ágyas betegszobával bővítették a Kádás utcai polgári kórházat.

A kórház (Bem téri) építésének megkezdése 1891. június végéig elhúzódott, de azután aránylag hamar, 13 hónap múlva befejeződött. A 180 beteg befogadására alkalmas épületek a kor színvonalán készültek el. Felépültek a belgyógyászati és bujakóros, sebészeti, szülészeti, szemészeti, elme- és ragályos osztályokat magába foglaló pavilonok. A műtő- és a szülőszoba majolika falborítást kapott, két bővízü kút víztornyon keresztül oldotta meg a telep vízellátását, mivel a városban még nem volt vízvezeték. Külön-külön épületbe került a főzőkonyha, a fertőtlenítő, a raktár, a műhely, a hullaház, az istálló. Az 5,5 holdnyi telken több lakás is épült.

1893. március 20-án pályázatot hirdettek az orvosi állásokra. Dr. Ujfalussy József lett az igazgató főorvos. Mellette 1 nőgyógyászati, 1 szemészkorvos és 3 kisegítő orvosi állás lett meghirdetve. A megválasztottak május 1-jén kezdték el a kórházi gyógyító munkájukat, de előzőleg, március 28-án átszállították a Kádás utcai kórház 103 betegét az új épületekbe. Ezzel megkezdődött a Ferenc piaci (Bem téri) kórház tevékenysége.

Az I. világháború alatt, dr. Fráter Imre igazgató idejében a közkórház megnyitotta osztályait a fronton sérültek előtt. Szükség volt erre, bár a városban a XIX. század ötvenes éveitől a „sinen túl”, a vasútállomástól délre volt egy emeletes katonai kórház (a Gilányi laktanya mellett), sőt, a század végére 300 beteg számára készült Pozsonyi úti (ma Bartók Béla úti) katonai kórház épületei is álltak már.

A háború után, 1921-től megindult az orvosképzés a debreceni egyetemen, de a klinikai épületek még messze voltak a befejezéstől, ezért az oktatás, főképpen a gyakorlati oktatás az Augusztus szanatóriumban, a DEMKÉ-ben, valamint a közkórházban folyt. Átalakítások is történtek, hogy a kórház területén a klinika elkészültéig az egyetem gyermek-, szem-, bőr-, ideg-elme osztályai zavartalanul működhessenek. Mindez 1928-ig tartott. Ekkorra elkészültek a klinikai osztályok épületei, s ezt követően rövid időre a kórház visszajutott a város kezelésébe. Nem sokáig, mert 1930-ban a város és a kormányzat megállapodást kötött, amelynek értelmében állami tulajdonba ment át a közkórház, s az intézmény a következő évben (1932) felvette a Horthy Miklós Közkórház nevet.

Ekkor szerelték fel a sebészeti és belgyógyászati osztályt röntgenlaboratóriummal. A sebészeti osztály aszeptikus és szeptikus műtőt kapott. A telep világításához az áramot a városi világítási vállalat szolgáltatta. Vízrel továbbra is a kórház maga látta el magát. Élmezés saját konyháról történt, de a mosókonyhája megszűnt, s ennek feladatát a klinika vette át. Ugyan-

csak a klinika adta patikájából a gyógyszereket és a kötszereket. Megtörtént a központi fűtés beszerelése is. Az 1930-as évek első felében évente 14–16 ezer volt a betegforgalom.

Az II. világháború folyamán a kórház számtalan károsodást szenvedett, a betegellátást a Diakonissza Intézetbe helyezték át. (Egy kis ideig a Hatvan u. 6. sz. alatti „Izraelita bérházban” volt egy ideiglenes civil kórház!). Atszervezés révén 1950-tól a közkórház és a DEMKE (szülészet, nőgyógyászat) közös igazgatás alá került, mint városi kórház. 1955-ben létrehozták a Hajdú-Bihar Megyei Tanács Kórházat, amikor is az 1950-es szervezésű városi kórházhoz hozzákapcsolták a debreceni Honvéd Kórház egy részét (Bartók Béla út 3–4. sz.) és az egykori gyermekmenhelyből kialakított gyermekkórházat (Pesti u. 4.). Az ágyak száma 856-ra emelkedett, majd a Honvéd Kórház egészének átadása után (1958-ban) 1048 ágy lett az állomány.

A DEMKE 1970-ben megszűnt. További átszervezéseket és fejlesztéseket követően 1981-ben felépült a 304 ágyas új épület (Dorottya utca). A kórházat és a rendelőintézetet egyesítették. Az egykori, 1831-ben alapított 12 ágyas, az abaladóban lévő kicsiny kórház 1606 ágyas hatalmas intézménnyé nőtte ki magát, amelynek élén 1988-tól dr. Berecz György igazgató főorvos áll, s melynek neve: Kenézy Gyula Kórház-Rendelőintézet lett.

Az eddigiekben olyan debreceni kórházakról szóltunk, amelyeket a városvezetés hívott életre, vagy legalábbis jelentős mértékben támogatta. A továbbiakban olyan kórházakról óhajunk szólni, amelyek vagy személy alapított, vagy egy szűkebb közösség létesített.

Legrégibb a Meszena-alapítvány kórháza. Meszena Sándor, az 1770-es évek debreceni polgármestere 1813. március 10-én kelt végrendeletével a „...városban mesterség tanulása végett tartózkodó vidéki szegény, vagyontalan iparossegédek” gyógyítására, ápolására tett – mégpedig vallási különbség nélküli – alapítványt. Néhány évvel később a debreceni kereskedők testülete hozott létre 8 ágyas kórházat a megbetegedett segédek részére. A testület időről időre választott orvost állított az intézmény élére, de a kórház anyagi-tárgyi fenntartásáról, működtetéséről maga a testület gondoskodott. Dr. Láng Sándor orvos önálló szanatóriuma 1909. április 22-én nyitotta meg kapuit tehetősebb betegek ellátására számítva. Szülészeti, belgyógyászati és sebészeti osztálya volt az intézménynek, amely a Kossuth utcán működött.

A zsidóság mindig törekedett arra, hogy külön temetőt létesítsen a településeken, s ha mód volt rá, saját kórházat is alapítson, hogy ezzel is elősegítse a hagyományos zsidó életvitel fenntartását. Így volt Debrecenben is. A Chevera Kadisa egylet, amely az ortodox és a statu quo irányzatok közös szervezete volt, alig négy évtizeddel a zsidók Debrecenben való letelepedése után, 1879-ben *ápolót* alapított dr. Popper Alajos vezetésével. A kórház elnökeket a hitközség előkelőségeiből választották. 1891-ben megindultak a tervezetek az ápolda kórházzá fejlesztésére, de erre nem került sor, sőt az egyháztagok más irányú – több templom építése – és nagyarányú anyagi leterhelése következtében 1894-ben még az ápolda is megszűnt. A debreceni zsidóság azonban nem tett le az önnálló kórház létesítésének tervéről. 1921 júliusának elején a Chevera Kadisa szervezet elnöke, dr. Gutfreund Sámuel bejelentette, hogy a Harstein család 200 000 (inflációs!) koronát ajánlott fel az izraelita kórház céljaira. A status quo hitközség évi 50 000 segélyt ígért, az ortodox hitközség is nyilatkozott, hogy hozzá fog járulni a fenntartáshoz. Az egyre fokozódó pénzromlás azonban nem kedvezett az alapításnak, így az elképzelés megvalósulása elakadt.

A szorító szükség 1944. május 15-én kényszerítette ki a *gettókórház* létesítését a József királyi herceg utca 36. sz. alatt. Az egészségügyet, s vele a kórházat is dr. Fejes Friedmann Dezső irányította. Helyettese az odaadással tevékenykedő dr. Gyenes Dénes volt. Ez a kórház a gettó felszámolásáig, június 21-ig működött.

A II. világháború után a lélekszámban meggyengült közösség hozta létre a debreceni zsidó kórházat, igaz, a Joint áldozatkész segítségével, de a város zsidóságának támogatásával is (Kepes, Kelemen, Fögel, Mezei családok). A kiürült zsidó polgári iskola épületében avattak fel 1948. augusztus 24-én, a Deák Ferenc utcán (ma Holló János utca) napjainkban is meglévő egyemeletes épületben 6 kórtermet, amelyeket 60 ágygal alakítottak ki. Szülészeti, sebészeti és belgyógyászati osztályok működtek itt. Igazgatója dr. Róth Miksa lett. A zsidó kórház mindössze két évig tevékenykedett, mert államosították, s mint kórházat felszámolták. Épületében hozták létre a debreceniek által *kis OTI-nak* nevezett szakrendelőt.

Dr. Szűcs Ernő

Források: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár IV. B. 1108/c, IV. B 1109/1 175. d, IV. B 1405/b. – *Szűcs István:* Debreczen város történelme Debr., 1871. III. k. – Debreczen sz. királyi város egyetemes leírása (Sz: Zelizy Dániel Debr. 1882.) – *Varga Mária:* A debreceni közkörház története, Debreceni Szemle, 1942. máj. – *Dr. Neuber Ede:* A debreceni m. kir. Horthy Miklós állami közkörház, *Magyar Körház*, 1937. – *Zoltai Lajos:* A debreceni közkörház múltja, Debreczeni Újság, 1934. febr. 18. – *Gonda Moshe Elijánu:* A debreceni zsidók száz éve, Tel-Aviv. é. n. Debreczeni Képes Kalendárium 1905., 1910., 1912., 1916. évekre – Debreczeni Újság 1900–1910 közötti számai – Debreczen című újság 1901–1910 közötti számai.

Százéves az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület

A múlt század nemzeti egyesületalapításai sorában a szakmai szerveződések – a gazdasági változásokhoz kapcsolódva – szintén megjelentek. A Habsburg-birodalom állami kézben lévő bányászata fokozatosan jutott el a nemzeti szerveződésig, önálló magyar egyesületalapításáig. 1850-ben alakult meg a Magyarhoni Földtani Társaság bányász tagokkal, 1867-ben bányásztagozat létesült a Magyar Mérnök és Építész Egyleten belül. Az 1862-ben létesült selmechányi Önképző- és Társalgókör, melyet Magyar Társaság néven is emlegettek, 1869-ben akart egyesületet létrehozni. A Péch Antal alapította Bányászati és Kohászati Lapok folyamatosan számolt be a szakmai egyesület szervezési törekvéseiről. 1887-ben alakult meg a Bányászati és Kohászati Irodalompartoló Egyesület. A selmechányi Bányászati és Erdészeti Akadémia új épülete avatása kapcsán szervezett országos kongresszus 1892. június 27-én határozta el az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesületet. A selmechányi székhelyű egyesületnek megalapításakor 582 tagja volt.

Az OMBKE az elmúlt száz évben a magyar gazdaságtörténetbe elsősorban zártságával, sajátos feladatok ellátásával, a nemzetközi szakismeretek hazai közvetítésével írta be nevét. A különböző szakmai csoportokon túl rendkívül sokoldalúan és a bányászati ágazat lehetőségeit kihasználva teremtett módot arra, hogy kezdeményezze és támogassa a hazai és nemzetközi bányásztörténet kutatását, múzeumi és konferenciakapcsolatait, a helytörténeti kutatások és egyéni gyűjtések körét. A soproni Központi Bányászati Múzeum és a ma még létező, de nagy nehézségekkel küzdő helyi bányászati bemutatóhelyek, gyűjtemények jó részét a helyi közösségek, részben az OMBKE elvi együttműködésével igyekeznek meg- és fenntartani a több évszázados Kárpát-medencei bányászati kultúra emlékeit. A bányászok és kohászok egyesületi munkája abba az európai kultúrába tartozik, amely éltetője volt az egyéni és közösségi szakmai teljesítményeknek, a jövő megalapozásának. A százéves évforduló egyben a már a jövő évtizedeire készülő egyesület folyamatos újjászerveződésének ideje is, bízva a jövőben, a Jó szerencsét!-ben.

Dr. Krisztián Béla

HÍREK

Bartalis János méltatlanul mellőzött, sőt félreismert költője a magyar irodalomnak – ez volt a július 30.–augusztus 1. között, a költő születésének századik évfordulója alkalmából szervezett rendezvénysorozat végső következtetése. Az ünnepségekre Brassóban, valamint a költő szülőfalujában, Apácán, a Székelyföld peremén levő barcasági faluban került sor. A kolozsvári házsongárdi temetőben nyugvó költő sírjánál levő kopjafa mását helyezték el Apácán az iskolaépület

előtti parkban, e falu másik nagy szülőtte Apáczai Csere János (1625–1659) enciklopédista filozófus és pedagógus mellszobra mellett. Még a múlt században felépült emeletes iskolaépület falára a költő emlékeit idéző emléktábla került. A Brassóban tartott tudományos tanácskozás vendégei voltak dr. Czine Mihály, Kántor Lajos, Tóbiás Áron. A brassói magyar képzőművészeknek a költő emlékeit idéző tárlata a brassói Áprily Lajos líceumban nyílt meg.

Tápé búcsúi

A tápéi Szent Mihály-templom

„A tápai egyházi élet kiemelkedő eseménye volt a búcsú, melynek jogát még 1649-ben kapta meg a falu.” Gidai Kálmán a Tápé története és néprajza című falumonográfiában a tápai búcsúról – nem tudni, milyen megfontolásból – múlt időben szól, holott a Szeged-alsóvárosi Havibúcsú mellett éppen a tápai Misa-napi búcsú a leglátogatottabb: az volt hajdan, s az ma is. Annak ellenére kedvelt búcsúhely Tápé, hogy klasszikus értelemben sohasem volt zárándokhely.

Magyarázatát nem kerestem soha annak, miért jöttek ide, főként a környékbeli falvak népei, mert tudom: a tápai emberek, lévén kevéske földjük, aratásukor és cséplés idején bandástól mentek más falukba, hogy onnan szerezzék be családjuk számára a fejadagot. Aztán mentek a gányófalukba is, dohányt kapálni, fűzni, mint ahogyan Szeged-Alsóvárosba is paprikázni. Az ilyen munkaalakalmakon olykor életre szóló családi kapcsolatok alakultak ki, ami együtt járt – igaz, csak ritkán – családlátogatásokkal. Sőt, nem egy esetben egészen mélyek, meghittek lettek ezek a családi kapcsolatok: lakodalmaikba, búcsúikra hívták meg egymást a családok.

A családi kapcsolatok mellett búcsújáró kapcsolatok is kialakultak: a tápaiak mentek Algyőre, Kistemplomtanyára (mai neve: Bordány), Sándorfalvára, Pálósszentkútra; sőt Gyúdre, Randára, Mátraverebélyre és Pócsra is, s azokon a helyeken hívták Tápéra, az itteni búcsúra a népeket. Az 1879. évi szegedi nagy árvíz idején sok tápai család keresett (és talált) menedéket partosabb helyen lévő településeken, ott élő családoknál. Ezek az alkalmak is egy-két generációra kiterjedő, bensőséges kapcsolatokat szültek. S amikor a tápai családok a víz eltakarodását követően ismét hazatértek, bármennyire szegényesen éltek is, a nékik szállást adó, vidéki családokat búcsúra meghívták.

Századunk első felében még sorban érkeztek a mi búcsúinkra is a „körösztök”. Az ünnepi szentmisét és a körmenetet mindig a Szent Mihály-nap utáni vasárnap tartották meg. Előestéjén jöttek a hívek, kereszt alatt, eléjük a templomunkból „ellenköröszt” ment, és zúgtak-zengtek fogadásukra Tápé templomának harangjai. Egész este imádkoztak, énekeltek, majd fölkerekedtek és kiballagtak a közeli Öreg temetőben lévő Kármelhegyi Boldogasszony-kápolnába, hogy ott is „búcsút nyerjenek”. Vasárnap reggel már hat órától – óránként – tíz óráig miséztek a vidékiek, majd az ünnepi nagymisén és a körmeneten mindenki részt vett. Idős

asszonyoknak tápai családok adtak éjjeli szállást, akik magukkal vitték elfáradt kisunokáikat, s ott vacsorával is megkínálták őket a háziak. A vendégektől – természetesen – nem fogadtak el szállásdíjat, hanem a vendégek a házban lévő gyerekeknek adtak pár forintot, forgóra való. A nagymise után hazaindultak a keresztek. A hívek a szatyrukban vitték a tápai búcsúfiát az otthonmaradottaknak.

Mint másutt, így Tápén is a templom melletti tágas téren telepedtek le, és verték föl sátrakat a forgósok, a céllövöldések. A közeli utcákban meg a cukorkások, a játék- és bazárárusok, s mindazok, akiknek odaillő eladnivalójuk volt. A kegytárgyárusok a templom ajtajánál rakták asztalra az olvasókat, skapulárékat, imakönyveket és a színes szentképeket.

Tudott, hogy az egyház a templom mellől „tűzzel-vassal” távol tartani igyekezett a hangos szórakoztatókat. Ennek ellenére maradtak, s napjainkra szinte összenőttek. Ma már így, együtt – a templomi és a hozzácsapódott népünnepély – jelentik mindenütt a búcsút.

Tapé falu vezetése 1954-ben durván eltávolította a forgósokat a templom mellől. Egyik évről a másikra egy távolabbi helyre telepítették a teret (piactér volt addig). Senki se mert apellálni, még akkor sem, ha példátlan rendelkezést hajtott végre Tápé előljárósága. Fájlatuk a szétszakítást, mert már együtt szoktuk meg. Lám, tudatlanul az egyházon segített Tápén a faluvezetés: amíg az egyháznak sehogyan sem sikerült a templom mellől elkergetni a miséket nagyon zavaró szórakoztató egységeket, addig az akkor nagyon erős kommunista diktatúra – mondom, abszolút tudatlanul! – egy csapásra megoldott mindent. A csinnadratta a templomtól mintegy fél kilométerre került. Oda helyezték a piacteret is: a Budai Nagy Antal utca kanyarában lévő Hősök kertjének szomszédságába. Két évtized után – nem tudni, milyen okkal – a templomtól még távolabb lévő focipályára helyezték át a forgókat, s minden árust, bővlist, vattacukrost és mutaványost. Vesztükre, mert hatalmas eső áztatta az amúgy is laza talajt, aminek következtében a forgók és a ladihinták megbillentek. A rá való évben – 1979-ben – aztán ismét az „új” piactérre kerültek. De nem sokáig maradhattak. Ugyanis időközben Szeged városa (lévén, hogy 1973-ban Tápét Szegedhez csatolták) a területet házhelynek osztotta ki. Ezt a szándékukat két esztendő múlva, 1983-ban foganatosították, majd 1984-ben már meg is kezdték a karózást. Az az évi búcsú után, vagyis 1985-ben már megint más helyre költöztették a szórakoztató, népünnepély-kiszolgáló csinnadrattásokat. Most az úgynevezett Bedő-tóba, a Tisza-gát mellé, mely tavat évtizedekkel ezelőtt feltöltötték. Itt se maradhattak két esztendőnél tovább, mert most meg az útfenntartók kötöttek bele azzal, hogy a sok kocsi miatt nem tudnak a Tiszán túlra igyekezők kellően ráfordulni a kompra vezető útra.

1987 óta van a búcsú a jelenlegi helyén, az egykori Ásványgödörben, amit már rég feltöltöttek és befűvesítettek. Most talán végleges helye lehet ez a csakugyan nagy tér a napjainkra igencsak megszaporodott forgóknak és más szórakoztatóknak. A Rév utca pedig valóban ideális helyet ad a sok árus sátrának s a középük telepedett népi iparművészek sátrainak.

A tápai búcsúra mindig nagyon sokan érkeztek. Főként az utóbbi évtizedekben a szegedi munkatársak lepik el a városon dolgozó tápaiak házát. Ebédre hivatalos a kolléga, természetesen a családjával együtt. Ebéd után kimennek a forgók közé, este – régen – bálba mentek, ma otthon sörözgetnek, néhol dalolgatnak is.

1977 óta Tápé kultúrosai „rárendeznek” a tápai búcsúra. Hagyományörző együtteseket hívnak meg, akik délelőtt szabadtéri színpadon, délután pedig a művelődési otthonban, gálaműsoron adnak izelítőt hagyományos folklórvilágukból. Legfőképpen a délutáni színes felvonulás az, amit mindenki vár, s az a *mindenki* – például ez idén – csaknem tizenkétezer ember volt. Ez szinte hihetetlenül nagy számnak tetszik. De csak annak, aki még sohasem volt Tápén a búcsúban.

Ha a búcsúra mindenáron kiérkezni akaró szegedi megkérdezte valamikor a tápaiakat: „Mikor lesz Tápén búcsú, Péter?”, a tápai legény azt válaszolta: „Misakor.” „Hát Misa mikor van?” „Hát, búcsúkor!” hangzott a kacifántos válasz, amiből nemigen tudhatta meg a kérdező, végül is mikor lesz Tápén búcsú. Am voltak olyanok, akik egyenesen nekirontottak a tápaiaknak: „Pista bácsi, vasárnap monnyünk a mustos búcsúra!” A mustos megnevezés onnan ered, hogy szeptember vége tájára megérett az a korai szőlő, amiből búcsúra must készült, s azt szívesen tették asztalra búcsúébred idején.

A Szent Mihály-napi tápai búcsún túl volt Tápénak egy másik búcsúja is, a *réti* vagy *pajori* búcsú, melynek jogát 1927-ben nyerték el a Tápai rét lakói, és megtartották 1970-ig. Ennek a búcsúnak az ideje „Kisasszonykor”, szeptember 8-án volt. Mindig a pajori (tápai-réti dülő neve) iskolánál tartották. Emlékezők, illetve a tápei plébánián található hiteles papírok tanúsága szerint a tápai-réti búcsút a réti, tanyai lakosok kérték, akik Kószó Palika Ferenc

egykori kiváló gazdaemberrel képviseltették magukat az időben Tápé község előjáróságában, valamint az egyháznál is. Ugyanők vettek egy harangot is, s azt az iskola előtti kereszt mellett állították fel.

A pajori búcsút általában a mindenkori tápai plébános tartotta, akit jeles réti gazdák lovas kocsin szállítottak az iskolához. Nagymisét követően itt is volt kis körmenet. Ezt követően a papot gazdacsaládok valamelyike hívta meg ünnepi ebédre; és aki hozta, az vitte haza Tápéra. Mint ahogyan a falusi búcsúra is érkeztek a réti családok, úgy jöttek a rétre is a falubeliek. De jöttek a rétre Szegedről, Vásárhelyről, Makóról és Püspöktelelről is. Természetesen jöttek, mivel a Tápai-rétre a felsorolt településekről költöztek ki a múlt század végétől családok, hogy a kiváló réti talajon termeljenek, mások állatokat tartsanak. Így a már rétvé vált családok belterületeken élő rokonai érkeztek tehát a pajori búcsúra, ünnepelni.

1958-ban dr. Lengyel Antal volt Tápé plébánosa. A szintén tápai-réti, ásatási helyről híressé vált Lebő népe is kérte, hogy legyen saját búcsúja. Merthogy Lebő a pajori dűlő mellett a legsűrűbben lakott tanyásterülete volt az akkori Tápai-rétnek. A két dűlővel azonos volt a tanyasűrűség a Marosszél-dűlőben is; s bizony, ha a kint élő családokat nem hajtják bele erőszakkal a tévészcsékbe, és nem dőzeroltatja el Bodó István tanácselnök – az 1970-es árveszélyre hivatkozva – a rétet rendkívül gazdag tanyavilágát, a rétből akár négy kis falu is kialakulhatott volna.

Mindenekelőtt a már jelzett Pajor-dűlő fejlődhetett volna faluvá. De erőteljesen fejlődött Lebő, Marosszél és Kútas is. Ez utóbbinak is volt iskolája, előtte keresttel és haranggal, mint a többi tápai-réti-dűlői iskolánál. Kútas onnan kapta nevét, hogy ott fűrték az első réti ártézi kutat. A kút fúrása után hatalmas lendületet vett a tanyásodás, sőt, a szomszédos Csöbör és Porgányszél is nekilendült. Nem csoda hát, hogy a pajori és a lebői búcsú már nem volt elég a kint élő tanyaiak számára, hanem a kútasiek is szorgalmazták a sajátjukat. Engedélyt – talán okulva a lebői sikertelenségből – sohasem kértek, hanem szép csöndesen megtartották a *kútas* búcsút, az 1950-es évektől 1970-ig. Ennek a búcsúnak az ideje július 13-a, Szent Antal napján volt, szóhasználatukkal: *szentantali búcsú*. Dr. Lengyel Antal tehát Váctól kérte a lebői búcsú jogát, amit el is fogadtak, de Csongrád megye tanácsa elutasította a kérést.

Maradt hát ott is, mint Kútasban a csöndes búcsú, ahol azonban mindig megtartották a búcsús szentmisét. A délután itt, ezeken a tiltott helyeken is búcsúhangulatban telt, és este bálakat csaptak a környékbeliek.

Tápénak tehát hivatalosan kettő, nem hivatalosan ugyancsak két búcsúja volt. Hivatalos volt a falusi, a *Szent Mihály-napi*, és a *réti*, a *pajori*, amelyet szeptember 8-án, Kisasszony napján tartottak meg. És volt a két nem engedélyezett; a *lebőhalmi*, amelyet a megye elutasítása ellenére is minden évben Péter-Pálkor tartottak, illetve a *kútas* „szentantali”, amelyre jogot se kértek.

Természetes, hogy a rétiek elsősorban ezekre a „hazai” búcsúkra mentek el. De átjártak Tápéra, Makóra, Maroslelére, sőt Hódmezővásárhelyre is, attól függően, hogy elődeik honnan kerültek a múlt század végétől kezdődően a tápai rétből.

Napjainkra, mivel a rétből egyetlenegy tanya se maradt, a rétiek zömmel Tápéra, kis hányaduk pedig Szeged-Baktóba kerül.

A tanyákkal együtt elpusztultak a réti tárgyi és kulturális hagyományai. Jóvátehetetlenül nagy károkat okozva ezzel nemcsak Tápé hagyományos életében, hanem az egyetemes magyar paraszti kultúrában is.

Ifj. Lele József

A boricajárás

Barcasági csángómagyar népszokás

A nyársas (Halász Péter felvétele)

Brassától pár kilométerre keletre, a barcasági medence délkeleti peremén terül el *Hétfalu*. E településrendszer falvai: *Bácsfalu*, *Türkös*, *Csernátfalu*, *Hosszúfalu* – összefoglaló nevén *Négyfalu*, 1950-től *Szecseleváros*, majd 5–8 km-rel távolabb *Tatrang*, *Zajzon* és *Pürkerec* vagyis *Háromfalu*¹. Az itt élő csángómagyarság az elmúlt évszázadok során sokféle etnikai hatásnak volt kitéve, ami érzékelhető a népviseletükön és a *boricajárás* népszokásban is. Ez utóbbit kívánom bővebben bemutatni.

A *borica* leírásával és tanulmányozásával az 1700-as évek végétől napjainkig többen foglalkoztak. A boricajárásról szóló első ismert említés a *Josep Sulzertől való 1781-ből. 1862-ben Zajzoni Rab István* A boricza című írásában költői szépséggel, de hitelesen ír a hétfalusi népszokásáról. *Orbán Balázs* a Székelyföld leírásának VI. kötetében, *Horger Antal* A hétfalusi csángók boricatánca című munkájában ír a boricáról. *Julius Teutsch* (1903) a népszokást szláv eredetűnek tartja. *Kolumbán Lajos* A hétfalusi csángók a múltban és jelenben (1903) című művében a táncról azt állítja, hogy: valóságos táncegyveleg, keveréke a Balkán-félszigeten lakó román, bolgár, albán és szerb népek táncainak. *Réthei Prikkel Marián* 1924-ben megjelent A magyarság táncai című munkájában ezt írja: „a boricá neve, eredeti járuléka és kísérőzenéje szerint ugyan legnagyobb valószínűséggel valamelyik déli szláv néptől átvett ünnepi szertartásos férfi csoporttánc, de körülbelül 60 év óta ismert choreotípusa félreismerhetetlenül a magyar verbunkos táncalakját mutatja”. *Roheim Géza* a Magyar néphit és népszokások című könyvében a boricát balkáni eredetűnek tartja, ahol is az átadó nép a legnagyobb valószínűséggel a bolgár. Az addig megjelent irodalom alapján ismertette a boricát *Viski Károly* 1937-ben. Szerinte a boricá három dallamában a magyar táncokra jellemző hármas tagolódás figyelhető meg. 1958-ban jelent meg *Domokos Pál Péter* összehasonlító munkája, A moreszka Európában és a magyar nép hagyományában. Meghatározása szerint „a moreszka ósrégi időkbe visszanyúló, kultikus eredetű, egész Európában szélesen elterjedt tánc, amely egyszerre apotreptikus jellegű – az ártó gonosz szellemek ellen hadakozó – és termékenységét varázsló”. A moreszka magyar hagyományai közül elsőként a hétfalusi boricát említi, mint a Kalusár és a Morris legközelebbi rokonát. A boricáról még ír a bácsfalusi születésű *Bálint András* helytörténész. *Kiss Attila* muzeológus adatokat gyűjtött és sok táncfotót készített gyűjtőútjai során. Az utóbbi időben *Seres András*nak jelent meg több cikke a boricáról, a Barcasági magyar népköltészet és népszokások című könyvében pedig részletesen ír e népszokásról. Végezetül pedig meg kell említeni *Könczei Csilla* magyar szakos tanárnő nevét, aki hétfalusi gyűjtőútjai után megírta A hétfalusi boricá című értékes államvizsga-dolgozatát.

Tanulmányozva az említett szerzőknek a boricával kapcsolatos megállapításait arra a következtetésre jutunk, hogy a boricajárás *régi rituális népszokás*, mely nagyon sok szálon gyökerezik a magyar népi kultúrába. A boricajárás téli népszokás. Karácsony után, *aprószentek napján* történik. A régebbi időkben előfordult, hogy a farsangi időszakban is bori-

¹ A hétfalusi csángókról bővebben lásd a Honismeret 1993. 2. számának 22–28. oldalát. (Szerk.)

Tatrangi boricások (Kosztai István felvétele)

cáltak. Napjainkban a boricát csak Háromfaluban – Tatrangon, Zajzonban és Pürkerecen – járók, Négyfaluban már a századfordulón kiveszett. A következőkben a tatrangi boricajárást ismertetem részletesebben.

Magát a táncot 12–14 jó táncművész vezényel. Közülük a két legjobb boricás az úgynevezett két *vatáf* vagy *vezér*. A vatáfok vezényszavaira (komándálására) járók a táncot a legények. A boricások szegfűvel és árvalányhajjal díszített fekete báránybőr sapkát, piros szalaggal övezett szvettert, fehér inget, fekete nadrágot viselnek. A csizmákra *örharangok* (zergők) vannak rögzítve, melyek tánc közben csengenek. Kezükből az ún. *lapockát* tartják, amely tulipán alakú, zöld színű és jelvényként szolgál.

A népszokás elmaradhatatlan tagjai a *kukák* (szám szerint 2–3), kik disznószőrrel, pulykacottal és báránybőrrel díszített, fából készült álarcot viselnek. Ruhájuk rongyos, ezekre harangokat kötnek. Szerepük a bábészködő nép mulattatása, mókáznak, bolondoskodnak. Kezükből ostor, néha fakard van, ezzel ijesztgetik a velük csúfolódókat.

Ugyancsak a boricához tartozik a két *nyársas*, kik kezükben egy kb. 2 méter hosszú kihegyezett nyársat (karót) tartanak. Ezekbe húzzák be a boricásokat fogadó gazdák adományait (káposzta, kenyér, disznófej stb.). A korsókba a kapott italt öntötték. A borica dallamait 2–3 *muzeikus* játssza. Általában egy-két hegedűs meg egy kontrás vagy egy kobzós.

A boricajárás – mint ahogy említettem – karácsony utáni első napon, aprószentekkor zajlik. Ez nagy ünnep a falu apraja-nagyjának, a régi időkben valóságos népiünnepély volt. Szokás szerint a boricálás a templom tánclepcsőjében való háromszori megkerülésével kezdődik, utána a boricások a papi lakra mennek táncolni. Ezután következett a falu gazdáinak a felkeresése, kik megtiszteltetésnek érzik ezt. Egy boricallegény az egyik kukával bekérezik a gazdához, és ha az fogadja, akkor már kezdődhet is a tánc a gazda udvarán.

A borica három táncból áll. Tatrangon ezeket *egyes boricának*, *négyes boricának* és *törökboricának* nevezik.

Az *egyes borica* kezdetén balra körbe járók a táncot (az első körbejárás után megállnak, amikor az egyik vatáf egy rövid bevezető mondókéval köszönti a gazdát és családját). Miután háromszor körbejárják és ugyanannyiszor helyben, kettészakadnak, szembe sorakoz-

nak fel, két párhuzamos sorba. A vatáfok (vezérek) vezényszavai, melyek a tánclépésekre vonatkoznak: *jobbat, a balt szembe* (szembe járják), *a rudas szembe* (rudas a neve a 4 szélső boricásnak), *vasalj* (bokázás), *egy, kettő, három* (háromszor bokázás).

A második tánc az úgynevezett *négyes borica*. Vezényszavak: *vigyázz!* (figyelmeztetés: kezdődik a tánc), *most, simán, aprítsd meg* (élénkebben, gyorsabban), *rea* (földreráverés lábbal), *vasalva*.

A harmadik tánc a *törökborica*. Vezényszavak: *vigyázz, jobbat most, a balt, egyszerre* (pontosan járják), *szembe, rudas, vasalj, egy, kettő, három* (háromszor bokázás).

Miután a boricás legények eljárták mindhárom táncot, az egyik vezér az egész csoport nevében, a közeledő új esztendőre való tekintettel a gazdának és háznépének minden elképzelhető jót kíván. A gazda örvendve a megtisztelésnek, köszönete jeléül a boricásoknak pénzt és különböző adományokat (szalonna, kenyér, káposzta, pálinka) ad át. Mindezeket a vezér kérésére a boricások megköszönik.

A legénység, miután elköszön a gazdától és családjától, az egyes borica dallam kíséretében tánc lépésben eltávozik.

Amint láthatjuk, a boricajárás gazdag, összetett szokás, ezért megérdemelne egy mélyrehatóbb, aprólékosabb vizsgálatot. Reménykedünk, hogy lesznek néprajzosaink, akik ezt a jövőben meg is teszik. Nekünk pedig, hétfalusiaknak kötelességünk megtartani, megőrizni ezt a gyönyörű népszokást, nemcsak a mi részünkre, hanem az egész magyar népkultúra számára is.

Kosztai István

Mikulás-napi szokások Győrben

Győrött az 1930-as években és az 1940-es évek első felében többféle Mikulás-napi szokás járt. Egy részük a város polgári (kispolgári vagy polgárosult) társadalmának körében: inkább az értelmiségi, kistisztviselői, alkalmazotti és pedagóguscsaládok körében volt eleven, de ugyanolyan mértékben volt megtalálható a (kis)kereskedő és iparoscsaládok, sőt a városban bennlakó munkáscsaládok körében is. Ez a szokás tehát inkább a családban, az otthonokban, a lakás, a ház „territóriumán” belül élt (beleértve ebbe bizonyos mértékig az iskolákat, óvodákat is, elsősorban az egyháziakat). Nem nagyon jelent meg ez az utcán, szemben a másik, szintén – ebben az időszakban még – általánosan meglévő szokással, mely viszont inkább az utcán, a közterületeken volt megtalálható.

1. A családban élő városi szokás a Miklós-, Mikulás-napi ajándékozás volt. Erről, ennek a paraszti, falusi társadalom körébe átszármazott formájáról eléggé sokat tud a néprajzi szakirodalom. Rövidebben, de hasonló formáit írja le a Magyar néprajz VII. kötetének 219–221. lapján Tátrai Zsuzsanna, s hasonló példákat idéz a Kisalföldről, illetőleg peremterületeiről (Csallóközből, Szilből, Csornáról, Csilizradványból), de távolabbi vidékekről is. Ugyanezeket a szűkszavú ismereteket találjuk meg a Néprajzi Lexikon *Mikulás* címszava alatt is (III. 618–619). Ennek ellenére talán érdemes ezekről is szólni, mert az ajándékozás módja és az ajándékok jellege némileg módosíthatja eddigi ismereteinket.

A Miklós-napi ajándékozásnak, mely tehát a városban általános volt, többféle formája élt Győrött. Az ajándék rendszerint többféle gyümölcsből, édességből állt: alma, dió (olykor ezüstre festve vagy sztaniolba burkolva; ritkán volt aranszínű, a Mikulás-színek a piros, fekete és az ezüst voltak, arany legfeljebb csak a virgácson szerepelhetett), földimogyoró, szaloncukor (piros színű papírral, ezüst sztaniollal vagy piros sztaniollal és világosabb piros papírral), cukorka, a tehetősebeknél mandarin, narancs – örültünk, ha vérbélű volt –, füge és természetesen csokoládé. A módosabb szülők gyerekei csokoládé Mikulást és csizmát kaptak. A szegényebb családoknál a Mikulás-figurák fondantból (cukorból) vagy vafliből (ostyából) készültek. A leggazdagabb ajándéknak a „porcelán Mikulás” számított. E figurák – többnyire a győri Koestlin gyár (későbbi Győri Keksz- és Ostyagyár) termékei – a maiakhoz hasonlóan püspök vagy télapó alakúak voltak, rendszerint piros sztaniolbevonattal. A porcelánfigurák arcrészét nemcsak sztaniol fedte, hanem testszínű, a szakállrésznél fehéres-feketés porcelánfesték-bevonat. Olykor még a ruházat is így volt bevonva. Szokás volt papírból készült Mikulás-figurát is ajándékozni. Gyakori és kedvelt ajándék volt az ún. „szil-

vakrampusz" is; piacon, vegyeskereskedésben lehetett vásárolni. Ez körülbelül 15–20 centi magas, piros-fekete színhatású püspök- vagy krampuszfigura volt: drótvázra fűzött aszalt szilvából emberalakot formáltak, ezt kis deszkalapba tűzték és felöltöztették. A szilvatestre piros püspökruhát húztak (krepp-papírból vagy posztóból). A püspök pástorbót, a krampusz természetesen virgácsot, láncot tartott a kezében. A figura feje fából készült. A Mikulás-ajándéknak természetes velejárója volt a fűzfavesszőkből összerakott és piros krepp-papírral körülsavart virgács is. A „rossz” gyerekek ajándéku szentet vagy kokszt is kaphattak. (A legrosszabbakat Mikulás-nap előtt azzal fenyegették, hogy ajándék helyett majd szentet, kokszt, sőt lócitromot kapnak. Ez utóbbi azonban tudomásom szerint soha nem következett be.) A Mikulás-ajándékot a gyerekek az ablakba rakták ki, mintegy bizonyításul annak, hogy jók voltak, járt náluk a Mikulás.

Az ajándékot több formában kaphatta meg a gyerek. Volt, amikor az ablakba vagy az ajtó elé kitett, kitisztított cipőbe rakta bele a Mikulás a Miklós-napra virradó éjjele. Módosabb, tehetősebb vagy a szerepjátszásra, színjátékra hajlamosabb családoknál, amíg a kisgyerek – annak idején kb. 10 éves koráig – rá nem jött, hogy az ajándék a szülőktől származik, a Miklós-nap előestéjén alkonyatkor, sötétedéskor jött a Mikulás. Az összegyűlt család már várta, mikor hangzanak fel léptei, mikor hallani botjának kopogását vagy csengőjének szavát. Volt, hogy jóságos püspök alakjában ajándékozta meg a gyermekeket a jelmezbe öltözött idősebb családtag (apa, idősebb fiútestvér, rokon bácsi vagy férficseled, cselédlány), aki vagy püspökruhára emlékeztető palástba (vállára terített asztal- vagy ágykendőbe, kifordított szőrméjű bundába) öltözött, fejére papírból készült püspöksüveget vagy szőrmekucsmát tett, arcát vattából vagy kócból készült bajusszal, szakállal és szemüveggel takarta el, így tette felismerhetlenné; hangját elváltoztatta. – Máskor – különösen ha a Mikulás előtti időszakban csintalanabb vagy rossz volt a gyerek – krampusz hozta az ajándékokat, melyek ilyenkor is piros krepp-papírral díszített kosárban – vagy ha nagy volt a család, sok a gyerek – olyan vesszőből fonott háti puttonyban voltak, mint amilyenben a pékinások hordták ki a péksüteményt. A krampusz szintén kifordított bundát, kopottas kabátot viselt: ruházata mindenképpen szedett-vedett volt. Vagy krampusz-álarccal (ördögarc szarvakkal) takarta el arcát, vagy bekormozta, hogy felismerhetetlen legyen. A krampusznak mindig fontos kelléke volt a virgács, a bot, sőt sokkal inkább a hántatlan fűzfavesszőből font, bunkós végű korbács. A krampusz mindig haragos volt: zörgött, toporzékolt, (elváltoztatott hangon) morgott, fenyegetőzött. A szülőknek kellett lefogniuk, nyugtatniuk, csitítaniuk, hogy meg ne verje a gyereket. Ennek ellenére a krampusz – ki-kitépve magát a szülők keze közül – nemegyszer megkergette, sőt korbáccsal, virgáccsal meg is verte a család csemetéjét, különösen ha az rá is szolgált valamiféle fenytésre. Magamat is nem egy krampusz (rendszerint a cselédlány vagy valamelyik nagybátyám öltözött be) körbekergetett a szobában. A haragos krampuszt – ha a szülők úgy érezték, hogy elég volt a fegyelmezésből – ki is tuszkolták a lakásból. Egyébként nem nagyon volt szokásban, hogy akár a Mikulás, akár a krampusz belépjen a szobába. Általában mindegyikük a nappali szoba ajtajában állt meg. Onnan vizsgáztatta a megszeppent csemetét, onnan beszélgetett vele. Hiszen mind a Mikulás, mind a krampusz tett fel kérdéseket a gyerek magatartásáról, ígéretet vett arra, hogy jól fog viselkedni, s végighallgatta, tud-e imádkozni. (A Miatyánkot, az Üdvözlégyet és a Hiszekegyet, esetleg az Úrangyalát mondták el a katolikus családoknál.)

A jelmezbe öltözött Mikulás vagy krampusz szinte mindenkor a családhoz vagy a familiához tartozó, illetőleg közelálló személy (közvetlen idősebb családtag, rokon, vagy a család barátja, alkalmazottja: inas, cseléd, cselédlány, kocsis, segéd) volt.

Emlékszem azonban arra is, hogy járták az utcákat Miklós-nap előestéjén „hivatásos” Mikulások, krampuszok is, akik – éppúgy, mint a karácsony előtti időszakban a betlehemesek – be-bezörgettek egy-egy családhoz, hogy némi fizetség ellenében eljásszák a Mikulás, krampusz szerepét. Ok azonban a szegényebb népréteg tagjai voltak, s nem is nagyon jutottak be a módosabb házakba – némileg ellentétben a betlehemesekkel, akiket inkább beengedtek az ún. úri házakba is, különösen ha a gyerekek játszották el a betlehemi történetet. Felnőtt betlehemesek a városban nem nagyon jártak.

2. A másik győri szokást az utcákon, tereken a fiatalság űzte. Ez a szokás – melyet bemutatni kívánok – még nagyon erőteljesen élt az 1940-es évek első felében, közepén Győrött, azokban a városrészekben, amelyekben akkoriban – kisdíákként – megfordultam: Révfaluban, a Belvárosban, és Újvárosban, de gondolom, a város egész területén is. P. Eöry Vilma kollégám közlése szerint élt a rábaközi Kisbabeton, Z. Szabó László szerint a Csallóközben

Dunaszerdahelyen is, a Győrbe bejáró középiskolások némelyike szerint pedig még a közműltban is megvolt Pannonhalmán.

Gyakorlói általában iparoslegények és tanoncok, szolgalegények, kereskedőknél dolgozó – vélhetőleg a környező falvakból származó – szolgák, kocsisok, kihordók, s főleg az elemi iskolák padjaiból kikerült, de középiskolába nem járó 14–20 éves suhancok. Olykor persze felnőttek is.

A suhancok Mikulás-nap előestéjén, sőt már a kora délutáni órákban is, rendszerint csoportokba, bandákba verődve álldogáltak, beszélgettek, járkáltak fel s alá az utcákon, tereken, utcasarkokon.

Rendszerint rongyos, rossz ruhákba öltöztek, valamilyen (ijesztő, torz) álarcot viseltek (ilyen színes papíralarcot – mai megfelelőik a farsangi álarcok – lehetett vásárolni a papírüzletekben), vagy arcukat bekormozták. (Ezek a külsőségek azonban gyakran el is maradtak.) E csoportok tagjainak legfontosabb kelléke a 40–50 centiméter hosszú vagy még ennél is hosszabb, 7–9, olykor még több vékony fűzfavessző-szálból font, hajlékony, vékonyabb végén bunkósrá csomózott korbács volt. Olyan, amilyennek a képét a Néprajzi Lexikonban az *aprószentek napja* címszónál, a Magyarság Néprajzában a *húsvéti korbácsolás* leírásánál láthatunk. Csak ezeknél szebb kivitelűek: kígyóhátú fonással készültek. (Ilyen korbácsokat már a Miklós-nap előtti héten árultak a győri piacokon a falusiak. A környező falvakból bejáró iskolatársaim sokszor behoztak ilyet az iskolába is az 1940-es évek elején.) Ezzel a korbáccsal a legények, fiatal suhancok, akik láthatóan sokszor a peremvárosrészekből vagy a környező falvakból származhattak, mindenkinek – aki mellettük elhaladt – a hátára jó néhány hatalmas ütést mértek. Rendszerint nagy gaudiummal, hahotával fogadták, ha a megkorbácsolt télikabátja a suhintás hatására még porzott is. Leginkább a cseléd lányokat, iparos lányokat hajkurászták és korbácsolták meg, akik sikongatva, de mégis büszkén menekültek a csípős, kemény csapások elől. Természetesen az el- és kiporolást nem kerülhették el a fiatalabb fiúk és a gimnazista lányok sem. A fiúk erőteljesebb ütéseket kaptak. Magamat is többször megkergettek, elverték a nálam idősebb suhancok. Csípett, fájt a korbácsütés még ruhán, télikabáton keresztül is. Különösen fájdalmas volt, ha az ütés elcsúszott, s a megkorbácsoltnak a fejét vagy fülét, esetleg védelmező kezét, ujjait érte a korbács csomója, bunkója. Már nem emlékszem rá, kísérte-e valamiféle szöveg a korbácsolást. Z. Szabó László említette, hogy Somorja környékén mondtak olyasfélét, hogy kelése ne legyen. (Ez a szöveg azonban az aprószenteki vesszőzés kísérője.) Még csak nem is rémlik, hogy hallottam-e bármilyen szöveget. A korbácsolás mindenkinek kijárhatott, aki az utcán a csoport vagy a banda közelében elhaladt.

A sima korbácsuhintásért nem is nagyon illett megharagudni. Általánosan elterjedt utcai szokás, s nem is sértő vagy bántó, inkább kedélyes szándéka volt a megvesszőzésnek. Magam is találkoztam olyan vadidegen járókelőkkel, köztük néhány felnőttel is, akik – bár arcuk teljesen fedetlen volt, s ruházatuk is rendes – kabátjuk alól korbácsot rántottak elő s néhány suhintást mértek a hátamra – természetesen kissé mosolyogva. Az ilyet „illett” is púposra domborított háttal elfogadni. Igaz, a korbácsolók többsége nem az értelmiség köréből származott. Olyannyira általános volt ez a szokás az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején-közepén, hogy – bár szelídebb formában és nem utcai gyakorlatban – az értelmiségi családokba is átszármazott. Familiákon belül a fiatal férfiak körbejárták a nagycsaládot, és az idősebbekre is mértek néhány kisebb ütést. Persze elsősorban a fiatalabb nőrokonokat – húgokat, unokahúgokat – simogatták, kengették meg a korbáccsal. A korbácsot egyébként a Győrhez közeli, nézetem szerint szigetközi vagy rábaközi falvakból hozták be, s a Mikulás előtti héten a piacon árulták a falusiak. Nekem magamnak is volt ilyen korbácsom, s bizony még az iskolába – a gimnáziumba – is bevittük. Ott azonban erőteljesebb használatára nem kerülhetett sor. Emlékeim szerint az 1940-es évek végére eltűnt ez a szokás a városból. Nem tudom, ma él-e. Bár úgy rémlik, hogy néhány évvel ezelőtt Miklós-nap táján Győrben járva mintha láttam volna a piacon fűzfavessző-korbácsot árulókat, s rokon-ságom egyik, emlékeket nagyon őrző családjában mintha ma is lenne egy ilyen Mikulás-napi korbács a különféle emléktárgyak gyűjteményében.

Wacha Imre

Magyarok a múlt századbeli világkiállításokon

Szabadságharcunk 1849-ben végleg elbukott Komárom kapitulációjával. A várból *Grisza Ágost* kapitány zászlóalja lobogóját testére csavarva hozta ki.¹ December 8-án szabadon elhagyhatta az országot, Geleitschein (kísérőlevel) birtokában külföldre távozhatott. 1850 január elején megérkezik Londonba. Ott angol nyelvtudását szorgalmasan gyarapítja, a franciát diákkorában tanulta a pozsonyi liceumban. Gyakran megfordul a Hyde parkban, ahová *Viktória* királynő férje, *Albert* herceg a világ gazdaságának és az emberiség haladásának bemutatására olyan kiállítást javasolt, mely még nem volt a világban. A *Joseph Paxton*, Devonshire herceg kertépítész által tervezett *Kristálypalota* építése megkezdődik, mely ott-hont ad az első világkiállításnak; 1851 tavaszán megnyílik. *Grisza Ágost* ez már nem érte ott, előző év októberében Amerikába hajózik, ott remél jobb megélhetést találni. A kiállításon Magyarország az Osztrák Birodalmon belül szerepel. *Fischer Mór* herendi porcelánjaival megnyeri *Viktória* királynő tetszését, s azóta a nevének emlegetett lepkés, virágos mintájú, kínai hatást érzékeltető szerviz világsikert arat.

Grisza négyévi küzdelmes amerikai tartózkodása nem hozott számára boldogulást, angol nyelvtudását azonban tökéletesítette, New Yorkban hírlapírásból is élt. Később tudósításokat küldött amerikai lapoknak. Nyelvismereteit hasznosítani akarva, 1854-ben visszatért Európába, s Párizsban telepedett le, fordítóirodát nyitott. Jövőjét arra alapozta, hogy Párizs éppen a világkiállítás megnyitására készült, Londont követve. *Grisza* a kiállítást szervezőknek felajánlhatta levelező tevékenységét. Tudósításokkal látta el az amerikai lapokat, s ennek méltánylására *III. Napóleontól* névre szóló bronz emlékérmét kapott, melyet attól kezdve fordítóirodája hirdetésében büszkén feltüntetett.

A párizsi világkiállítás 1855-ben már önálló magyar osztályon mutatták be *Ganz Ábrahám* kéregöntésű vaskerekeit, ismételten a herendi porcelánt; mindkettő kiténtetést kapott.

1862-ben a londoni világkiállításra *Grisza* a magyar osztályról angolul készített katalógust. Ezen is kiemelkedő magyar sikerek születtek; érmet kaptak a *Ganz-gyár* öntvényei, a *Vidáts testvérek* ekéi, mezőgazdasági gépei, *Goldberger* textiljei, *Fischer* porcelánjai.

Magyarország politikai helyzete a következő években gyökeresen megváltozik. A porosz-osztrák háborúban, a könngrázi csatavesztés után 1866-ban *Bismarck* biztatására a *Klapka-légió* betör az országba. Az első zászlóalj parancsnoka a *Klapka* által őrnaggyá kinevezett *Grisza Ágost*. A hirtelen megkötött osztrák–porosz béke miatt, csalódást okozva, a visszarendelt légiót fel kellett oszlatni, 1867-ben azonban létrejött a kiegyezés.

Az ország helyzetének megváltozását jelezte a Párizsban megrendezett világkiállításra való készület. Bizottságot küldenek ki a magyar osztály rendezésére. *Henszlmán Imre* építész, *Rómer Flóris* archeológus, *Térey Pál* a tagjai. Velük tart Párizsba *Hindy Árpád* újságíró, a magyar gazdasági egyesület országos bizottság titkára. *Grisza* tevékenyen bekapcsolódik a magyar tárlat rendezésébe. Katalógusát elkészíti francia nyelven, hozzácsatolja Magyarország rövid ismertetését és statisztikai adatait. A kiállítás május 6-án megnyílt. *Rómer Flóris* naplójából megismerjük neves magyar látogatóit: *Barabás Miklós* festő, *Greguss Ágost* esztéta és testvére, *Gyula*, *Zsigmondy Vilmos*, a híres bányamérnök, *Grisza* unokatestvére, *Orlay*

¹ *Jakus Lajos*: Szabadságharcunk egyik hadizászlaja. Honismeret 1980. 42–44. old.

Soma festő, Petőfi unokatestvére, *Klapka György* tábornok, *Madarász Viktor*, *Munkácsy Mihály*, *Lotz Károly* festőművészek, *Kemény Zsigmond* író, *Lóvey Klára* emigráns, *Teleky Blanka* volt barátja, a *de Gerando* család nevelője, *Andrássy Gyula* miniszter, s többen mások.² Römer Flóris május 24-én külön feljegyzi: „*Kossuth Lajos, Magyarország volt kormányzója e napokban Párizsba érkezett, ma látogatta meg először a kiállítást, jelesen Magyarországot tárgyait is Ihsász Dániel ezredes, Simonyi Ernő hazánkfia és Szilágyi Virgöl Úr, ki szintén néhány nap előtt érkezett ide, voltak társaságában.*” *Türr István* tábornok, *Grisza* barátja, feleségével együtt szintén meglátogatta a kiállítást. Végül sikeresen zárult a magyarok számára: arany-, ezüst-, bronzérem jutott a gyapjúkollektív-kiállítóknak, gőzmalom-, borvidék-, porcelán-, vasgyári termékeiknek. *Grisza* Agost ismét névre szóló bronzérmeket kapott *III. Napóleontól* fordítói, angol-amerikai tudósításai elismeréseként, de a kiállítók hiába szorgalmazták itthoni kitüntetését, emigráns ilyet még nem kaphatott. *Hindy Árpád* feleségül vette *Grisza* feleségének első férjétől származott lányát, *Gyurman Etelkát*, így végződött a párizsi világiállítás 1867-ben.

A kiállításon kitüntetett *Krupp* ágyúí három év múlva lövik Párizst. *Grisza* az ostromlott városban a máltai lovagrend kórházának ambulanciagondnoka és könyvelője *Mundy báró* szolgálatában.

A kommun alatt majdnem kivégzik, utána hazamenekített családját követi. Pesten nem várja megélhetés, állás. Barátja, *Türr István* hívja néhány napra Bácskába, az épülő *Ferencsatorna* megtekintésére. Ugyanakkor írja feleségének: „Másfelől báró *Schwarz* (ki *Excelentia* lett) sűrűtőlég felszólított menjek Bécsbe oldala mellé a kiállításhál mint angol-francia, spanyol-olasz stb. levelező működni 3000 forintot ajánl fel évenként, de még valamivel többet remélek tőle kicsikarni.”³ *Türr* is azt tanácsolja, fogadja el az állást. *Grisza* maga is belátja, Pesten nemigen várhat jobbat, Bécsben inkább juthat mellékes keresethez is, azért úgy dönt, hogy elfogadja a javaslatot. A következő évet Bécsben tölti a kiállítás előkészítésével, melyet 1873. május 1-jén *Ferenc József* osztrák császár és magyar király nyitja meg.

Másfél év alatt *Grisza* beleunt a számára terhes állásba, június 13-án írja *Róza* lányának: „Ennél ízetlenebbet még nem viseltem teljes életemben. Édes lelkem, május 31-én este megszűntem a világtárlati igazgatóság hivatalnokává lenni. Én teljességgel akarván elválni a csúf bontiquetól, egészségügyi ürtügyet hoztam fel, mint a miniszterek szoktak, *Schwarz* pedig egy szép levelet írt és 200 forint jutalomdíj fizetett ki nekem „kitünő szolgálataimért.”⁴ „A kiállítás még hat hónapig tartott, de *Grisza* nem nagy sikert jósolt eredményül: „A világtárlatra nézve most már, kivált a folytonos esőzések következtében, legalább 14 millió deficitre lehet számítani, minek egyedüli oka a túlságosan költséges építkezés és kezelés és minden rendszeresség hiánya.”

Egykor II. József császár engedte át a *Práter*t a nép számára, e mellett épült fel a 100 m átmérőjű *Rotunda*, a világiállítás főépülete. Vele együtt mulatóhelyek, vendéglők, kávéházak sokasága keletkezett. A kiállítás hazánkból a mezőgazdaság, élelmiszer- és feldolgozóipar termékeit képviselte. 1687 érmet és oklevelet osztottak ki. A kiállítás elindította Bécs világvárossá építésének évtizedekig tartó munkálatait, a városnak új arculatot adott. *Grisza* Ágost továbbra is Bécsben élt 1877-ig, váltakozó, inkább nyomorúságos fordítói jövedelméből. Végre *Tisza Kálmán* miniszterelnök sajtóirodájának fordítója 1884-ben bekövetkezett elhunytáig.

Az 1867-ben rendezett párizsi világiállítás kiemelkedő sikere a franciákat egy évtized múlva arra ösztökélte, hogy ismét megrendezzék. Erre két évvel a philadelphiai tárlat után, 1878. május 1-jén került sor. Hazánkból, a hat éve Párizsba költözött *Munkácsy Mihály* festőművésznünk *Milton*-ja aratot kiemelkedő sikert.

Párizsban 1845-ben már működött a *Magyar Jótékony Egylet*, egyik alapítója *Garay Antal* asztaloslegény. Az 1848 februári forradalomban is részt vett, és ült *Lajos Fülöp* trónusában. A magyar szabadságharc kitörésekor hazatér, előbb zászlótartó, majd főhadnagy *Grisza* Ágost parancsnoksága alatt. A párizsi magyar egylet a bonapartizmus a 48-as forradalom után betiltotta, csak 1864-ben kapott új működési engedélyt. 1870. január 1-jén megalakult Párizsban a *Cercle Hongrois* (Magyar Kör) is, elnökévé *Griszát* választották. Inkább értelmi-

² *Römer Flóris* útinaplója a párizsi világiállításról. Párizs, 1867./OSZK. Fol. H. 1358.

³ *Grisza* Ágost levele feleségéhez 1871. júl. 27. Múzeum Penc. Adattár.

⁴ *Grisza* Ágost levele lányához. Bécs, 1873. jún. 13. Múzeum Penc. Adattár.

ségi kör, csak négy hónapig működött. Tagjai többek között: *Madarász Viktor*, *Kauszer József építész*, *Kakujay Gyula újságíró*, *Forster Gyula*.⁵ A Magyar Jótékony Egylet a porosz-francia háború alatt kis ideig szünetelt, de 1871 őszén újra működött. Amíg Grisza Párizsban tartózkodott, Türr-rel együtt támogatták a hazánkból Párizsba vándorolt mesterlegények elhelyezkedését. Az 1880-as évektől virágzott a francia–magyar barátság. *Munkácsy Mihály* az egylet elnöke, *Zichy Mihály* mellette az örökös elnök. Némelyik Párizsba került hazánkfíának sikerült gyökeret verni s anyagi jólétre szert tenni ügyes vállalkozásával.

Mikszáth Kálmán A Noszty fiú esete Tóth Marival című regényében Tóth Mihály Amerikában mesés vagyonhoz jut azzal, hogy atyja, a szécsényi pékmester példája nyomán sóskiflit, perecet sütet, melyet Amerikában nem ismernek, a sörfogyasztást is növeli. Az ügyes vállalkozó sütődei sorainak létesítésével óriási vagyonnak veti meg alapját. Az író képzeletében született vagy híradásból merítette témáját. Hasonló eset azonban nem New Yorkban, hanem Párizsban történt egy hazánkfíával az 1878-ban, majd 1889-ben rendezett világiállítás alkalmával. Történetét családi hagyomány őrizte meg. Az Őrségből Pozsony, Moson, Győr vármegyébe elszármazó *Steltzer familia* egyik leszármazója, S. Sándor 1850-ben Győrben született.⁶ Pékmesterséget tanult, történetesen Pozsonyban, „Weis Bäckermeister” – fehér pékmester, azaz péksüteményt készítő rokonánál. A felszabadult péklegény világot látni indult külföldre, s az 1870-es évek közepén megérkezik Párizsba. Az 1878-as világiállítás megnyitásakor már önálló mester, s a tárlat idején különleges péksüteménnyel lepi meg Párizst. Pozsonyi kiflit és rábaközi perecet árul a világiállításon. Mindkettő olyan ismeretlen, mely élénk keresletével az ifjú pékmesternek tetemes hasznot hoz. Még ebben az évben hazatér, Győrben megnősül, majd visszatér. 1881-ben már a *Párizsi Szabadkőműves Nagypáholy* tagjának veszik fel. Közéleti tevékenységéről tűzoltó-parancsnoki, vállán átvethető széles, vörös szalag maradt emlékül és egy bronzérem. Két kislányuk elemi iskoláikat ott végzik, s jó tanulásukért jutalomkönyveket kapnak. Közben 1889-ben rendezik az újabb világiállítást, melyre az Eiffel-torony épül a világ csodájára. E kiállítás is az iparosok akkori aranybányája volt. Steltzer Sándor anyagilag annyira gyarapodott, hogy családjával hazaköltözhetett. *Győr-Szigetben* nagy péküzemet létesített, melyben tíz segéddel dolgoztatott. Egy sikertelen lisztkötése nyomán veszteség érte, a kenyeret olcsóbban kellett árulnia, mint amibe a liszt került. Annyit azonban megmentett vagyonából, hogy helyette egy családi házat tudott vásárolni, de abba is építtetett pékséget, egy segéddel dolgoztatva. Mikszáth regényfőhőse, Tóth Mihály tajtékpipa-készítő volt, amíg nem lett belőle „kiflikirály”. Steltzer Sándor megmaradt tisztis kisiparosnak, legbüszkébb volt sárgára kiszívott tajtékpipájára, mely utolsó emlék tőle.

Hat világiállításról gyűjtött magyar emlékek eléggé bizonyítják, hogy akkor is Európához tartoztunk!

Jakus Lajos

⁵ *Bajomi Lázár Endre*: Arpadine, 1980. 88. old.

⁶ Családi okmányok a szerző tulajdonában.

SORSKÉRDÉSEK

„A demokratikus értékek ellen is folyik ez a tisztogatás”¹

Tökés László nagyváradi püspökkel beszélget Beke György

A helyszín, ahol beszélgetünk, szinte egybecsomózza a mai erdélyi élet ellentmondásait. Az utcát, amelyben a Királyhágó melléki református egyházkerület székháza áll, aligha véletlenül éppen a fasiszta román diktátorról, Antonescu marsallról nevezték el. A magyar reformátusok pénzéből emelt épületet az egyik előző püspök átadta a román államnak, és most Tökés Lászlónak kemény jogi harcot kell vívnia a kilakoltatás fenyegetése ellen.

● *Püspök úr, miként bírja ezt az örökös küzdelmet, amelyben helyt kell állnia a temesvári forradalom óta, reményeinkkel ellentétben, talán még inkább és még gyakrabban?*

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy könnyű ez a harc. Némelykor eszembe jut a csángó imádság, amely így szól, hogy: „Én felkelek én ágyamból, testi-lelki koporsómból”. Testileg is fáradtan, már-már belefáradva a szakadatlan küzdelembe is, úgy kelek fel naponként, hogy fohászoknom kell, bíriam türelemmel, erővel és reménységgel. Hál' istennek, mégis sikerül. Talán az 1989. évi novemberi, tehát a robbanás előtti hónapra hasonlít leginkább a mostani helyzet: tetőzik az ostromlónak a vár védői erejét felőrlő politikája, mindent megtesznek adminisztratív, politikai propagandaszközökkel, szinte megfoghatatlan kifinomult eróziós módszerekkel annak érdekében, hogy reményvesztetté és kilátástalanná tegyék általában a jobbra törekvők életét, s ami bennünket érint: a magyarság helyzetét. És ez nem múlik el hatástalanul. Azt szokták mondani nekem némely bölcsek: tegyék úgy, mintha nem történe semmi. Ne vegyem figyelembe, amit mondanak. A valóság azonban az, hogy ha az ember éveikig kénytelen szennyezett levegőjű környezetben élni, akkor ez, ha tetszik, ha nem, kihat az egészségére. Ennek hasonlatosságára: ilyen közegben nem lehet derűsen továbbhaladni.

● *Ideje van a szólásnak című új könyve az elmúlt esztendőök küzdelmét tükrözi, azokat a mozzanatokot, amelyeket az erdélyi magyarság, egyáltalában a kisebbségi élet javáért folytatott. Miként jutott el püspök úr ezeknek az írásoknak a során addig a következtetésig, hogy Erdélyben valójában az etnikai tisztogatásnak egy kifinomult fajtája folyik, a magyarság rovására?*

Ez végső soron megfogalmazás kérdése. Hosszú évek óta tudom, hogy mi a valóság Erdélyben. Azonban nem mindig üt az ember a szeg fejére, és a politikában nem szabad melébeszélni. Sokat számít a képszerű, pontos, telibe találó fogalmazás. Úgy hiszem, ezzel a kifejezéssel érzékletessé tudtam tenni a romániai kisebbségi valóságot. S hogy ez mennyire így van, arra nézve jellemző, hogy mi évek óta nyöszörgünk, nyavalygunk, panaszkodunk, siránkozunk, jajveszékélünk, kötetnyi irodalma van a tényszerű helyzetfelmérésnek, de nem találtuk meg azokat a tömör igéket, amelyekkel pillanatok alatt, revelatív módon érzékeltetni lehet a valóságot. Úgy érzem, ezeket a dolgokat ilyen formában ki kell mondani, azután következhet a részletezés, tételezés, elemzés, feldolgozás, a fehér könyv megírása.

● *Ennek a minősítésnek nyilván tárgyi alapja van. Összegyűjtöttük-e itt, Erdélyben az erdélyi magyarság sorsára vonatkozó tényeket, mindazt, ami püspök úr kijelentését igazolja?*

Mindennap beleütökzünk, mindenki így tudja, így érzi, így mondja halk szavú magánbeszélgetéseiben, vagy éppen egy kupa bor mellett; illetően módon panaszkodunk és kifogy-

¹ A MTV Panoráma műsorában, 1993. április 16-án elhangzott interjú szerkesztett szövege

hatatlanul soroljuk a hétköznapi tényeit a magyarság diszkriminációját illetően. Annál inkább megrökönyödtem, amikor értetlenséggel és megütközéssel fogadták az egyfajta etnikai tisztogatásra vonatkozó kijelentésemet nemcsak az ellenséges érzelmű román oldalon, hanem még magyarjaink is, akik épp ezt a valóságot szenvedik meg nap nap után. Sajnos itt feltételes reflex működik: megszoktuk évtizedek során, hogy nem mondjuk ki, sőt már bevallani se merjük magunknak ezt a valóságot. A tények tehát léteznek – és akár mennyit sorolhatnánk; már egy fél fehér könyvre valót csupán egyetlen hónap alatt összegyűjtöttünk. A bizonyítékokat csak össze kell gereblyézni. Megvannak, és mindent meg fogunk tenni annak érdekében, hogy ne csak az Iliescu-rezsim szórja szerte a világban Tokiótól Washingtonig a román forradalomnak nevezett eseményeket népszerűsítő brossúráit és hamis információit, hanem mi is mutassuk fel a világnak: íme, ez folyik Romániában, és ezt meg kell látniuk román barátainknak is. A jóhiszeműekre gondolok, akik szintén annyira félre vannak vezetve, hogy nem ismerik ezen tényeket.

● *A magyarországi közvélemény viszont nem ismeri a püspök úr tömör jellemzését vádlóiról.*

Mint maga a valóság, ennek a kérdésnek a megközelítése is rendkívül differenciált. Négyöt kategóriát soroltam fel. Vannak jóhiszeműek, akik nem ismerik a valóságot. Vannak véresszájúak, akiknek teljesen mindegy, hogy mit mondunk. Vannak, akik tudván tudják ezt a valóságot, és épp ezért sérti őket. Vannak – talán ez a legnépesebb csoport –, akik teljesen félrevezetettek és manipulálhatók. Zömmel ez utóbbiak teszik ki Iliescu elnök szavazótáborát, akik szintén a feltételes reflex törvényszerűségei szerint rá vannak kapcsolva egy manipulált román tájékoztatási szolgálatra, amely minden kérdésben meghatározza a gondolkozásukat. Ezek a rétegek, sajnos, az értetlenség, a nemzeti önérzet berzenkedése vagy éppen a felháborodás okán, mindegy, hogy milyen okból, milyen indítékból, de végül is mind közös nevezőre jutnak. Nos, ha másra nem, legalább arra jó volt egy ilyen erősebb megfogalmazás, hogy fellazítsa ezeket a rétegeket és előkészítsen egy újfajta magatartást, egy újfajta gondolkozást.

● *Hadd idézzek a román visszhangok közül egyetlen mondatot: „Etnikai tisztogatásról beszélni Romániában semmiképpen sem különleges ötlet, hanem a dolgok nevében nevezése.” Ezt Octavian Brătîlă írta, a kolozsvári Szabadság március 11-i számában. Eljutottak-e önhöz ugyanilyen román vélemények?*

Majdnem igazságtalan voltam, amikor szinte kifelejtettem azt a nagyon szűk réteget, melyhez Octavian Brătîlă úr is tartozik, amely tisztában van állításom valóságtartalmával. Gelu Păteanu sem kell felvilágosítani arról, hogy mi folyt még a magyar többségű Székelyföldön is, ellenünkben. Sőt, a kifejezéssel megbarátkozó és önvizsgálatot tartó bukaresti értelmiségiek egy része arra is rájött a Demokratikus Konvenció egyik legutóbbi gyűlésén, ahol az RMDSZ is képviseltette magát, hogy ilyesfajta kifinomult tisztogatás nemcsak a magyarság ellenében folyik, hanem általában véve a demokratákat is kiszorítják a társadalom pályáiról.

Könnyű belátni, hogy ez a módszer nem csupán a magyarokra alkalmazható, hanem az Iliescu-rendszer általában véve mindenkit igyekszik félreállítani az adminisztrációból, felelős állásokból, aki akár csak egy árnyalatnyira is eltér a demokratikusnak nevezett Nemzeti Megmentési Front politikájától. Eppen emiatt gyakran még a magyarbarát román tisztségviselőknek sincs maradásuk tisztségükben. Úgy gondolom tehát, hogy a román demokrácia, a demokratikus értékek ellen is folyik ez a tisztogatás, és ezen a ponton találhatunk egymásra. Nem állítom azt, hogy csupán partikuláris kisebbségellenes attitűdről van szó. A magyaroknak épp az a nagy tehetetlenség itt, Romániában, hogy azonosulnak a demokratikus értékekkel. Az egyik legerősebb demokratikus párt, illetve szövetség az RMDSZ, ezért a magyarokon túl, a demokrácián is üt a jelenlegi rendszer.

● *Mindezek ismeretében a korábbiaknál is erősebb hangsúllyal kérdezem: mi módon segítheti ebben a vitában az erdélyi magyarságot az anyaországi közvélemény?*

Az anyaország már azzal sokat segít, ha megért bennünket. Egyik legnagyobb csalódásom és egyben fájdalom az, hogy Bukarest és Budapest között egyfajta konvergencia, egyfajta egybeesés tapasztalható. Mint ahogy Ceausescu magyarellenes politikája és Kádár János nemzetet figyelmen kívül hagyó politikája között is volt ilyen közös nevező. Sokszor úgy érzem, hogy éppúgy nem értenek bennünket Budapesten, mint Bukarestben. Pedig egy nyelvet beszélünk. Nagyon nehéz áttörni, most már nem a hallgatás, hanem az értetlenség falát. Úgy érzem, nincs elég szakértő a hírközlésben, a sajtóban, a médiákban, aki képes lenne belülről is látni a mi dolgainkat. Sokszor az a benyomásom, nemcsak magyarfaló román szélsőségesek akarnak elnémitani, hanem frissen repatriált bölcselkedő atyámfiai is

torkomra fojtának a szót, és jogot formál az anyaországban is sok, a témát egyáltalán nem ismerő ember arra, hogy bennünket kioktasson, vagy legalábbis lesajnáljon.

Ady Endre érzékletes verssorait szabadon alkalmazva azt mondhatom: miért fáj nekik az égő élet? Nincs ebben a sorsban részük soha. Mi azonban, akik itt vagyunk vagy akik vesznek a fáradtságot, hogy belülről közelítsenek ehhez a földhöz, a mi lelkünkhöz, azok érzik titkon, hogy övék a bús élet, s a kalász. Mi a bőrünkön érezzük azt, ami velünk történik, és legalábbis elszomorító, amikor a fuldoklót arra biztatják, hogy ne kövessen el csendháborítást, amikor segítséget kiált.

HÍREK

Petőfi-emléktábla a diósgyőri várban

Petőfi Sándor 1847. július 8-án baráti társaságban kirándult Diósgyőrbe és a közeli Hámorba. Ekkor írta meg az Alkony című versét. E helyet emléktáblával jelölte meg a hálás utókor, amelybe a verset is belevésték. Később egyik levelében ezt írta erről a kirándulásról: „Szép napja volt élettemnek. A természettel mulattam, a legkedvesebb barátommal... Sokat vártam, de még többet találtam”.

A nyugati oldalon emelkedő kettős kaputoronyon át juthatunk a vár belsejébe. A nyugati védősíkatáborban déli irányt követve találjuk az ikerbástyákat. A keleti falszoros északi végén helyezkedik el a rondella. A délkeleti saroktoronyba csigalépcsőn juthatunk fel. Északi oldaláról két torony fogja közre a vár 350 négyzetméteres alapterületű lovagtermét. A királyi lakosztályt a lovagteremhez kapcsolódó toronyban helyezték el.

Királyaink közül Zsigmond is birtokolta a várat, később feleségének, Cillei Borbálának adományozta. Később Mátyás első felesége, Podjeb-

rád Katalin, majd második felesége, Beatrix birtokába került a vár. 1482-től Bernardino Monetti olasz udvaronc volt a várnagy. Az utolsó királyi birtokos Ulászló felesége, Anna és II. Lajos felesége, Mária királyné.

Jelentős csaták, kiemelkedő hadiesemények színhelye sohasem volt ez a vár. 1647-ben a kuruc csapatok foglalták el a labancoktól, 1678-ban pedig azért rombolták le, hogy a németek falai között be ne fészkelhessék magukat.

Kerékgyártó Mihály

Zalai pecsétek a XVII–XIX. századból

A Zala Megyei Levéltárban a XVII. század végétől találunk mezővárosi, falusi és egyház-községi pecséteket korabeli iratokon. Egynémely pecsétünknek a nyomója (=typariuma) is ránk maradt. Ez utóbbiakat pecsétnyomó-gyűjteményünk őrzi.

Néhány régi pecsétünket az elmúlt években, hónapokban újból megismerhette a szélesebb közönség. Azokat, amelyeket az új helyhatósági címerek megalkotása céljából kellett napvilágra hozni, tanulmányozni. Sok-sok szép pecsét azonban továbbra is ismeretlenségben maradt. Az utóbbiak közül mutatunk be néhányat. Ezek sokszor meglehetősen eltérő minőségűek. Ennek oka a következő. Míg a szabad királyi városok, vármegyék pecsétjeinek vésői céhbeli ötvösök voltak – a szakma kiválóságai –, a falvak typariumait helyi mesterekkel, esetleg vándor cigánykováccsal készítették. E feltevést bizonyítja a sok kusza betűvetés, ami írástudatlan pecsétmetsző keze munkájára utal. (*Feiszt György*: Rövid magyar címer-tan és pecséttan, Bp. 1986. 94. old.)

Egyházi – hitfelekezeti – pecséteket is bemutatunk. A vármegye lakosságának túlnyomó többségét tömörítő katolikus egyház pecsétjei általában a plébániatemplom védőszentjét jelenítették meg. A nem katolikus felekezeteknél ilyen alakos ábrázolással nem találkozunk.

1. Balatonfüred pecsétje 1695-ből

A helységet egy 1211-ben kelt összeírás említi először: 1298-ban III. András itteni birtokot adományozott a tihanyi monostornak. Pecsétje 1695-ből való. Egy 1777. január 21-én kelt úrbéri iraton látható, amelyen a kihallgatottak tanúsítják, hogy az urbáriumban foglaltakat velük szemben betartják, velük törvénytelenül nem bánnak, a földesúr és tisztartója magartartására nem panaszkodhatnak.

A pecsét enyhén ovális alakú, hossza 26 mm, szélessége 23 mm. Ábrája nem igazán címerszerű. A falusi pecsétek zöméhez hasonlóan földműveléssel kapcsolatos szimbólumokat, eszközöket ábrázol. Szőlőgerend, metszőkés és ekevas díszíti. Mindezek alatt igen apró félhold és csillag képe látható. Körirata: FÜREDI * FALU * PÖCSETI * 1695.

2. Vászoly pecsétje

A Tihanytól északnyugatra, a veszprémi megyehatár közelében fekvő falut 1164-ben említi először oklevélbeli feljegyzés. Túlnyomórészt a veszprémi káptalan birtoka volt.

A pecsét kör alakú, átmérője 22 mm. Egy belső körben ekevasat látunk. Körirata: VASZOL HELSEG PECSETJE. A vésés ideje nem állapítható meg, de primitív szövegéből megítélhetően lehet, hogy XVII. század végi. Egy 1849-ben kelt nyilatkozaton látható.

3. Bodorfa község pecsétje

A Sümegtől északra a megyehatáron fekvő faluról elsőként egy 1334-ből fennmaradt pápai tizedlajstrom említi Bodorfalva néven. Később Sárosbodorfalva a neve.

A pecsét évszám nélküli, kifejezetten címerszerű motívummal. XVII. sz. véginek látszik. Palmaágak közt talajon ágaskodó oroszlán látható rajta. Jobb mancsában görbe kardot (szablyát) tart. Fölötte BF betűk, a falunév rövidítése.

4. Kapolcs pecsétje 1821-ből

A sok nemes által is lakott község pecsétje Bodorfáéra emlékeztet, de annál későbbi, ki-munkáltabb, szebb kivitelű. Alakja enyhén ovális, hossza 27 mm, szélessége 24 mm.

Hálószerű rajzolattal jelzett talajon ágaskodó oroszlán jobb mancsában görbe kardot (szablyát) tart. Mellette két részre szakított évszám 18 – 21. Körirata: NS [=nemes] KAPOLCSI HELSEG. AGY. [?] PECSETJE *. 1849-ből származó igazoló iraton látható.

5. Csicsó pecsétje 1847-ből

A heraldikai jelleget nélkülöző falupecsétek újabb példája. 24 mm hosszú, 22 mm széles, enyhén ovális. Egy belső körben kasza, sarló és ekepapucs sorakozik rajta, a földművelésnek mint a falu népe foglalkozásának eszközei. Körirata: CSICSÓI HELYSÉG PECS: 1847.

6. Csobánc pecsétje

Csobánc hegyét 1221-ben említik először, a tatárjárás után a hegyen vár épült. Ovális pecsét, hossza 26 mm, szélessége 23 mm. Egy belső ovális keretben látható a címer: egyenes kardot tartó levágott kar. Fölötte jobbról növekvő hold, balról nap (vagy csillag), a mezőben elszórtan öt apróbb csillag. Körirata: CSOBÁNCZ VÁROS. Évszám nincs rajta, egy 1777. január 7-én keltezett úrbéri tanúsítványon látható.

7. Zalaszegvár pecsétje

27 mm átmérőjű, kör alakú pecsét, egy 1777-ből való úrbéri iraton látható. Cifra keretben egy vitézt ábrázol. Terpeszben áll, fején süveg, ruháján az öv jól kivehető. Karjait széttárja, jobb kezében görbe kard, szablya. Címerképe igen hasonlít Túrje mezővároséra. Körirata olvashatatlan, évszám talán 1675.

8. Túrje mezőváros pecsétje

A pecsét átmérője 28 mm, majdnem szabályos kör alakú. Körirata: INSIGILVM OPIDI TVRGEIENSIS. A község nevét hajdanán Türgyeként ejtették.

Címere: felső szélén konvex ívű szimmetrikus tárcsapajzs, a pajzsszél kettőzött; a címerkép egy vitész, jobb kezében nagyméretű görbe kardot, „szablyát” tart, bal keze csipőre téve, fején süveg vagy toll, felsőruhájának három nagy méretű gombja jól kivehető; a vitész talpa alatt talaj nem látható, tehát inkább lebeg, mint áll. A pajzs mindkét oldalán egy-egy stilizált ötszirmú virágdísz, felette egy-egy hatágú csillag.

Készítésének időpontja a XVII. század végére tehető. Nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy e pecsétet a XVIII. században még két részből álló mezőváros egésze használta-e, vagy csak a magyarok lakta belsőváros, ahol a török korban erősség állt, amire a vitész utalhat. (A külsővárost német bevándorlók lakták.)

9. Kotor mezőváros pecsétje

E muraközi helység pecsétje kör alakú, átmérője 27 mm. A belső körben enyhén ovális pajzson ún. mankós kereszt látható. Kis méretű sisakról címerpalástként kibomló sisaktakarró hull alá. Sisakdíszé ugyancsak a mankós kereszt. Körirata: SIGILLUM OPPIDI KOTORIENSIS. E középkori lovagvilágot idéző pecsét keletkezési ideje ismeretlen, talán XVII. századi. A lenyomat 1776-ból való.

10. Perlak mezőváros pecsétje 1690-ből

Perlakot 1264-ben említi először forrás. Bemutatott pecsétje egy 1777. január 21-én kelt okiraton maradt fenn. 27 mm átmérőjű, kör alakú pecsét. Szép címerszerű ábrája belső körben, kőből rakott várfalból emelkedő lóréses, ablakos bástyatornyot mutat, két oldalán egy-egy apró csillaggal. Körirata: SIGILVM OPIDI PERLAKIENSIS * 1690.

11. A zalaszántói r. k. plébánia pecsétje 1830-ból

A plébániát a XIV. században alapították. Anyakönyvei 1732-től kezdve maradtak fenn. A herceg Festetics család kegyurasága alatt állt. A plébániatemplom védőszentje a 303-ban vértanúhalált halt orvos testvérpár, Szent Kozma és Damján. Mozsár, mozsártörő, üvegtégely

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

az attribútumuk. A vértanú testvérpár védőszentül választása és ábrázolásai a nyugati egyházban és főleg a barokk kor után ritkák – szemben az ortodox kereszténységgel, amely minden templomi ikonosztázán felvonultatja őket. Pecsétjük átmérője 30 mm. A két szent talajon áll, kezükben különböző orvosi műszereket, patikaedényeket tartanak. Öltözetük keleties: kaftánt, turbánt hordanak, fejük körül glória. Körirata: SIGILLUM ECCLESIAE PAROCHIALIS, SZÁNTÓ 1830.

12. A zalaszentgróti plébánia pecsétje 1848-ból

A veszprémi egyházmegyében fekvő plébániát a XIV. században állították fel, 1715-ben megújította török korban megszűnt működését. A templom védőszentje Szent Imre herceg. A pecsét átmérője 29 mm, szabályos kör alakú. Egy belső körben az első magyar trónörökös áll atillában, vállán palást, fején hercegi korona, jobb kezében attribútuma: a lilium, a szüzesség jelképe. Körirata: SZ. GRÓTI EGYHÁZ PECSÉTJE 1848. *

13. A zalaszentlászlói plébánia pecsétje 1830-ból

E plébániát szintén a XIV. században alapították, 1755-ben újjította meg működését. Templomának védőszentje Szent László, a magyar lovagkirály.

A pecsét átmérője 32 mm. Szent Lászlót mint ágaskodó lován ülő koronás huszárt mutatja, aki jobb kezében tartott bárdjával sziklára sújt le. Legendája szerint ugyanis szomjas katonái számára a sziklából fakasztott vizet. A védőszent ünnepe június 27. Legszemélyesebb attribútuma a pecséten is feltüntetett bárd. A pecsét köriratából csak ennyi látszik: [...]SZALA SZ. LÁSZLÓ 1830 +.

14. A búcsúszentlászlói plébánia pecsétje

A falu plébániáját 1720-ban alapították. Kezdetül ferencrendi közösség vezette. A középkor óta álló, s időről időre megújított templomot Szent László király tiszteletére szentelték. Ő látható az egyház pecsétjén, de eltérően attól, ahogy a zalaszentlászlói egyház pecsétjén szerepel.

A pecsét ovális, hossza 26, szélessége 22 mm. Egy belső keretben áll a szent király, jobb-áiban egy bárdot fog, bal kezével Magyarország földön álló címerét fogja. Körirata: SIGILLVM RESIDENTIAE SANCTI LADISLAI. A pecsét egy 1849-ben kelt iraton látható, feltehetőleg a XIX. század elején keletkezhetett a nyomó.

15. A nagyrécsi plébánia pecsétje

A plébániát 1788-ban állították fel. Ennek temploma is Szent László nevét viseli. Pecsétje mégsem kapcsolatos a gyakran és szívesen ábrázolt védőszenttel, hanem bibliai témát, a vízkeresztii jelenetet dolgozza fel.

A kör alakú pecsét átmérője 31 mm. Középen a Betlehemi Kisded előtt hódoló napkeleti bölcseket láthatjuk. „És bemenvén a házba, ott találák a gyermeket anyjával, Máriával; és leborulván, tisztességet tőnek néki; és kincseiket kitérűvén, ajándékokat adának néki: aranyat, tömjént és mirhát.” (Mt. 2;11) Érdekes, a szent család tagjai közül csak a Szent Szűz fejét övezi dicsfény. A csoport fölött a betlehemi csillag lebeg. Körirata: NAGYRÉCSEI ANYAEGYHÁZ PECSETE. Szokatlan, hogy a köriratot az ábrázolt jelenettől nem választja el belső kör. A pecsét egy 1849-ből származó iraton látható, a fejlett írásmódból következően a XIX. század elejénél biztos nem régebbi.

16. A pölöske-szentmihályi plébánia pecsétje 1847-ből

Pölöske parókiális egyházát már az 1332–1337-es tizedjegyzék említi. Ferences kolostora is volt a középkorban. A XIX. században igazi temploma nem volt, csak egy Kisboldogaszony tiszteletére épült kápolnája. Ez időben és egészen 1945-ig Zalaszentmihállyal közös plébániát alkotott, amelynek védőszentje Szent Mihály főangyal.

A pecsét témáját az Újszövetséget záró könyvből meríti. „És lőn az égben viaskodás: Mihály és az ő angyalai viaskodnak vala a sárkánnyal... És vetteték a nagy sárkány, ama régi kígyó, aki nevezetik ördögnek és a Sátánnak... vetteték a földre.” (Jel. 12; 7, 9) Pecsétünkön a sárkányt már elterülve látjuk, amint Isten főangyala diadalmaskodik felette. Körirata: A PÖLÖSKE SZ. MIHÁLYI PLÉBÁNIA PETSÉTJE 1847. A körirat és a kép közt belső kört itt sem látunk.

17. A csicsói plébánia pecsétje

1757-ben állították fel a tapolcai járásban fekvő község plébániáját. A temploma védőszentje Szent Ágoston nyugati egyházatya, aki az észak-afrikai Hippo püspöke volt, a keresztény kegyelemtan nagy tudósa.

A 32 mm átmérőjű kerek pecsét belső körében a védőszentet láthatjuk, fején mitrával (püspöksüveggel), kezében főpásztori hatalmát jelző pásztorbottal, amint talajon áll. Kimondottan Szent Ágostonra jellemző attribútumot – nyállal átlőtt szív, gyermek – nem látunk a pecséten. Köriratából a következő olvasható ki: [...] ECCL. PAROCH CSICSOIENSIS AD S. AUGUSTINUM.

18. Szelencze (Szelnicza) egyháza

E muraközi községet és egyházát 1458-ban említi először forrás. A templom Szent Márk tiszteletére épült.

A pecsét 30 mm átmérőjű. Egy belső körben enyhén ívelt talajon (halmon) három szőlőtő látható, mindegyiken három fürt. Körirata: SIGILLUM PAROCHIAE SZELNIZIENSIS *.

A pecsét ábrája semmi összefüggést nem mutat a templom patronusával, Márkkal. Sokkal inkább Jézus szavaira emlékeztet: „Én vagyok az igazi szőlőtő, és az én Atyám a szőlőműves... Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők: Aki énbennem marad, én pedig őbenne, az terem sok gyümölcsöt: mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek.”. (Jn. 15; 1, 5) A középkorban szívesen ábrázolták Krisztust, mint szőlőtőre feszítettet.

A pecsétnyomó a XVII. században készülhetett. Szokatlan a pecsét előfordulási helye. Egy 1777-ben kelt úrbéri iratra nyomták; ezeket az iratokat a *község* pecsétjével szokták ellátni.

19. A kövágóörsi evangélikus gyülekezet pecsétje

Kövágóörs a volt dunántúli evangélikus egyházkerület zalai egyházmegyéjének népes gyülekezete és centruma volt.

A parókia pecsétje ovális alakú, hossza 23 mm, szélessége 20 mm. Körirata: * K. V. * EÖRSI EV. EKKLESIA. Ábrája három halom közül kiemelkedő barokk templomtorny, gombján kereszt, fölötté csillag. A bemutatott pecsét egy 1849-ben kiállított megbízhatósági bizonyítványon látható, de ugyanilyen pecsét a parókia anyakönyvein már 1828-tól megfigyelhető; a nyomó a múlt század elején készülhetett.

20. A kövágóörsi evangélikus gimnázium pecsétje 1840-ből

A pecsét kör alakú, 25 mm átmérőjű. Részben olvasható körirata: A ZALAI EV. ESP [ERES-SÉG] EÖRSI GYMNAZIUMA PECSÉTJE – * – 1840 – * –.

Rajzolata erdőkkel, ligetekkel borított hegyes-dombos vidéket mutat. Jobbról egy csúcson vár, baloldalt sugárözönben kelő nap.

21. Morgenstern főrabbi pecsétje

A bemutatott hitelekezeti pecsétek legérdekesebbje: átmenet a személyi pecsét felé. Ezt mutatja kis mérete is. 21 mm-es átmérőjéből következtetve a nyomó akár pecsétgyűrű is lehetett.

Felső szélén M. H. FÖRABBI felirat olvasható. A pecsét közepén keskeny gúla látható, amely egy kicsiny gömbben végződik. Az alatta levő három tárgy közül csak a jobb oldaliról dönthető el, hogy kinyitott könyvet ábrázol, a másik kettő talán tekercs vagy tábla. A kötet fölött látható ábra legvalószínűbben egy bölcs baglyot mutat, csőrében írotollal.

E pecsét „zalaisága” nem minden kétséget kizáró. Egy 1849-es igazoló okiraton található, amely a szentgróti hitközség tagjainak forradalom alatti magatartását tisztázza. A szövegből azonban mintha az tűnne ki, hogy a főrabbi székhelye nem itt van, de hogy hol, arra nem ad feleletet.

Lelőhelyek: A Zala Megyei Levéltár IV. 1 g. Úrbéri ügyek irataiból ismertek az 1., 6., 7., 8., 9., 10. pecsétek. A Zala Megyei Levéltár IV. 151/b. Megyefőnöki iratok 1849. közül került elő a 2., 3., 4., 5. és 11–21. pecsétek.

Dr. Borsos András

Sembery Imre, az Országos Honvédelmi Bizottmány honti tagja

Legujabb.

Legujabb tudósítások szerint Jellachich, a maga táborának nagyobb részével, Mórról Győr városának tájékára vonult futó sietséggel, a hihetőség azóta Győr városába is bement.

Táborunk követi nyomban. A népfelkelés Veszprém, Vas, Soprony, Győr, Komárom megyében örvedetes sikerrel foly. Vitéz hadseregünknek és a buzgó népfelkelésnek ankerültni fog Jellachichot, ki az általa kért három napi fegyvernyugvást becsutelenül megszegte, táborával együtt megsemmisíteni.

Budapest, october 3. este 8 órakor 1848.

a honvédelmi bizottmány

Szemere Bertalan.

'Sembery Imre.

145 évvel ezelőtt, 1848. szeptember 27-én éjjeli 11 órára rendkívüli ülésre gyülekeztek a magyar országgyűlés képviselői. Bécs befejezte az alakoskodást és egyértelműen Magyarország ellen fordult. Szeptember 25-én Lamberg tábornokot a Magyarországon állomásozó seregek főparancsnokává, Majláth országbíró pedig a lemondott István nádor helyére királyi helytartónak nevezi ki. Ez utóbbi egyben utasítást kap, hogy Lamberg támogatásával december elsejéig függesse fel a magyar országgyűlés működését. Pulszky Ferenc jóvoltából a magyarok időben értesültek Lamberg küldetéséről, s ezért a már említett éjszakai ülésen a Tisztelt Ház a törvényes alkotmány nevében eltávolította Lambergot a főparancsnokságtól.

Másnap a délután kettőkor újra összeülő országgyűlés „a rendtelenségek és véres boszszúk” megakadályozása céljából úgy dönt, hogy a miniszterelnök mellé – ki ekkor Pesten kívül tartózkodott – biztosokat, ún. honvédelmi bizottmányt nevez ki. A bizottmány sem tudja azonban megakadályozni a pesti nép ítélkezését: a Budára hajtató Lambergot a felzúduló tömeg felkoncolta. Ilyen körülmények közt kezdi meg tehát munkáját 1848. szeptember 28-án az a testület, melyet rövidesen Országos Honvédelmi Bizottmánynak (a továbbiakban: OHB) neveznek el.

A szeptember 28-án kinevezett bizottmány tagjai többségükben a baloldal képviselői voltak. Madarász László (1811–1909), Nyáry Pál (1806–1871), Patay József és Sembery Imre (1804–1898) a radikálisok közé tartozott, míg az Erdélyt képviselő Pálffy János (1804–1857) inkább a jobbszárnyhoz kötődött. A pesti népitélet után Batthyány véglegesen lemond kormányfői tiszteréről, s mivel a kormány már szeptember 11-én lemondott, az ország irányítását Kossuth vezetése alatt az OHB veszi át. Nem irigylésre méltó helyzetben! Mert igaz ugyan, hogy szeptember 29-én a pákozdi útközetben a tapasztalatlan, többnyire nemzetőrökből összeverbuvált magyar sereg megfutamodásra kényszerítette Jellasics reguláris hadseregét,

Bécs azonban nem hátrált meg. Október 3-án az uralkodó Jellasicsot nevezi ki Magyarország teljhatalmú királyi biztosává, s az ország területére hadiállapotot hirdet ki. A magyar nemzetgyűlés október 7-én elutasítja a bécsi döntést, s másnap – a már napok óta kormány nélkül maradt országban – a hatalmat végleg az OHB kezébe teszi le. Az OHB elnöki tisztjét továbbra is Kossuth viszi, ám a tagok száma kibővül a két Pesten maradt miniszterrel, Szemere Bertalannal és Mészáros Lázárral, valamint négy felsőházi taggal. E felhígalással megszűnik a baloldal számbeli fölénye az OHB-ban, s felbomlik az eddigi egységes fellépés is.

Az eredeti bizottmányba választott tagok közül valószínűleg Sembery (Zsembery) Imre neve a legkevésbé ismert. Bár az 1897-ben, még Sembery életében megjelent Pallas Nagy Lexikona szerint: „a honvédelmi bizottságnak egyik legtevékenyebb tagja volt”, ez a minősítés alighanem a korszak, a millennium korának megfelelő túlzó állítás. Gracza György szerint „főleg a hadszerelés körül vannak nagy érdemei”. A legilletékesebb, maga Sembery így nyilatkozott az őt felkereső Eötvös Károlynak, aki azt firtatta, maradt-e fenn valamilyen írásos nyoma az OHB működésének: *„Bizony barátom – felelte – nem vettünk mi fel jegyzőkönyveket, s magunk voltunk a tanácskozók, a határozók, a jegyzőkönyvvezetők, az írások és végrehajtók. Összejöttünk, hol a redoutban, hol a vármegyeházán, néha magánlakáson is. Jöttek hozzánk naponként a jelentések százszámra Erdélyből, a Bácskából, a Felvidékről, a nyugati hadseregtől, a váraktól, a felszerelési telepektől, a szabóktól és posztókereskedőktől, a lőszerző és újoncfogadó bizottságoktól, városokból és vármegyéből, s mi egyiket a másik után elintéztük gyorsan, vita nélkül, írás nélkül, s küldtük a katonát, lovat, ágyút, fegyvert, puskaport, ruhát, bátorítást oda, ahol arra a legnagyobb szükség volt. Amit Kossuth javasolt vagy rendelt, azt foganatósítottuk. Gyakran magunk mentünk ide-oda a helyszínére s az egész honvédelmi bizottmány néha csak egy emberből állott, de azért az is csak úgy rendelkezett, mintha valamennyien együtt lettünk volna. Összejövetelünknek nem volt se ideje, se órája. Összejöttünk s együtt voltunk, amikor s ameddig kellett. Se étel, se álmom nem parancsolt. Egyikünk-másikunk gyakran az asztal mellett szunyókált egy órát, s a késő őszi és téli éjszakákon nemegyszer együtt ért bennünket a hajnali szürkület.*

Így készült a honvédsereg.”

A Kossuthnál mindössze két évvel fiatalabb, 44 éves Sembery már „tapasztalt politikusként” került az OHB tagjai közé. Az eredetileg szászországi Schönberg család a XVIII. században jutott a Hont megyei Szúd (ma Súdovce) nevű, többnyire szlovákok által lakott kisközség birtokába. Sembery Imre a nagyapja, Márton által építtetett kastélyban született 1804-ben. A megyei közélet eseményeibe már húszéves fejjel bekapcsolódott: 1824-ben szimpatizál a szomszédos Bars megye „aranytollú főjegyzőjével”, Plathy Mihállyal, aki az újoncos és az ezüstben fizetendő adó miatti megyei ellenállás egyik vezéralakja. Az országos politikával is hamar kapcsolatba kerül. Mint a távollévők követe, részt vesz az 1825-ös híres országgyűlésen, s már ekkor a nemzeti liberális ellenzékhez csatlakozik.

A harmincas években Hont megye még egyértelműen az ellenzéki megyék sorába tartozott. A honti ellenzék vezére Luka Sándor és Fejérváry Miklós voltak, vezérszónoka pedig Sembery Imre. A kortárs Gyürky Antal az 1870-es években így emlékezik Semberyre: *„Külsejére nézve középtermétű, szép szőke bajszú, ritka szakállú, s halványképű úrias kinézésű, érdekes férfi volt, de túlságosan hideg, s komoly modora csak mint szónoknak volt előnyére, a társas életben azonban mindenkit távol tartott magától.”* Mint szolgabírónak e modor persze nem volt hátrányára – kétszer egymás után, 1835-ben s 1839-ben őt választják meg a selmeci járás főlolgabírájává. 1839-ben pedig Luka Sándorral együtt Sembery nyeri el a honti rendek bizalmát, s lesz Hont megye követe (képviselője) az 1839–1840-es országgyűlésen.

Luka 1841-ben köpenyt fordít, s a konzervatívok oldalára áll. A honti ellenzék egységét s erejét Luka árulása nem törli meg, sőt, az 1842. május 11-én Ipolyságon megtartott tisztújítás is az ellenzék győzelmét hozza. A megye alispánjaivá *Baloghy Imrét* és Semberyt választják meg. A szerda délelőtt tíztől másnap esti tízig – „mi példa nélküli eset a megyében” – tartott alispánválasztásról Pongrácz Lajos, Kossuth Pesti Hírlapjának honti levelezője terjedelmes „helyszíni tudósításban” informálta az ország nyilvánosságát. Sembery – a Hírlap szerint Zsembery – ekkor vált országosan ismertté, mint „parlamentaris szónoklatú férfiú”. A bécsi kormány, hogy megakadályozza az ellenzék további térnyerését, az 1840-es évek derekán bevezeti az adminisztratív rendszert. Az ellenzéki megyékben a főispánok helyére kormányhű főispáni helytartó – A köszívű ember fiaiból jól ismert – adminisztrátor kerül. Hont megye az elsők közt részesül a „kitüntető figyelemben”: már 1843 tavaszán az országbírói funkciót is betöltő Majláth György főispán helyébe a renegát Luka Sándort nevezik ki! Luka

kezdetben igyekszik szőrmentén bánni egykori elvbarátaival; nem akadályozza meg azt sem, hogy az 1843-as országgyűlésre az ellenzék jelöltjei nyerjék el a követi megbízatást. 1845-ben azonban már szintén vall, s a konzervatívok szekerét kezdi tolni: idő előtti tisztújítást rendel el, s azt az ellenzék tiltakozása ellenére, a választók lajstromának hitelesítését megelőzően, katonai fedezet mellett meg is tartatja. A tiltakozó ellenzék kivonul a tisztújításról, a győzelem a konzervatívok ölébe hull, s így Hont megyének 1848 márciusáig konzervatív beállítottságú tisztkara lesz. Sembery, elveihez s elvbarátaival szemben nem vállal ez időszakban megyei tisztséget – a közélettől azonban nem vonul vissza teljesen. *„Ő Lukát, Hontnak híres adminisztrátorát szemelte ki maga ellenfeleül, ennek nehezíté, s keseríté meg működését”* – állítja róla Eötvös. Sajnos, Hont megye ipolysági levéltárát a II. világháború során feldúlták, szétszórták, így nem maradtak fenn olyan dokumentumok, jegyzőkönyvek, melyek pontosíthatnák e „keserítés” mibenlétét.

Ilyen politikai előélettel kerül fel Sembery 1848 nyarán Pestre, mint Hont megye németi kerületének népképviselője. Társai, Ivánka Zsigmond (1817–1902) – Ivánka Imrénének, a pákozdi útközét egyik hősének, később ’48-as honvéd ezredesnek a bátyja – az ipolysági, Okolicsányi Antal a szalkai kerületet képviselik. Sembery először július 20-án hívja fel magára a figyelmet, amikor a Perczel vezette radikálisok közé állva, ő is az „olasz segély” ellen szavaz. Bécs ugyanis a pragmatica sanctióra hivatkozva, katonai támogatást kér a magyaroktól a lombardiai (olasz) háború befejezéséhez. A radikálisok véleménye, mely szerint semmilyen feltétel mellett sem szabad magyar csapatokat küldeni „a szabadság ellen”, 233:36 arányban alul marad. Sembery a 36 szavazatot adó „törpe minoritás”-hoz tartozott! A háromtucatnyi nimmel szavazó képviselő közt aligha figyelt fel mindenki a honti képviselőre – röpké két hónap múlva azonban a radikális Sembery már önállóan lép fel. Szeptember 12-én indítványozza, hogy *„miután se a király kegyéhez, se a minisztérium állásához a haza védelmét kötni nem lehet, s a veszélyben forgó hazát csak a nemzetgyűlés mentheti meg: a nemzetgyűlés minden körülmény közt permanenssé nyilvánítsa magát”* (idézi: Eötvös).

Az indítvány megdöbbenetű a Tisztelt Házat: elfogadása, azaz a képviselőház állandó együttmaradása a veszély miatt „az első forradalmi szó lett volna, mellyel a nemzet odakiált a trónus elé” (Eötvös). Annak ellenére, hogy már tudott dolog volt Jellasics előző napi megindulása Magyarországra ellen, a legtöbb képviselő még mindig nem hitte, hogy végleges szakításra kerülhet sor a Habsburgokkal. Ezért fogadták megkönnyebbüléssel s „hosszasan tartó éljenzéssel” Deák Ferenc reagálását, aki az 1848. IV. t. c. 6. szakaszára hivatkozva – miszerint, amíg a költségvetés vizsgálata nincs befejezve, az Országgyűlést nem lehet feloszlítani – nem látta szükségét a permanencia deklarálásának. A későbbi, szeptemberi fejlemények – lásd a szeptember 27-i bécsi ultimátumot – Sembery aggodalmát igazolták. Nem véletlen tehát, hogy a szeptember 28-án megalakult honvédelmi bizottság tagjai közé a radikálisnak megismert Semberyt is beválasztották. (Semberyéhez mérhető magas, miniszteri szintű funkciót 1848 előtt honti ember csupán egyszer töltött be: 1805-ben. Amikor Napóleon seregei elfoglalták Bécset s az ott működő magyar kancellária működése is lehetetlenné vált, a nádor Budán a kancellária hatáskörét átvevő államtanácsot nevezett ki. Ezen államtanács négy köznemesi tagja közt volt Majthényi László Hont megyei alispán is.)

A szabadságharc letörése után Sembery magas funkciója ellenére enyhe büntetést kapott: rendőri felügyelet mellett szülőfalujába, Szúdra internálták. OHB-beli társainak többsége emigrálni kényszerült, sőt, a főrendiek közül báró Perényi Zsigmond 1849. október 24-én az életével fizetett a szabadságharc támogatásáért. Sembery többé nem tért vissza a politikai életbe: *„...mi legyőzött forradalmárok már csak úgy használhatunk a hazának, ha a földet és a népet megtartjuk magyarnak, s ha a gazdasági és egyházi élet terén előmozdítjuk a nemzeti vagyonosodást és közművelődést”* – mondatja Semberyvel élete vége felé az őt meglátogató Eötvös Károly. Visszavonulva szűdi kastélyába s annak húszholdas parkjába, hol „téli-nyáron narancs- és citromligetben” sétálhatott, méltán kiérdemelte az Eötvös által – nem minden célzat nélkül – neki ajándékozott *szűdi remete* nevet. Halála előtt azonban még egyszer az érdeklődés középpontjába kerül Sembery. Miután meghasonlott egyetlen fiával, Istvánnal, végrendeletében összes vagyona kizárólagos örökösévé a *Felvidéki Magyar Köz-művelődési Egylet* tette meg.

Hasonlóan Kossuthhoz, a „turini remetéhez”, aki szintén aggastyánkorban, 1894-ben hunyt el, Sembery is magas kort ért meg. Fényes képviselőházi szereplésének 50. évfordulóján, 1898 októberében mondott búcsút az evilági életnek. Az Ipolyságon megjelenő Honti

Lapok 48. száma nekrológban búcsúztatta a megye egykor híres fiát; Krupecz István udvarnoki evangélikus lelkész s publicista pedig emlékbeszédben méltatta Sembery Imre „egyházmegyei felügyelő” érdemeit.

Dr. Kiss László

Irodalom: *Borovszky Samu* (szerk.): Hont vármegye és Selmeczbánya sz. kir. város. Bp. 1907. *Deák Ferenc* válogatott munkái. Bp. é. n. *Eötvös Károly*: Magyar alakok. Bp. 1904. *Gracza György*: Az 1848/49-es szabadságharc története, V. Bp. 1898. *Gyürky Antal*: Ötvennégy év Hont-vármegye történetéből 1820–1874. I. 1. Vác, 1875. *Kiss László*: Kazinczy Hont megyei levelezőtársa: Majthényi László. Irodalmi Szemle, Pozsony. 1990. 6. *Lőrinczy György*: Magyar csodák. Bp. 1935. *Várady Géza*: Ezernyolcszáznegyvennyole, te csillag. Bp. 1976.

Serke, az egykori járási székhely

Serke a sajjögömöri királyi várhoz tartozó várföld volt, lakói várnépek. A község nevét a történelem során a következőképpen írták: Syrke, Cherke, Sirke, Sirque, Zirzium. Az 1244-ből származó adománylevélben Sisque néven szerepel. Egy másik, 1264 keltezésű írás Simonyi szomszédjaiként említi és V. István (1270–1272) a Rátoldoknak adományozta. A Rátoldok ősei már Könyves Kálmán idejében, Apuliából jöve letelepedtek az országban. Nagy birtokokat nyertek e vidéken és egyik águk a Ráthold nembéli Lorántfy család lett, kik 1324-ben megszerezvén a várat, a *serkei* előnevet kezdték használni. Az egyik oklevél szerint a serkei vár építését 1326-ra befejezték.

A vár, melynek a helyszínén ma már csupán alapjait véljük felismerni, valószínűleg négytornyú kisebb erőd vagy vadászkastély lehetett. Érdekes volna megállapítani, melyik kőbányából szállították ide az építőanyagot, hiszen a későbbiek során a környék templomait, udvarházait a vár romjaiból építették.

A serkei vár földrajzi szempontból fontos helyen állt, Serke községtől délnyugatra, a Gortva és a Macskás patakok völgye fölött. Itt fogadja magába az említett patakokat az északról érkező Rima folyó, mely Rimaszombaton és Tiszolcon túl a Gömör-Szepesi Érchegységbe vezet. A Macskás Eger, a Gortva Füle és a kelet felé kanyarodó Rima a Sajó völgyében fekvő Putnok és Miskolc irányába mutat utat. Serke Feleddel együtt a Rima alsó szakaszának legnagyobb és legerőteljesebb települése. A történelmi okmányokban Serke- és Kaplavárak szerepelnek, de az 1447-i oklevél a kettő azonosságát igazolja: „...mons Kapla, in quo esset castrum Serke” – Kapla hegye, amelyen Serke erődítménye van. Serke község az 1244-ből származó oklevélbeli említésnél jóval előbb keletkezett.

Feltehetően 1443-tól 1463-ig Serke várát a husziták tartották hatalmukban, majd Mátyás király visszavette a várat és több Gortva-völgyi várral együtt régi tulajdonosainak – így Serkét a Lorántfyaknak – juttatta. A község 1554-ben került török kézre, a csatározások idején, 1566-ban hét ház kivételével felperzselik. Feltehető, hogy a várat is a törökök pusztították el (1573). A füleki török szandzsákság élén álló basa gyakran sanyargatta a községet, és ennek következtében a XVII. század elején már csak 8–10 család lakja a falut.

Serke földesurai majdszak 400 éven át (1283–1660) a Lorántfyak voltak, így Lorántfy Zsuzsanna is (1616-tól I. Rákóczi György erdélyi fejedelem neje) gazdasági reformokat vezetett be. A vég és rendszer nélküli robot helyett csupán árendát kívánt alattvalóitól. Ezzel a vagyonszerzők érdekelttbbé váltak a termelésben. Ebben az időben ezeket a birtokokat a sárospataki fejedelmi udvarból irányították, de Serke volt a széles környék, a több ezer holdas uradalom, a serke-ajnácskői járás központja. Erről tanúskodik a sárospataki vár múzeumában látható, a Rákóczi-birtokok bemutató térkép is. Lorántfy Zsuzsanna volt a sárospataki iskola és kollégium bőkezű támogatója, ő kérte fel Comeniust a magyarországi iskolaügy reformjának elkészítésére.

A XVII. század végén Serke és környéke zálogbirtokként a Vay család kezébe került, akik a jobbágyokat ismét robotra kényszerítették, és saját kezelésbe vették a borkiméréseket és mérsárszékeket. Ez a jobbágyi terhek növekedésével járt. A jobbágyok földjének egy részét az allódiumhoz (szállásbirtokhoz) csatolták, így aztán aki tehette, elhagyta Serkét, akik ottmaradtak, elszegényedtek. 1740 után, a nagy pestisjárványt követően, a korábbi bérleti viszonyok visszaállítása után sok elmenekült jobbágy ismét visszatért falujába.

A község határát borító erdőket következetes, kitartó munkával évszázadokon át irtották. Az így termőfölddé változtatott területek után csak hetedet fizettek a jobbágyok és szabadon adhatták-vehették egymás között a telkeket.

Az első templom és a paplak eredetileg az iskola épületének helyén állott. Az 1700-as évek kezdetén épült az új templom a Vay Ádám által ajándékozott funduson, az úgynevezett „*Úr dombján*”, a falu Feled felőli végén, valószínűleg a vár köveiből. A munkálatokat azonban már csak Vay Ádám leánya, Vay Judit „földesasszony” idejében, 1718-ban fejezték be.

1992-ben, a templom renoválása során feltárták az úrasztala alatt található lejáratot, mely abba a kriptába vezet, ahol Serke község több földesura és családtagjaik nyugsznak. A tornyot 1765-ben építették az egyház és Vay Judit költségén. A földesasszony 51 magyar forintot és 4 pénzt adományozott, a helybeliek kirovás útján 73 magyar forinttal és 14 pénzzel járultak hozzá az építkezéshez, a további költségeket az egyház pénztárából fizették. Tóth Samu serkei lelkész könyvében arról szól, hogy a torony építésére fordították azt a pénzt, amit a salétromostól a lakóházakból kihordott földért kaptak, azaz 108 magyar forintot és 32 dénárt. A templomkertet valószínűleg már ebben az időben zsindelezett tetejű kerítéssel vették körül. A kőkerítés csupán 1887-ben épült.

A serkei torony harmonikus egységben van a templommal és kiforrott stílusával, kerengőjével igazi dísz e tájnak, uralja a Rima itt már kiszélesedett völgyét, Gömör alföldjének peremét. Az 1779-i feljegyzések szerint Wass Dániel és neje, Vay Judit 1725-ben három haranggal ajándékozta meg az egyházat. A legnagyobbat, a 6 mázsa és 20 fontosat 3 mázsával szaporítva 1779-ben Losoncon újraöntötték. A középső harangot 1781-ben hárommázsásra cserélték. A harmadik, 1725-ből valót 1916-ban hadi célokra elrekkvirálták. Az iskola udvarán állványon álló csengettyű 25 fontos és ezen az 1774-es évszám olvasható.

A legrégebbi temető a templom körüli területen, a „*templomtéren*” volt. Az újabb temető a „*Várlyuk elei*” – 1772 óta szolgálja a jobblétre szenderültek nyugalma, melyet 1870-től Kemény István földesúr jóvoltából kibővítettek. A Feled–Tiszloc közötti vasútvonalat 1874-ben adták át a forgalomnak, de a Fülel–Miskolc fővonal már korábban megépült és modernizálása 1893-ig tartott. Ebben a több mint két évtizeden át tartó vasútépítési korszakban, főként az 1870-es évek elején, a hiányos egészségügyi feltételek következtében az itt dolgozó nagyszámú olasz szakmunkás között súlyos járvány ütötte fel fejét és megtizedelte sorokat. Földi maradványaikat itt, távol hazájuktól, a serkei temetőben helyezték örök nyugalomra.

A középkorban, de a későbbiek során is az egyház működésével szoros kapcsolatban állt az iskola. Feltehetjük, hogy az oktatás pártolásáról ismert Lorántfy Zsuzsanna idejében (1600–1660) Serkében, mint közigazgatási központban már működhetett iskola. Az egyik első tanító Vörösmarti Tamás lehetett, akit 1674-ben gályarabságra ítélték. Ila Bálint könyvéből tudjuk, hogy Serkében már 1707-ben mestert tartanak. Az 1709-es tűzvész után az új templomot és a paplakot a falu felső végén építették, de a feljegyzések szerint az iskola és a tanítói lak a templom régi fundusán maradt. 1771-ben 30 gyermek tanul írást és olvasást magyar nyelven. 1794-ben az omladozó iskolát alapjaitól kezdve újjáépítették. Az 1830. április 3-án kelt egyházközségi határozat szerint a gyermekek 7 éves kortól iskolakötelesek. A fiúk 4, a leányok 3 éven át jártak iskolába, legfeljebb 13 éves korukig, és a pap előtti vizsgával fejezhették be tanulmányaikat. Figyelemmel kísérték azt is, hogy a cigánygyerekek látogatják-e az iskolát. 1820–1821-ben új iskola épült, majd alig 40 év múltán, 1860-ban a már használhatatlan iskola és tanítói lak helyett fél esztendő alatt ismét új épületet emeltek. 1873-ban a serkei egyház nem engedte át iskoláját az államnak és még ebben az évben bővítették a tantermet. 1905-ben ismét új, „diszes” iskolát építettek. Az építkezési költségeket közadakozásból, az egyház pénztárából, a földesurak adományából és a korecsma bérleti díjából fedezték.

Serke egészen 1937-ig 4 község (Serke, Feled, Simonyi és Darnya) körjegyzőségének székhelye volt. Itt vezették az állami anyakönyveket, a lakosság nyilvántartását, itt kötöttek szerződéseket és hitelesítették azokat.

Az „*Úr dombján*” álló kúria a templom építésének idejét (1700–1718) megelőzően már állhatott, hiszen Tóth Samu ref. lelkész forrásai szerint a templom az *udvari rezidencián* felül épült. Maga a hely megnevezése is erre utal. Már a XVII. század végén a Vay család lett a község birtokosa. Vay Ádám II. Rákóczi Ferenc udvari marsallja, a fejedelmet bujdosásában is hűen követte és Danzigban (1711) halt meg.

Serke a Rákóczi-szabadságharc letörése után is a befolyásos Vay család birtokában maradt

és továbbra is megtartotta közigazgatási jelentőségét. Itt székelte Gömör vármegye negyedik, alsó járásának főszolgabírája és orvosa is. E járást egyébként „*Medves-aljának*” is nevezték.

Vay Judit halála után a serkei uradalom három részre szakadt: báró Bánffy Dezső, Fáy Barnabás és Szilassy József léptek az erős kezű és az egyházat bőségesen támogató földesasszony helyébe öröklés, cseré és vétel útján. Az udvarház a Szilassyak kezére került. Szilassy József fia, Ferenc (1793–1841) az 1820-as évektől Gömör vármegye alispánja volt. 1888-ra már csupán egy földesúri birtok maradt meg Gömör János, majd fia, Olivér kezében. A Fáy-féle birtokot javarészt a simonyiak, de ezenkívül a serkei, feledi és darnyi kisgazdák vásárolták meg, a Bánffy-féle földbirtok pedig kizárólag a serkeiek birtokába került vásárlás útján. A kastély, a téglalap alapterületű földszintes, középpüti kiemelkedő, kupolaszerű emelemmel díszített és így az összbenyomást impozánsná emelő klasszicista kúria a Gömör család otthona lett.

A keleti, vagyis az udvari homlokzatot oszlopsoros, tágas loggia díszíti. Az egész épület boltíves és valószínűleg a legközelebb eső kölelőhelyen, a várdombon található romokból épülhetett. Többször átépítették, hiszen az új birtokosok a változó korok igényeinek megfelelően módosították. A Serkét többször pusztító tűzvész során a faszindelyek lángra kaphattak, ez is indokolta tette az átépítést.

Az udvarház korai építését az is indokolja, hogy a község a Lorántfy-uradalom gazdasági és a serkei-ajnácskői járás közigazgatási központja volt. Ebben az időben a járás élén álló főszolgabíró saját otthonában hivataloskodott, illetve itt fogadta a járást meglátogató előljárókat. Az épület egyik legimpozánsabb helyisége a gyönyörű „*nagyszalon*” volt, melynek vasajtaja a délnyugatra fekvő teraszt övező rózsakert felé nyílt. A gazdag könyvtárban igen érdekes, főként latin, német, angol és francia nyelvű könyv volt található. Az épület keleti oldalán tágas gazdasági udvar (istállók, kocsiszin, műhely) teremtett kapcsolatot a mindennapi élettel.

A kúria környezetét a gyönyörű angolpark tette varázslatosan széppé, romantikussá. A park alapítója Vay Ádám lehetett, aki a serkei birtokot a XVII. század végén zálogbirtokként szerezte meg. Művészi kertet telepített, öntözőcsatornákat és -tartályokat létesített, külhoni fákat, cserjéket telepített ide. Ebbéli igyekezetét valószínűleg a 83 éven át itt élő lánya, Judit folytatta és továbbfejlesztette a kertet.

Folytak kései utódának, Gömör Jánosnak gazdálkodására a falu öregjei, apáik elbeszéléseit idézve nagy elismeréssel emlékeznek. Az őszi mélyszántáskor a négyökrös iga vontatta ekék törték a talajt, az ökrök hosszú szarván vörös bojt díszlett. Sulyok intéző idején olyan bő búzatermést takarítottak be, hogy a kúria szobáiba hordták, ami a hambárokba már nem fért. Ekkor mondta volna Gömör János: ha így haladunk, kiköltözhetek a házamból. (Ugyancsak Gömör Jánossal történt meg: a feledi postáról késlekedve visszaérkező inasát korholta, mire az inas így mentegetőzött: „Pedig nagyon iparkodtam, ökrös szekerem jöttem Feledről.”)

Sokat tettek a Gömör család birtoklása idején is a kert ápolása, fejlesztése érdekében. A park kis lejtő után nagy kiterjedésű sík, füves térségbe hajlik. Ebben a törésvonalban található a valaha csillogó szemű kis halastó, melyet szomorúfűzek öveznek és egy kis forrás vize táplál. A mendemonda szerint ez a tó a föld alatt a vár kútjával lenne kapcsolatban. Míg a kúria környékét rózsagyások, díszbokrok, liliummal, tulipánnal és nárcisszal beültetett gyások díszítették, addig a lejtőn délszaki fák, a puha pázsittal borított sík mezőn ezüsfenyők csoportja adott menedéket a sok-sok dalos madárnak. A karbantartott utacskákat nyírott orgona, spíriasövények szegélyezték.

A falusiak emlékei, a szájhagyomány szerint a parkban egy dombocsára csigavonalszerű utacska vezetett, melyet sövény övezett, és itt, a bokrok között a pártában maradt Gömör Gizella a hajnali harmatban fürdött.

A hatvanas évek végén Zajac Bálint, a hajdani urasági kertész a szövetkezet megbízásából még gondozta a park néhány részletét, és vidám dalos-táncos juniálisokat tartott itt a négy falu ifjúsága.

Sok képzelet szülte titok övezte a tartózkodó természetű utolsó úrnő személyét, Gömör Olivérné Maróthy Margitot. Azt tartották róla, hogy húst nem fogyaszt, lakásában kígyót tartogat. Ez azzal is összefüggésben állhatott, hogy Maróthy Margit hosszabb indiai utazáson volt, ősei vallását nem gyakorolta és a Maróthyak családi címerében egy kivirágzott fatörzsön fölfelé kúszó kígyó található. Mindez zárkózott, visszavonult életvitelével kapcsolatos, hiszen a parkba sem volt szabad belépnie a hívatlan kíváncsiskodóknak.

A park ma is gazdag hazai és külhoni fákban és díszcserjékben. A ritkaságok közül meg kell említeni az erdei vérbükköt (*Fagus sylvatica atropurpurea*), az egyszínű jegenyefenyőt (*Abies concolor*), a korai platánoslevelű juhart (*Acer platanoides*), az ezüst juhart (*Acer saccharinum*), az enyves égert (*Alnus glutinosa*), a veresgyűrűt (*Cornus sanguinea*), a lepényfát vagy krisztusakácot (*Gleditsia triacanthos*), a vörös paratölgyet (*Quercus rubra sessiliflora*), a mocsártölgyet (*Quercus robur*), de ezeken kívül sok gesztenye-, akác-, galagonya-, hárs-, különböző nyárfa, gyertyánfa, mogyoróbokor, ciprus stb. található itt. Sajnos a Rima szabályozása idején sok értékes fa pusztult el.

A község támogatókat keresve, saját erőforrásait átcsoportosítva megmenthetné a kúriát és a parkot, hogy ezzel a széles környéken ritkaságszámba menő értékkel a jövőben is büszkélkedhessenek a község lakosai.

Danis Tamás

Forrásmunkák: Tóth S. – Zajdó L.: A serkei ref. egyház története, Rimaszombat – Magyarország Vármegyei és Városai (Borovszky) – Illa Bálint: Gömör megye (I–IV.) Bp. 1946 – Hunfalvy J.: Gömör és Kishont leírása, Pest, 1867.

Tömörkény István levelei Zomborban

A zombori székhelyű Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban kezdte meg működését. A társulat alapvető feladatának a megye történelmi múltjának kutatását tekintette. Említésre méltó a képzőművészeti és néprajzi gyűjteménye is, de leginkább a régészeti kutatások kötötték le a tagok figyelmét. Igyekvésük az elfelejtett múlt, a letűnt korok emlékeinek felkutatásában jeleskedett, s ezzel nemcsak a Bács-Bodrog megyében élők figyelmét vonták magukra.

Egy igen jelentős numizmatikai lelet kapcsán érkezett a társulathoz néhány levél Szegedről a Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum részéről. A levelek tartalmából a rokon intézmény érdeklődése olvasható ki, s azok írója nem más, mint *Tömörkény István*, a kor jelentős novellistája, a múzeum igazgatója.

Tömörkény István (1866–1917) író, régész és etnográfus 1899-től tartózkodott Szegeden, ahol előbb a Somogyi Könyvtár könyvtárosa, majd 1904-től a könyvtár és a Városi Múzeum igazgatója. Igazgatói minőségében köszöntötte a fennállásának huszonöt éves jubileumát ünneplő Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulatot:

Somogyi Könyvtár Szeged

188 sz./1908.

Tekintetes Társulat.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat fennállásának és érdemes működésének negyedszázados évfordulója alkalmából a Tekintetes Társulatot a szegedi Somogyi-Könyvtár és Városi Múzeum nevében tisztelettel köszöntöm és üdvözlöm s kérem, hogy köszöntésünket szívesen fogadni méltóztassék.

Adjon az Isten nemes célú működésükben továbbra is hasznos munkát, sikeres eredményeket!

A Tekintetes Társulatnak alázatos szolgálója

Szeged 1908 május 29-én

Tömörkény István

igazgató

Levéltári kutatóként örömmel olvastuk ezt a levelet, bár az ismert író azt csak tollba mondta írnokának s ő csupán aláírta. Annál nagyobb volt örömünk, amikor a szegedi nagytáj népeletének kitűnő ábrázolójától saját kezű levelet is találtunk. Ennek azonban előtörténete is van.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat múzeumőre, Gubitza Kálmán monostorszegi elemi iskolai igazgató és tanító a társulat 1912. november 12-én tartott választmányi ülésén, a jegyzőkönyv tanúsága szerint a következőkről értesítette a vezetőséget: „*Tri-polszky Béla, bácsi jegyző úr, egy nagyobb s igen becses bácsi érem-lelettel gazdagította múzeumunkat. Az 1321 darabból álló, Arpád-királyok korabeli gyűjteményben több olyan változat is található, amilyen a numizmatikában még nem volt ismertetve...*”.

Az igen jelentős lelet évkönyvbeli közzétételéről határozat született, de ez csak a társulati évkönyv XXXI. évfolyamának (1915) I. füzetében található a már említett múzeumőr, Gubitz Kálmán tollából *A bácsi Árpád-házi éremlelet* címmel:

Szutter Ferenc, bácsi lakos, folyó évi március 7-én, Bács határában, az ún. Perlyance-dűlőben, szántás közben egy nagyobbszerű ezüstpénzleltre bukkant. A lelet helye a községtől északkeletre, mintegy 3 km-re van. A nagyobb pénzdarabok egy három deciliter űrtartalmú kerek fekete bőgrében voltak, melyet az eke kettévágott s azután darabokra tört, az apróbb pénzdarabok pedig egy vászonzéle zacskóban voltak a másik pénz mellett, de amint a találó fel akarta emelni, a zacskó szétesett. A lelet a föld szintjétől alig volt 10 cm-nél mélyebben. Szutter a talált pénznek körülbelül a felét ismerősei között elosztotta, a másik felét pedig Tripolszky Béla bácsi jegyzőnek adta. Tripolszky úr szívesége folytán a lelet megmentett része a Bács-Bodrog vm. Történelmi Társulaté lett.

Van a leletben 1390 drb magyar denár, 5 1/2 drb aquilejai fillér, 132 1/2 friesachi fillér, 1 bizonytalan és 8 töredék darab.

Tripolszky úr később még 107 darabot megmentett... A magyar denárok között 37 fajtát, azoknak 293 variánsát s a Corpus Nummorum Hungariae-ban még nem publikált 12 új válfajt fedeztem fel. Ez az, amely a leletnek különös érdekességet ad... Az egésznek súlya: 393,93 gr.

A lelet korát az a határ jelöli, amely az érme verése és a lelet földbe jutása között vonható. Az első között találjuk a III. Béla királyunk (1173–1196) denárait, majd II. Endre (1205–1235) pénzecskéit. A friesachi fillérek között van II. Eberhard püspök (1200–1246) pénze is, de teljesen nélkülözi a lelet IV. Béla érmeit...

Nos, az ismertett leletből a Magyar Nemzeti Múzeum megtartott magának jó néhányat. A zombori társulat is kiválasztott a saját gyűjteményébe mindegyikből. A többi pénzt pedig áruba bocsátotta, amiről értesítette az akkori rangosabb múzeumokat is. Ennek kapcsán érkeznek Tömörkény István levelei Zomborba, hiszen a jó szemű régész a szegedi múzeumban is tudni szeretett volna néhányat az értékes leletből:

Városi Múzeum Szeged

52/914

Tekintetes Igazgatóság

Éremtári osztályunk a bácsi éremduplumokból megveszi a kínált áron a másodosztályu (közepes) sorozatot, ha ugyan van még minden darabjából főlös példány. Kérem az anyagot kellően bélyegezett számla kíséretében elküldeni, az áru és a számla érkezete után a pénzt póstaautalványon küldöm.

Tisztelettel

914. II. 18.

Tömörkény

igazgató

Kozma László, a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat elnöke 1914. febr. 22-én kelt válaszában arról értesíti Tömörkényt, hogy több változatban is kaphatók még az érme, s várja értesítését, hogy melyikből kíván. Tömörkény három nap múlva a következőket jelenti:

Somogyi Könyvtár Szeged

56/1914. szám

TEKINTETES ELNÖKSÉG!

Egy-egy példányt kérek egyelőre a közepes fémtartású érmekből, a 2. (közepes) sorozatban jelzettek-ből. Esetleg ezekből is elmaradhatnak a 21-es és 25-ös ábrák érmei. Ha hiányos már a többi, akkor a jobb fémtartású érmekből kérem pótolni. Ezekből nem kérem a 26-os ábrában jelölt érmet, amelyből már van a birtokunkban.

Szeged, 1914. február 25-én.

Tisztelettel

Tömörkény István

igazgató

A levél hátlapján Gubitz Kálmán múzeumőr feljegyzése: „14 drb érmet, 182 K. 50 fill. ért elküldtem. 914. VII. 30.”

Ezután írta Tömörkény István leghosszabb levelét a zombori társulathoz:

Igen tisztelt Uram.

Az érme megérkeztek, azonban a számla kifizetésének a jelen formában akadályai vannak.

Miután május 13-án arról méltóztatott értesíteni, hogy valószínűleg a főfelügyelőség veszi át s osztja szét az egész leletet, a vétel ügyét levettem a napirendről s a várható régiségügyi államsgegy terhére más kiadásokat tettem. Úgy hogy ott, ha az idén is 600 K államsgegyt kapok, már azt 124 K 34 f áll

rendelkezésemre. Tehát csak ennyit fizethetnek az idén, vagy pedig csak 102 K 50 f-t s a SOK-s érem megvétele a jövő évre maradna.

De lehet, hogy egy vagy kétszáz koronával nagyobb régészeti segílyt, ez esetben a számla az egészében fizethető. Mindenesetre kérem ez ügyben a szíves várakozásukat addig, amíg az államsegély megérkezik.

914. 30/VII.

Teljes tisztelettel kész híve

Tömörkény István¹

Tömörkénynek erre a levelére beleegyező válasz indult Zomborból. Így azt hihetnénk, hogy Tömörkény is elégedetten nyugtázhatta a numizmatikai ritkaságok megszerzését a szegedi múzeum számára, s a zombori Történelmi Társulat is bizonyos pénzhez jutott. Azonban Kozma László társulati elnök 1915. november 12-én levelet intézett Tömörkényhez, melyben tisztelettel kéri, hogy az érmeért járó teljes összeget megküldeni szíveskedjék „hogy ne legyünk kénytelenek az összeget, az évi számadásunkban, mint követelést tüntetni föl”. Ez a levél egy kissé elhomályosítja az ügybuzgó szegedi múzeumigazgató pontos munkavégzését, ügyintézését. De hát kitört a háború, s akkor nemigen jutott pénz a közművelődés támogatására. A Szeged környéki szegény parasztok, kubikosok, halászok keserves élete iránt oly fogékony író bizonyára igyekezett az említett csorbát mielőbb fényesre csiszolni.

Silling István

A torockói Székelykő

A Székelykő olyanformán emelkedik meredek, fehér szikláival Torockó fölé, mint – mondjuk – a Cenk Brassó fölé, és valamelyest emlékezetünkbe idézi az alpesi tájak hangulatát is. Persze, van ennek a földtörténeti középkorban képződött szirtvonulatnak, amelyet vulkanikus agglomerátum „bélel”, olyan sajátos arculata-hangulata is, amely csak a Székelykő sajátja. Aki ezt meg akarja ízelelni, annak el kell jönnie Torockóra és meg kell másznia a hegyet.

Az egykor vasiparáról, bányászatáról híres városka felé néző, még árnyékban lévő meredek sziklaszirteket a reggeli párák „puhábbá” teszik, s olyan, mint egy ébredező-nyújtózó álmos óriás, amely az éjszaka Torockó nyugalma vigyázta. Amikor Torockón, a hegy mögül másodszer felkelő nap a ködöt, párákat már eloszlatta s a bizarr sziklákat élesen megvilágítja, mintha ünnepeyesebbé, magassá, büszkévé válna; s ha leszáll az alkony, féltő szeretettel hajol a lábánál bizalommal meghúzódo, piros tetejű, kedves házak fölé, s az elmúlt évszázadok eseményekben dús, sokszor viharos történetéről regél.

Aki még sohasem próbálta megmászni és nem ismeri az ilyenfajta hegyek fortélyát, azt hiheti, hogy az úgynevezett Nagy-árok mentén jó órácska alatt felsétálhat a Székelykő tetejére. Aztán mászás közben rájön, hogy ennek a hegynek „meghódítása” nem is éppen olyan könnyű. Oldalról könnyebbnek látszik a feljutás erre a vonzó, híres hegyre, de csak látszik, mert a valóságban még több időt és energiát igényel. Aki a hegy tetejéről akarja szemlélni Torockót meg a környező szép és érdekes tájat, annak meg kell dolgoznia érte.

Torockón már másodszer is felkelt a nap, amikor elindulunk a teraszosan megművelt, gondozott földeken, legelőkön a Nagy-árok irányába. Jól kitaposott ösvény jelzi, hogy nyári idényben hol többen, hol kevesebben, de állandóan járják-másszák ezt a hegyet. A Nagy-árokban főleg a kőfolyások mentén vezet valami ösvényféle. Rége volt, amikor utoljára jártunk itt, s azóta bizony „megrőtt a hegy”, „meredekebb lett a kapaszkodó.” De azért egy pillanatig sem bánjuk, hogy ismét vállalkoztunk e hegy megmászására. Időnként meg-megállunk, hogy egy kicsit kifújuk magunkat, s visszatekintve a megtett útra, a táj szépségein pihentessük a szemünket. Egy kicsit fennebb, a jobb felől benyúló sziklaalakzat olyan, mint valami óriás kakastaréj; s a kőfolyások fehér mészkőtörmeléke úgy kanyarog alá a völgyön, mint valami vízfolyás. Fentebbről látszik az egykori városka központjának jellegzetes, tekintélyes házsora, mely az erdélyi szász falvakat juttatja eszünkbe, és jobbra egy elég nagyoc-

¹ A levelek találhatóak: Történelmi Levéltár, Zombor. Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulat fondja (1883–1920), 47/2006. sz.

A Székelykő

ka négyszögű térség, az ezeken a vidékeken vályornak nevezett kőmedencék sorozatával, melyekbe bővízű csurgó szolgáltatja a befogott friss forrásvizet.

A sziklák, kötőrmelékek között kis füves térségek; az egyik felől kedves kolompiszó figyelmeztet, hogy az alant hagyott karám négy lábú lakói már eddig jutottak, békésen letelelészve. Milyen ügyesen, merészen mozognak ezek az állatok a sziklás, meredek oldalakon – ezt bármelyik hegymászó megirigyelhetné.

Helyenként a meredek sziklafalak szépen visszhangozzák a kiáltást, 3–4 szótagot is érthetően visszaadnak. Ez újabb alkalom a pihenésre s játékos kedvünk kielégítésére. Amint még fennebb kapaszkodunk, egyszer csak egy jókora mészkőszikla tövében hűs vízű, tiszta forrásnál találjuk magunkat. Ez még nem a hegy teteje, csak a mészkőövezetből kezdünk kiérni, hogy utána sötétebb, komorabb, breccsaszerű vulkanikus kőzet következzék. A két földtani formáció határövezetében hegyi legelőt találunk. A ház nagyságú sziklák között tarka tehenek legelésznek. Kolompolásuk hangja visszaverődik a közeli sziklafalakról.

Füvel borított, elég meredek oldalon folytatjuk a kapaszkodást. Kijutva a füves oldal tetejére, az így elénk táruló látképben gyönyörködünk. De egyben az is kiderül, hogy a Székelykő legmagasabb részét e helyen, vagyis a gerincet, még mindig nem „nyergeltük” meg.

Furfangos hegy ez. Mikor már azt hinné az ember, hogy feljutott a tetejére, újabb feladat elé állít. A kilátás szép – akármerre is néz az ember. Keletre-délkeletre, a közelebbi-távolabbi falvak – Várfalva, Bágyon, Székelyhidas – háztetői piroslnak. Átellenben, a hegy túlsó oldalán, délnyugatra titokzatosan, őszi párákba burkolózva a torockőszentgyörgyi Ilona-vár magasodik a nagyjából kúp alakú várhegyen, még romjaiban is büszkén. Ismét végigsímogatja tekintetünk a városka házait, utcáit, tereit. Szemközt ugyancsak impozáns, szép, sziklás-erdős hegyvonulat; közepén a toronyszerű Egyeskö, tőle jobbra a Hosszúkö, aztán a Tilalmas erdeje, balra a jellegzetes Ordaskő, még más sziklaalakzatok.

Visszafele menet – változatosság okáért – nem ott térünk vissza, ahol jöttünk, hanem északkeleti irányban. A mészkő és a vulkanikus agglomerátum határvonalán keletkezett erdős, bokros, fás völgyön ereszkedünk alá, meredek oldalakon. Utunk során forrásokat, patakokat s elhagyott táborhelyeket találunk. Úgy látszik, szívesen táboroznak itt a környék természetkedvelő fiataljai, s esetleg mások is.

Torockói utcarészlet (Halász Péter felvétele)

Érdekes a két, egymás mellett lévő, igen eltérő földtani képződmény kontrasztja; ugyanis a kétféle kőzet színe, térszíni alakzatai, külső, mállasztó tényezőkkel szemben tanúsított ellenállása, viselkedése igen eltérő, s ezt még csak növeli az is, hogy míg a mészkőszirt hatalmas üregekkel, barlangokkal tarkított, meredek falai most árnyékban vannak, addig a szürkés-barnás-feketés vulkanikus sziklákat bearanyozza a délutáni nap. Mindez együtt sajátos, érdekes hangulatot ad a tájnak. Ebben a szélől védett melegebb és nedves völgyben évszázados vackor- és galagonyafák (igen: fák és nem bokrok) tenyésznek. Ezek minden bizonnyal már a torockói vaskőbányászat és vasközműipar virágzása idején is virultak.

Leérve ennek a völgynek alsó részébe, újra a Székelykő Torockó felőli, füves, teraszos oldalára kanyarodunk. Alant egy terepjáró autó igyekszik az úton a község felé; ablakán meg-megcsillan a szemközti hegy mögé korán lenyugodni készülő nap sugara. Az aljban juhnyáj legelészik. Amolyan késő délutáni falusi hangulat leng körül, melybe belevegyül a házak füstje, jelezvén, hogy már készül az estebéd.

Brassói Fuchs Herman

A XXI. HONISMERETI AKADEÉMIA

Kanyar József ünnepi megnyitója

Tisztelt Honismereti Akadémia!
Kedves Barátaink és Vendégeink!

Veszprém metropolitai székhelyé emelt érsekségének falai között köszöntöm a XXI. Honismereti Akadémia minden résztvevőjét, házigazdáit, neves előadóit és kedves vendégeit abban az esztendőben, amely közeledik a honfoglalás és az államalapítás kismillenniuma, a 1100. esztendő felé, megünnepeelve benne egyszermind a bencés renddel együtt a magyarországi iskolák ezeresztendő történelmét is.

A millicentenáriumi nemzeti programjára rimelő idei honismereti akadémiánk központi mondandója – egyház és társadalom a középkorban – kétszeresen is időszerűvé vált napjainkban, hiszen a Vatikán éppen most szervezte újjá hazánk katolikus egyházmegeit, köztük a nagy kiterjedésű veszprémi egyházmegyéit, amelynek felosztását Mindszenti József bíboros már 1948-ban szükségesnek tartotta Kaposvár, Kecskemét és Nyíregyháza székhelyekkel.

Művelődéstörténeti programjában azt a célt tűzte maga elé mozgalmunk, hogy a honismeret magasabb szintre emelésével – reményeink szerint már az őszön – a zsámbéki római katolikus tanítóképző főiskolán *honismereti tanszék* kezdhesse meg munkáját. Legyen e tanszék győzelmes koronája a 250 éves honismereti mozgalomnak, ahová az ifjúság folyamatosan kerülhet a honismeret „lámpás szép fejének” számolya elé: megtanulva, miképp *válhasson otthonára a nemzet* minden magyar fiatal számára. Legyen ez a tanszék a honismeret búcsújáró intézménye, ahonnet léleekben és szellemben megerősödvé kerülnek ki a több száz esztendő mozgalom leendő tisztjei, közkatonái és misszionáriusai, a honismeret művelői és továbbsgárzói.

Tisztelt Akadémia! Sok időnek kell még eltelnie ahhoz, hogy a hétfelét szakadt magyarság életfolyamának a deltája – célját elérően – betorkolhasson a nemzet történelmébe. Pedig a millicentenáriumi és az ezredforduló idejére jó volna már átvinni a nemzetet a *megmaradás* földjére, ahogy ezt – annak idején – honfoglaló és államalapító népünk tette Szent István korában, akkori irtózatos magányában és a világ népei közötti társtalanságában, amikor is a nyugati és a keleti kereszténység között nemcsak értelmével, hanem ösztönös választásával is a Rómából érkező szent korona s nem Bizánc felé fordult.

A nemzetek etnikai védelme mellett a kultúrát, a szellemiséget és a lelkeséget csak a nemzetek tudományos hajlékai és legmagasabb iskolái építhetik és erősíthetik, a fegyverek és a gyűlölet, az erőszakos indulatok csak pusztíthatják. A századokon keresztül török, Habsburg, német és szovjet imperializmus börtönében vagy albérletében nyögő és pusztuló magyarság gazdaságát, kultúráját a nemzet önbecsülésének feltámasztásával, új nemzetudatának kiépítésével és megerősítésével tudjuk csak helyreállítani. Ám ahhoz, hogy Európában érezhesse magát a magyarság, *kisebbségi félelmeitől* is meg kell szabadulnia, védekezve a Közép-Európába beszivárgott történelemhamisítások ellen, hogy azok semmiképpen ne válhassanak a régióban rafinált genocídiummá és bosszuló etnikai tisztogató akciókká.

Tisztelt Honismereti Akadémia! Országos szekértáborunk idei összejevetelén kiváló régész és történész szakemberek működnek közre, akik között László Gyula személyében olyan professzor is szerepel, aki fél századdal ezelőtt, a kolozsvári egyetem magántanáráként a szárszói konferencia előadója volt. Határainkon kívül élő szakembereket is sikerült megnyerni a nemzet megmaradását hirdető és erősítő akadémiánkra a Notitia Hungariae Bél Mátyás meghirdette programja szerint.

Kedves Hallgatóim! Amikor még egyszer nagy szeretettel és tisztelettel köszöntöm a XXI. Országos Honismereti Akadémia résztvevőit, megköszönöm Veszprém város és megye vendéglátó szeretetét, a rendező megyei honismereti szövetség fáradozását. A kiváló előadói karnak és hallgatóságnak eredményes és hasznos munkát kívánok s engedjék meg, hogy az 1993-as akadémia kapuit – az Országos Honismereti Szövetség nevében – ezennel megnyissam.

Notitia Hungariae Emlékplakettet kaptak

Kecskés László ősi komáromi családból származik, ez évben tölti be 80. évét. Rév-Komáromból 1946-ban telepítették át családjával együtt a Duna jobb partjára, ahol újra kellett kezdeni a fészekrakást, az életet. A Komáromi Vasipari Szövetkezet könyvelője, majd főkönyvelőjeként kezdte gyűjteni – mint a komáromi szekeresgazdák utóda – a szülővárosa történetére vonatkozó adatokat, tárgyi emlékeket. Nyugdíjazása után – az 1970-es évektől – számítható aktív publikációs tevékenysége.

A honismereti mozgalomban kezdettől fogva részt vett, tagja volt az 1985–1990 között működő Komárom Megyei Helytörténeti Körnek, jelenleg a Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Egyesületnek.

Komáromban honismereti szakkört, majd múzeumbaráti kört vezetett, több mint két évtizede a Jókai Mór Városi (korábban járási) Könyvtár helytörténeti szaktanácsadója. A Klapka György Múzeum alapítója és vezetője – ma is. Nevéhez fűződik a Juba György-féle tengerészeti múzeum, illetve gyűjtemény Komáromba kerülése is. Az ő kezdeményezésére és szervezőmunkájával vált hagyománnyá a komáromi napok rendezvénysorozat, amely a két Komárom közötti kulturális kapcsolatok ápolását szolgálja.

Sokrétű tevékenysége, filológiaiilag pontos adatokra támaszkodó munkáinak szakmai színvonala sok hivatásos kutatót túlszárnyal. Hat könyve jelent meg Komárom városáról, folyóiratokban megjelent írásai is elsősorban a város történetével foglalkoznak.

Dr. Kovács Dániel Abaújváradon született. Kevés olyan tanító, tanár, irodalombarát, helytörténész él megyénkben, aki ne ismerné vagy legalább ne hallotta volna Kovács Dániel nevét. Távól a várostól a tanítás mellett kezdte el a néprajzi gyűjtőmunkát, Zemplénagárdon. Közeli kapcsolatba került Patakkal, Újszászy professzorral, Balassa Ivánnal. Innen a sátoraljaújhelyi gimnáziumba került, ahol néprajzi szakkört szervezett. Az abaúji falvakból ott tanuló diákok vitték a sok értékes néprajzi anyagot. Krónika címmel újságot szerkesztett. Négyszáz oldalas önálló kötetben jelent meg néprajzi gyűjtésük. Édes anyanyelvünk vetélkedőt indítottak el, ebből fejlődött ki később az országos verseny. Végigjárva valamennyi iskolatípust, végül a sárospataki főiskolára került tanítókat képezni, tanítani. Itt rövid időn belül megszervezte a néprajzi speciálkollégiumot, a honismereti szakkörvezetők képzését. Főiskolai munkája mellett szervezte és irányította a megyében a földrajzi nevek gyűjtésével kapcsolatos munkát. Több mint egy évtizeden keresztül irányította a megyében folyó honismereti munkát, mint a Hazafias Népfront megyei honismereti munkabizottsága elnöke. Az újonnan szerveződött (1981) Szülőföldünk, Borsod-Abaúj-Zemplén című, a honismereti mozgalom megyei tájékoztató kiadványnak 1–16. számig szerkesztője volt, óriási szolgálatot téve ezzel a honismereti mozgalomnak. 1985 óta a Kazinczy Ferenc Társaság elnöke. Ezenkívül a Miskolcra megjelenő Holnap című irodalmi és társadalmi folyóirat munkatársa.

A Honismeret folyóirat szerkesztőbizottsági tagja. Találkozunk vele évek óta a sárospataki népfőiskolán, szabadegyetemen.

Rendszeresen jelennek meg írásai honismereti, irodalmi és más szaklapokban, folyóiratokban, napilapokban. Számátalan kiadvány, könyv írója, szerkesztője, melyek valamilyen módon mind kapcsolódnak a honismereti mozgalomhoz. Számos szakmai kütüntetés, elismerés birtokosa. Pedagógiai, írói tevékenysége magas színvonalú felkészültséggel párosult. Több évtizede meghatározó egyénisége a honismereti mozgalomnak, nemcsak megyénkben, de országosan is. Ezek alapján javasoljuk az emlékérem odaítélésére.

Polónyi Péter több évtizedes kimagasló munkát végzett a honismereti mozgalomban, a helytörténeti kutatás és a tudományos ismeretterjesztés területén. Több mint tíz évig a Gödöllői Helytörténeti Gyűjtemény vezetőjeként gyarapította és tárta fel szűkebb pátriája, Gödöllő és a Galga-völgy nevezetességeit és műemlékeit. Számos publikációja jelent meg művészeti és honismereti lapokban, 1991-ben a Gödöllő című könyve látott napvilágot. Rendszeres előadója volt honismereti fórumoknak, tudományos tanácskozásoknak, s szervezője a megyei honismereti mozgalomnak is.

1989-ben vonult nyugdíjba, de ezt követően is széles körű tevékenységet folytatott.

(Polónyi Péter ez év őszén elhunyt, következő számunkban búcsúozunk el tőle.)

Honismereti Emléklapot kaptak 1993-ban

Ancsin Pálné, Békéscsaba – **Balogh József**, Tarnaörs – **Balogh László**, Tatabánya – **Benke László**, Bp. – **Berkó Gyula**, Bp. – **Beszprémy Józsefné**, Sárvár – **Békés Lajos**, Pécs – **Budai József**, Sárvár – **Csiszár Károly dr.**, Szombathely – **Droppa Sámuel**, Tatabánya – **Dudás Lajos**, Csongrád – **E. Kovács László**, Gömörőrös – **Eppel János**, Bp. – **Faggyas István dr.**, Ózd – **Fodor József**, Veszprém – **Fogarasi Mihály**, Pilisvörösvár – **Freund György**, Tolna megye – **Fűrész Gyula**, Fejér megye – **Gecse Albert dr.**, Bp. – **Gonda György dr.**, Szombathely – **Grünwalsky Károly**, Bp. – **Győri Jánosné**, Jászkisér – **Hankó András**, Békéscsaba – **Hegedűs Zoltán dr.**, Bp. – **Hidvégi Lajos**, Cegléd – **Hogya György**, Veszprém – **Horváth György**, Szombathely – **Horváth Istvánné**, Sárvár – **Horváth Péter Honismereti Szakkör**, Jánjákóhalma – **Huszár János**, Pápa – **Járolai József dr.**, Békéscsaba – **K. Balog János**, Szekszárd – **Kenyeri Kornélia**, Bp. – **Klausz-né Móra Magda**, Székesfehérvár – **Kocsis András**, Nyír-egyháza – **Koppány József**, Tamási – **Kováts Béla**, Pankasz – **Körmendy József dr.**, Felsőörs – **Kövy Zsolt**, Pápa – **Lendvai Zoltán**, Adony – **Marton Józsefné**, Fejér megye – **Matyikó Sebestyén József**, Siófok – **Mándics Mihály dr.**, Csávoly – **Máté György**, Szentendre – **Meskó Sándor dr.**, Bp. – **Mód Aladárné dr.**, Bp. – **Nádasdy Lajos**, Celdömök – **Ofelia Sándor**, Tápiószecső – **Ortutay Tivadar**, Veszprém – **Páldy Róbert**, Bp. – **Pálffy István**, Zákány – **Pető Sándor**, Szigetvár – **Petrik József**, Keszthely – **Pomogyi József**, Nagygeresd – **Rajna György**, Bp. – **Rác Sándor**, Makó – **Rédey Pál dr.**, Bp. – **Schönwald Mária**, Tótvázsony – **Somfainé Pados Mária**, Pápa – **Stróbel Árpád**, Tata – **Süle Sándor**, Révfülöp – **Szabó Dénes**, Csögle – **Szabó Géza dr.**, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye – **Szalóky Károly**, Egeralja – **Szatmári Lajos**, Nagykovácsi – **Szecső Károly dr.**, Eger – **Szerdahelyi Pál**, Szombathely – **Szítkovics Sándor**, Szekszárd – **Tolnay Gábor dr.**, Mezőtúr – **Tóth Dezső dr.**, Veszprém – **Veress D. Csaba**, Veszprém – **Zakupszky László**, Mátrászentimre – **Zengő István**, Bácsszentgyörgy – **Zombor Kálmán**, Vörösbény – **Z. Szóke Pál dr.**, Bp.

Kanyar József: Zárszó

Véget ért a XXII. Veszprémi Honismereti Akadémia munkája. Megkísérlem megfogalmazni azokat a téziseket és ajánlásokat, amelyek az elmúlt napok munkája alapján feladatainkat jelölhetik.

- A millicentenáriusra és az ezredfordulóra készülve át kell vinni a nemzetet a megmaradás földjére, ahogy azt honfoglaló és államalapító népünk tette Szent István korában.
- A honismereti mozgalom erősödésének jele a honismereti tanszék felállítására Zsámbékon. Legyen ez az intézmény az ifjúság nemzetté nevelésének fellegvára.
- A magyarságot meg kell szabadítani kisebbségi félelmeitől, amelyek a történelemhamisítások és a bosszúolt etnikai tisztogatások miatt alakultak ki benne.
- Az ifjúság készüljön a millicentenárius vetélkedőjére.
- Emlékezzünk meg 1994-ben Kossuth Lajos halálának 100. évfordulójáról.
- Megyei egyesületeink tudományos tanácskozások keretében tegyék mérlegre a megyék és városok elkészült és készülöben lévő monográfiáit.
- A mozgalom keretében karoljuk fel a népfőiskolák tennivalóit.
- Támogassuk az ezerszázados magyarországi iskolák kiállításait és publikációit. Készítsük el az iskolatörténeti feldolgozások jegyzékét.
- A Notitia Hungariae Emlékérem tulajdonosaiból hozzuk létre és működtessük a honismereti mozgalom *seniorátusának* intézményét.
- Honismereti periodikáink készüljenek az 1100. esztendő ünnepére.
- A mozgalom irányítói ne hagyják ki a médiák (rádió, televízió) eszközeit a nemzeti tudat és önismeret erősítésében.
- A honismereti mozgalom szükségét érzi annak, hogy a hasonló tevékenységet kifejtő más egyesületekkel és szervezetekkel összeegyeztesse a közös tennivalókat.
- A honismereti akadémiák nemcsak a mozgalom előtt álló feladatokra összpontosítják a figyelmet, hanem a megyékben folyó munkára is. Felfigyeltünk arra is, hogy Veszprém megyében kitűnő honismereti munka folyik. Ezért örömmel kell említenünk Illés Ferenc zirci, Szalóky Károly egeraljai, Huszár János pápai, Kövy Zsolt pápai kollégákat, akiknek a megyei tanulmányutakon is élvezhettük tájékoztatásukat.
- A pályázatnyertes ifjú honismereti munkásokat hívjuk meg a honismereti akadémiákra.
- Megkülönböztetett jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy nemzeti alaptantervünkbe kerüljön be a honismeret, úgy is mint témakör, és úgy is, mint szemlélet.

Egy régészeti szakkör munkája, lehetőségei

Harmadik éve, hogy az egri főiskola elvégzése után Nagykararásra, egy Békés megyei faluba kerültem, mint magyar-történelem szakos tanár. A liceum tudásszomjával, a régészet szeretetével megáldva(-verve) a falusi tanító küldetését vállaltam. Elhinteni a magot: a történelem, a történelmünk szeretetét. Sokat tanulhat az ember egy kis településen. A honismereti mozgalom alapsejtjét látja maga előtt a falukutató mozgalomban, s a világmegváltás dicsőfénye helyett egy maroknyi közösség lelkes munkájának hasznosságára döbbenhet rá.

Így kezdődött a munka, a szakkör megalakítása. Az alapokat a volt iskolaigazgató kutatásai teremtették meg. Vele máig jó kapcsolatokat tartunk fenn, gyűjtőmunkával egészítjük ki adatait.

Az első évben elméleti oktatással, a honismeret és régészet alapjaival volt szükséges elindulni. Hiszen könyvtári, esetleges levéltári kutatást, terepbejárást, hagyománygyűjtést nem lehet alapvető ismeretek hiányában gyakorolni. További nehézséget okozott számomra, hogy általános iskolás korú gyermekekkel kellett az igen komoly feladatra vállalkozni.

A lelkesedés óriási volt, csak megfelelő mederbe terelése az igazi feladat. A régészeti szakkörre nem ásóval, lapáttal kell jelentkezni, mert azóta is hallottam több helyen: régészeti szakkör nem működhet törvényesen, mert azt csak régész irányíthatja, feltárási és egyéb engedélyek birtokában. Ez igaz, de nem a szakkör igazi munkáját értik alatta, hanem egy ásatást. Mielőtt ezt részletesebben kifejteném, szeretném ismertetni eddigi munkánk eredményeit.

Az első év sikere, hogy közösségünk keretében elindult a szervezett falukutatás. A gyerekek kiegészítést kaphattak a történelem tankönyv mellé. Fölismerték a hagyományok értékét. A nagyszülők, dédszülők elszórt hagyatékaik között „kincseket” találtak a padláson. Évezredes hagyományokat kerestem velük a régi házak oromdíszen, faragott kapun, ládikán. Különösen érdekes volt számukra a babonák, hiedelmek világa. Néhány régebbi terepbejárás szórványleletének emlékét megmutatva végigsimíthattak távoli ősről munkáján, azt az élményt kapták ezzel, amit csak a régészet adhat: a múlt kézzelfoghatóságát.

A szakkör első sikere tehát a kíváncsiság, a kutatóöszton fölkelése volt. A kert kapálása, ásózás közben felszínre került „lelettel” másnap örömmel lehetett jelentkezni, ha az csak néhány éves is volt. Ugyanakkor a faluban – szülők, rokonok révén – emlékezetbe jutottak régi történetek, helyek, ahonnan emberi csontok kerültek elő. A szántóföldi munkák során az eke által kifordított tárgyak már nem az árok fenekére hullottak, hiszen ott voltunk mi, akiket ez érdekel, s természetesen megkaptuk ajándékba. Lassan összegyűltek azok a földből előkerült tárgyak is, melyek a pince mélyén porosodtak eltelve, de elfeledve. Így ismerjük meg a falut és határának lelőhelyeit, a környék történelmét a cselédsortól Rózsa Sándoron keresztül a „nagyon régi” temetőig.

Ezek alapján már kopogtathattam a békéscsabai múzeum ajtaján. Az egri régészek ajánlásával indultam és szakköröm gyűjtésével. Hivatásos bejelentők lettünk. Az idei ásatáson már a mi segítségünk részese volt a településünk melletti föltárásnak, s a megyei újság is megemlékezett rólunk.

Az első évben még nem, de a másodikban már – némi tapasztalattal – fölvevük a kapcsolatot a megyei honismereti egyesülettel. Lehetővé vált, hogy megismerkedjek az egyesület munkájával, és szakkörünk is bemutatkozhatson.

Gyakorlati munkánkhoz tartozik még a környékbeli múzeumok, kiállítóhelyek fölkeresése. Sajnos nagyobb távolságra, többnapos kirándulásnak a szervezése anyagi nehézségekbe ütközik. Bár egy nagyobb szabású pályázatot már benyújtottunk, de a túljelentkezés és az alapítvány pénzhiánya miatt támogatást nem kaphattunk. A terepbejárás szintén költséges, elég, ha a benzint említem. Ezért legtöbbször kerékpárral járjuk a határt, sokszor több kilométert bukdácsolva a földutakon.

Jelenleg szakkörünk félretett minden elfoglaltságot, egyetlen feladatra összpontosítunk. Nagykararáson és határában pontos, mindenre kiterjedő felmérést végzünk az eddigi ásatásokról, a fel nem tárt lelőhelyekről, valamint a lehetséges terepekről. Tervünk kivitelezésében támogatnak a Munkácsy Mihály Múzeum régészei, akik majd fölhasználják az eredményt. Az őszi folyamán velünk együtt összegző terepbejárásra is eljönnek. Bízunk az ön-

kormányzat segítőkészségében, hiszen szükségünk lenne egy nagyobb szállítóeszközre, s ha a mikrobuszokat kölcsönkaphatnánk, az nagy könnyebbséget jelentene. Remélem, kutatásunk eredményes lesz régészeti szempontból, újabb adatokkal járulhatunk hozzá megyénk történelméhez. Amennyiben ez megvalósul, szeretném az összegzést egy kis füzetben megjelentetni.

A kétszertendős gyakorlat, az eredmények azt mutatják, a régész szakkör bevált, szükség van rá, a résztvevők számára élményt nyújt. Természetes helye van a honismeretben, alapja az előtörténet kutatásának. Itt térek vissza a bevezetőben felvetett kérdésre. Hogyan működhet törvényesen egy régészeti szakkör, azaz mit tehet egy szakkör, ha régészettel foglalkozik?

A régészeti szakkör egyik elsődleges célja a történelmi ismeretek kiszélesítése. A történelemóra, a tanmenet sajnos nélkülözi vagy csak töredékében villantja föl az archeológiai ismereteket. Másrészt a régészet interdiszciplináris tudomány, ezért szervesen beépíthető a munkába más tudományág megismerése. Alkalmas tehát arra, hogy a régészetten keresztül elkalandozhassunk különböző szakterületekre, s választ adhassunk a kérdésekre: hogyan használhatja föl a régészet a néprajz, az embertan, a nyelvészet és a többi tudomány eredményeit. Másfelől a történelmi és régészeti szemlélet, korszakolás néha ellentétes képet mutat. Ez erősítheti az összetett látásmódot, vitakészséget, tovább gondolva a lényeglátást is.

A másik, mely gyakorlati szempontból elsődleges, a megyei múzeummal való szoros kapcsolat. Az együttműködés legfontosabb megnyilvánulása a leletbejelentés. A csoport legnagyobb haszna, hogy naprakész információt ad egy területről. A helyismeret segítségével gondjukba veszik az adott település környékét, terepbejárásaikról beszámolnak. Egyetlen múzeum sincs abban a helyzetben, hogy minden lehetséges területet bejárjon. Így válik a csapat a múzeum „leányvállalatává”, minden lehetőséget megragadva az együttműködésre, sőt kapcsolatot teremtve a település önkormányzata és a múzeum között, ami az esetleges későbbi ásatás szervezésében nélkülözhetetlen. Emellett a szakkör őrizhet, vigyázhat olyan helyeket, ahol jelenleg nincs mód a feltárássra, de a jövőben nem szabad feledésbe mennie.

Nem jár, nem is járhatna körünk azon az úton, hogy a falu határát körbeássa. Felelősen gondolkodva, régészeti szempontból roppant káros is lenne a kincskeresők szintjére süllyedni. Azonban, ha valaki ásni is akar, a lehetőség adott: engedéllyel részt vehet ásatáson mint bejelentő, vagy tábor keretében. Az 1993-as évben hét régészeti tábor szerveződéséről tudok.

Bízom benne, ezek ismeretében szakkörünk célja mindenki részére érthetőbbé, áttekinthetőbbé vált. Ugyanakkor írásomnak nem titkolt célja, hogy a már működő régészeti szakkörök mellé újabbak csatlakozzanak kedvet kapva példánkából. A honismereti mozgalmon belül ezek a csoportok kicserélhetnék tapasztalataikat, ismertetnék egymással feladataikat, vagy bőrzéhez hasonlóan kiadványaikat is bemutatathatnák. Ennek keretében valóra válhatna egy újabb elképzelés. A honfoglalás millicentenáriumát megünnepeli az ország. A Kárpát-medence tucatnyi honfoglalásából a miénk csak egy. Ami tartós, s a mai magyarságot nemzetté formálta, az nem a terület meghódítása, hanem az államalapítás. Szent István megkoronázása a középkori magyar állam születésnapja. S ez az államiság az alapja annak, hogy történelmünk véres éveit túléljük. 2001-ben lesz a koronázás millenniuma. A magyar állam megszervezésének ezredik évfordulója. Ha a régészeti szakkörök között egyetértés alakul ki, akkor megünnepelhetnénk az évfordulót az adott település az ismertetett terv szerinti módszeres terepbejárás összefoglalójával. Mind a honismereti kutatásnak, mind a múzeumoknak nagy segítséget nyújtana a minél több színvonalas dokumentáció. Még van idő az elgondolás megvalósítására. Ha lehetetlen is mindenütt a feltárás, de a feltérképezés, adatok később is felhasználhatóak. Mert a múlt emlékei közül bármelyiket is veszni hagyjuk, már soha nem teremthetjük újra. Hazánkban rengeteg kerül erre a sorsra. Minden muzeológus, régész és történész ennek az elkerülésére törekszik, s remélhetőleg biztos támaszaivá válnak ebben a régészeti szakkörök.

Befejezésül elsősorban a szerveződő régészeti köröknek, de a régiékeknek is szeretném figyelmébe ajánlani munkámat.

Írásom azzal a reménnyel zárom, hogy sikerült kedvet csinálnom újabb régészeti szakkörök megalapításához, felhívásomhoz lelkes közösségek csatlakoznak, hogy felfrissítsük a honismereti kutatást. Mert nem az ötlet, csak a megvalósult terv számíthat sikerre.

Kulcsár László

A Magyar Várkutatók Egyesülete

Az elmúlt évek alapvető politikai, társadalmi és gazdasági változásokat eredményező folyamatai egyre kedvezőbb légkört teremtettek ahhoz is, hogy fokozatosan kibontakozhassanak a „civil társadalom” alulról építkező, öntevékeny, autonóm jellegű kulturális, tudományos és ismeretterjesztő jellegű egyesületei.

E folyamat keretében került sor 1992. március 28-án a *Magyar Várkutatók Egyesületének* alakuló közgyűlésére. Az új egyesület létrehozását a magyarországi, illetőleg a Kárpát-medence egészére, a történeti magyar államra és egykori melléktartományaira kiterjedő várkutatók olyan ismert, tapasztalt szakemberei kezdeményezték, mint a „várkutató atyja”, Gerő László, továbbá Sándorfi György, Marosi Endre, Csorba Csaba, Feld István, Dénes József és mások. Az alakuló közgyűlésen mintegy három tucat érdeklődő jelent meg, akik valamennyien tagjai lettek az új egyesületnek. A téma jellegéből fakadóan, elsősorban a régészek közreműködésére számít az új egyesület, de természetesen támaszkodni kíván a történészek, a kartográfusok, a történeti földrajz, a historikum mindmennyi segédtudománya, a honismeret munkásai, a történelemtanárok, s egyáltalán, a magyar erősségek múltja és jelene iránt érdeklődő polgárok tevékeny közreműködésére is.

Az egyesület megalakítását az 1992. január 20-i megbeszélésen kezdeményezték, amidőn elnökké választották Csorba Csabát, alelnökké Sándorfi Györgyöt és Feld Istvánt, titkárrá pedig Marosi Endrét, aki egyúttal a szervezési-anyagi háttér nyújtó Hungária-Európa Alapítvány titkári posztját is betölti.

A várkutató egyesület elképzeléseiről, céljairól és feladatköréről pontos tájékoztatást nyújtanak az egyhangúlag elfogadott alapszabály következő részletei:

„Az alapítók a várakkal kapcsolatos tevékenység összefogására és összehangolására egyesületet hoztak létre mindazon földrajzi területekre terjedően, amelyen most, vagy egykor – a történelmi kutatások megítélése alapján – magyar vár állt.

Az egyesület célja: soraiba hívni mindazokat, akik akár hivatásuktól, akár magánérdeklődésüktől vezette hajlandók részt venni a várak

- helyszíni, a terepen történő kutatásában és dokumentálásában,
- történeti adatainak felkutatásában és feldolgozásában,
- a kutatási eredmények dokumentálásában, oktatásában, tudományos népszerűsítésében.

Az egyesület soraiba hívja mindazokat is, akik a fenti tevékenységhez segítséget kívánnak nyújtani.

Az egyesület anyagi források előteremtése érdekében vállalkozást is folytathat, az erre mindenkor irányuló jogszabályok szerint.

Az egyesület megszervezéséhez szükséges fedezetet a Hungária-Európa Alapítvány biztosítja. Egyben felajánlja saját számláit az egyesületi befizetések fogadására, és azokat „Várkutatók” címen elkülöníti, függetlenül az egyesület saját számlájának létesítésétől. A HEA és az egyesület kapcsolatát külön megállapodás szabályozza.

Az egyesület székhelye: 1075 Budapest VII., Kazinczy u. 23–27.”

A várkutatók egyesülete a fentiek szellemében működve igyekszik megvalósítani egyik legfontosabb, középtávú célkitűzését, úgymint a Magyar Várak Adattárának elkészítését is, melyhez a szombathelyi Savaria Múzeum (a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága) számítógépes kapacitást ad, Dénes József irányításával. Megjegyzendő, hogy a várkutatókkal foglalkozók már csaknem negyed évszázaddal ezelőtt létrehozta egy önkéntes alapokon nyugvó munkabizottságot, melynek keretében – Csorba Csaba, Marosi Ernő, Sándorfi György és mások mellett – Dénes József már a nyolcvanas évektől folyamatos munkát végzett egy „várkataszter” létrehozása érdekében. Most, az alakuló közgyűlésen örömmel regisztrálhattuk, hogy bemutathatta eme kiindulási bázist jelentő, számítógépes adatlapokra felfektetett „várkatasztert”, mely konkrét fogódzót jelenthet az egyesület munkájához, főleg, ha a tagok – az évi 500 Ft-os tagdíj ellenében – mindahányan kézhez kaphatják a becses kézikönyvet. Természetesen, az adatok kiegészítése, pontosítása és véglegesítése még további évtizedeket igényel.

A várbarát egyesület tevékenysége mindenféle viszonylatban nyitott, s alapszabályából fakadóan, örömmel fogadja a történeti Magyarország s egykori melléktartományai, határterületei – például a dalmát, a horvát, a szlávón, a szörényi, a macsói, a nándorfehérvári, a

vidini, a szreberniki, a sói, az uszorai, a krucsói, a branicsevői, a jajcei, a szabácsi és a karánsebesi-lugosi bánóságok, az Alsó Részek Főkapitánysága (gyakorlatilag a Temesköz és a szomszédos peremterületek), a Felső Részek Főkapitánysága (a Felvidék), a Várföld (Burgenland), a Muraköz, a Szerémség, a Valkóság, a Bácska, Erdély, a tisztántúli Részek (a Partium), a Kárpátalja és egyébek különféle erősségei – a várak, a föld- és fapalánkok, a castellumok (várkastélyok), az erődített őrhelyek, táborhelyek, hajdútelepítések, városházák, városok és mezővárosok, templomok, kolostorok, nemesi udvarházak, a figyelő- és őrtornyok, ideiglenes sorompóval, sánccal, árokkal kerített települések, skártok, górék, csárdák, párkányok (parqan = palánk, törökül) és mindennemű egyéb őskori, ókori, középkori és újkori erődítésfeleségek iránt érdeklődő polgárok konkrét segítségét, adatszolgáltatását. Tudvalevő, hogy a modern szakkutatás ma már a legkülönfélébb erődítésfajták számát minimálisan is 2500-ra becsüli a Kárpát-medence területén, bár a módszertani tanulságok arra utalnak, hogy pár évtized múlva, az alap kutatások lezárásával, ez a szám lényegesen emelkedni fog.

A lehető legtágabb értelemben felfogott várkutatás tehát előre láthatóan több ezer, nagyrészt már évszázadok óta, régen eltűnt, elpusztult erősség „várkataszterének” elkészítését eredményezi majd az ezredfordulót követően, összegyűjtve és feldolgozván az eddigi, csaknem másfél évszázados múltra visszatekintő hazai várkutatás eredményeit is a modern történeti forráskritika tükrében, tekintettel az összehasonlító vizsgálati módszer előnyeire. S mivel a várak, a palánkok, a kastélyok és a megerősített kúriák a feudalizmus évszázadaiban egyben uradalmi centrumként is funkcionáltak, nyilvánvaló, hogy a Kárpát-medence „várkatasztere” egyúttal értékes adatokat szolgáltathat az egyes erősségekhez tartozó birtokok, városok (civitasok), mezővárosok (oppidumok) és falvak (possessiók) múltjának teljesebb, pontosabb és sokrétűbb megismeréséhez is. Mindez természetesen fordítva is igaz: kevés olyan magyar és egyéb település található a Kárpát-medencében, melynek helytörténeti kutatói ne szolgáltatnának érdemleges adatokat a környékbeli erősségekről. Így kétségtelen, hogy a hatékony várkutatás teljes mértékben feltételezi a helyismereti-honismereti-helytörténeti mozgalom sokrétű elvi és gyakorlati támogatását, cselekvő közreműködését is.

A Magyar Várkutatók Egyesülete mindezek fényében kéri és igényli az immáron jelentős tradíciókra visszatekintő magyar honismereti mozgalom minden egyes tagjának tevételes, konkrét segítségét közös nemzeti céljaink minél eredményesebb megvalósítása érdekében. S mivel vártörténeti bibliográfia az elmúlt másfél évtizedben nem látott napvilágot, az alábbi tájékoztató irodalommal kívánjuk elősegíteni leendő együttműködésünket.

Tájékoztató irodalom a magyar várkutatásról

1. *Acsády Ignác*: Végváraink és költségeik a XVI. és XVII. században. Hadtörténeti Közlemények (H. K.), 1888. 1. évf. 64–85. o., 246–267. o.,
2. *Ágoston Gábor*: A magyarországi török végvárak fenntartásának és ellátásának néhány kérdése. Végvárak és régiók... Szerk.: *Petersák Tivadar* – *Pető Ernő*. Eger, 1993. (Studia Agriensia 13., sajtó alatt), 3. *Bende Lajos*: A török kori magyar végvárakról. H. K. 1971. 18. évf. 3. sz. 501–527. o.,
4. *Bíró József*: Erdélyi kastélyok. Bp. 1943. 164 o.,
5. *Bodó Sándor* – *Szabó Jolán*: Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században (Tanulmányok). Tudományos tanácskozás előadásai – Noszvaj, 1982. okt. 20–21. Szerk.: –. Eger, 1983. 176 o. (Studia Agriensia 3.), 6. *Üök*: Magyar és török végvárak (1663–1684). Tudományos tanácskozás előadásai – Noszvaj, 1984. okt. 18–19. Szerk.: –. Eger, 1985. 314 o. (Studia Agriensia 5.), 7. *Üök*: Végvár és társadalom a visszafoglaló háborúk korában (1686–1699). Szerk.: –. Eger, 1989. 291 o. (Studia Agriensia 9.), 8. *Böhm Lénárt*: Történelem-régészeti tanulmányok az Al-Duna hajdani erődítéseiről. Történelmi és Régészeti Értesítő.

Temesvár, 1880. 6. évf. 1. füz. 64–72. o., 9. *Bujtás Amália*: Regélő magyar várak. Bp., 1977. 215 o.,
10. *Csorba Csaba*: A Batthyányak fészke – Németújvár. Honismeret, 1990. 18. évf. 4. sz. 19–20. o.,
11. *Üö*: Adattár a X–XVII. századi alföldi várakról, várkastélyokról és erődítményekről. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1972. December, 1974. 177–236. o. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai 53.), 12. *Üö*: A magyarországi várkutatás története. A MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei, 1974. 23. k. 2. sz. 289–311. o., 13. *Üö*: A magyarországi végvárak adattára. Studia Agriensia 3. Eger, 1983. 39–47. o., 14. *Üö*: A török végvárak ellenállási lehetőségei a felszabadító háborúk során. Studia Agriensia 9. Eger, 1989. 159–185. o., 15. *Üö*: Bálványos vára – a „Hadúr áldozóhelye”. Honismeret, 1990. 18. évf. 2–3. sz. 28. o., 16. *Üö*: Csák Máté hajdani sásfészke – Trencsén. Honismeret, 1990. 18. évf. 5–6. sz. 33–35. o., 17. *Üö*: Erődített és várná alakított kolostorok Dél-Dunántúl török kori végvári rendszerében. Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv, 5. Kaposvár, 1974. 13–47. o., 18. *Üö*: Esz-

tergom hadi krónikája. Bp. 1978. Zrínyi K., 195 (1) o., 19. *Uő*: „Régen vala csak egy erős kaputok, Kit az Nándorfejérvárnak ti hívtok...” Honismeret, 1991. 19. évf. 1. sz. 8–10. o., 20. *Uő*: Település és erődítetttség az Alföldön a török korban. Bajomi krónika. Néprajzi és helytörténeti antológia Szücs Sándor 70. születésnapjára. Szerk.: *Dankó Imre*. (Biharnagybajom), 1973. 56–64. o., 21. *Uő*: XVII. századi végváraink a veduták és tervrajzok tükrében. Magyar és török végvárak... Studia Agriensia 5. Eger, 1985. 131–151. o., 22. *Uő*: Vár a mocsarak között – Bács. Honismeret, 1991. 19. évf. 3. sz. 50–51. o., 23. *Uő*: Várak a Hegyalján. Tokaj–Ónod–Szerencs. Bp. 1980. Zrínyi K., 197 (1) o., 24. *Uő*: Várak a Rákóczi-szabadságharcban. Studia Agriensia 11. Eger, 1991. 69–77. o., 25. *Uő*: Vég–Gyula várának története. Bp. 1985. Zrínyi K., 196 (2) o., 26. *Czobor Béla*: Magyarország középkori várai. Bp. 1985. Zrínyi K., 196 (2) o., 26. *Czobor Béla*: Magyarország középkori várai. Bp. 1877. 268. o., 27. *Dely Károly*: Vártúrák kalauza. Dunántúli várak és vártúra-útvonalak. 2., átdolg. kiad. Szerk.: –. Bp. 1976. Medicina K., 380 (1) o., 28. *Deroko, Aleksandar*: Srednjovekovni gradovi na Dunavu. Beograd, 1964. 115. o., 29. *Dénes József*: Horvátország és Szlavónia várai a 16–17. században. Studia Agriensia 13. Eger, 1993. (Sajtó alatt), 30. *Uő*: Régészeti kutatások Vas megyében. Vasi Szemle, 1992. 46. évf. 4. sz. 331–334. o., 31. *Décsy Mihály*: Végvárrendszerünk XVI. századi kiépítésének kérdéséhez. H. K. 1976. 23. évf. 3. sz. 571–577. o., 32. *Dobosy László*: Várak, várhegyek és őrhelyek Ózd környékén. Miskolc, 1975. 72 o. Herman Ottó Múzeum (Borsodi kismonográfiák 1.), 33. *Domokos György*: Várépítéset és várharcászat Európában a XVI–XVII. században. H. K. 1986. 33. évf. 1. sz. 47–109. o., 34. *Dóka Klára*: Dunántúli várak tervei a karlsruhei levéltárban. A Dunántúli településtörténete VII. Szerk.: *Somjai Balázs*. Veszprém, 1989. 127–135. o., 35. *Engel Pál*: Honor, vár, ispánság. Századok, 1982. 116. évf. 5. sz. 880–920. o., 36. *Uő*: Töprengések az Árpád-kori sáncvárak problémájáról. Műemlékvédelem, 1987. 1. sz. 9–14. o., 37. *Uő*: Vár és hatalom. Az uradalom területi alapjai a középkori Magyarországon I–II. Világosság, 1984. 25. évf. 5. sz. 288–295. o., 6. sz. 367–375. o., 38. *Fekete Lajos*: Osmanisch PARKAN. Körösi Csoma Archivum I. Hannover, 1925. 384–388. o., 39. *Feld István*: A Dunántúli várépítésetek korszakai (X–XVII. század) A Dunántúli településtörténete VII. Veszprém, 1989. 9–36. o., 40. *Uő*: Késő középkori várkutatásunk újabb eredményei. Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Szerk.: *Fodor István–Selmeczi László*. Bp. 1985. 175–203. o., 41. *Uő*: Megjegyzések az Árpád-kori, ún. kisvárak kérdéséhez. Műemlékvédelem, 1987. 1. sz. 1–8. o., 42. *Uő*: Neuere Ergebnisse bei der Untersuchung mittelalterlicher ungarischer Burgen. ARX. Burgen und Schlösser in Bayern, Österreich und Südtirol, 1987/1., 196–202. o., 43. *Fenyvesi László*: Elmagyarosodott délszlávok a Dunántúli törökellenes védelmi rendszerében (1521–1606). A Dunántúli településtörténete VII. Veszprém, 1989. 137–151. o., 44. *Uő*: A temeskői-szörényégi végvárvidék funkcióválto-

zásai (1365–1718). Kzt 88 o. Előadás az 1991-es noszvaji vártörténeti konferencián. Sajtó alatt a Studia Agriensia 13. kötetében, 45. Fialová, Hilda – Fiala, Andrej; Hradý na Slovensku. Bratislava, 1966. 246 o., 46. *Fígédi Erik*: Középkori vár – középkori társadalom. Várépítésetünk. Szerk.: *Gerő László*. Bp., 1975. 63–86. o., 47. *Uő*: Várak, törökök. 1. Középkori váraink. Élet és Tudomány, 1974. 47. sz. 2242–2246. o., 48. *Uő*: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp. 1977. Akadémiai K., 223. o. 1 térk. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 82.), 49. *Fodor Pál*: Néhány adat a török végvári rendszer állapotáról a 17. század közepéig. Studia Agriensia 5. Eger, 1985. 165–172. o., 50. *Uő*: Török várerődítési munkák Magyarországon a XVI–XVII. században. H. K. 1979. 26. évf. 3. sz. 375–398. o., 51. *Uő*: Török palánkvárak a budapesti út Tolna megyei szakaszán. Studia Agriensia 5. Eger, 1985. 185–197. o., 52. *Gerő László*: A magyarországi XVI–XVII. századi végvárak néhány kérdése. Studia Agriensia 3. Eger, 1983. 33–37. o., 53. *Uő*: A török elleni harcokban átépített vagy újonnan épített bástyás várak kialakulása. Várépítésetünk. Főszerk.: –. Bp. 1975. 325–344. o., 54. *Uő*: A várépítéset néhány szakkifejezéséről. Századok, 1969. 103. évf. 1. sz. 83–88. o., 55. *Uő*: Die charakteristischen Epochen des Burgenbaus. Internationales Burgeninstitut Bulletin. Nr. 26. Wien, 1970. 6–26. o., 56. *Uő*: Die Entwicklung der europäischen Festungsbaukunst im 16–17. Jahrhundert. Acta Technica, 77. Bp. 1974. 137–238. o., 57. *Uő*: Magyar várak. Bp. 1968. Műszaki K., 324 o., 58. *Uő*: Magyarországi várépítéset (Vázlat a várépítéset fejezeteiről). Bp. 1955. Művelt Nép K., 511 o. 1 térk., 59. *Uő*: Várépítésetünk. Főszerk.: –. Bp. 1975. Műszaki K., 482 o., 60. *Györfly György*: Die Entstehung der ungarischen Burgenorganisation. Acta Archaeologica Hungarica, 28. Bp. 1976. 323–358. o., 61. *Hegyi Klára*: A várak és katonaságuk szerepe a törökök magyarországi berendezkedésében. Studia Agriensia 3. Eger, 1983. 71–86. o., 62. *Holl Imre*: Mittelalterliche Archaeologia Hungarica, 22. Bp. 1970. 386–410. o., 63. *Uő*: Négy-saroktoronyos, szabályos várak a középkorban. Archaeologiai Értesítő, 1984. 111. k. 207–210. o., 64. *Iványi Béla*: Végvári élet a Dunántúlon a XVII. században. Kzt. (Bp. 1958.) 67, 4. o. MTA Könyvtárának Kézirattára. MTA. Ms. 5301/7., 65. *Ivicsics Péter*: Végvári rendszerek a Dunántúlon. Studia Agriensia 13. Eger, 1993. (Sajtó alatt), 66. *Kálniczky László*: Várnagyok és várkapitányok a Hunyadiak korában. Tanulmányok a bölcsészettudományok köréből. Szerk.: *Nagy Miklós*. Bp. 1982. 65–164. o. (Tudományos Diákköri Füzetek 11.), 67. *Kecskés László*: Komárom, az erődök városa. Bp. 1984. Zrínyi K., 231 (1) o., 68. *Kenéz Győző*: Végváraink berendezése, felszerelése. Bölcsészdoktori disszertáció kézirat az ELTE-n. (Bp. 1962.), 69. *Kiss Gábor*: Erdélyi várak, várkastélyok. Bp. 1987. Panoráma, 445 (1) o., 70. *Uő*: Várak, várkastélyok, várhegyek Magyarországon. (Bp. 1984.) 591 (1) o., 71. *Koppány István*: A castellumtól a kastélyig. Művészettörténeti Értesítő, 1974. 23. évf. 287–296. o., 72. *Uő*: Castellum – kastély: a magyarországi kastélyépítéset korai száza-

dai. Magyar Építőipar, 1987. 9–10. sz. 458–462. o., 73. *Uő.* Középkori kastélyaink és kutatásuk problémája. Középkori régészetünk. Szerk.: *Fodor István–Selmeczi László*. Bp. 1985. 203–208. o., 74. *Könyöki József:* A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. Bp. 1906. 246 o., 75. *Kralovánszky Alán:* Az ispánsági várak kérdéséhez. Középkori régészetünk... Szerk.: *Fodor István–Selmeczi László*. Bp. 1985. 129–130. o., 76. *Lampert Géza:* Végvárak és végbéli vitézek a XVI. században. Bp. 1921. 165 o., 77. *Lukinich Imre:* Az erdélyi hódoltság és végvárai. H. K. 1912. 13. évf. 155–180. o., 367–391. o., 545–571. o., 78. *Maggiorotti, Leone Andrea:* A hadiépítéssel Magyarországon történetében. H. K. 1935. 36. évf. 1–2. füz. 1–40. o., 79. *Marosi Endre:* A török elleni harc lehetőségei 1352–1718 között. Historiográfiai áttekintés. H. K. 1980. 27. évf. 4. sz. 579–597. o., 80. *Uő:* Gondolatok a magyar várépítés történetéhez (Hozzászólás Gerő László: Magyar várak története c. könyvéhez) H. K. 1970. 17. évf. 2. sz. 233–250. o., 81. *Uő:* Itáliai hadiépítések részvétel a magyar végvárrendszer kiépítésében 1541–1592 között. H. K. 1974. 21. évf. 1. sz. 28–74. o., 81/a. *Uő:* XVI. századi váraink. Bp. 1991. (Hungária–Európa Alapítvány). 82. *Uő:* Török városstromok Magyarországon II. Szulejmán korában (1520–1566). H. K. 1975. 22. évf. 3. sz. 427–462. o., 83. *Miklós Zsuzsa:* *Árpád-kori (XII–XIV. század) kisvárosok Magyarországon. Középkori régészetünk... Szerk.: Fodor István–Selmeczi László* Bp. 1985. 143–156. o., 84. *Molnár László, V.:* Kanizsa vára. Bp. 1987. 166 (3) o., 85. *Nagy László:* A végvári dicsőség nyomában. Bp. 1978. Zrínyi K., 277 o., 86. *Nagy Margit, B.:* Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiék látták (XVII–XVIII. századi erdélyi összeírások és leltárak). Bukarest, 1973. 326 o., 87. *Nováki Gyula:* A magyarországi földvárkutatás története. Bp. 1963. 124 o. (Régészeti Füzetek S. II. 12.). 88. *Nováki Gyula–Sándorfi György:* A magyarországi Árpád-kori várak kutatásának legújabb eredményei. Műemlékvédelem, 1984. 3. sz. 167–179. o., 89. *Uők:* Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen – Acta Archaeologica Hungarica, 1981. 33. tom. 133–160. o., 90. *Pataki Vidor:* A XVI. századi várépítés Magyarországon. A gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, I. évf. Bp. 1931. 98–132. o. 6 t., 91. *Perics Péter:* A siklósi Vár- és Múzeumbarát Egyesület. Honismeret, 1992. 20. évf. 3. sz. 99–101. o., 92. *Petercsák Tiúdar–Pető Ernő:* A végvárak és végváriak sorsa (1699–1723). Tudományos tanácskozás előadásai – Eger, 1989. okt. 19–20. Szerk.: –, Eger, 1991. 126 o. (Studia Agriensia 11.), 93. *Uők:* Végvárak és régiók a 16–17. században. Tudományos tanácskozás előadásai – Noszvaj, 1991. X. 17–18. Szerk.: –, Eger, 1993. (Studia Agriensia, 13., sajtó alatt), 94. *Pesty Frigyes:* A magyarországi várispánok története, különösen a XIII. században. Bp. 1882. (4), 591 o., 95. *Sándorfi György:* A magyar várépítéssel korai szakaszáról, irodalmi adatok és terepbejárások alapján. Archaeologiai Értesítő, 1979. 106. k. 244–254. o., 96. *Uő:* Három korai magyar motta. Műemlékvédelem, 1986. 1. sz. 1–7. o., 97.

Uő: Hozzászólás az Árpád-kori „kisvárak” problémájához. Műemlékvédelem, 1987. 1. sz. 18. o., 98. *Uő:* Korai váraink típusvizsgálata. Középkori régészetünk... Szerk.: *Fodor István–Selmeczi László* Bp. 1985. 159–173. o., 99. *Somfai Balázs:* A Dunántúl településtörténete. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon (XI–XIX. század). A MTA Veszprémi és Pécsi Bizottságának VII. Konferenciája. Veszprém, 1989. október 19–21. Szerk.: –, (Veszprém, 1989.) 568 o., 100. *Soós Elemér:* Magyarországi várai (Anyaggyűjtés és tanulmányrészletek). Kzt. 1889–1928. 1–40. kötet. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 3105/1–40., 101. *Soós Elemér–Pogrányi Nagy Félix:* Magyarországi várai (Anyaggyűjtés és fogalmazványrészletek. Kiegészítés Soós E. művéhez). Kzt. I–III. köt., 1940. k. OSZKK. Fol. Hung. 3512/1–III., 102. *Sugár István:* A török végvárrendszer Északkelet-Magyarországon (Héves, Külső-Szolnok, Borsod vármegyék és a Jászság). Studia Agriensia 5. Eger, 1985. 229–305. o., 103. *Szakály Ferenc:* Végvár és hódoltság. Studia Agriensia 3. Eger, 1983. 87–99. o., 104. *Szántó Imre:* A balatoni várak övezete a dunántúli védelmi rendszerben (1541–1690). A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. Veszprém, 1987. 261–302. o., 105. *Uő:* A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541–1593. Bp. 1980. Akadémiai K., 161 o. 1 térk., 106. *Uő:* Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az 1551–52. évi várháborúk Bp. 1985. Ak. K., 275 o. 14 t., 107. *Uő:* A szélnék eresztett végvári katonaság sorsa Zala megyében (1671–1767). Studia Agriensia 5. Eger, 1985. 103–118. o., 108. *Uő:* A szolnoki vár felépítése és török kézre jutása 1550–1552. Szolnok város története I. Szerk.: Kaposvári Gyula. Szolnok, 1975. 39–56. o., 109. *Uő:* A Temesvidék és a Maros-völgy várainak török uralom alá jutása 1552-ben. Századok, 1971. 105. évf. 1. sz. 16–56. o., 110. *Uő:* A török 1551. évi hadjárata a Temesvidék és a Maros-völgy meghódítására. H. K. 1972. 19. évf. 1. sz. 73–98. o., 111. *Uő:* A végvári harcok szerepe és jelentősége a XVI. század második felében. Studia Agriensia 3. Eger, 1983. 23–32. o., 112. *Uő:* A végvári rendszer kiépítése a Balaton környékén 1541–1566. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 11. Veszprém, 1972. 313–329. o., 113. *Uő:* A végvári rendszer kiépítése Magyarországon. Szeged, 1971. 44 o. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tom. 38.), 114. *Uő:* A „vitézlő rend” megélhetésének anyagi forrásai Zala megyében a 17. században. Studia Agriensia 13. Eger, 1993. (Sajtó alatt), 115. *Uő:* A Zala vármegyei végvárak és mezővárosok lakosságának helyzete a XVII–XVIII. században. H. K. 1984. 31. évf. 1. sz. 3–33. o., 116. *Uő:* Az 1552. évi szegedi hadjárat. Szeged, 1968. 31. o. (Auszdajn. AH. Tom. 29.), 117. *Uő:* Eger felszabadulása a török uralom alól (1687). Studia Agriensia 9. Eger, 1989. 65–74. o., 118. *Uő:* Eger vár védelme 1552-ben. (Eger), 1971. 267 o., 119. *Uő:* Küzdelem a török terjeszkedés megállításáért Magyarországon 1541–1547. Szeged, 1972. 75–102. o. (Auszdajn. AH. Tom. 40.), 120. *Szegő Pál:* Végváraink szervezete a török betelepítésétől a tizenöt éves háború kezdetéig

(1541–1593). Bp. 1911. (2), 352, XII o. 1 térk. (Művelődéstörténeti Értekezések 57.), 121. *Szendrey János*: Váraink rendszere és fölszerelése a XVI. és XVII. században. H. K. 1888. 1. évf. 86–103., 416–430., 617–631. o., 122. *Takács Marianna, H.*: Magyarországi udvarházak és kastélyok, XVI–XVII. század. Bp. 1970. 278 o., 123. *Takáts Sándor*: A magyar erősségek. *Uő*: Rajzok a török világból. Bp. 1915. 1–132. o., 124. *Uő*: A magyar gyalogság megalakulása. Bp. 1908. MTA. XI. 318 o., 125. *Uő*: A magyar vár I–II. Századok, 1907. 41. évf. 8. füz. 726–741. o., 9. füz. 815–837. o., 126. *Uő*: A végek dicsérete. Régi magyar kapitányok és generálisok I. k., 2., bőv. kiad. (Bp. 1928.) Genius, 5–16. o., 127. *Uő*: Göré, csárdák és skárt. Magyar Nyelv, 1911. 7. évf. 5. füz. 265–266. o., 128. *Valkó Arisztid*: A solymári várért. Honismeret, 1985. 13. évf. 1. sz. 51–52. o., 129. *Varga J. János*: A Kahlenbergtól az esztergomi Várhegyig. Studia Agriensia 5. Eger, 1985. 33–39. o., 130. *Uő*: A nyugat-magyarországi végvárok 1683 nyarán. Studia Agriensia 13. Eger, 1993. (Sajtó alatt), 131. *Uő*: A síroki vár végnapjai. Studia Agriensia 11. Eger, 1991. 79–87. o., 132. *Uő*: A Tiszántúl felszabadítása a török uralom alól. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve, 11. k. Debrecen, 1984. 5–22. o., 133. *Uő*: A XVI–XVII. századi katonaság szervezetének kérdései (Különös tekintettel a főuri parancsnokság alatt álló dunántúli katonaságra). Studia Agriensia 3. Eger, 1983. 119–131. o., 134. *Varjú Elemér*: Magyar várak. Bp. (1932.) 347 o., 135. *Vass Előd*: A török kori Eger és az egri vilajet. Studia Agriensia 3. Eger, 1983. 165–174. o., 136. *Uő*: Az Egerben maradt törökök két 1687. évi névjegyzéke. Az Egri Vár Híradója, 11. sz. Eger, 1975. 27–40. o., 137. *Uő*: Az egri pasák levelei az első kuruc mozgalmakról 1671–1683. Az Egri Vár Híradója, 13–14. sz. Eger, 1977. 6–19. o., 138. *Uő*: Az egri vár török védelmi rendszerére és az egri ostromzáron átjutott török levelek. Studia Agriensia 5. Eger, 1985. 219–228. o., 139. *Uő*: Az egri vilajet török végvárainak katonái, gazdasági és kulturális ré-

gió-központ szerepváltásai. Studia Agriensia 13. Eger, 1993. (Sajtó alatt), 140. *Várkonyi Ágnes, R.*: A végvár mint történeti önkonómiai probléma. Studia Agriensia 13. Eger, 1993. (Sajtó alatt), 141. *Uő*: Török–magyar végvári rendszer és Buda ostroma az oszmán hatalom visszaszorításának terveiben. Studia Agriensia 5. Eger, 1985. 7–19. o., 142. *Uő*: Végvár: állam, társadalom, mentalitás. Studia Agriensia 3. Eger, 1983. 7–21. o., 143. *Uő*: Végvár és Közép-Európa. Studia Agriensia, 11. Eger, 1991. 7–14. o., 144. *Veress D. Csaba*: A szegedi vár. Bp. 1986. Zrínyi K., 194 (1) o., 145. *Uő*: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Bp. 1983. Zrínyi K., 267 (1) o., 146. *Veress D. Csaba–Siklósi Gyula*: Székesfehérvár, a királyok városa. Bp. 1990. Zrínyi K., 277 (2) o., 147. *Vízi László Tamás*: A végvári rendszer kiépülése a Győri Főkapitányság területén (Különös tekintettel az 1568–1593 közti időszakra). Veszprémi Történelmi Tár, II. Főszerk.: *Praznóuszký Mihály*. Veszprém, 1989. 60–78. o., 148. *Zdrauković, Ivan*: Srednjovekovni gradovi u Srbiji. Beograd, 1970. 152 o. 1 térk., 149. *Zirojević, Olga*: Carigradski drum od Beograda do Budima u XVI i XVII veku. Novi Sad, 1976. VII, 201 o. 8 t. (Institut za izučavanje istorije Vojvodine. Monografije. Knjige 14.), 150. *Uő*: Palanka. Vojnoistorijski glasnik, 21. god. br. 1. Beograd, 1970. 263–271. o., 151. *Uő*: Turska utvrđena mesta na podruju današnje Vojvodine, Slavonije i Baranje, Zbornik za istoriju 14. Novi Sad, 1976. 99–143. o., 152. *Uő*: Tursko vojne uredjenje u Srbiji (1459–1683). Beograd, 1974. 320 o. (Istorijski Institut. Posebna izdanja, 18. knj.), 153. *Uő*: Upravna podela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka. Zbornik za istoriju. Matica srpska 1. Novi Sad, 1970. 11–26. o., 154. *Zsarnóczki Attila*: Mátyás király katonái. Bp. 1992. Libra K., 65 o. (Fegyvert s vitéz énekek)

Dr. Fenyvesi László

Honismereti népfőiskola Szovátán

Talán nem túlzás, ha azt állítjuk: a népfőiskolai mozgalom egyik kiemelkedő jelentőségű eseményére került sor 1993. július 11-e és 18-a között a székelyföldi *Szovátán*. Jelentőségét abban látjuk, hogy kapuit a Kárpát-medence minden érdeklődő polgára számára megnyitotta, s hogy szervezéséhez az Erdélyi Magyarok Közművelődési Egyesületének (EMKE) a Magyar Népfőiskolai Társaság és a Honismereti Szövetség, valamint az Illyés Alapítvány érdemi (szakmai és anyagi) támogatást adott. 122 név sorakozik abban a jegyzékben, amely a résztvevők – hallgatók, előadók, közreműködők – adatait tartalmazza. Hetvenen Románia erdélyi és partiumi tájairól, csaknem negyvenen Magyarországról, ketten Kárpátaljáról, öten a Vajdaságból jöttek, s volt egy-egy szlovákiai, norvégiai és svédországi képviselő, idelátogatott továbbá egy háromtagú USA-beli delegáció. A program a hon- és népismeretet állította a középpontba, s Tamási Áron üzenetét választotta iránymutatóul: „E világunkban ne csak benne legyünk, otthon is érezzük magunkat szülőföldünkön, hazánkban, s ne szakadjunk el annak múltjától, mert megszűnik nemzet lenni az a nép, amelyik nem vállalja ezt az örökséget...”.

A tízezer lelkes fürdőváros, Szováta polgármestere, *Lőrinczi Pál*, az EMKE főjegyzője, *Kötő József*, a Honismereti Szövetség alelnöke, *Székely András Bertalan* és a Népfőiskolai Társaság titkára, *Sz. Tóth János* köszöntötte és nyitotta meg a programot, amely ezután a négy fő témakör rendjében alakult hétfőtől szombatig.

Az első nap a *népfőiskola* történeti és mai szerepét vizsgálta. *Sz. Tóth János* tekintett vissza a megtett útra, az Észak-Európában megszületett, a népi gondolathoz és a reformtörekvésekhez kapcsolódó népfőiskolai eszme kiteljesedésére. Kitért arra a szerepre, amelyet egy tanuló társadalomban, a közösségek újjáépítésében, az iskolai és az életműveltség fejlesztésében, az autonóm személyiség fejlesztésében, az egyenrangúak közötti párbeszédben a népfőiskolák betölthetnek. *Dáné Tibor Kálmán* az erdélyi népfőiskolai törekvések történetét vázolta fel, amely szintén nem szakítható ki az európai fejlődésvonalból. A Makfalván szervezett Wesselényi Kollégium (1835–36) az ösztönző előzmény. Az unitáriusok (Erdősi János, Balázs Ferenc) kezdeményezése mellett a katolikus és a református egyház is érezte az erősödő veszélyhelyzetben a népfőiskolai tanfolyamok jótékony hatását. *Kötő József* a mai társadalmi szerepre utalva tágitotta tovább a gondolatkört. A jogfosztottság és a beolvasztás elleni harc jelent Erdélyben sajátos vonást, miután a nyitottabb társadalom erre lehetőségeket ad. Áttekintésében hangsúlyozta a jól kiépített felnőttoktatási rendszer fontosságát, s szólt a már újraindult vállalkozásokról (pl. Gyergyói Népfőiskolai Társaság). *Fülöp G. Dénes* nagy hatású előadásában többek között a belső erőforrásokról beszélt, amelyekből a minőségi lelkiség kifordítható a veszélyzetbe került társadalmi csoportokban. Hiszen fenyegetnek újra a „néma forradalom” jelei: a kivándorlás, az öngyilkosság, az egyke, az alkoholizmus, a szektásodás. Nem várhatunk a központi intézkedésekig, a magunk köreibben – a családtól az egyházi, egyesületi közösségekig – alkalmat s formát találhatunk, hogy küzdjünk az alávettességgel és elesettséggel szemben.

A második nap középpontjában a *honismeret* kérdésköre állt, melyet *Kovács Dániel* előadása vezetett be. Abból indult ki, hogy a népfőiskola tartalmi jellemzői közt kezdettől fogva ott találjuk a honismeret és a népismeret fogalmait, hiszen mint Németh László mondta: „Ép lelki élet nincs szülőföld nélkül”. Otthon tudatunk ott épülhet ki bennünk, ahol átéljük jelenlétünk jogszerűségét, ahol a kulturális azonosság közösségbe épít, ahol kiszámítható a társadalmi szokásrend, s ahol mozgásterünk nyílik az önmegvalósításra. A honismereti mozgalom hozzásegíthet ehhez lakóhelyünk múltjának és jelen értékeinek feltárásával, a kulturális folyamatok vizsgálatával, a helyes irányú fejlődés ösztönzésével. *Vida Gabriella* a magyarországi néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatok rendszerét és tanulságait elemezte. *Tóvissi József* a honismeret fogalmi tisztázásán túl a térszerkezeti vonatkozásokat emelte ki, hiszen a tájszerkezet meghatározza a települési funkciókat. Meggyőzően szólt arról, hogy a tájökológia mennyire szervesen tartozik a honismeret tevékenységi körébe. *Kovács Nemere* szemléletes előadásban mutatta be, milyen szerepet játszik a cserkészlet az ifjúság szocializálásában, hiszen hivatása szerint „tanpálya” az „embert és polgárt nevelni” eszménye alapján. A próbarendszer szoros kapcsolatba hozza a cserkészlet tevékenységét a honismerettel.

A harmadik nap előadásainak köre a népfőiskolának otthont adó kistáj, a *Sóvidék* jellemzőire vonatkozott. *Tófalvi Zoltán* a tájnak és értékeinek felfedezését mutatta be történeti adatokkal. *Barabás László* a néprajzi jellemzőket tárta fel, s részletesebben kitért a fa- és agyagmunkákra, a javak cseréjére, a társasmunkákra, a népszokásokra. *Pávai István* a sóvidéki néptáncok zenéjét mutatta be történeti rendben, *Ráduly János* pedig Kibéd népmese-kincsén szemlélte a Sóvidék folklórájának gazdagságát (ő maga hét kötetre való meseanyagot gyűjtött össze 1962 óta). *Németh János* a Medve-tó természetföldrajzi bemutatását adta, *Bartha András* előadásából pedig Szováta fürdőgyógyászatát ismerhettük meg.

Sajátos élmény volt a negyedik nap tanulmányútja, amely a Kis- és Nagy-Küküllő vidékére vezetett. A Sóvidék jellegzetes települései után Korondra vitt utunk, ahol *István Lajos* bácsi (1941–42-ben a csíksomlyói népfőiskola hallgatója) néprajzi gyűjtéséből adott ízelítőt a hiedelemvilág jellemzésével, majd a falu messze földön híres fazekasságát tanulmányozhattuk. Farkaslakán Tamási Áron, Szejke-fürdőn Orbán Balázs, Székelyudvarhelyen Szemlér Ferenc sírjánál tisztelegtünk. Megtekintettük Székelykeresztúr múzeumát, s felkerestük a szomorú érzéseket keltő Petőfi-emlékhelyeket: a héjjasfalvi Ispán-kutat, a fehéregyházi tömegsírt, a segesvári csatamezőt.

Az ötödik nap programja a *népismeret* jegyében szerveződött. *Tánczos Vilmos* a népi kultúra szakrális jellegéről szólt, *Kató Béla* mutatta be a székelység lelkiségét. Szólt a székelyek katonai és politikai érzékéről, munkálkodásáról, féktelenségéről és ravaszágáról, a politikai hajlékonyságra és kompromisszumra való képtelenségéről. Természetüket történelmi szere-

pük is formálta: elő- és utóvédként kellett szolgálniuk. A székelység teher alatt nagy teljesítményekre képes, békeidőben rivalizál, s ezért alacsonyabb a teljesítőképessége. *Balogh Ferenc* a műemléki értékek típusait tekintette át, *Szabó Zsolt* a Művelődés című folyóiratot mutatta be. *Köles Sándor* falvaink, elsősorban a kistelepülések helyzetéről és együttműködéséről mondta el felfogását és tapasztalatait. Szólt a falurombolás magyarországi rafinált formáiról, a közigazgatási átszervezésekről, a pénz, a tudás és az együttműködés hiányáról. A falukutató táborok, a falugondnoki munka tanulságai, a lokális kultúra ösztönzése, a kommunikációs alkalmak és színterek teremtése hozzásegíthetnek új erőforrásokhoz.

Az utolsó nap – a parajdi sóbányában tett látogatás mellett – a számvetés ideje volt. A népfőiskola – délutánonként igen intenzív munkát végző – kics csoportjai értékelték a programot, amelyet az előadásokat követő vitákon kívül alkalmanként kiállításokkal, vetítéssel, népdaltanulással, tánc házzal, tábor tüzellel gazdagítottak a szervezők. Elismeréssel szóltak a helyi és a magyarországi csoportvezetők animáló szerepéről. Név szerint is ki kell emelnünk a szolnoki *Turóczyné Veszteg Rozália*, valamint a marosvásárhelyi *dr. Ábrám Zoltán* érdemeit, akik a népfőiskola vezetőiként mind az előkészítés, mind a lebonyolítás szakaszában kitűnő munkát végeztek.

A szakmai tanulások elemzése nem lehet e hasábokon a feladatunk. Annak a meggyőződésünknek azonban hangot kell adnunk, hogy egy ilyen honismereti tartalmú, a magyarokat minden országból Erdélybe szólító népfőiskola évenkénti rendszerességű megrendezése feltétlenül indokolt. Az együttlét, közös dolgaink elemző megvitatása ösztönző erőforrás a romániai népfőiskola-szervezőknek, ugyanakkor az erdélyi ember és táj sajátos értékvilága gazdag tartalmakat nyújt a más hazából érkezőknek. A Zoltán-tető 570 méteres magasából, ahol ennek a népfőiskolának a faházai álltak, messzire tekinthetünk. Nem a vidék fizikai valóságába elsősorban, hanem nemzet és nép, ember és közösség erkölcsi és gondolati világába, amelyet vizsgálni kívántunk, s amelynek gyarapításához indítást, ismeretet, erőt vihettünk magunkkal innen.

K. D.

Szent-Ivány Ferenc-émléknapiok Ipolyvarbón

Az idősebbek sem emlékeznek rá, de az irodalomban sem bukkanni annak nyomára, hogy valaha is megemlékeztek volna az Ipolyvarbó római katolikus templomának sírboltjában nyugvó államférfiről, Szent-Ivány Ferencről. Pedig kerekén 170 éve, 1823. ápr. 15-én szendéredett örök álomra az országbíró. A legutóbbi hét évtized idegen államisága talán magyarázza a megemlékezések elmaradását. Tény, hogy a helyi Csemadok-alapszervezet hűen az utóbbi húsz évben végzett, nemzeti eszmét ébren tartó és magyar nemzeti kultúrát ápoló igyekezetéhez, arra gondolt az évfordulót megelőzően, hogy ideje már birtokba venni saját múltunkat. Ehhez pedig meg kell ismernünk azt, hogy tanuljunk belőle és a ma viszonytagságos politikai helyzetében példát, példákat keressünk benne, amelyek erőt adnak terhek elviseléséhez.

Különösen szükségét érezzük annak, hogy a magyar történelem összefüggéseit megismerjük, hiszen majd nyolcvan éven át tiltották tőlünk vagy vezettek félre nemzedékeket, hogy buzgó feledékenyekké válva tudat nélküli tömeggé nyomorítsanak. Mi, akik feje fölött le-föl tologatták az országhatárokat, megkérdésünk nélkül és akaratunk ellenére kényszerültünk különböző államalakulatokban élni. Bár nem szálltak el felettünk nyomtalanul az évek, sokan közülünk elbizonytalanodtak, sőt hűtlenekké is váltak nemzetükhöz, azért maradtunk, akik megőriztük anyanyelvünket, ápoltuk és fejlesztettük nemzeti kultúránkat, más országokba taszított magyar nemzeti közösségként tettük, amit tennünk kellett: rendületlenül! Még hozzá közösen. Ennek a közös cselekvési akaratnak egyik megnyilvánulása az első alkalommal megvalósított Szent-Ivány Ferenc-émléknapiok rendezvénysorozata is, melyet immár semmi nem akadályozhatott meg. Mint ahogy azt sem, hogy a Szent-Ivány Ferenc pályafutását felelevenítő emlékezősen kívül s annak kapcsán a ma égető gondjainak nyílt megvitatását is másorra tűzzük. Az önkormányzat és Pálfi József polgármester is támogatta a Csemadok előterjesztését.

A liptószentiváni Szent-Ivány család címere

Megkezdődhetett hát az előkészítő munka. Az alapiskola néhány tanulója, akikből a Cse-madok-alapszervezet mellett megalakult a Szent-Ivány Ferenc honismereti kör, hozzálátott a kripta kitakarításához. Gyertyaviaszhalmozok, tetőcserepmaradványok, törött pala, egérrágtá superlát, kiszolgált csillárok árválkodó részei, kegytárgyak tartozékai, lobogófoszlányok, le-hullott vakolat, törmelék töltötte meg a sírbolt belsejét. Talán másfél század szemete... De mégsem, hiszen a vörösmárvány emléktábla – a felirat tanúsága szerint – 1882-ben került Szent-Ivány Ferenc nyugvóhelye fölé – unokája, Sándor jóvoltából. A lelkes honismereti kör tagjai Füzesi András serénykedésével csakhamar megbirkóztak a feladattal.

A felújítási munka ugyan nehezen indult el, ám időben és kellő színvonalat jelentve befejeződött. A Szabó Sándor irányította csapat hozzáértő munkáját dicséri a vakolat, s a poltári égetett, nyolcszögös téglalapokkal borított aljazat. Juhász Péter az emléktábla szövegét frissítette fel. A bejáratnál szembeni falra Juhász Géza népi faragó dicséretes munkái kerültek: egy feszület, a magyar országcímer, valamint a Szent-Ivány család címere!

Ki is volt tulajdonképpen Szent-Ivány Ferenc? A varbóiak eddig szinte semmit sem tudtak róla. Legfeljebb azt, hogy a sírbolt „lakója” országbíró volt és családjának tagjai közül is nyugszanak ott páran. No meg, hogy kastélyai is álltak valamikor a községben. Mintha ennyi ismeret tökéletesen ki is elégítette volna érdeklődésüket, amin valójában nem is csodálkozhatunk. A kérdésre, hogy ki volt Szent-Ivány Ferenc, a magyar történelem ismeretétől megfosztott nemzedékek aligha adhattak és adhatnak feleletet. Évtizedekig múltrombolás zajlott e tájon, a kisebbségbe taszított magyarsággal már-már elhitették a sanda történelemátírók, hogy bűnös nép a magyar. Ki ne szeretne bűneitől megszabadulni? A félrevezetett, elbutított tömeg lassan képlékennyé, más nyelvűvé kezdett válni. S a folyamat a rendszerváltozás (?) ellenére tovább tart...

Most, az évfordulóra készülődve sikerült egy-két új ismerettel gazdagodnia a falunak, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár hozzájárulásával. Innen eredően kérték fel a szerzők Soós István történészt a kutatómunka elvégzésére.

*Liptó létre hozá, Nógrád kebelébe fogadta,
a dűcs pályáján vitte ragyogva az ész;
Nádor után legfőbb zászlóssá tette az érdem,
csillaga elhűnytát könnyezi benne hazánk*

A kassán kiadott *Felső Magyar-országi Minervában* 1828-ban megjelent s idézett verseszet művészién s találóan summázza az államférfiú életútját s érdemét. Az ősi család sarja 1731-ben Liptószentivánban (ma Liptovský Ján) született. Jezsuitáknál kezdett tanulmányai befejezése után 1757-ben Nógrád vármegye aljegyzője lett. Ettől kezdve egyre feljebb lép politi-

kai ranglétráján. Főjegyző, másodalispán, első alispán Nógrádban. 1772-ben személynöki ítélmester, hét évvel később helytartói ítélmester lett. 1785-ben kassai kerületi biztossá, majd Sáros vármegye főispánjává nevezik ki. 1798-ban főtárnokmester, majd négy évvel később országbíró lett. 1806-ban vonult vissza a politikai élettől. Ekkor költözött kedvelt varbói birtokára, s itt hunyta le örökre szemét 1823. április 15-én.

Az országbíró halálának 170. évfordulója tehát jó ürügyet szolgáltatott arra, hogy a község szembenézhesen saját múltjával, megismerje és birtokba vegye azt. A visszatekintés azonban csak akkor hasznos, ha abból a jelen problémáira keresünk és találunk elfogadható megoldásokat. Ezért állított össze olyan műsort a Csemadok-alapszervezet vezetősége, amelyben túl a múltidézésen és a történelmi ismeretbővítésen a jelen kérdései is megvilágíthatóak lesznek és a szórakozás sem hiányzik.

A Szent-Ivány Ferenc-emléknapok négynapos rendezvénysorozata *emlékmisével* kezdődött, amit Urbán József lelkiatya celebrált. Prédikációjában a templomépítő Szent-Ivány Ferenc érdemeit emelte ki (Ipolyvarbó katolikus templomát 1798-ban Szent-Ivány Ferenc építtette.)

A Csemadok asszonykórusa, mely később vegyes kórusná és folklórcsoportná bővült, húsz évvel ezelőtt alakult. Itthon és Magyarországon, Pesten és Budán, Szadán, Hollókön és Balassagyarmaton, Szentendrén, mindenütt nagy elismerést és sikert aratott. Hogyisne, hiszen a Jaj, pártám, jaj, pártám... kezdetű varbói menyasszonybúcsúztató egyedülálló szépségű, dallamvilágú az egész magyar nyelvterületen! Megismertetésében nem kis szerepe volt Gyüre Jánosné Fajcsik Ilonának és a folklórcsoportnak, amelyek tagjai most *Kincs, kincs, nagyobb síncs!* címmel tartottak dalostalálkozót.

A Csemadok XVII. országos közgyűlése után alighanem a varbói alapszervezet volt az első, mely megvalósította az új alapszabályból következő egyik feladatot, az alapszervezeti elnökök, valamint a területi választmány tagjainak közös tanácskozását, melynek a varbóiak címet is adtak: *Tetteket adj, élő magadat!* Az ilyési gondolat vezette azokat az előadókat is, akik a tanácskozáson szóltak az alapszervezetek képviselőihez.

A faluünnep sikere megmutatta, hogy ennek a határ menti kis falunak van jövője. Nemcsak kitűnő földrajzi fekvése, megművelésre alkalmas földje, dús legelője s a szőlődombok nedűje okán, hanem lakóinak szorgalma és olykor megnyilvánuló összefogása miatt is. Mint például a Szent-Ivány Ferenc-emléknapok záró rendezvényén, amikor igazi faluünnep-hangulat uralkodott a községben. Az ünnepelőbe, többen népviseletbe öltözött asszonyok és férfiak, fiúk és lányok tele kíváncsisággal és várakozással, örömmel gyülekeztek a művelődési ház előtt, ahonnan ünnepélyes menetben indultak el a templom irányába. Vége-hossza nem volt a sornak! A harangszó kísérte menetben elől az egyházi szertartás kellékeit s a felszentelésre kerülő tárgyakat vivők haladtak. Őket követték a népviseletbe öltözöttek, majd a vendégek. Végül az ünnepelő varbóiak és a szomszéd falusiak.

A templom kertjében Urbán József lelkiatya felszentelte a Juhász Géza faragó által készített tárgyakat. Ünnepi beszédet Csurka István országgyűlési képviselő mondott. Tolmácsolta az MDF, a Rákóczi Szövetség, a Magyar Út-körök üdvözlését. Beszédében kiemelte az Ipoly mindkét oldalán élő magyarok összetartozás-tudatának megerősítését, s ez ünnep jelentőségét, mellyel e kis magyar falu közössége élni tud a szabadság adta lehetőségekkel. A nép önmagára való találásának kezdete lehet ez. A nagy tetszéssel fogadott beszéd elhangzása után elsőként a Magyar Köztársaság Pozsonyi Nagykövetségének képviselőjében Poczodi Gábor főtanácsos helyezte el a megemlékezés koszorúját Szent-Ivány Ferenc emléktáblájánál. Őt követte a Csemadok területi választmányának képviselője, majd a polgármester, a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom helyi csoportja, illetve a Magyar Ifjúsági Szövetség alapszervezete, végül a rendező Csemadok-alapszervezet elnöke. A koszorúzási ünnepség a magyar himnusz eléneklésével ért véget.

Az ünnepelő tömeg ezután a művelődési házba vonult, ahol *emléküléssel* folytatódott az ünnepség. Itt hangzott el az az előadás, amelyet Soós István történész tartott Szent-Ivány Ferenc életéről és pályafutásáról. Az előadó részletesen ismertette kutatásainak eredményét, a Szent-Ivány család tagjainak a magyar államszervezetben viselt szerepét, elsősorban az országbíró politikai tevékenységét tárta fel hallgatóság előtt. A korabeli magyar társadalom életébe, azon belül a köznemesi réteg gazdálkodásába is bepillanthattak a hallgatók.

Az emlékülés másik szónoka Csurka István volt. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc jelentőségét méltatta, s így érkezett el a ma ellentmondásos gyakorlatához, amikor a volt kommunista rendszer némenklatúrájához tartozók vagyonmentése folyik, a magyar nép többsége ismét kirekesztődik a hatalomból, anyagi helyzete romlik, miközben '56 leve-

rői vígan és gond nélkül élvezik a pártállam idején szerzett javaikat. A bűnösök elítélése késik. A Kárpát-medencében élő magyarságnak szüksége van az összetartozás tudatának erősítésére, hiszen megbűnhődött már e nép, a teremtés, az alkotás idejének kell elkövetkeznie – fejezte be nagy hatású beszédét Csurka István. Az emlékülés végén a Szózat hangjai csendültek fel.

Az emlékülésről hazaindulók és a polgármester fogadásán részt vevők egybehangzó véleménye volt: oly szép volt ez a nap, hogy folytatásra kötelez. Egy kis község, egy maroknyi nép adta tudtul: itt él, itt lélegzik, dolgozik az ősei földjén. Otthon!

Hazáért kiált!

Z. Urbán Aladár

Hodinka Antal emlékkonferencia Nyíregyházán

Kézirathagyatékaink feldolgozását és a tudományszervezés mai (financiális) körülményeit tekintve egyaránt figyelemre méltó a nyíregyházi Szent Athanas Görög Katolikus Hittudományi Főiskola és a Bessenyei György Tanárképző Főiskola égisze alatt 1993. június 16–17-én megrendezett konferencia. *Hodinka Antal* a pozsonyi, majd a pécsi egyetem professzora, elsősorban a munkácsi görög katolikus egyházmegye és a kárpátaljai ruszin nép történetének kutatójaként hagyott hátra maradandó életművet. Foglalkozott szerb és magyar történeti kérdésekkel is. Bár publikációinak száma jelentős, köztük monografikus feldolgozásokat is találunk, mint *A munkácsi görög katolikus püspökség története* (1909), életművének tetemes részét kéziratban hagyta hátra. Az anyagot Perényi József rendezésében őrzi a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára. A nyíregyházi konferencia ennek a kézirathagyatéknak a feldolgozását tűzte ki elsőrendű feladatául, bár a mintegy harminc előadás foglalkozott Hodinka publikált írásainak értékelésével is. Így Font Márta (Pécs) Hodinkának hazánk Árpád-kori szláv lakosságáról vallott nézeteit, Ljubica Babota (Eperjes, Toronto) pedig a ruszin irodalom Hodinkánál található képét vizsgálta. Itt kell megemlítenünk az Udvari István (Nyíregyháza) munkájaként született *Hodinka Antal bibliográfiát*, amely az előadásokat publikáló első kötetben jelent meg.

A rendezvény szervezői és a kötetek gondozói munkájaként a konferencia idejére megjelent az előadásokat tartalmazó *Hodinka Antal Emlékkönyv*. Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére. (Nyíregyháza, 1993. 456.), *Dolgozatok Hodinka Antal tiszteletére*. (Uo., 1993. 92.), valamint a *Hodinka Antal válogatott kéziratjai* (Uo., 1993. 192.). Az első gyűjtemény a hazai résztvevők, a második külföldi vendégek előadásait tartalmazza. Sajnos, az előadások nagy száma miatt diszkussziót eleve nem is lehetett tervezni, noha ez a konferencia szakmai értékét növelte volna. Részben ezt pótolja a már szerkesztés alatt álló negyedik, Hodinkával foglalkozó kötet, valamint a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékének sorozata.

Földvári Sándor

GYETVAI PÉTER:

A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete I–III.

Dr. Gyetvai Pétert, a kalocsai érseki egyházmegye 1988-ban elhunyt tudós papját a megszállottság és a szakmai alázat mintaképeként tartották számon, akik ismerték. Megragadni minden szálát, utánajárni és felkutatni minden adatot, ellenőrizni és pontosítani minden cédulát – ehhez tartotta magát. Erről tanúskodik a most megjelent csaknem két és fél ezer oldalas könyv is – amelynek kéziratát a szerző halála után dr. *Bárh János* gondozta.

Gyetvai Péter 1912-ben született az egykori Bács-Bodrog vármegyében, Péterrévén, 10 gyermekes család ötödikjeként. Szüleit korán elvesztette, ezért már diákkorában gondoskodnia kellett saját fenntartásáról. Nemszak a tudásvágy, hanem a megélhetési gondok kényszere is arra ösztönözte, hogy mindig kitűnő eredménnyel vizsgázzon. Gimnáziumi tanulmányait a kalocsai érseki gimnáziumban és a papnevelő intézetben végezte, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karának hallgatója volt. Doktorrá avatása után, 1938 augusztusában kezdte meg papi szolgálatát Kalocsán. 1939-től érseki jegyző, levéltáros és helyettes főszentszéki jegyző, majd más fontos egyházi tisztségeket töltött be. Közvetlen munkatársa volt Grósz József kalocsai érseknek. Ezért került börtönbe 1951 májusában, amikor az emlékezetes Grósz-per kapcsán az érsek munkatársait is letartóztatták. Öt évet töltött a váci gyűjtőfogházban, amnesztíval szabadult 1956 februárjában, amikor a koncepció per többi vádlottját is szabadon engedték.

Gyetvai Péter hivatali munkája mellett és nyugdíjas éveiben gyűjtötte az adatokat levéltárak és plébániák irataiban, anyakönyveiben a XVIII. századi Magyarország középső részein átvonuló nagy népmozgásokról. Közlebből azt a vidéket – Magyarkanizsa, Zenta, Óbecse, Ada, Péterréve, Martonos, Horgos, Szenttamás, Mohol, Földvár, Turja – kutatta, ahol ma a jugoszláviai magyarság nagy része él. Ez a terület a történeti Magyarország egyik szabadalmas jogállású közigazgatási egysége volt, amelyet 1751-ben szervezett meg Mária Terézia „*Tiszai kiváltságos korona-kerület*” néven.

A korona-kerület történetét és újkori magyar népességének eredetét mutatja be a mű első kötete. Név szerint is megtalálható itt több mint 12 ezer személy származási helyének kimutatása, az

aprólékos kutatómunkával felderített 551 kibo-csátó helység felsorolása. A második kötet adatkár: 37 000 cédula anyaga, amely a korona-kerület korai összeírásaiban szereplő magyar lakosok be-tűrendes névjegyzékét tartalmazza. A harmadik kötet: egy péterrévei család leszármazása. Ebben a szerző a Gyetvai család 397 őseit ismerteti, néhányat a XVI. századig visszavezetve. Bőséges anyagot közöl a családtagok társadalmi helyzetéről, gazdálkodásáról is. E családörténet példáján is plasztikusan érzékelteti azt a nagy társadalomtörténeti folyamatot, amely hazánkban a török hódoltság után lezajlott. Az első közös ős származási helye még Heves megye (ahol a hódoltság alatt is volt állandó lakosság), a későbbieké zömmel Pest és Bács-Bodrog megye. A Péterréveire települteknek további sorsát is felgöngyöltü – az anyakönyvek adta szájakat kézben tartva biztonsággal teszi ezt –, így eljut a XX. század elejéig is, amikor a túlnépesült Péterréve családjaik leszármazottjai közül néhányan újra útra kelnek, ezúttal észak felé, hogy az illanci és keceli parcellázásoknál földhöz jussanak.

A telepítéstörténet és migráció hatalmas tablója ez a sok ezernyi adata épülő kötet. Nem könnyű, de nagyon tanulságos és izgalmas olvasmány, amely jóval több, mint amit a címe ígér: a népeségmozgás nyomon követésén túl – többek között – egyház- és művelődéstörténeti, gazdaság- és életmódtörténeti, sőt a nyelvjárástörténeti adatoknak is gazdag tárháza.

Egyik fejezetében Hódmezővásárhely monográfuszát, Szeremlei Sámuel idézi: „Városaink történetének alig lehet érdekesebb és tanulságosabb része, mint annak rajzolása, hogy minő körülmények között népesítették be azokat? Mikor, kik és honnét költöztek be azokba? Miféle eredetű és nemzetiségű emberek voltak ezek? Hogyan művelődtek és olvadtak össze a többiekkel? Hogyan gyarapodtak és erősödtek meg számban, intézményben és magyarságban?” Ezekre a kérdésekre kereste a választ egy jól körülhatárolt terület vonatkozásában Gyetvai Péter is. A péterrévei családörténettel – szándékai szerint – szüleinek és az első péterrévei letelepülőknek kívánt emléket állítani.

A könyv nemcsak a szerző széles körű irodalmi tájékozottságáról, hanem hihetetlen mennyiségű levéltári iratanyag és anyakönyv feltárásáról is tanúskodik. Mindezt hagyományos módszerekkel, segédeszközök (pl. számológép) igénybevétele nélkül végezte – ami nem egyetlen ember, de egy munkacsoport teljesítményeként is elismerést érdemelne. Gyetvai Péter munkája jól illeszkedik a magyarországi belső vándorlásokat, népmozgá-

sokat vizsgáló, ún. migrációs kutatások sorába, ezért minden bizonnyal a történészek és néprajzosok sokat forgatott kézikönyve lesz. Külön figyelmet érdemel a család-történeti kutatásokkal kapcsolatos korszerű szemlélete, amelynek az elmúlt években neves történészeink is gyakran hangot adtak. Eszerint a genealógia nem elavult és haszontalan tudomány, s nem is csak a főúri családokra alkalmazható, hanem kiterjeszhető és ki kell terjeszteni a társadalom más rétegeire is. Ennek alaposan kidolgozott példáit találhatjuk Gyetvai Péter nagy társadalomtörténeti munkájában. (Múzeumbarátok Köre, Kalocsa, 1992.)

Székelyné Kőrösi Ilona

CSIFFÁRY GERGELY:

A hatvani posztómanufaktúra története

Az utóbbi időben erőteljesen fellendült kézművesség-, kismesterségek-, kisipar- és manufaktúrakutatás olyan vonatkozásban is szép eredményeket ért el, hogy sokakat ösztönzött a tárgykör helyi kutatására, feldolgozására. *Csiffáry Gergely* most megjelent munkája a hatvani posztómanufaktúra történetéről is ezt igazolja. Ezek szerint Csiffáry munkája indíttatását tekintve országos távlatokat mutat; míg maga a tárgykör szigorú lokális körülhatárolása hatvani helytörténeti munkaként állítja elénk. A feldolgozás helytörténeti jellegét emeli ki az is, hogy a könyv a *Tanulmányok Heves Megye Történetéből* című sorozat 13. számaként látott napvilágot. (Nagy kár, hogy a további kötődések felfedése szempontjából oly fontos tizenkét előző kötetet nem sorolják fel.)

Hatvan minden bizonnyal a X–XI. században keletkezett településeink egyike. Első említése 1235-ből ismeretes. Mint jeles egyházas hely szerepel az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékekben; 1406-ban már mezőváros (oppidum), messze földön ismeretes vásárokkal. A XV. században Nagy- és Kishatvan birtokosa a *Hatvani család*. Nevének eredete és jelentése mindmáig vitatott. Legnagyobb a valószínűsége annak, hogy a város neve a „hatvan” magyar számnévből keletkezett; *Kiss Lajos* véleménye szerint személynévi áttétellel. A palánkfalal körülvelt várost 1544-ben a törökök elfoglalták és kincstári birtokká formálták. Kis erősségét várrá fejlesztették, a települést török közigazgatási (egyben kereskedelmi és katonai) központtá szervezték. A törököktől 1686-ban a császári csapatok sok megpróbáltatás után visszafoglalták. A város azonban nem néptelenedett el, mint sokan, sok helyen mondják, csak erősen megcsappant a lakosság létszáma. A kamarai kezelés alá került Hatvant és a hozzá tartozó uradalmat, miután eladni nem tudta, 1701-ben I. Lipót Salm hercegnek adományozta. Salm azonban hamarosan visszaadta az adományt, egyrészt mert jelentkeztek a régi birtokosok, másrészt mert Hatvan szemmel láthatóan mindinkább az elégedetlenkedők, II. Rákóczi Ferenc táborába állt. A hatvaniak, 1709-ben inkább felégették vá-

rosukat és elszéledtek, mintsem a császáriak kezére jusson. A császáriak csak az elpusztult és az elnéptelenedett Hatvant tudták 1710 októberében elfoglalni. 1711-ben a császár gr. Starhemberg Gundaker Tamásnak eladta Hatvant. 1730-ban *Grassalkovich Antal* kamaraelnök szerezte meg. Főleg *Grassalkovich Antal* birtoklása idején népesült be újból Hatvan. Egyrészt úgy, hogy a csekély számú helyben maradt lakosság mellé visszatelepültek a Hatvanból annak idején elmenekültek, illetve azok leszármazói; másrészt pedig úgy, hogy a környék falvaiból, mezővárosaiból települtek be lakosok. Mindezek magyarok voltak és jobbágysorban éltek. *Grassalkovich Antal* „szívesen telepített németeket” Hatvanba, főleg mesterembereket, de gazdákat, sőt zsellereket is. Olyannyira, hogy 1764-ben a németek száma meghaladta a magyarokét. *Grassalkovich Antal* nagyarányú gazdálkodásba kezdett. Ennek keretében 1762-ben Hatvanban *posztógyárat* létesített. Hogy pedig a posztókészítéshez megfelelő gyapjúról gondoskodjék, finom gyapjújú spanyol juhokat hozott és azokat tenyésztette. A hatvani *Grassalkovich-birtok* juhtenyésztéséről is híres volt. Ez a „gyapjűfeldolgozó posztógyár” voltaképpen nem gyár volt, főleg nem a mai vagy a közelmúlt fogalmai szerint. Hanem manufaktúra. *Csiffáry Gergely* ennek a hatvani posztómanufaktúrának a történetét írta meg korszerű szemlélettel, elsőkézből vett levéltári források alapján.

A posztókészítés az egyik legrégebbi és az egyik legkorábban „iparosodott”, azaz üzemi formákat öltött textilszakma. A posztót nemcsak ruhakészítésre használták, hanem fizetési eszközként is alkalmazták (különösen katonáknál, béreseknél, mesterlegényeknél). A posztókészítés természetes velejárója volt a korai „gépesítés”, például a kallómalom használata. A manufaktúris készítmód két mellékfoglalkozást is létrehozott: a gyapjúmosást (zsirtalanítást) és a gyapjűfehérítést (vagy festést). A gyapjú minőségétől függően többféle posztót készítettek. A durva, keményszálú gyapjűből készültek a csergék (pokrócok), az olcsó ruhaposztók, mint például az abaposztók több fajtája, és a finom, vékony szálú, puha gyapjűből pedig a finom, hajlékony ruhaposztók (különböző vastagságban). Magyarországon a felvidéki gyapjúra épülten Trencsén, Nyitra, Bars megyékben virágzott leginkább a posztókészítés. A Dunántúlon pedig Veszprém megyében. Az erdélyi posztókészítés központja Brassó volt. A hatvani posztómanufaktúrához legközelebbi posztómanufaktúra – híres posztókészítő műhely – *Gácsos* volt. Gyöngyösön is működött ugyan egy kisebb manufaktúra, de jóformán semmiféle hatással sem voltak egymásra a hatvaniak. *Csiffáry Gergely* azt írja, hogy a hatvani posztómanufaktúra megszűnését (1787) *Grassalkovich II. Antal* költségei, gazdálkodáshoz nem érte okozta. Lehet, hogy *Grassalkovich II. Antal* életmódja, hozzá nem érte jelentős mértékben elősegítette a bukást, azonban a hatvani posztómanufaktúra végét nemcsak ez okozta. A XVIII. század végre nagymértékben csökkent a posztófelhasználás. Ami pedig mégis megmaradt, azt a

nyugati nagy, finom gyapjúból dolgozó posztógyárakból szerezték be. A posztóval szemben nagymértékben előtérbe kerültek mindenütt a gyapjúsövet, sőt a len-, kender-, selyem- stb. textilanyagok is. Azonkívül ezek a textilgyárak mint önálló vállalatok jöttek létre és működtek a tőkés gazdasági és társadalmi rendszerekben. Míg ezek a manufaktúrák – a hatvani is – egy-egy feudális uradalom keretében, a rendiség kötelmei között dolgoztak, a feudális rendszer lazulásával, bomlásával, majd felszámolásával párhuzamosan buktak meg, illetve kisebb számban alakultak át gyárakká.

Siffary Gergely könyvében nemcsak a hatvani posztómanufaktúra történetét írta meg, hanem vázolta a posztókészítés módját, eljárásait is. Szólt a kész posztó értékesítéséről, felhasználásának formáiról; egyáltalán mesterien vázolta fel a posztó szerepét a népeletben. Mindezt Hatvanhoz, a hatvani posztómanufaktúrához kötötte, de országos kitekintéssel tárgyalta. A könyvből – rövidsége ellenére – a konkrét történeti anyag, adatokon túl megtudhatjuk, hogy milyen jelentős szerepe volt ennek a negyedszázadot megérett posztómanufaktúrának Hatvan (és környéke) gazdasági, társadalmi és kulturális életében. Ez, ennek megmutatása a könyv legnagyobb érdeme.

Bárscsak számos ilyen helyi feldolgozás készülne!

Dankó Imre

Két könyv a Batthyány családról¹

A Batthyány Társaság a közelmúltban két figyelemreméltó könyvet jelentetett meg a Batthyány családról. A több mint ezeréves, grófi, majd hercegi rangra emelkedett történelmi magyar családból hadvezérek, politikusok, főpapok írásos munkái maradtak az utókorra. A jobbára jeles kardforgató Batthyányak az utóbbi fél évezredben 22 tollforgató adtak az országnak, ebből tíz szerzőt válogatott össze Sumonyi Zoltán szerkesztő a Batthyány breviárium című „olvasókönyvbe”.

Batthyány Orbán 1547-ből ránk maradt két versétől a boldog emlékü Batthyány-Strattmann László naplójáig csaknem négyszáz évet fog át a válogatás. Szerepel az összeállításban Balassi Bálintnak Batthyány Boldizsárhoz 1585-ben, majd fiához, Ferenchez 1590-ben írt levele, valamint a költő Zrínyi Miklós 1648-as keltezésű levele az unoka Ádámhoz. Batthyány Ádám (1610–1659), aki női ágon éppúgy dédunokája volt a szigetvári hős Zrínyinek, mint a költő, 1630-ban grófi címet kap, de íróként, krónikásként is jelentős. I. Rá-

kóczi György erdélyi fejedelem elleni hadműveletek során írt 1644-es naplójának fontos kordokumentum.

Másfél évszázaddal későbbi a következő szemelvény, részlet Batthyány Vince úti leveleiből, 1805-ből. Szerzője beutazta egész Európát, s élményeit német nyelvű könyvekben jelentette meg. A forradalom és szabadságharc korát idézik Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök és Batthyány Kázmér, az 1849-es Szemere-kormány külügyminisztere írásai.

Ismét új korszakot, századunk zaklatott világát jelenti a válogatás utolsó három szerzője: Batthyány Ervin szociológus, az anarchista tanok egyik első magyar hirdetője; Batthyány Tivadar politikus, aki 1917 és 1918 között három egymást követő kormányban is miniszteri posztot tölt be; valamint Batthyány-Strattmann László szemsebész, a köpcsényi, majd kőrmendi kórház alapítója és fenntartója, a „szegények orvosa”.

Ezen breviárium megjelenésének a keresztényi elkötelezettségét mindennapi munkája során bizonyító, szentként tisztelt orvos halálának hatvanadik évfordulója adott különös időszerűséget.

Batthyány-Strattmann László unokája, a burgenlandi Németújváron élő gróf Batthyány Zsigmond a családi emlékeztetre, valamint levéltári, könyvtári kutatásokra alapozva megírta a familia történetét. A könyv szintén Sumonyi Zoltán szerkesztésében jelent meg.

A szerző nem tör írói babérokra, mint a bevezető sorokban írja: „feladatomban a Batthyány család és a magyar nemzet alázatos szolgálatát tekintetem”. A munka a család szemszögéből látja a Batthyányak és Magyarország történetét. Ez a családi história néhol eltér attól, ami a hivatalos történelemkönyvekben szerepel, általunk kevésbé ismert Batthyány hősöket emel ki, s olyan nőalakokat hoz közel, mint Zrínyi Dorotya vagy Poppel-Lobkovicz Éva.

A család ősé ismert őse a gyászos emlékü Lech-mezei csatamezőn 955-ben elesett Őrs vezér. Ő a németújvári és kővágóórsi Batthyány család egyik névadója. Felmenői horkák, azaz a hadak főparancsnokai voltak, a honfoglalás kori magyar társadalomban. Őrs büszke utódai, akik a magyar királyok rokonaiként eleinte fontos tisztségeket láttak el, nem szívelelték az udvarban eluralkodó nyugati hatást, s fokozatosan kiszorultak a király környezetéből.

A szerző szerint Katona József Bánk bánjában Mikhál bán alakját a Miske nevű Batthyány ősről mintázta. A családi hagyomány szerint azonban Miske, a királyfi nevelője, bár részt vett az összeesküvésben, megmentette a gyermek életét, s Vasvár várába menekítette. Jutulmul Edericset és Szigligetet vagy Sümegyet kapta II. Endrőtől. Miske fia, Mátyás fiatalon lett esztergomi érsek s a IV. Béla által létrehozott első kancellária vezetője, a muhi csatában esett el. Halálával a család hosszú időre eltűnik a történelem előteréből.

Batthyány György de Kővágóórs nevében szerepel először a Batthyány, s utóljára az Őrs elnevezés, utalva az 1398-ban kapott Batthyán birtokra. Utódai már nem használták az ősi nevet. A csa-

¹ Batthyány breviárium. Batthyány Társaság, 1991

Gróf Batthyány Zsigmond: Őseim. Batthyány Társaság, Ex libris Kft., Bp. 1992

ládi címert 1500-ban kapják II. Ulászló királytól, míg Batthyány Ferenc, aki már fontos méltóságokat viselt, 1524-ben II. Lajostól elnyerte a németújvári várat.

Ettől kezdve a család németújvári Batthyány néven szerepel a magyar történelemben. A század kiemelkedő alakja volt a nagy műveltségű, könyv- és zenebarát Batthyány Boldizsár (1538–1590), akit már az előző könyv kapcsán is megemlítettünk. Fiatal korában Bécsben és Párizsban tanult, majd beutazta Európa nagy részét. Másfél évet töltött II. Ferenc francia király környezetében Amboise-ban és Orleans-ban. Személyesen ismerte Luthert és Pieter Brueghelt. Németújváron nyomdát rendezett be, s három év alatt tizenhat könyvet nyomtatott ki. 1566-ban feleségül vette Zrínyi Dorottyát (Doricát), aki legendásan jó feleség, családanya, az igen kiterjedt rokonságban álló Batthyány és Zrínyi nemzetség összetartója, nagyasszonya lett. Minderről választékos, szép magyar nyelven írt levelezése tanúskodik. Boldizsár alapozta meg a hatalmas németújvári családi könyvtárat és levéltárat. Könyvtárának folyamatos bővítése érdekében állandó levelezésben állt francia és német könyvkereskedőkkel. A XVI. századi magyar bibliotékák legnagyobbika később sem szóródott szét, mind a mai napig együtt maradt, s a leghosszabb élettartamú könyvtárunknak tekinthető. A hagyomány szerint nagyon szerette a zenét is, udvarában állandóan tartott muzikusokat.

A család gazdag levelezése nagy részben fennmaradt, amiből a Batthyányak és rokon családok életformájára, szokásaira lehet következtetni. Meglepő, hogy a XVI–XVII. században mennyi szép magyar nyelvű, versekkel átszőtt levél íródott. S ami még érdekesebb, a frissen beházasodott külföldiek is magyarul írtak.

A szerző a Pázmány Péter hatására rekatolizáló és grófi címet elnyerő Batthyány Ádámg vezeti ősei történetét. Hiszen innen, akár a grófi, akár a hercegi ágat tekintjük, szakszerű történettudományi munkák állnak a rendelkezésre. Így az utolsó háromszáz év kiemelkedő alakjairól már csak címszavakban kapunk tájékoztatást. Pedig közéjük tartozott herceg Batthyány Lajos, az utolsó nemzeti nádor, gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök, két miniszter, Kázmér és Tivadár, egy hercegprímás, Batthyány József, két püspök, Ignác erdélyi és Vilmos nyitrai, hogy csak a legjelesebbeket említsük.

Mindkét művet haszonnal forgathatják a magyar történelem, a művelődés- és család történet iránt érdeklődők.

Udvarhelyi Nándor

HENRI H. STAHL:

A régi román falu és öröksége¹

A Miskolczi Ambrus szerkesztette *Encyclopaedia Transylvanica* sorozatban – a tudományos együttműködés, a kölcsönös megismerés és a

párbeszéd jegyében – újabb kötet jelent meg. A könyv válogatás korunk talán egyik legnagyobb kelet-európai társadalomtörténésze, a francia-német eredetű, de ízig-vérig bukaresti polgári értelmiségi, *Henri H. Stahl* e tárgy körben született írásaiból. 1991 őszén, századunkkal majdnem egyidősen távozott közülünk örökre a Dimitrie Gusti-féle monografikus iskolának az a munkatársa, akit a faluközösségek iránti szenvedélye és független személysége sajátos egyéni utakra vitt, s akit nem csupán kutatási területeinek sokfélesége, több évtizedes, olykor önmagát is meghaladó elmélete, marxista fogalmi gondolkodása, de mindvégig pártonkívülsége miatt (és még folytathatnánk) nem könnyű – és talán nem is lehet – besorolni.

A kötet a kölcsönös megismerést szolgálja – állítottuk –, de műveinek összessége még saját hazájában sem ismert, munkásságának lezárultával elfektetett, kiadatlan kéziratai még várnak erre.

Henri H. Stahl először a család atyai barátja, Nicolae Iorga környezetében felel fel a régi román falu értékeit, amelyeknek szenvedélyes, de nosztalgiaiktól, mítoszoktól mentes vonzókörébe kerül egy hosszú emberöltő időtartamára. Társadalomkutatóként számára a „modernizáció” törvényszerűnek tűnt ugyan, de az ún. haladás által elfedett archaikus román falu pusztulófélben, eltűnőben lévő értékeire jó szemmel és őszönnel figyelt fel. A romantikus faluszemlélettől, akár csak az ezzel kapcsolatos nacionalizmustól, elhatárolja magát. Ugyanakkor ő az, aki Romániában talán a legszebb sorokat írja az élő népi kultúráról, és arról, hogy miként működik ez, miként teremti meg a hagyományok a népi közösség kulturális kohézióját.

„...igazán élni, illően hinni csak úgy lehetett, hogy azt őseinktől örökölték. Az ő falujukat választotta magának rendíthetetlen nyugvópontul a valódi világ öröktől fogva és mindörökké. Számukra nem létezett történelem. Ameddig emlékeztük visszanyúlt, semmi valóban új nem történt. (...) Életük bizonyossága arra a hitre épült, hogy ugyanazt ismétlik, ami volt a kezdetekkor is. Valamennyi szertartásuk és rítusuk értelmét az egykor volt dolgok mágikus erejű megismétlése adta. Látták, hogy múlnak az évek, emberek születnek és halnak meg sorban anélkül, hogy valami változna. A boldog vagy szerencsésen világ olyan, amilyen, és nem is lehetne más. Dolgukra indultak mindennap, vették az ekét és szántottak, legelőre hajtották a borjakat, mesterségeket űztek, úgy, ahogy azt a szülőktől tanulták még gyermekkorukban. Nézték, ahogy a búza nő, legel a jószág, gyermekeket hoztak világra, látták meghalni az öregeket és eltemették egymást, csak néha

1 *Henri H. Stahl: A régi román falu és öröksége.* Encyclopaedia Transylvanica sorozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Román Filológiai tanszék. 1992. 236. old. Válogatta, a bevezetést és jegyzeteket írta *Miskolczi Ambrus.* Az utószót írta *Rostás Zoltán.*

engedve meg maguknak egy-egy ünnepet; megnyegzőkön, keresztelőkön eljártak egy órát, s olykor még be is rúgtak.

Természetesen közbejötték különböző szerencsétlenségek is: szárazság, jégverés, árvizek, járványok, háborúk, ellenséges hadak betörése, a helyi urak önkénye; olykor lázongás is tört ki, ha úgy találták, hogy valami nem Istentől való, hanem tőle elrugaskodott és törvénytelen; ha megbomlott a dolgok természetes és hagyomány által megszentelt rendje. Ám számunkra még ezek a helyzetek is természetesnek tűntek, abban az értelemben, hogy megtörténtek."

Empirikus eredményeit saját bevallása szerint sem sikerült átfogó, koherens elméletbe foglalnia; ha érdemeit kívánnánk méltatni, elsősorban módszertani hozamát, valamint az archaikus román faluról gyűjtött társadalomtörténeti, folklorisztikai adatainak elemzését sorolnánk fel. De szólnunk kell itt arról a hatásáról, amelyet a romániai – román és magyar – szociológusok több nemzedékére, esetleg épp tanítványaira gyakorolt: a két világháború közötti időszakban, akár csak néhány évtizedes kényszerű szünet után (amikor a szociológia ott is burzsoá áltudomány minősült), az 1960-as évek végén újrainduló szociológiai kutatások és egyetemi oktatás során.

Életének és tevékenységének számtalan magyar vonatkozása is van: néprajzi gyűjtőutáit találkozik Bartók Bélával, akiről felejtetlen emléket őriz; a monografikus iskola nemzetközi tekintélye (az 1939-es szociológiai világkongresszuszt Bukarestben akarták megtartani, a háború közbeszűrt, de ekkor hozták létre rövid két hónap alatt a ma is híres bukaresti falumúzeumot) számos neves magyar társadalomkutatót vonzott tapasztalatcserére: Lükő Gábor, Venczel József, Demeter Bélát, elismeréssel írt róla Németh László, Balassa Iván és mások.

H. H. Stahlt élénken foglalkoztatta a falusi élet megismerési lehetőségeinek feltárása: a monografikus kutatás zajos, látványos, a falu világát felkavaró csapatmunkájával szemben hasznosabbnak találta és így gyakorolta a magányos, csendes, a falu életébe kaméleonszerűen beolvadó kutató adatgyűjtését. „Annak a módszernek a híre, amelyet később a francia etnológia participationnak, az amerikai szociálanthropológia részt vevő megfigyelésnek nevez.

A kelet-európai falukutatás mondhatjuk így hőskorában a minden kényelmetlenséget vállaló bukaresti ügyvédjelölt – az akkori szobatudósok nagy megrökönyödésére – felejtetlen élményeket teremtett magának, – későbbi emlékiratait és olvasói számára is. „A valóság vonzásában” kalandos gyűjtőutakra indult, melyekre így emlékezik: „A magányos kérdező mesterségében van valami kaméleonszerű, mert arra szorít, hogy a környezettel körülbelül hasonló öltözetben járj, hogy utánaózd őket abban, ahogy viselkednek, beszélnek... elmész valamennyi templomba, jobbról balra veted a keresztet az ortodox és megfordítva a katolikus szertartásokon, leveted lábbelid a mecsetekben és befeded a fejed a zsinagógákban...”. Így kellett viselkednie, ha be akart ha-

tolni a falusi élet titkokkal teli világába, amelyet idegenek előtt nem fedtek fel, hiszen e falvak parasztságát „mindenkori elnyomott osztály lélek-tana jellemezte”. Sikerként könyvelte el, ha egyik faluban holmi diókereskedőnek néztek. Máskor hosszabb ott-tartózkodása alatt tudatosan „csil-lagjósna” fogadtatja el magát, hogy minél érdekesebb néprajzi termést kapjon. Vagy: korondi fazekasokkal jár vásárról vásárra, annyiért árulván a cserépedényeket, amennyi gabona beléjük fért.

A néprajz, ezen belül is különösen a halál kérdésköre, a kollektív emlékezet kérdései mellett – vagy talán elsősorban – az agrárviszonyok története, az agrártáj mint történelmi dokumentum érdekelt, szociológusként. Terepmunkáját is a hegyi pásztorkodással foglalkozó Vrancea vidék falvaiban kezdte. Ezt a módszerét szociológiai archeológiának nevezte. A kötet e kezdeti tanulmányaiból is közül a válogatásban, amelyben a kronológiai szempontok tematikus elvekkel fonódnak össze: az első rész az 1930-as évek két tanulmányával megvilágítja, miként haladja meg H. H. Stahl a romantikus faluszemléletet és a szocialista messianizmust. A román fejlődés sajátosságairól szóló második rész három tanulmánya 1938, 1981 és 1986-ból származó tanulmányokat fog össze, a harmadik rész – *Szemben a múlttal és a jellel* – 1981-es emlékirataiból, valamint 1983-ban megjelent esszégyűjteményéből ad közre szemelvényeket.

Miskolczi Ambrus *Bevezetője* a két világháború közötti Románia szellemi, tudományos életének mély ismeretéről tesz tanúságot, akár csak Rostás Zoltán arcképvázlata az általa személyesen is jól ismert román társadalomkutatóról. A bemutató írások segítenek eligazodni a magyarországi olvasónak a román szociológiai iskola értékes hagyományai felfedezésében, kelet-európai szellemi műhely jellegének megértésében, a monografikus iskolán belüli tudományos differenciálódás sokszínűségében.

Demeter Zayzon Mária

LÁBADI KÁROLY:

Meg vagyok én búval rakva

Lexikonok nem őrzik a nevét, még a Révai nagylexikon is csak öccsét, Zsigmondot, a híres műfordítót említi. Ám Ács Gedeon *Lábadi Károly* személyében olyan lelkismeretes és alapos kutatójára talált, ami megoldani látszik a meglepően gazdag életmű szakszerű és mielőbbi, teljes körű feldolgozását. Az 1819-ben, Belyén született és 1887-ben Csuzán elhalálozott tudós pap sorsa és munkássága annak bizonyítéka, hogy a világtól elzárta, Európától távol is lehetséges egyetemest alkotni és európaiként élni és gondolkodni.

A több mint ötezer lapnyi – az Országos Széchényi Könyvtárban és a Szegedi Móra Ferenc Múzeumban őrzött – anyag, Ács Gedeon különböző feljegyzéseinek értő birtokbavétele és szak-

szerű feldolgozása nem csupán idő és energia, hanem legalább ilyen mértékben a drávaszögi népelet, hit és hiedelemvilág kiváló ismeretét, no és megfelelő szintetizáló képességet igénylő feladat. Ki lehetne hát hivatottabb ennek elvégzésére, ha nem Lábadai Károly, kinek egész eddigi munkássága ezt az utat követte meglehetősen következetességgel.

Az iskolai tanulmányait Laskón, majd Halason, a főiskolát és egyetemet Kecskeméten, valamint Debrecenben végző Ács Gedeon útja a laskói szöszéktől – az 1848-as forradalom melletti szimpátiája és személyes példamutatása következtében, miután maga is csatlakozott a Habsburgok ellen harcolókhoz és tábori lelkész lett – szinte törvényszerűen vezetett el a kényszerű emigrációhoz. Am az Újvilágban, azaz Amerikában töltött évtizedet megelőzték a Kossuth Lajos és szűkebb kíséretének tagjaként a törökországi Kiutahiában megélt esztendő (1849 és 1851 között). Itt készült feljegyzései már sok mindent elárulnak az éles szemű megfigyelő és hiteles krónikaíró képességeiről. Am mindez a maga teljességében – ahogyan Lábadai könyvében sokoldalúan bemutatja – Amerikában bontakozott ki, ahová 1851 novemberében érkezett, és ahonnan – ugyancsak kalandos esztendők után – 1861 februárjában tért vissza, hívei hívó szavára, a Drávaszögbe.

Ács Gedeon a naplóiírást 1844-ben kezdte el, majd 1856-tól – mintegy évtizednyi kihagyás után – Amerikában folytatta, végezetül idehaza jegyezte fel mindazt, mit szokatlannak, a környezetétől eltérőnek, sajátosnak és eredetinek ítélt. Egészen 1863-ig vezette, talán tovább is, csak még nem sikerült fellelni az ezután született feljegyzéseit.

A korai írásokat elsősorban olvasmányélményei töltik ki. Az amerikai feljegyzése (*Bostoni jegyzetek*) már saját sorsának krónikái is, azon élmények, megfigyelések összegzései, melyekkel Lábadai Károly tulajdonképpen nem is foglalkozik könyvében, jóllehet ezek feldolgozásával válhatnak teljesebbé a maga torzó mivoltában is imponálóan gazdag és sokoldalú alkotót mutató Ács Gedeon-kép. Ez persze egyszersmint kijelölheti az utóbbi időben egyre gazdagodó Ács-kutatások további lehetséges irányát is.

A kismonográfia Ácsnak a Drávaszögbe vonatkozó néprajzi tárgyú feljegyzéseit teszi közzé, rendszerezetten és értő elemzésekkel, azzal a gondossággal és szakértelemmel, mely Lábadai korábbi munkáit is jellemezte. A *Népdalok* című fejezetében bemutatott anyag külön értéke az, hogy egyrészt szerzőjük, Ács Gedeon éppen a népdalokról írta a legteljesebb fejtegetést, másrészt az, hogy ez a fennmaradt legkorábbiak számító forrás a drávaszögi dalairól. Olvasmányélmények és a ténylegesen hallottak hatására született a könyvben bemutatott *alsó-baranyai mondák és közmondások, szólásfélék*, bizonyítva a tartalmi gazdagságot, a fordulatosságot, a népi emlékezet hatékony működését, például a Rákóczi Ferenc vagy a Kossuth Lajos emlékét őrző mondákban. Ács – Lábadai által közölt – 234 proverbiuma szerzőjük kiváló emlékezőtehetségét és tudását mutatják. Külön fejezetben mutatja be Lá-

badi a tudós pap *etimológiai kísérleteit*, a különböző tájnyelvi szavak, kifejezések eredetét magyarázó törekvéseit, majd a naplóban feljegyzett mulatságos történeteket, *anekdotákat, elméncskéket*. A közzétett 128 szöveg mintegy negyven százalékának van irodalmi forrása, a többi alapjául Ács saját életének humoros történései vagy a másoktól hallottak szolgáltak. Ezek a közéleti, erotikus-szerelmi, egyházi jellegű, családi életről szóló vagy éppen történeti tárgyú tréfás szövegek igazán friss, érdekes és élvezetes olvasmányok ma is.

További elemzése során Lábadai számba veszi az *emberélet fordulóival* (a születéssel, a házassággal, a lakodalommal, az őszi szőlőőrzéssel, a halállal, a temetéssel) *összefüggő szokások* leírását. Bemutatja az Ács-naplóban szereplő *jogi népszokásokat*, mint az újszülöttek névadását, az egykezés orvoslását célzó fűvágó fogadás gyakorlatát, amely 1819 és 1861 között minden 6–7. házasságban a szülők által hozott fűjét eredményezte, a közösségi normákat megsértőkkel szemben a kapcsolatmegszakítást, a „kinézést”. Közli a naptári év szokásait is, köztük a háromkirályokat, a pálfordulást (január 25.), a gyertyaszentelőt (február 2.), a húshagyót és a hamvazószerdát, Szent György-napját (április 23.), Lucát (december 11.), Ádám, Evát (december 24.), az aprószenteket (december 28.). A kötetet a természetfeletti erejű lényeket, a drávaszögi hiedelemvilágának alakjait, valamint az Ács által leírt *praktikák, varázslások és babonák* továbbbélését bemutató fejezet zárja. Gazdag múlt századi forrás ez – állapíthatja meg joggal Lábadai –, hiszen tündérek, boszorkányok, betegségdemónok, sárkányok, (házi)kigyók népesítik be, továbbá a szerelmi varázslás, az álomfejtés és egyéb mágikus eljárások és babonák teszik sokszínűvé a képet.

És ne feledjük: Ács Gedeon személyes élményekre támaszkodó, hitetlen író elbeszélő volt, feljegyzései tehát fontos forrásai a drávaszögi népi kultúra XIX. századi állapotának. Munkássága méltó folytatása annak a szellemi örökségnek, melynek központjában Sztárai Mihály és Szegedi Kis István állt, igaz, néhány évszázaddal korábban. Lábadai külön érdeme ezen örökség szorgos és következetes ápolása: az Ács Zsigmonddal és Gedeonnal, meg a drávaszögi proverbiumokkal és népballadakkal foglalkozó tanulmányok után most önálló kötetben adózva a Drávaszög minden bizonnyal legjelentősebb múlt századi szellemi kiválóságának.

A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság kiskönyvtára sorozatban megjelent szerény kivitelű kötet a szakemberek és a határon túli magyarság története iránt érdeklődő, kultúrája iránt fogékony valamennyi olvasó érdeklődésére számíthat. Különösen olyan időkben, amikor a drávaszögi népdalból vett címek sajnos különös időszerűsége van. És csak reménykedhetünk abban, hogy nem az idők végeztéig. (Forum, Újvidék, 1992.)

Szirtes Gábor

Így éltünk az Érmelléken

Tamási Gáspár emlékezetes önéletírása, az 1970-ben megjelent *Vadon nőtt gyöngyvirág* dobentette arra az irodalmi köztudatot, hogy milyen kiapadhatatlan mesélő kedv, élménygazdagság, lelki derű él továbbra is az egyébként végsőkig kiszikkasztott parasztságban. Nemcsak századunk elején volt érvényes Móricz Zsigmond megfigyelése, *A boldog ember* első mondata: hatalmas az emberben a közlési vágy. Csakhogy Jó György ideje óta a paraszti mesélők, a naiv emlékezők a maguk szűk körébe vonultak vissza, vagy éppen magukba zárkóztak, valamennyiünk szegényedésére. Ezt a sorvadást és lélekpusztító hatását ismerte fel a Lakitelek Alapítvány, s hogy megfordítsa a folyamatot, pályázatot írt ki paraszti emlékezőkre. Gazdag termés gyűlt be, amely minden bizonnyal nemcsak a folklórt, de az általános magyar kultúrát is gazdagítani fogja.

Nyilván a mai népi, paraszti emlékiró sok esetben már tanító, tanár, újságíró, egyáltalán értelmiségi, a hétszázéves magyar irodalom nagy műveinek jó ismerője, de élményei, érzelmei vagy éppen tudatos szerepvállalása változatlanul elindító közösségéhez, egy-egy faluhoz, városnegyedhez, kistájhoz fűzi. Népi emlékirónak nevezném a külvárosok krónikáit is, s ugyancsak így azokat, akik némely vidékek lakóinak történelmi tapasztalatait, nyelvjárási sajátosságait rögzítik.

Kiss Józsefet az Érmellék küldte. Ez a táj Ady Endrét adta a magyar irodalomnak, innen indult el egyenesen az óceán felé. Ady pályája, eszméje, költői habitusa a táj népi emlékezőinek az alkatát, arculatát is meghatározza. Kiss József a paraszti faluszéletről újságíróvá, könyves emberré emelkedett, sorsa a nagy társadalmi átrendeződés során Bukarestbe röpítette, hogy öt esztendő múlva visszatérjen szülőföldjére. Majd hosszú idő múltán, felesége betegsége okán majd megint vándorútra, öreg fejjel, hogy a magyar királyok első városában, Esztergomban telepedjék meg. A nemzet szívében tudatosult benne igazán szatmári öröksége, emlékezésében büszkén idézi az elhagyott táj nagyjait. Adyval együtt Kölcsey Ferencet, Móricz Zsigmondot, Kaffka Margitot vagy a tasnádi Bíró Lajost, aki a maga emberségével a pápuák földjén, szerzett dicsőséget az Erdély és a nagy magyar Alföld közé szorult Partiumnak, illetve az egykori Ecsedi láp vidékének.

Így éltünk az Érmelléken. Kiss József ezt a címet adta most megjelent emlékezéseinek. A szerző legelevenebb egyéni élményei ma is a hajdani lápi emberek sorsa, gondolkodásmódja, élete és jövője, vagy inkább eltűnése. Csakhogy hiába tuntek el a mocsarak, szűnt meg a nádaratás, száradtak ki a csónakutak egyik lápi szigettől a másikig, takarták ki magukat a bozótos rejtékek, amelyek annyiszor mentették meg a vidék népét a török portyázóktól, a génekből ivódva megmaradtak a majdnem ezeresztendő, félig szárazföldi, félig vízi élet rezzenetei, és a képzelet tovább őrzi

a meséket gémekről, darvakról, kőcsagokról, s még inkább a ...vítüendékről.

Régóta kísért az az ötlet, hogy a népi emlékezés mélyrétegeiben kellene megkeresnünk, ellenőriznünk nemzeti tudatunk jellegét, azonosságát vagy eltéréseit a történészek által kialakított képtől. Mi hatolt igazán milliók lelkébe és mit vetettek el ösztönösen mint hamisnak érzett ismeretet vagy érzelmeket? Régmúlt századokról a maiaknak nem lehetnek személyes tapasztalataik, de a szülő, amelyen átesztünk vagy megakasztják az iskolai oktatással, az olvasott könyvekkel, hallott előadásokkal hozzánk érkező üzeneteket, híven árukkodik lelki alkatukról, érzelmeikről. Kiss József például megindító epizódot mond el arról, hogy édesanyja, a három elemi osztályt járt parasztasszony miként ébresztette fel benne a magyarságtudatot egy március 15-i reggelen. Román uralom alatt élt az Érmellék, tilos volt a '48-as forradalom nyílt vállalása az erdélyi magyarok számára. De Kiss néninek ki tilhatta meg, hogy egy fehér hóvirágot, egy tűzpiros muskátit és egy illatos, zöld rozsmaringagot csokorba kössön, és ezzel ébressze Jóska fiát meg ennek leánykatestvérét? Halkan mondta nekik, inkább csak súgta, hogy nagy ünnepek van ma, magyar ünnep, de ezt csak a szívük mélyén tisztelhetik, másként hamar elviszik őket a román zsoldárok. A faluszéli zsellérházban pedig a reggelizőasztalnál az érmelléki parasztember, Kiss József édesapja belekezdett a fájdalmas szövegbe: *Hazádnak rendületlenül, légy híve, oh, magyar!* Mintha Vörösmarty éppen erre az alkalomra, éppen az érmelléki parasztnak írta volna lélekindító költeményét.

Beleivódott az érmelléki magyar tudatukba a kuruc kor emléke is, olyan mélyen, hogy a még később kiderített tévedések is életigazsággá rögzültek. Hogyne élne itt Rákóczi emléke, a kuruc szabadságharc, mikor Szatmáron vagyunk, ezen a vidéken található Nagymajtény szomorú síksága, ahol 1711-ben letört a zászló... Kiss József a nagyapját idézi fel, aki a majtényi síkon levette fejéről viharvert süvegét és csak ennyit motyogott: „Hej, Károlyi... Károlyi...”. Immár a történészek szépen kiderítették, hogy Károlyi Sándornak akkor már nem maradt más lehetősége, csak a fegyverletétel, és hogy ezzel lényegében az erősen megfogyatkozott magyar nép további pusztulását akadályozta meg. A történészek józan felismerése azonban nem vált soha a népi emlékezet, a nemzeti tudat alkotórészévé, bizonyára azért sem, mert akárcsak a jobbágyfelszabadító 1848 esetében, az érmelléki szegénység társadalmi lázongása és reményessége kapcsolódott Rákóczihoz, a kurucokhoz és fordult Károlyi Sándor pacifikálása ellen. A rabság visszatértét látták és látják ebben.

Néha egyenesen megtévesztő az az érzelmi réteg, ami a történelem rideg tényeihez tapad. Kiss József emlékezéséből visszahalljuk negyvenöt esztendő szövegeit a második bécsi döntés ellen, mintha ez egyenesen a nép, a szegénység letiprását szolgálta volna, és ezt a tévedést kétségtelenül igazolni látszik az, hogy a visszatért Érmellék szabad magyar életét a második világháború, az „ár-

pakenyér, facipő" fájdalmas valósága árnyékolta be. Történelmi távlat kellett volna annak felismeréséhez, hogy milyen sors szakad az észak-erdélyi magyaroknál mondjuk Antonescu marsall fasiszta román diktatúrájában. Mert ez volt a bécsi döntés alternatívája! A népi tudat önmaga erejéből nem mindig tud a nemzeti célok, a megmaradás, a jövő magasába emelkedni, különösen, ha lehúzza a külső hatás, a hamis, de tetszetősnek tűnő propaganda. Ezzel szemben Kiss József józan szemléletét dicsérik, hogy az 1944 őszi újabb változásokat, a román uralom visszaállítását már egyáltalán nem tartja felszabadulásnak, és egyik villanásnyira betekintést enged a paraszti élet résein át az igazi nemzeti fájdalokra is.

Teszi ezt Kiss József annak ellenére, hogy egyéni sorsát kétségtelenül a felszabadulásnak kikialtított társadalmi változások fordították az értelmiségi lét, az újságírás, a könyvek, a toll irányába. Újdonság erejével hathat az, amit kezdő újságírói éveiről, a bukaresti magyar napilap (*Romániai Magyar Szó*, majd *Előre*) munkatársairól elmond, a frissen maradt emlékek erejével. Ha egyszer majd megírja valaki – nemzeti adósság ez is! – a bukaresti magyar sajtó immár 132 éves történetét (1860-ban jelent meg az első magyar hetilap a román fővárosban), akkor nélkülözhetetlen adalék lesz ehhez, éppen személyes hite révén Kiss József emlékezése, mivel szerzőnk élményei nem az uralkodó „politikai irányvonalat”, hanem az élet egyszerűbb és mégis bonyolultabb valóságát őrizték meg arról a csalafinta korszakról.

(Szerző kiadása, a Lakitelek Alapítvány és az Esztergom Barátainak Köre támogatásával. Esztergom, 1992.)

Beke György

KOVÁCS ANTAL:

„Szíp kutya, randa eb”

Szép kiállítású, takaros könyv jelent meg a Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek sorozatban a Felső-Szigetköz állattartásának szókincséről. A nemrég elhunyt mosonmagyaróvári szerző több mint tíz éven át járta a falvakat, s gyűjtésének eredményei éveken át sikeresen szerepeltek megyei és országos pályázatokon. Írásai önálló kiadványként és folyóiratok cikkeiként sok neves hazai és külföldi néprajzos és nyelvész érdeklődését kellették föl. Pedig Kovács Antal csak nyugdíjas korától hódolhatott néprajzos szenvedélyének, mert ifjú korának eseményei nem tették lehetővé, hogy egyetlen szerzerre meg a kívánt ismereteket.

Szigetköz felső részének 16 falujában 110 adat-szolgáltatótól szerezte azt a sokezeremnyi adatot, amivel tizennégy háziállat neveit, beceneveit, az etetéssel, hajtással, tereléssel, szaporodással és hasznosítással kapcsolatos kifejezéseket, állat-hangutánzókat és az állatok jellemző tulajdonságait, megkülönböztető jegyeit jelölő szót mentett meg a feledéstől. A szigetközi ember szereti álla-

itait és szívesen beszél róluk. Kovács Antal nem zavarta sem magnetofonnal, sem előre elkészített kérdőívvel zömében idős segítőtársait. Fáradtságosabb, de eredményesebb utat választott. Beszélgetett és jegyzetelt. Így aztán sokszor nemcsak a feledésbe merült szavak kerültek elő, hanem a karikás ostor, csörgős bot, trombita, dallamok és versikék is.

Legszívesebben ide másolnám az egész könyvet, de korlátaim csak a kedvcsináláshoz elegendőt engedek bemutatnom. Nos, a szarvasmarha faj- és fajtanevei: marha, jószág, barom, tehény, sola, guru, sudár magyar, parlagi magyar, magyartarka, csímarha. Hasznosítás szerint: jármosökör, üszötehen, elúhási, göből, göböj. A jármosökör a szekér előtt elfoglalt helye szerint: hajszos, csáli, tézslás, rudas. Nemük szerint a lovak: anyaló, anyakanca, kanca, kancaló, himlő, csödör, ménlő, monyas, monyascsikó, apacsödör. Városi ember számára talán ismertebbek a kutya becenevei: kutyus, kutyuska, kicsinkó, szuszi, szuszu, szuszó, szuli, kisszuli, tyutyu, tyutyuka. Hívó-, terelő- és üzőszavak: gyere, ne, nee, tuledre, haj tee, hahó, hôte, hõ, ájj, hõjj, pssz hõ, curuk, curik, csette, csõtte stb.

Attól függően, hogy milyen disznót ivartalanítanak, a művelet lehet herilis, meccés, kivágás, miskarulás stb. Ki vállalkozna rá, hogy elmondja, milyen árnyalatokat rejtenek a lovak színére utaló jelzők: pej, pejkó, meggyes, deres, ómásderes, vércsederes, legyes, fakó, szöktetett deres...? Ha a disznót vakarják: nyörög, dudog, rőfög, nyüszög, nyöszörög; ha ölik: nyí, nyíll, sivákkodik, sikít, nyüret, hörög, hõrsög, hõrtyög; ha eszik: csámcsog, csemcsög, harsog, csetteget, cuccog, lafatyul, szürcsül stb. Találunk a könyvben népi humort (a lú zabmotor, szõrmotor), szólásmondást (nyerít mind a kilti csödör), hiedelmet (mosdik a cica, vendég gyün), kottákat és verseket. Jegyzetek, szójegyzék és az adatközlők neve zárja a szöveges részt. Illusztrációként Hartai József du-naremetei fafaragó alkotásait, fotókat és Kovács Antalné Rozsondai Éva szép és kifejező rajzait láthatjuk a könyvben.

Kovács Antal nemcsak a szigetközi emberek nyelvének bámulatos gazdagságát, leleményességét és kifejezőerejét adja vissza, hanem a hangzást is. Ez nehéz feladat elé állította az Agrárker Rt. győri nyomdáját, amely dicséretes pontossággal és szép külsővel szedte ki a speciális nyelvészeti jelekkel megtűzdelt szöveget. A nyelvészeknek, néprajzosoknak és laikus olvasónak egyaránt élményt nyújtó könyvet a Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat és a Huszár Gál Városi Könyvtár támogatásával a mosonmagyaróvári Múzeumbarátok Egylete és a Széchenyi Polgári Kör adta ki. Kapható a mosonmagyaróvári múzeumokban, a könyvtárakban.

Tuba László

Rákóczi kis úrfi

Nemrégiben jelent meg az akasztói önkormányzat kiadásában egy csinos kötet. Címe: Rákóczi kis úrfi. Alcíme: Élő népköltészet Akasztón. Balladák és balladás dalok. A könyv anyagát gyűjtötte és a bevezető tanulmányt írta: Réthey Prikkel Miklós. A dallamokat lejegyezte: Gál Gyuláné Feró Judit.

A tekintélyes anyag 419 oldalt tesz ki, hatalmas és fáradhatatlan munkát feltételez. Efféle feladatot csak helyben lakó gyűjtő tud megoldani évtizedek alatt.

A könyv kapcsán mégis egy csomó gyakorlati és elméleti kérdés vetődik föl a folklórgyűjtéssel foglalkozó emberben. Írásomban ezeknek adok hangot, s nem kötekedni akarok a minden elismerést megérdemlő szerzővel.

A cím szenciációt ígér, hisz a Rákóczi kis úrfi, a „halálra hurcolt menyasszony”-típusba tartozó középkori francia eredetű ballada eddig ismeretlen volt a Duna-Tisza között. A Lajtha által 1938-ban Törökkoppányban lejegyzett szöveg és dalam szinte hang és szó szerint szerepel az akasztói kötetben, attól az apróságtól eltekintve, hogy itt nem Bodor Katalinnak, hanem Bíró Szép Annuskának nevezik az eladott menyasszonyt. A gyanú ott kezdődik, hogy unikum ez a ballada Akasztón, nincsenek variánsai. Amikor pedig az adatközlőt nézzük, gyanúnk fokozódik, hisz az nem más, mint egy 14 éves kislány 1973-ban. Ne feledjük, akkoriban zajlott a rádióban és a tévében a Röpülj, páva dalosverseny, amelynek egyik „sikerszáma” épp ez a ballada volt. Feltételezhető, hogy a kislány nem a hagyományból, hanem a képernyőről tanulta.

A második világháború előtt gyűjtő népzene-
kutatók még válogattak. Adatközlőik repertoárjából nem jegyezték le mindent. Különbséget tettek népdal és műdal között az előbbi javára. Vajon népdal-e mindaz, amit a nép énekel? – teszi föl a kérdést Kodály Zoltán, s mindjárt válaszol is. „Elvéve egy-egy mai divatos pesti nótá is megütheti fülünket, még régi, népkultúrában élő falvainkban is. Egyesek városiáért, némi városi mázt felszedett, s azzal kérkedő egyének ajkán. De közhasználatba sohasem kerültek. Könnyelmű következtetés volna azt hinni, hogy az egész falu nem tud mást.”¹

Bartók figyelmeztetett bennünket, hol, kitől érdemes népzene-t gyűjteni. „Több eredménnyel kecsegtetnek az olyan falvak, amelyekben kevesebb az idegen hatás, kevesebb a városi befolyás” – írja.² Aztán így folytatja: „...úriemberektől sehoh és semmikor nem szabad, mert nem lehet népzene-t gyűjteni.”³ A „mit” kérdésre így válaszol: „Természetesen nem fogunk iskolában vagy rádióból tanult dalokat gyűjteni, mert az ilyeneket külső beavatkozás oltotta a falu népébe. Minden egyebet (...) elvben legalább is – össze kell gyűjteni.” Főlegesen tartja az országosan ismert műdalok lejegyzését.

A második világháború után alapjaiban változott meg a magyar társadalom. A népi kultúra hordozója, a parasztság nagy tömegeiben vált ipari munkássá, ingázóvá, kétlakivá. A gyermekeikből fölnövő első generációs értelmiség tagjai azonban még családi emlékeik miatt gyakran épp oly jó „adatközlők” lehetnek, mint szüleik. Egészen véve azonban az iskola, rádió, a mozi, s legújabban a tévé hatására mind inkább háttérbe szorult a hagyományos kultúra. Ezt felismerve a folklórkutatás új típusú terepmunkákba kezdett. A „jelenkutatások” során a hiedelemmondák már másodlagos állapotban kerülnek elő vagy helyettük csak ál-hiedelemmondák lehet gyűjteni. Mind nagyobb szerepet kap a meglehetősen amorfi, úgynevezett igaz történet. A tündérmesék helyét elfoglalják a hazug mesék, egyre gyakrabban találkozunk a ponyva hatású túkröző kalandmesével, a siratókat csak siratóparódiákban ismerik. Halmos István az ötvenes évek második felében egy Szatmár megyei falu zenei életében már igen nagy számú „népdalszerűtlen”, idegen formájú dallamot is megfigyelt és lejegyezt.⁴ Balladakutatók mostanában fedezik föl a versbe szedett, prózára emlékeztető naturalisztikus kórházi balladát. „A klasszikus formákból való kiábrándulás eredménye – írja Katona Imre –, hogy a népművészet a két világháború között már nem újult meg, (...) népköltészetről pedig úgy szólva általában nem beszélhetünk.”⁵ 1977-ben Kriza Ildikó örömmel nyugtazza az újabb terepmunkák eredményeként megjelent, egy-egy tájegység folklórányagát bemutató kiadványokat, megállapítja azonban, hogy ezek „a letűnt idők népköltészetének maradványai”⁶.

Nézzük az előbbiektől tükrében az akasztói kötetet. A parasztköltők versein kívül 200 szöveget tartalmaz. Ezek közül (szerintem) 68 (34%) vagy lírai népdal, vagy neves költők nem folklorizált versei, nagy részük pedig magyarnóta, kuplé, kiabálóan idegen dallam és szöveg. A maradék 132 adat (66%) belefejt a még így is tágan értelmezett népköltészet fogalmába. Ennek 20%-a (23 db) régi középkori, 13%-a (18 db) régi legendaballada vagy újabb vallásos ponyvaballada 32%-a (43 db) 18–19–20. századi ponyvaballada, 19%-a

¹ Kodály Zoltán: A magyar népzene 1973. 14. old.

² Bartók Béla: Miért és hogyan gyűjtünk népzene-t? In: Bartók válogatott zenei írásai. Bp. 1948. 47. old.

³ Uo. 48. old.

⁴ Halmos István: A zene Kárménjében. Bp. 1959. 17. old.

⁵ Katona Imre: A népi epika újkori átalakulása egy társadalmi csoport körében. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományának közleményei IX. 1–4. 190. old.

⁶ Kriza Ildikó: Epikus költészetünk a századfordulón Ethnographia 1983. 207. old.

(26 db) betyárballada és 16%-a (22 db) új ballada. A község repertoárjának tehát a ponyvaballadák és a betyárballadák vezetnek, de még így is jelentős a régi népballadák aránya.

A szerző a szakember számára a jobb eligazodás érdekében megadja a balladák típuscímét, illetve ha nincs, maga alkot ilyeneket. Az egyes szövegek besorolása azonban nem mindig helyes, s az egyes balladaműfajok nem következetesen zártak a sorrendben.

Az akasztói „balladák és balladás dalok” egy jelentős része nem népköltészet. Engedjessék meg itt egy subjektív megjegyzést. E sorok írója egy polgárosult község iparoscsaládjának gyermekeként az 1930–1940-es években e dalok jelentős hányadát ismerte és énekelte. Újkécske – más magyar falvakkal – ekkor már Európára nemzetközi zenei szeméjének lerakata volt. Hol nem ismerték az első világháborús érzelmes dalocskákat: „Tábornoznél leveletem írom? (Én úgy tudtam: „Ágyúcsőre tábornóz világit”). No de hogy ennyi szentimentális versszak rakódott erre a silány dallamra...! A második világháború idején mi, diákok is énekeltek a hadirokkantát, majd alkoholistává váló hadnagyocskára történetét. Tudunk a Valahol a Volga mentén dallamára néhány versszakot, s lám, az akasztóiak ebben is túlszámnyaltak. Iparoslegények fújták az antianya archetípusról szóló kuplét: „Édesanyám, minek ez a baba?” Még emlékszem, amikor 1950-ben először hangzott föl a magyar rádióban a „Pusztá néma táj” kezdetű szovjet „városi népdal”. Ez mára magyar népköltészet volna? Érzélgős kuplé a kidobott vén cigányról (Zöld erdő mélyén) és az alvilág és börtön romantikáját kifejező „Mikor én még kisser voltam”. (Én „hazulról” így tudom: Mikor még bölcsőben feküdtem.) Lám, még a szövegét is modernizálták. Ezek műdal voltát a szerző közli.

Sok dalszöveg „magyaros” vagy „népies” tartalma miatt válhatott népszerűvé. Egy jellegzetes „cigány skálán” megszólaló, hetvenéves ember által előadott dal egyik verszaka legyen elretentő példát. (91.)

„Este mikor kigyúlnak a csillagok az égen,
Cigányleány hegedűje sír az erdőszélen.

Belesír az éjszakába, mesét mond a csacska szája,

Szerelmesen simul hozzá az a kis cigányleány.”
(Sic!)

Hasonlóan és egyértelműen magyarnóta az Alkonyat száll a pusztára (93), a Volt nekem földem is (95). De nézzük, mit ír Illyés az egyik akasztói „balladás dalról”. (98) „Amikor édesanyám még énekszóval végezte nemcsak konyhai, hanem kerti, kapálgató munkáját, egy nap új nótával tért meg valamelyik rokonlátogatásból. („Új nótát hallgatni” a béresleányok a pusztá tulsó feléről összesereglettek.) Az érzelmes nóta, nyilván, mert pusztát, béreseket emlegetett, annyit zengett aztán távoli konyhából, kertekből is, hogy ime, azon épségben maradt meg máig a rengeteg por alatt:

Kint a pusztán szántok-veték, kezem-lábam fárads,
Téged pedig az uraság viganóban járat... (stb.)

Amikor Pesten később fölfedeztem (a proletárdiktatúra valamilyen füzetes kiadványában), hogy a verset nem egy béreslegény költötte, ahogy Rácegresen hittem, hanem egy műköltő, Bodrogi Zsigmond írta – gondolható, milyen véleményem voltam a csöpögőse érzélgősített „népdal”-ról. De mégsem a költőjéről...”⁷

Tartalmaz a kötet sok szép népdalt, s ezek legfeljebb – a műköltsész terminológiájával – életképek, s még párbaszédes voltak miatt sem balladák. Pl.: Haragszik a szürke számár (21) szép pásztoral. Zúg az erdő (27) párosító. Csütörtökön este (65/a), Zöld erdőben (65/b) stb.

Réthey Prikkel Miklós majd hetven forrásmunkát sorol föl bevezető tanulmányának bibliográfiájában. A kötet legnagyobb szamban ponyvaballadákat, illetve „históriákat” tartalmaz, azt hiszem, új szempontokat adott volna a feldolgozáshoz, ha a szerző megismerkedik Takács Lajos: *Históriások, históriák* című kitünő munkájával.⁸ Mivel a 128. és 129. szöveg alatt ott áll a kiadvány impresszuma: „Fehér József könyvnyomdája és könyvkötészete, Újkécske”, nem hallgathatom el, hogy a harmincas években személyesen ismerem a jászárokszállási Szabó Antalt és feleségét, Tinódi Lantos Sebestyén ágrólszakadt utódaikat, vásári históriásokat. Évenként megfordultak édesapám nyomdájában, hogy kinyomtassák új műveiket, amit aztán a sokadalomban félórakon át énekeltek a bámészködőknek, s közben árusították is verseztüket.

Kiss Lajos a „Vásárhelyi híres vásárokról” írott könyvében szintén megemlékezik a vásári ponyvaúrsokról, s az „istóriásokról”. Itt idézi teljes terjedelemben, dallamával együtt a A gróf és az apáca című rémtörténetet. A végén hozzátesszi: „Az alföldi ember fülének szokatlan a ropogósan előadott dallam. A tömegeből távozó középidéjű ember meg is jegezte: „sikertelen kótája van”. Megérezte, hogy nem magyar”⁹.

Ha zenei szempontból tekintjük át a gyűjteményt, legérdekesebb darabjainak a közismert alföldi betyárballadákat találjuk. Pl. Fehér László (4/b, a 4/a hibás dallam!), Ha feltűrök (23) dallama a Ha felülök a Feketehalomra kezdetű bugaci pentaton pásztoral variánsa, a Birinyi tömlőcse (19) (a Hallottad-e hírét Bereg vármegyének kezdetű ballada variánsa), a Haragszik a szürke számár (21) szép pentaton dallam, az Amott leleg Alföld-szerte ismert betyárdal.

Sok különféle szöveggel kerül elő az a dallam, amit a nagyközönség a Móríz Rózsa Sándorának tv-film adaptációja kísérőzenéjéből ismer. (Esik eső szép csendesen csepereg). Akasztón ennek a dallamnak a variánsaira éneklék a következő dalokat: Hallottátok Jászberénybe (50), Szabolcs megye nyíregyházi (51), Szomorú bús (43), Csen-

⁷ Illyés Gyula: *Beatrice* apródjai. Bp. 1981. 47–48. old.

⁸ Takács Lajos: *Históriások, históriák* Bp. 1958.

⁹ Kiss Lajos: *Vásárhelyi híres vásárok*. Szeged 1956. 44–46. old.

gődfalván (53), Kilenc óra csengetnek (103). Mondhatni, hogy ez a dallam a „falu nótája”. Minden 11 szótagos vers énekelhető rá. Ugyancsak sokszor visszatér a Mátészalka gyászba van kezdősorral ismert műdal dallama. Pl. Bakony erdő (36), Szücsi erdő (38), Harangoznak Csengerbe (69). Hasonlóképpen közismert a Kisasszony gulyása és az Endre báró dallama. Kár, hogy a Leégett a tetétleni cserény dallam nélkül került a kötetbe. Örömmel fedeztük föl az Akasztói bírónak kezdetű betyárdalt (dudanóta!), amelyet Alföldszerte adaptáltak.

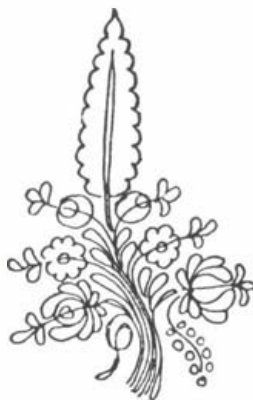
A közölt dallamok néha hibásak. Pl. 37/a Megöltek egy legényt, a Csütörtökön virradóra és a Megöltek egy legényt kontaminációja. Néhol nem igazítja ki a lejegyző az oktávtrórest. Pl. Jaj, de széles (57), Soltszentimrei csikós (70), Sívít, jajgat (90).

Nagyon sok a népdalszerűtlen, idegen dallam. A 3/8-os lüktetésű moll hármashangzat-felbontásokat tartalmazó Verje meg az Isten még beilleszthető a magyar népdalok sorába. (Ak. 81 éves) De a Dánosi pusztának (42), Borbély Józsi (46), Halottatok Kőszegcákon (50) kirí idegenségével. A dallamok magyartalansága kapcsolatban van a szövegek eredetével. Középkori – főképp francia eredetű balladáink – még jó dallamokkal párosultak, s az idő is csiszolta őket. Világi és egyházi ponyvaballadáink s az új balladák főképpen a hibább német zenei ízlést képviselik. Mindez az akasztói anyagban is megfigyelhető.

Réthey Prikkel Miklós bevezető tanulmányában azt fejtegeti és egy „tettenért” gyermektörténettel be is bizonyítja, hogy „a balladát nemcsak örököljük, hanem teremtjük is (...) a ballada nemcsak folklóresztétikai és irodalmi műfajelméleti kérdés, hanem az élet, az emberi ütközések és szakítások kérdése (...)” A túlságosan naiv példa kommunikációelméleti elemzése – szerintem – nem szerencsés. Érdekesebb a cséplőgépbe esett lány balladájának adaptációjáról írott eszmeifuttatás. Szívesebben olvastunk volna többet a műfaj akasztói életéről. Mikor énekelték ezeket, hogyan tanulták, mi volt róluk az emberek véleménye.

A kötet anyagának értékelése során szükség-szerűen esztétikai értékelést is végeztem. A népművelő, a pedagógus és a művész azt mondja a kötet végigolvasása/dalolása után: Lám, a forrás mielőtt elapad, zavarossá válik. A néprajzkutatót azonban nem esztétikai szempontok vezetik, ő az igazságot akarja föltárni még akkor is, ha az eredmény egészen más, mint volt a klasszikus néprajzi kutatók korában. Regisztrálni szükséges a ferde hajtásokat, terjeszteni azonban csak az időállót. Amit Németh László beszélt nyelvünkről mond, az igaz zenei anyanyelvünkre is. „A magyar nyelv titkos súlypontja a régiséget őrző népnyelvben van. Nagy író lehetsz ennek testedbe ivódott tudása nélkül, magyarul azonban annyira tudsz, mennyire helyzeted és tanulmányod e súlypont-hoz közel vagy távol rakott.”¹⁰

Fehér Zoltán

¹⁰ Németh László: Romlott vagy épült a magyar nyelv? (In: A minőség forradalma I.) Bp. 1992. 1256. old.

A Honismereti Szövetség küldöttgyűlése

A szövetség küldöttgyűlésére 1993. július 1-jén a XXI. Honismereti Akadémia keretében került sor. A 64 szavazati joggal rendelkező küldött (73 küldöttből) és az érdeklődő résztvevők meghallgatták és megvitaták a szövetség egyéves tevékenységéről szóló beszámolót, valamint az ellenőrző és a számvizsgáló bizottság jelentését.

Az írásos beszámolóhoz Szikossy Ferenc kiegészítésként elmondta, hogy az év közben beadott pályázatainkra összesen 2 200 000 Ft-ot kaptunk (parlamentari bizottságtól 2 millió, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól 200 000), a többi pályázatunk (MKM könyv- és lapkiadói főosztály, Szabadművelődési Alapítvány, Szerencsejáték Rt.) sajnos eredménytelen volt. A szövetség anyagi helyzetének ismeretében megvitatásra javasolta a megyei egyesületek támogatásának módját (egységesen vagy pályázat alapján) differenciáltan, a Magyarok Világszövetségéhez való csatlakozást, valamint az 1994. évi Honismereti Akadémia tematikáját.

A beszámolókat a küldöttek egyhangúlag elfogadták. Valamennyien egyetértettek a Magyarok Világszövetségéhez való csatlakozással, azzal a kiegészítéssel, hogy egy fő képviselje szövetségünket a világszövetség elnökségében. A csatlakozási szándékot – egy tartózkodás mellett – a küldöttgyűlés megszavazta.

A TESZ-székházból való elköltözéssel a szövetség és a szerkesztőbizottság címe megváltozott (Bp. Corvin tér 8.). Ez mintegy évi 180 000 Ft-os megtakarítást jelent. A küldöttek a címváltozást és a TESZ-ben való tagságunk megszűnését – egy tartózkodás mellett – megszavazták, megerősítve a megyei egyesületek további tagságát, együttműködését.

A pénzgazdálkodás – mint többet fölvetették – a megyei egyesületek számára is nagy gond, ezért minden egyesület igényt tart a segítségre. Hosszas vita után végül is a küldöttgyűlés – 39 igen szavazattal – amellel döntött, hogy a támogatás összege egyesületenként egyenlő legyen.

Több küldött hozzászólásában örömmel fogadta azt a javaslatot, hogy a jövő évi honismereti akadémia – mely Pest megyében lesz – az ifjúság és a honismeret kapcsolatát tűzze napirendjére. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy a fiatalokkal való kapcsolat keresése nem lehet kampányfeladat, tartalmas, tartós együttműködést kell kialakítani. Ebben mindenképpen számítani lehet a honismereti táborok lelkes fiatal vezetőire, résztvevőire, valamint a zsámbéki ifjúsági honismereti egyesület tagjaira is. Állást foglaltak a küldöttek amellel is, hogy a szövetség elnöksége forduljon felhívással a nemzeti alaptanterv összeállítoihoz, kérve, hogy a helyismeret kerüljön be a helyi tantervekbe. A Zsámbéki Tanítóképző Főiskola mintájára pedig a pedagógusképző intézmények képezzenek erre alkalmas pedagógusokat.

A honfoglalás 1100. évfordulójára meghirdetendő vetélkedő – az elnökség által korábban elfogadott – tervét Szabó László egészítette ki. A megyei pedagógiai intézetek már fölajánlották együttműködésüket, de további partnerek megnyerése szükséges. A küldöttek egyetértettek a vetélkedő meghirdetésével, felkérve az elnökséget egy szakmai előkészítő bizottság létrehozására.

A beszámolóhoz és az ellenőrző bizottság jelentéséhez kapcsolódva több küldött fölvetette a munkabizottságok működésével kapcsolatos problémákat. Változatlanul szükségesnek tartják a nemzetiségi munkabizottság munkáját, ezért át kell tekinteni annak összetételét, működésének feltételeit. A nemzetiségi-kisebbségi kérdéskör honismereti vonatkozásai később egy honismereti akadémianak lehetne a témája. Ennek megszervezésére Vas megye honismereti egyesülete vállalkozna.

A helytörténeti munkabizottság létrehozását elsősorban azért tartották elengedhetetlennek, mert ennek a bizottságnak feladata lenne az amatőr helytörténeti kutatók szakmai, tudományos továbbképzése, módszertani segítése, összefogása, a szakemberek és az amatőrök munkájának egymáshoz közelítése.

Bartha Éva

Honismeret a sajtóban

JULIUS

1. Falunapot tartottak Királyszentistvánon. A községi könyvtárban előadásokat hallgattunk meg a település történetéről, a helyi népszokásokról, a közelgő ezeregyszáz éves évfordulóról, majd sor került az idei néprajzi és nyelvjárási, valamint a múzeumi baráti kör pályázatok díjkiosztására. (Na) – A kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban felavatták a II. világháborúban elesett diákok és tanárok emléktábláját (SM) – A szederkényi honismereti egyesület találkozót szervezett a faluból elszármazottaknak, melynek keretében felavatták a falu-múzeumot. (ÚDN)

2. Félégháza újratelepítésének 250. évfordulója alkalmából harmincnégy középiskolás és hatvanöt általános iskolás vetélkedett a városi döntőben. (PN) – Ócsa természetvédelmi területén, a madárvártán néprajzi, honismereti tábor nyitottak július elején. (PMH)

3. A lábodi helytörténeti kiállítást a művelődési ház emeleti galériájában helyezték el. (SH) – A Bács-Kiskun Megyei Honismereti Egyesület újjáalakuló ülésén új elnököt választottak Romsics Imre személyében. (PN)

5. Véget ért Tápán a Szűkebb pátriánk című honismereti tanfolyam, melynek résztvevői írásbeli vizsgát tettek. (Na) – Szigetköz hat iskolája 12 fordulós honismereti vetélkedőn vett részt. A döntőre Darnózselin került sor. (KA)

10. A Szombathelyi Megyei Pedagógiai Intézet és a Vasi Honismereti Egyesület felhívására 108 diák adta be pályamunkáját Ünnepek és hétköznapiak a XX. század első felében településünkön címmel. (VN)

12. A Csorváriak Baráti Társasága megalakulásának ötödik évfordulója alkalmából pályázatot hirdetett a községhez kötődő, a települést bemutató, az itt élő emberek életét ábrázoló alkotások elkészítésére. (BMH) – A velemi honismereti táborban – Szakály Ferenc történelemtanár vezetésével – negyvenkét vasi és tíz szlovéniai magyar gyermek vesz részt. (VN)

15. A Pro Patria Szövetség új mozgalmat hirdetett meg: A Pro Patria zászlók nyomában. Végigjárják a Rákóczi-szabadságharc helyszíneit. (ÚN)

16. Az újjáépített szolnoki Tabán modern házai között, a 24. sz. alatt található a tájház, mely hosszabb szünet után ismét várja látogatóit. (ÚN) – Könyvtár a városban – város a

könyvtárban mottóval hívták a rendezők a tiszafüredi találkozóra a könyvtárak helyismerettel, helytörténettel foglalkozó munkatársait. (ÚN)

17. A debreceni huszonöt éves Dózsa György Általános Iskolában iskolatörténeti kiállítás nyílt. (H–BN)

18. Mintegy 30 felnőtt és ugyanannyi diák részvételével megnyílt a kéthetes bölcskei helytörténeti tábor. (TNÉ)

19. Vác évszázadai címmel kiállítás nyílt Vácott. (PMH)

22. A kaposvári Berzsényi Társaság honismereti tábor szervezett. A résztvevők város-történeti, irodalmi és néprajzi előadásokat hallgatnak, találkoznak a megyében élő írókkal, népművészekkel, és felkeresik a megye történelmi emlékeit. (MN) – Somogy megyében hat honismereti tábort szerveznek.

23. Szigetújfalun a honismereti kör Winhardt Ildikó tanárnő vezetésével megkezdte a német nemzetiségű hagyományok gyűjtését. (PMH)

26. Országos román néprajzi gyűjtőtábor nyílt meg Sarkadkeresztúron. (KA) – A pécsi Békés Lajosné gyűjteményében 350 hímes-tojás található. (KV)

28. Kisnyóvádón helytörténeti gyűjteményt nyitottak. (ÚDN)

JULIUS

2. Ismét megrendezik Rábapatonán a népi hagyományörző tábort és fesztivált. Előadások hangzanak el a szigetközi és rábaközi népművészetről s bemutatják a népi mestersegeket. (FMH) – A nagydémi honismereti kör tagjai: ifj. Szántó Gyula és Marics Lajos kilenc települést érintve gyalog érkezett meg Veszprémbe a XXI. Honismereti Akadémiára, hogy felhívják a résztvevők figyelmét a bakonyi kisleltek hagyományörző szerepére. (Na)

3. Váralján a kiállítóteremben tárlat nyílt a helyi nemzetiség népművészeti értékeiből. (NÉT)

5. A Palócnap '93 rendezvénysorozatára huszonöt településről érkeztek palóc csoportok, népi együttesek Heves és Nógrád megyéből, valamint Szlovákiából is. (HMH) – A szolnoki Széchenyi István Gimnázium és a városi önkormányzat pályázatot hirdetett diákhagyományok és diákszokások felkutatására, megírására. (JK)

6. Berettyóújfalun 17. alkalommal rendez-

ték meg a bihari honismereti tábort, ahová a megye minden részéből érkeztek diákok. (HBN)

12. Bátmonostoron megnyílt Papp István önálló kiállítása, aki gyerekejjel kezdte gyűjteni a most kiállított néprajzi tárgyakat. (PN)

13. A bükk-szentkereszti néprajzi táborba érkezett fiatal szakemberek a helyi énekeket, mondákat, népművészetet gyűjtve igyekeztek feltárni a település múltját. (EM)

14. A Zala megye az én hazám című honismereti vetélkedő résztvevői vesznek részt a honismereti táborban Egerváron. (ZH)

27. Bősárkányban megnyílt a XIV. nemzetközi honismereti diáktábor, melynek célja, hogy a résztvevőkkel, jórészt szlovákiai magyar diákokkal megismertessék egy rábalközi-hansági magyar falu társadalmát. (KA)

29. Szondi-émlékünnepséggel egybekötően nyitották meg Drégelypalánkon azt a kiállítást, amely a község múltját dolgozza fel az 1273-as esztendőktől napjainkig. (NMH)

31. Újpesten helytörténeti kiállítás nyílt az Árpád út 161–163. sz. alatti általános iskolában, Jakab József tanár rendezésében. Hu-

szonkét fiatal vett részt a tizennyolcadik alkalommal megrendezett Fejér megyei honismereti táborban Soponyán, ahol a földművelés és állattartás hagyományait, a környék jellemző földrajzi neveit tanulmányozták. (FMH)

A figyelt újságok: BÉKÉS MEGYEI HÍRLAP (BMH) – DÉLVILÁG (DV) – ÉSZAK-MAGYARORSZÁG (ÉM) – FEJÉR MEGYEI HÍRLAP (FMH) – HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ (HBN) – HEVES MEGYEI HÍRLAP (HMH) – JÁSZKUN KRÓNKA (JK) – KARCAGI HÍRMONDÓ (KH) – KÉPES ÚJSÁG (KÚ) – KIS ALFÖLD (KA) – MAGYAR NEMZET (MN) – MAI NAP (MN) – NAPLÓ (Na) – NÉPSZABADSÁG (N) – NÓGRÁD MEGYEI HÍRLAP (NMH) – PEST MEGYEI HÍRLAP (PMH) – PESTI HÍRLAP (PH) – PETŐFI NÉPE (PN) – REFORM (R) – REGGELI DÉLVILÁG (RDV) – SOMOGYI HÍRLAP (SH) – SZABAD FÖLD (SzF) – TOLNAI NÉPÚJSÁG (NÉT) – ÚJ DUNÁNTÚLI NAPLÓ (ÚDN) – ÚJ MAGYARORSZÁG (ÚM) – ÚJ NÉPLAP (ÚN) – VAS NÉPE (VN) – VASÁRNAPI HÍREK (VH) – ZALAI HÍRLAP (ZH)

Derzsi Ottó

A Magyar Művelődési Intézet szakkönyvtárában megvásárolható könyvek jegyzéke:

Debreczeni Tibor: Kreatív játékok 270 Ft, *Heleszta Sándor:* Művelődés szociológiai szöveggyűjtemény 180 Ft, *Honismeret* számai 58 Ft, *Hortobágyi Katalin:* Projekt kézikönyv 220 Ft, *Magyar népi énekiskola* (Bodza Klára–Paksa Katalin) 150 Ft, *Martin György:* A mezőségi sűrű legényes 23 Ft, *Mester László–Árendás Péter–Doór Róbert:* Kalotaszegi legényesek 160 Ft, *Nyugodtan tegezz!* (Leveleki Eszter pedagógiája) 195 Ft, *Parola füzetek* 68 Ft, *Reformpedagógiai olvasókönyv* 480 Ft, *Seres András:* Kicsi Péter Nagy Péter 130 Ft, *Seres András:* Szemtanúk vallomásai az 1848–49-es szabadságharcról 60 Ft, *Szigeti Tóth János:* A magyar műveltség esélyei 297 Ft, *Újszászy Kálmán:* A falu (faksimile) 200 Ft, *Vavrincez András:* Vajdaszentiványi népzene I. 270 Ft, *Virágvölgyi Márta:* Bonchidai népzene 270 Ft, *Virágvölgyi Márta–Vavrincez András:* Gyimesi népzene I–II. 160 Ft, 200 Ft, *Virágvölgyi Márta–Vavrincez András:* Szatmári népzene 270 Ft

HELYREIGAZÍTÁS!

A Honismeret 1993. 5. számának 78. oldalán lévő, Magyar gimnázium és Hollósy-szobor Técsőn című cikkbe sajnálatos hiba csúszott. A második bekezdésben idézett verset nem Dsida Jenő, hanem Reményik Sándor írta. Olvasóinktól elnézést kérünk!

A HONISMERET ÉVFORDULÓNAPTÁRA, 1994

894. A magyarok *Levente* vezetésével az Al-Dunánál legyőzik *Simeon* bolgár cár seregét.
894. *Szvatopluk* morva fejedelem szövetséget köt a magyarokkal a keleti frankok ellen.
994. Vajk megkeresztelése.
1094. I. László Lengyelországból hazahívja és utódjává jelöli *Kálmán* herceget.
1094. I. László megalapítja a zágrábi érsekséget.
1194. III. Béla megkoronáztatja *Imre* fiát, kinevezi Horvátország és Dalmácia kormányzójává.
1194. *Magyarországi* Miklós (Nicolaus Hungarus) megkezdi tanulmányait Oxfordban.
1244. *IV. Béla* megerősíti a korponai hospesek városi kiváltságait és megújítja a pesti hospesekét.
1344. Vashámor első említése Magyarországon, Csetneken.
- x 1369. *Ozora* *Pipo* (Filippo Scolari) kincstartó, szőrényi bán († Lipppa, 1426. dec. 27.)
1394. Dalmácia fellázad *Zsigmond* ellen, aki seregével leveri a zendülőket. *Dobisa* (Dabica) bosnyák király elismeri Magyarország fennhatóságát, lemond Horvátországról és Dalmáciáról.
1394. *Zsigmond* Moldva ellen hadjáratot indít, hogy legyőzze *Stefan* vajdát.
1444. *I. Ulászló* szövetséget köt Szkander béggel, az albán felkelők vezérével a török ellenében.
1444. *I. Ulászló* pecsétjén első ízben jelenik meg az országcimer sávos-kettős kereszt formában.
- x 1494. *Eck* Bálint (Lindau) német származású humanista író, költő († Galgóc, 1550.)
- x 1519. *Izabella* (Varsó) királyné, Szapolyai János felesége († Gyulafehérvár, 1559. szept. 15.)
1544. Kolozsvárott *Heltai* Gáspár lesz a száznok plébánosa, megkezdi a város reformálását, a lutheri tanítás elfogadtatását.
1544. Filip *Moldeoveanul* városi tolmács kiadásában Nagyszébenben megjelenik az első nyomtatott román könyv, egy lutheránus káté.
1544. Megkezdi működését Laskón *Sztárai* Mihály prédikátor, aki ettől kezdve 120 falu népét téríti a lutheri hitre.
- x 1544. *Basta* György (Ulpiano, Itália) császári hadvezér († Bécs, 1607. aug. 26.)
- x 1544. *Rákóczi* Zsigmond, báró (Felsővadász) erdélyi fejedelem († Felsővadász, 1608. dec. 5.)
- x 1544. *Skaricza* Máté (Ráckeve) ref. lelkész, énekszerző, életrajzíró († Ráckeve, 1591. márc. 21.)
- x 1594. *Báthori* Anna (?) Báthori Gábor fejedelem húga, Bánffy Dénes, majd Jósika Zsigmond felesége († ? 1636 után).
- † 1594. *Szegedi* Lőrinc (Szatmár) ref. lelkész, költő (x Szeged, ?)
- x 1634. *Köleséri* Sámuel (Nagyvárad) ref. lelkész, egyházi író († Debrecen, 1683. júl. 16.)
- x 1669. *Forgács* Simon (?) kuruc generális († Zulkwa, Lengyelország, 1730.)
- x 1694. *Borosnyai* Lukács János (Feldoboly) ref. püspök († Marosvásárhely, 1760.)
- x 1694. *Grassalkovich* Antal, báró (Ürmény) királyi személynök, kamarai elnök, Mária Terézia bizalmasa († ? 1771. dec. 1.)
- x 1719. *Habenstreit* József (Ybbs, Ausztria) szobrász († Pest, 1783. okt. 23.)
- x 1719. *Halmágyi* István (Szilágysomlyó) főispán, naplóíró († Kilyén, 1785. máj. 1.)
- x 1719. *Nepauer* Mátyás Máté (Bécs) építész († Buda, 1792. szept.)
1744. Az erdélyi országgyűlés törvénybe iktatta a már 1722-ben elfogadott Pragmatica Sanctiót, eltörölve ezzel a szabad fejedelemségszázados törvényt.
1744. A megszüntetett tiszai és marosi határvidékek szerb lakosságának első nemzeti kongresszusa.
- x 1744. *Ercsei* Dániel (Érkeserű) ref. lelkész, pedagógus († Mezőtúr, 1809. febr. 5.)
- x 1744. *Kapronczai* Nyerges Ádám (Marosvásárhely) nyomdász, betűrözmetsző († ? 1786. júl. 17.)
- x 1744. *Kelemen* Imre (Zalatárnok) jezsuita szerzetes, jogász († Pest, 1819. márc. 26.)
- x 1744. *Tormássi* János (Kecskemét) ref. püspök, egyháztörténész († Kiskunhalas, 1814. aug. 12.)
1794. Megjelenik *Dugonics* András Etelka Karjelben című munkájának első része.
1794. Megjelenik folytatásokban – az Urániában – *Kármán* József Fanni hagyományos című regénye.
- x 1794. *Bátki* Károly (Beje) tanító, pedagógiai író († Kecskemét, 1859. ápr. 30.)
- x 1794. *Majer* Fidél (Németújvár) r. kat. lelkész, történész († Bécs, 1863. nov. 2.)
- x 1794. *Tipula Péter* (Kassa) jogász, bölcsész († Pest, 1877.)
- x 1794. *Trattner-Károlyi* István (?) nyomdatulajdonos, író, ügyvéd († Pest, 1863. ápr. 27.)
- x 1794. *Uhr* Ferenc (Olmütz) szobrászművész († Pest, 1862. márc. 18.)
- x 1819. *Albert* Anzelm (Pest) honvédtiszt († St. Louis, USA, 1893. nov. 20.)
- x 1819. *Albisi* László (Dés) színész, színgazgató († Bp. 1881. máj. 20.)
- x 1819. *Gerster* Károly (Kassa) építész († Pest, 1867. jan. 27.)
- x 1819. *Marschalkó* János (Lőcse) szobrászművész († Bp. 1877. szept. 12.)

- x 1819. *Várady* Antal (Paszab) ügyvéd, politikus, földbirtokos († Kolta, 1885. nov. 15.)
- x 1819. *Volny* József (Szepesolaszi) bányamérnök († Osgyán, 1878. szept. 13.)
1844. *Erkel* Ferenc befejezi Hunyadi László című operáját.
1844. Elkészül *Ganz* Ábrahám vasöntődéje Budán.
1884. Megjelenik *Petőfi* Sándor János vitéz című elbeszélő költeménye.
- x 1844. *Békessy* László (Besenyőpuszta) állatorvos, mezőgazdász († Debrecen, 1918. ápr. 9.)
- x 1844. *Csillag* Zsigmond (Adony) orvos, politikus († Bp. 1910. febr. 3.)
- x 1844. *Külföldi* Viktor (Thalheim, Németország) szerkesztő († Bp. 1894. márc. 5.)
- x 1844. *Plotényi* Nándor (Munkács) hegedűművész († Bp. 1933.)
- x 1844. *Szilágyi* Éte (Nagyvárad) orvos († Kolozsvár, 1894. ápr. 16.)
- x 1869. *Koós* Mihály (Szatmárnémeti) gazdaságpolitikus († Bp. 1941. nov. 15.)
- x 1869. *Hinich* Károly (Pest) orvos, törvényszéki orvosszakértő († Bp. 1938. jún. 7.)
- x 1869. *Szűts* Dezső (Nagyvárad) újságíró († Nagyvárad, 1926. okt. 7.)
1894. Megindul Európa első, középiskolások részére szerkesztett matematikai folyóirata, a Középiskolai Matematikai Lapok, *Arany* Dániel vezetésével.
1894. Megjelenik *Benedek* Elek Magyar mese és mondavilág című művének első kötete.
1894. Befejeződik a Budavári Nagyboldogasszony (Mátyás) templom átépítése *Schulek* Frigyes tervei szerint.
1894. *Tagányi* Károly szerkesztésében megindul a Magyar Gazdaságtörténeti Szemle.
- x 1894. *Felkai* Ferenc (Kőrösmező) író, újságíró († Bp. 1972. dec. 8.)
- † 1894. *Fuchs* Albert (Pozsony) természettudományi író (x Lőcse, 1808. ápr. 8.)
- x 1894. *Gaál* Mózes (Budapest) író († Bp. 1929. márc. 13.)
- x 1894. *Gergő* Endre (Szeged) pszichológus († Bp. 1944.)
- x 1894. *Halmai* Tibor (Nagyszentmiklós) színművész († Bp. 1944. nov. 3.)
- x 1894. *Káldor* Márton (Sárospatak) író, újságíró († Bp. 1967. szept. 9.)
- x 1894. *Király* Ferenc (Nagyenyed) ügyvéd, jogi író († Bp. 1936. okt.)
- x 1894. *Petrovics* Szvetszláv (Újvidék) színész († München, 1962. okt. 18.)
1904. Budapesten megalakul a színjátszás megújítását szolgáló Thália Társaság.
- x 1914. *Szekerés* Iлона (Zágráb) újságíró († Bp. 1968. jan. 1.)
1919. Elkészül *Mihály* Dénes képtávirója.
- x 1919. *Barta* Ernő (Somorja) erdőmérnök († Sopron, 1963. jan. 21.)
- x 1919. *Kiss* László (Segesvár) író, költő, színész († Marosvásárhely, 1968. jan. 14.)
1934. Szabadkán megjelenik a *Híd* című irodalmi folyóirat.
1934. Megindul a *Válasz* című folyóirat *Gulyás* Pál szerkesztésében.
- † 1944. *Adorján* Emil (Mauthausen) jogász (x Nagyvárad, 1873.)
- † 1944. *Basch* Árpád (Budapest) festőművész, grafikus (x Bp. 1873. ápr. 16.)
- † 1944. *Bernstein* Béla (?) főrabbi, történész (x Várpalota, 1868. jan. 7.)
- † 1944. *Biró* József (Budapest) festőművész, művészettörténész (x Nagyvárad, 1907. júl. 8.)
- † 1944. *Buday* Béla (Budapest) mérnök, politikus (x Pécs, 1865. ápr. 7.)
- † 1944. *Csabat* Ékes Lajos (Budapest) festőművész, grafikus (x Bp. 1896. aug. 2.)
- † 1944. *Deutsch* Jenő (Flossenbürg, Németország) politikus (x Mészla, 1879. ápr. 12.)
- † 1944. *Éltető* József (Szászrégen) író, szerkesztő, dramaturg (?)
- † 1944. *Farkas* István (Auschwitz) festőművész (x Bp. 1887. okt. 20.)
- † 1944. *Garam* Sándor (Újpest) szobrász (x Újpest, 1882. nov. 1.)
- † 1944. *Gárdos* Aladár (Budapest) szobrász (x Bp. 1878. ápr. 12.)
- † 1944. *Gergő* Endre (Budapest) pszichológus (x Szeged, 1894.)
- † 1944. *Glaser* Lajos (Gombos) geográfus, történelmi földrajz művelője (x Rétság, 1903. márc. 30)
- † 1944. *Karácsony* Benő (koncentrációs tábor) író (x Gyulafehérvár, 1888. szept. 7.)
- † 1944. *Kecskeméti* Ármin (Strasshoff) rabbi, irodalomtörténész, történész (x Kecskemét, 1871. ápr. 21.)
- † 1944. *Kelényi* Béla Ottó (Ausztria) könyvtáros, bibliográfus, történész (x Bp. 1897. febr. 25.)
- † 1944. *Klug* Lipót (Budapest) matematikus (x Gyöngyös, 1854. jan. 23.)
- † 1944. *Kner* Imre (koncentrációs tábor) nyomdász, tipográfus (x Gyoma, 1890. febr. 3.)
- † 1944. *Kohlbach* Bertalan (Budapest) pedagógus, etnográfus (x Liptószentmiklós, 1866. aug. 11.)
- † 1944. *Lakatos* Imre (Auschwitz) újságíró (x Marosvásárhely, 1882. ápr. 23.)
- † 1944. *Lakner* Artúr (Németország) dramaturg, író (x Zólyom, 1893. ápr. 7.)
- † 1944. *Lőrincz* Miklós (Budapest) író, humorista (x Nagyvárad, 1899.)
- † 1944. *Nagy* Dániel (Budapest) író, újságíró (x Arad, 1888.)
- † 1944. *Pap* Károly (Buchenwald) író (x Sopron, 1897. szept. 24.)
- † 1944. *Preusz* Mór (koncentrációs tábor) politikus (x Ungvár, 1883. febr. 14.)
- † 1944. *Rába* Leó (?) író (x Bp. 1901. nov. 15.)
- † 1944. *Rácz* Béla (Szerep) népművelő, paraszttudós, polihisztor (x Szerep, 1862. dec. 21.)
- † 1944. *Szomory* Emil (Auschwitz) író, újságíró (x Bp. 1874. febr. 12.)
- † 1944. *Teplánszky* Sándor (Budapest) festőművész (x Arad, 1886. dec. 18.)
- † 1944. *Tolnai* Simon (Mauthausen) nyomdatulajdonos, kiadó (x Nagyvárad, márc. 26.)

- † 1944. *Révész Béla* (?) író (x Esztergom, 1876. febr. 17.)
 † 1944. *Lukács László* (Bor, Jugoszlávia) költő, műfordító (x Szomolnokhuta, 1906. márc. 31.)

JANUÁR

1894. Hódmezővásárhelyen *Szántó Kovács János* megszervezi az Általános Munkás Olvasó Egyletet.
 1964. Szabadkán megalakul a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület.
 1. x 1844. *Szana Tamás* (Tiszafüred) író, kritikus, művészettörténész (Bp. 1908. febr. 11.)
 1969. Megkezdli működését Pozsonyban a Madách Könyvkiadó.
 2. 1444. A magyar seregek a Kunovica-hágónál legyőzik a török *Turahán* bég csapatait és visszavonulnak Nándorfehérvárra.
 3. 1644. A gyulafehérvári országgyűlés jóváhagyja *I. Rákóczi György* Habsburg-ellenes hadjáratainak tervét, amelynek indoka a protestánsok védelme, igazi oka hét magyarországi vármegye megszerzése.
 4. x 1844. *Lengyel Béla* (Körösladány) kémikus († Bp. 1913. márc. 11.)
 x 1869. *Lyka Károly* (Pest) művészettörténész († Bp. 1965. ápr. 30.)
 † 1894. *Göndöcs Benedek* (Gyula) r. kat. lelkész, méhésztörténész (x Nagyvárad, 1824. júl. 24.)
 1934. *Bethlen István* a Magyar Szemle Társaság vacsoráján meghirdeti revíziós programját (a magyarok lakta területek népszavazás útján történő visszacsatolását).
 5. x 1819. *Remellay Gusztáv* (Pest) író († Pest, 1866. márc. 31.)
 † 1919. *Sörös Pongrác* (Győr) bencés szerzetes, pedagógus, történész (x Komárom, 1873. aug. 24.)
 6. x 1819. *Degré Alajos* (Lippa) író, újságíró († Bp. 1896. nov. 1.)
 x 1819. *Szilágyi István* (Nagykálló) pedagógus, író († Máramarossziget, 1897. ápr. 12.)
 x 1844. *Lojka Hugó* (Gelsendorf, Galícia) zuzmókutató († Bp. 1887. szept. 7.)
 1894. Aradon *Engelmann Pál* vezetésével megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt.
 † 1894. *Kun Tamás* (Miskolc) orvos, egészségügyi szervező (x Felsőnyárád, 1815. febr. 23.)
 † 1944. *Zichy János* (Nagyláng) földbirtokos, politikus (x Nagyláng, 1868. máj. 30.)
 7. x 1819. *Pulszky Ferencné Walter Teréz* (Bécs) író († Buda, 1866. szept. 8.)
 x. 1894. *Baranyai Erzsébet* (Nagyszőlős) pedagógus, pszichológus († Bp. 1976. okt. 1.)
 x 1914. *Toldalagi Pál* (Koloszvár) költő († Bp. 1976. ápr. 15.)
 8. x 1869. *Bede Jób* (Szilágyosmlyó) újságíró, író († Bp. 1919. febr. 16.)
 9. x 1894. *Bácsi Géza* (Zombor) nyelvész († Bp. 1975. nov. 7.)
 10. x 1904. *Schmid Rezső* (Munkács) kémikus, közgazdász, fizikus († Bp. 1943. okt. 2.)
 x 1904. *Valér Márton* (Budapest) orvos, bőrgyógyász († Bp. 1976. márc. 28.)
 x 1919. *Kovács István* (Palánka) orvos, szülész-nőgyógyász († Szeged, 1970. nov. 19.)
 11. x 1869. *Aujeszky Aladár* (Pest) állatorvos, bakteriológus († Bp. 1933. márc. 9.)
 x 1894. *Richter Antal* (Nagysurány) mérnök († Bp. 1956. aug. 19.)
 1919. A Nemzeti Tanács *Károlyi Mihály*t nevezi ki köztársasági elnöknek.
 12. x 1894. *Kádár Imre* (Komárom) költő, író, szerkesztő, színigazgató, ref. teológus († Bp. 1972. nov. 13.)
 x 1904. *Majzon László* (Érsekújvár) geológus, paleontológus († Bp. 1973. júl. 19.)
 13. x 1569. *Weiss Mihály* (Medgyes) Brassó főbírája († Földvár, 1612. okt. 12.)
 x 1864. *Tomasics Miklós* (Zágráb) jogász, politikus († Trestyrovác, 1918. máj. 29.)
 14. x 1844. *Jedlicska Pál* (Lapassó) r. kat. kanonok, egyházi író, helytörténész († Esztergom, 1917. febr. 26.)
 15. 1934. *Gömbös Gyula* Sátoraljaújhelyen fogalmazza meg revíziós programját, amely *Bethlen István*éval rokonítható.
 16. 1894. Katolikus nagygyűléseken tiltakoznak az egyházpolitikai törvényjavaslatok ellen.
 x 1894. *Rajz Ferenc* (Nagykaroly) futó, színész († Bp. 1972. szept. 25.)
 17. x 1894. *Szónyi István* (Újpest) festőművész († Zebegény, 1960. aug. 30.)
 18. x 1819. *Lestár Péter* (Kecskemét) honvédtiszt, jogász, polgármester († Kecskemét, 1896. máj. 31.)
 † 1869. *Szemere Bertalan* (Pest) politikus, író (x Vatta, 1812. aug. 27.)
 x 1869. *Tornyai János* (Hódmezővásárhely) festőművész († Hódmezővásárhely, 1936. szept. 20.)
 x 1894. *Szenes Béla* (Budapest) író, újságíró († Bp. 1927. máj. 26.)
 1919. Párizsban megnyílik a békekonferencia.
 19. x 1819. *Stoczek József* (Szabadka) mérnök, pedagógus († Bp. 1890. máj. 11.)
 x 1844. *Apponyi Sándor* gróf (Párizs) diplomata, könyvgyűjtő, bibliográfus († Lengyel, 1925. ápr. 18.)
 20. 1919. A nagyobb településeken törvényesen a néptanácsosok vették át a képviselő-testületek, törvényhatóságok szerepét.
 21. x 1819. *Kruesz János* Krizosztton (Völgyfalva) bencés apát, természettudós, szakíró († Sopron, 1885. jan. 11.)
 22. x 1794. *Albely Antal* (Varasd) jogakadémiai tanár († Pozsony, 1875. febr. 1.)
 23. x 1734. *Kempelen Farkas* (Pozsony) kancelláriai tanácsos, mechanikus, feltaláló, természettudós († Bécs, 1804. márc. 26.)
 x 1869. *Haypál Benő* (Paks) ref. lelkész († Bp. 1926. máj. 16.)
 x 1894. *L. Kiss Ibolya* (Érbogyoszló) író († Bp. 1980. jún. 18.)
 24. † 1794. *Illei János* (Komárom) iskoladrámaszerző, jezsuita szerzetes (x Komárom, 1795. jan. 3.)

1919. A bukaresti parlament – megelőzve a párizsi békekonferencia döntését – ratifikálta a részben románlakta magyar területek Romániához csatolását kimondó törvényt.
25. x 1904. *Döry* Lajos (Dórypatlan) mezőgazdász († Keszthely, 1977. jan. 10.)
26. x 1719. *Klaus* Mihály (Pozsony) jezsuita szerzetes, fizikus, pedagógus († Bécs, 1792. dec. 1.)
- x 1769. *Kovács* Miklós (Csíktusnád) r. kat. püspök († Kolozsvár, 1852. okt. 15.)
- x 1914. *Reményi* Béla (Budapest) költő, író, műfordító († Bp. 1962. okt. 2.)
27. 1394. Zára város elismeri *Zsigmond* magyar király fennhatóságát.
- † 1919. *Ady* Endre (Budapest) költő, újságíró (x Ermszint, 1877. nov. 22.)
28. 1494. *II. Ulászló Kintizi* Pált országbíróvá nevezi ki.
- x 1844. *Benczúr* Gyula (Nyíregyháza) festőművész († Dolány, 1920. júl. 16.)
- x 1844. *Ujházy* Ede (Debrecen) színész († Bp. 1915. nov. 5.)
1869. A Szerb Nemzeti Liberális Párt nagybecskereki konferenciája a kiegyezés ellen, Magyarország függetlensége mellett foglalt állást.
- x 1869. *Kovács* Ferenc (Óbecse) botanikus, r. kat. lelkész († Bp. ?)
- x 1894. *Szenkár* Dezső (Budapest) zeneszerző, karmester († Bp. 1962. dec. 5.)
1919. A Budapesti Munkástanács – *Weltner* Jakab előterjesztésére – kizárta kommunista tagjait.
29. x 1894. *Szűcs* József (Pomáz) szőlőnemesítő († Szentendre, 1973. dec. 8.)
30. x 1844. *Mihalkovics* Géza (Pest) orvos, anatómus († Bp. 1899. júl. 12.)
- x 1894. *Bilkei Pap* Lajos (Mórág) orvos, reumatológus, balneológus († Lisszabon, 1976. jan. 26.)
31. x 1894. *Angelo F. Pál* (Fiume) fotóművész († Bp. 1974. dec. 13.)
1944. A Szabad Szó élére szerkesztőbizottságot állítanak, vezetője *Bajcsy-Zsilinszky* Endre; szerkeszti *Szabó* Pál.
- x 1844. *Répassy* János (Hernádnémeti) r. kat. lelkész, költő, pedagógus († Bp. 1926. jan. 19.)
- x 1894. *Tóth* István (Budapest) műszerész-technikus, pilóta († Kabul, Afganisztán, 1928. dec. 15.)
3. x 1894. *Csillag* József (Gyórszentmárton) festőművész, grafikus († Bp. 1977. nov. 9.)
4. x 1869. *Horthy* Béla (Mezőkaszon) festőművész († Bp. 1943. febr. 10.)
5. x 1519. *Perényi* Imre (?) nádor († ?)
6. x 1894. *Maleczky* Oszkár (Budapest) operaténés († Bp. 1972. febr. 22.)
1919. Földosztó mozgalmak Bihar, Csongrád, Szatmár, Arad megyékben.
7. † 1794. *Gabelhofer* János Gyula (Pest) piarista szerzetes, könyvtáros (x Frustadt, Ausztria, 1753.)
- x 1919. *Fábián* László (Szeged) mezőgazdász, író († Bp. 1977. aug. 18.)
8. x 1869. *Lázár* Béla (Nagyvárad) művészettörténész († Bp. 1950. máj. 28.)
- † 1934. *Móra* Ferenc (Szeged) író, újságíró, muzeológus (x Kiskunfélegyháza, 1879. júl. 19.)
- † 1944. *Kereszty* Iván (Budapest) zeneszerző, zenekritikus, bibliográfus (x Pest, 1860. máj. 22.)
9. † 1819. *Kováts* Ferenc (Dég) mérnök, író (x Győr, ?)
- x 1844. *Petschacher* Gusztáv (Bécs) építész († Bp. 1890. jan. 7.)
10. † 1944. *Kovács* Gyula (Budapest) közgazdasági író (x Monor, 1856. aug. 1.)
12. x 1819. *Horváth* Sándor Piusz (Szombathely) r. kat. lelkész, tankönyvíró († Bp. 1901. máj. 23.)
1944. *Horthy* Miklós levélben kéri *Hitlert*, hogy visszavonhassa a magyar csapatokat a Kárpátokig.
13. † 1819. *Nagyváthy* János (Csongó) jószágkormányzó, mezőgazdasági szakíró (x Miskolc, 1753. jan. 19.)
- x 1844. *Rodiczky* Jenő (Mácsa) gazdasági író († Alag, 1915. jan. 4.)
- x 1894. *Kossányi* Béla (Libetbánya) levéltáros, történész († Bp. 1968. nov. 2.)
- x 1894. *Thamm* István (Győr) gépészmérnök († Bp. 1966. dec. 18.)
- x 1904. *Vozári* Dezső (Igló) költő, műfordító, újságíró († Bp. 1972. nov. 20.)
14. x 1794. *Sebestyén* Gábor (Debrecen) jogász, író, zenei író († Pest, 1864. ápr. 4.)
15. x 1869. *Buchböck* Gusztáv (Pozsony) kémikus († Bp. 1935. okt. 1.)
1919. Gróf *Bethlen* Istvánnal az élén megalakult a Nemzeti Egyesülés Pártja.
- † 1944. *Zalai Szalay* László (Budapest) író (x Kiskőrös, 1879. nov. 26.)
16. 1919. Néptörvény a földrendezésről (minden birtok 500 holdon felüli részét kisajátítják).
- † 1944. *Breznay* Imre (Eger) pedagógus, újságíró, helytörténeti író (x Eger, 1870. szept. 24.)
17. x 1844. *Kozma* Ferenc (Csekefalva) pedagógus, író († ?, 1920. máj. 12.)

FEBRUÁR

1794. Megindul *Kármán* József negyedéves folyóirata, az Uránia.
1919. Magyar-jugoszláv tárgyalások a Dráva-mente és Fiume sorsáról.
1. x 1794. *Horváth* József (Lukácsháza) orvos, író († Bát, 1849. máj. 13.)
- x 1869. *Ocszay* Ferenc (Csomafája) újságíró († Kolozsvár, 1887. nov. 16.)
- x 1869. *Schermann* Egyed József (Németgyirót) bencés szerzetes, egyházi író († Pannonhalma, 1945. szept. 10.)
1969. Megkezdí működését az Újvidéki Egyetemen a Hungarológiai Intézet.
2. 1644. *I. Rákóczi* György seregei elindulnak Gyulafehérvárról és gyorsan nyomulnak előre Kassa felé.

- x 1904. *Fehér* Ödön (Budapest) kémikus, gyógyszervegyész († Bp. 1977. júl. 14.)
18. x 1914. *Dezséry* László (Budapest) ev. püspök, író, újságíró († Bp. 1977. nov. 8.)
19. x 1719. *Szilágyi* Sámuel (Debrecen) ref. püspök, író, pedagógus, polihisztor († Puszta-
vácsi, 1785. júl. 20.)
- † 1819. *Péchy* Mihály (Fejérszék) építész, mér-
nök-kari tábornok (x Almosd, 1755.)
- x 1904. *Gyulai* Elemér (Kaposvár) zeneszerző,
zenepszichológus († ? 1945.)
- X 1914. *Fehér* Miklós (Kerekegyháza) antropoló-
gus, igazságügyi szakértő († Bp. 1975.
júl. 10.)
1919. A kormány főslozlatja a Magyar Ország-
os Véderő Egyesületet.
20. 1944. *Cesarini* bíboros, pápai követ – *IV. Jenő*
pápa rendeletére – a boszniai abszer-
váns ferencseknek adja át a minoriták
budai, pesti és marosvásárhelyi kolostor-
ait.
- x 1844. *Munkácsy* Mihály (Munkács) festőmű-
vész († Endernicht, Németország, 1900.
máj. 1.)
- x 1894. *Rajki* József (Orosháza) festőművész (†
Orosháza, 1963. nov. 6.)
21. x 1819. *Heiszler* József (Nagykároly) ref. lelkész,
egyházi író († Dombrád, 1901. okt. 16.)
- † 1944. *Boczor* József (Párizs) kémikus, a francia
ellenállási mozgalom résztvevője (x Ba-
tiz, 1905.)
- † 1944. *Scipiadés* Elemér (Pécs) orvos, szülész-
nőgyógyász (x Jászárszállás, 1875.
aug. 21.)
22. † 1944. *Elek* Tamás (Párizs) a francia ellenállási
mozgalom résztvevője (x Bp. 1924. dec.
7.)
23. x 1904. *Nagy* István (Kolozsvár) író († Kolozs-
vár, 1977. ápr. 27.)
1919. *Gróf Károlyi* Mihály saját kálkápólnai
birtokán megkezdi a földosztást.
- x 1924. *Boross* János (Vecsés) színész, rendező
(† Bp. 1976. szept. 16.)
- † 1944. *Sovánka* István (Sepsibükszád) szob-
rászművész, üvegművész (x Liptószent-
miklós, 1858.)
25. x 1844. *Frankel* Leó (Óbuda) a korai munkás-
mozgalom vezetője († Párizs, 1896.
márc. 29.)
- x 1904. *Fenyő* Andor Endre (Baja) festőművész,
kritikus († Bp. 1971. szept. 14.)
- x 1904. *Török* Sándor (Homoróddaróc) író, szer-
kesztő († Bp. 1985. ápr. 30.)
- † 1944. *Dési Huber* István (Budakeszi) festőmű-
vész, grafikus (x Nagyenyed, 1895. febr. 6.)
26. x 1744. *Koppi* Károly (Vác) piarista szerzetes,
történetíró († Nagykároly, 1801. ápr. 6.)
- x 1904. *Nyíl* Gyula (Budapest) kémikus, köz-
gazdász († Bp. 1960. ápr. 13.)
- † 1944. *Ernst* Jenő (Budapest) újságíró (x Te-
mesbökény, 1885. jan. 12.)
27. x 1944. *Koltay* Jenő (Budapest) közgazdász
28. x 1894. *Körmendy* Nándor (Celldömölk) építész
(† Bp. 1969. febr. 24.)
29. x 1904. *Macskásy* Árpád (Csurgó) gépészmér-
nök († Bp. 1977. júl. 24.)

1919. A nemzetgyűlés kiegészíti az 1868. évi
nemzetiségi törvényt.

MÁRCIUS

1869. Túrócszentmártonban megjelenik a Szlo-
vák Nemzeti Párt lapja, a *Narodnie No-
viny*.
1. x 1844. *Farkas* József (Nemesvid) kegyesrendi
szerzetes, pedagógus, klasszika-filoló-
gus († Nagykanizsa, 1925. máj. 9.)
- x 1869. *Sámuel* Aladár (Nagyenyed) ref. lelkész,
történetíró († Balavásár, 1926. febr. 27.)
- † 1894. *Ács* Károly (Budapest) költő, népköltésze-
ti kutató (x Kisbánkházapuszta, 1824.)
- † 1944. *Schadl* János (Tata) festőművész, zeneta-
nár (x Keszthely, 1892. aug. 25.)
- † 1944. *Strauss* Adolf (Budapest) közgazdász,
etnográfus (x Cece, 1853. máj. 15.)
2. † 1944. *Ranschburg* Gusztáv (Budapest) antik-
várius (x Győr, 1866. júl. 30.)
3. † 1769. *Bod* Péter (Magyarán) egyházi író, iro-
dalomtörténész (x Felsőcsernáton, 1712.
febr. 22.)
- x 1844. *Gundel* János (Ansbach, Bajorország)
vendéglős, szállodatulajdonos († Bp.
1915. dec. 28.)
- x 1844. *Nagy* Sándor (Sárospaták) könyvtáros,
pedagógus, gyors- és észpírastanár (†
Bp. 1918. jún. 17.)
1914. A máramarosszigeti nemzetiségi perben
32 ruszin vádlottat ítélnék börtönbünté-
tésre.
4. x 1844. *Bálint* Gábor (Szentkatolna) nyelvész (†
Temesvár, 1913. máj. 26.)
- x 1894. *Ferenczy* Viktor (Sopron) bencés szerze-
tes, pedagógus († Győr, 1943. nov. 30.)
- † 1904. *Perczel* Miklós (Baja) honvédtiszt (x
Bonyhád, 1812. dec. 13.)
- x 1914. *Budó* Ágoston (Budapest) fizikus († Sze-
ged, 1969. dec. 23.)
5. x 1869. *Ambrozy* *Migazzi* István (Nizza) botani-
kus, földbirtokos († Tana, 1933. aug.
31.)
- † 1894. *Külföldi* Viktor (Budapest) szerkesztő (x
Thalheim, Németország, 1844.)
- x 1894. *Rozgonyi* László (Budapest) festőmű-
vész († Bp. 1948. jan. 16.)
6. x 1844. *Krizsley* Bálint (Visk) jogakadémiai ta-
nár († Máramarossziget, 1900. ápr. 28.)
7. 1869. Megalakult az Erdélyi Román Nemzeti
Párt, elnöke *Ilie Măcelar*.
8. x 1814. *Szigheti* Ede (Váradolaszi) író, színész,
rendező († Bp. 1878. jan. 19.)
- x 1819. *Berde* Áron (Laborfalva) jogász, meteo-
rológus († Kolozsvár, 1892. jan. 25.)
9. † 1819. *Fusz* János (Buda) zeneszerző (x Tolna,
1777. dec. 16.)
- x 1819. *Schopper* György (Pest) r. kat. püspök (†
Rozsnyó, 1895. ápr. 10.)
- † 1894. *Medgyes* Lajos (Dés) költő, ref. lelkész,
egyházi író (x Sárosmagyarberkesz,
1817. nov. 17.)
- † 1944. *Ripka* Ferenc (Budapest) várospolíti-
kus, polgármester (x Isaszeg, 1871.
szept. 7.)

10. 1594. A magyar seregek visszafoglalják Nógrádot, majd Berzencét, Csurgót, Babócsát. Turánál *Forgách* Simon báró hadi szétverik *Haszán* budai pasa csapatait.
11. x 1869. *Kiss Irén* (Ugra) színész († Bp. 1943. febr. 24.)
- x 1869. *Zelovich Kornél* (Dömös) mérnök, műszaki szakíró († Bp. 1935. ápr. 10.)
- x 1924. *Wix György* (Budapest) orvos, mikrobiológus († Bp. 1965. aug. 29.)
12. 1644. *I. Rákóczi György* hadai bevonulnak Kassára, majd sorra elfoglalják Füleket, Szendrőt, Szécsényt, Lévát.
- † 1894. *Paulay Ede* (Budapest) rendező, színgazgató (x Tokaj, 1836. márc. 15.)
- x 1914. *Bak László* (Marosvásárhely) zongoraművész, zenetanár († Bp. 1978. febr. 26.)
13. † 1844. *Nemes András* (Kecskemét) színész, író, jogász (x Kecskemét, 1760.)
- x 1904. *Bacsó Nándor* (Szolnok) agrometeorológus († Bp. 1974. máj. 29.)
- † 1944. *Bogdánfy Ödön* (Budapest) vízepítő mérnök, hidrológus (x Torda, 1863. dec. 18.)
14. † 1744. *Spangár András* (Rozsnyó) jezsuita szerzetes, történész, egyházi író (x Légrád, 1677. jún. 23.)
- x 1769. *Kármán József* (Losonc) író († Losonc, 1795. jún. 3.)
- x 1794. *Bem József* (Tarnów, Lengyelország) lengyel katonatiszt, magyar honvédtábornok († Aleppo, Szíria, 1850. dec. 10.)
- † 1894. *Török József* (Debrecen) orvos, természettudós, pedagógus (x Alsóvárad, 1813. okt. 14.)
- x 1904. *Fludorovics Jolán* (Budapest) nyelvész († Bp. 1955. jan. 15.)
15. x 1844. *Bobula János* (Lipótvár) építész, építészeti szakíró († Bp. 1903. nov. 15.)
- x 1894. *Aba Novák Vilmos* (Budapest) festőművész, grafikus († Bp. 1941. szept. 29.)
1924. A magyar rádió első helyszíni közvetítése (*gróf Apponyi Albert* beszél).
1944. Londonban megalakul az antifasiszta magyar emigránsok szervezete, az Angliai Magyar Tanács.
- † 1944. *Vajda János* ifj. (Sliegenderf, Ausztria) író, szerkesztő (x Bp. 1907.)
16. x 1794. *Böhm József* Dániel (Szepesolaszi) éremművész, műgyűjtő († Bécs, 1865. aug. 15.)
17. x 1819. *Kilányi Lajos* (Pest) táncmester, koreográfus, táncművész († Ottakring, Ausztria, 1861. ápr. 22.)
1934. Aláírják az osztrák-olasz-magyar hármas egyezményt.
19. x 1819. *Vida Károly* (Páké) újságíró († Nagyvárad, 1862. jan. 4.)
- x 1844. *Fröhlich Róbert* (Pest) régész († Bp. 1894. máj. 23.)
- x 1894. *Bohunczky Szefi* (Nagypecsely) író († Bp. 1969. febr. 28.)
1904. Újjáalakul a Nemzeti Párt.
- x 1904. *Csemiczky Tihámér* (Törtel) festőművész, grafikus († Bp. 1960. aug. 9.)
1944. A német csapatok megszállják Magyarországot.
20. † 1619. *Mátyás, II.* (Bécs) magyar király, német-római császár (x Bécs, 1557. febr. 24.)
- x 1844. *Losonczy László* (Nagykörös) ref. lelkész, pedagógus, pedagógiai író († Nagykörös, 1913. júl. 9.)
- † 1894. *Kossuth Lajos* (Torino) államférfi, kormányzó (x Monok, 1802. szept. 19.)
- x 1904. *Kellner Béla* (Dályok) orvos, onkológus († Bp. 1975. júl. 17.)
1919. Vjx francia alezredes jegyzéket ad át *gróf Károlyi Mihálynak*, Károlyi lemond.
21. x 1769. *Dayka Gábor* (Miskolc) r. kat. lelkész, költő, pedagógus († Ungvár, 1796. okt. 20.)
1919. Kiküldik a magyarországi Tanácsköztársaságot.
22. † 1944. *Aixinger László* (Pozsony) jogász, újságíró (x Pozsony, 1883. aug. 6.)
- † 1944. *Temesváry Rezső* (Budapest) orvos, szülész-nőgyógyász (x Bécs, 1864. márc. 25.)
23. x 1494. *Dernschwam János* (Most, Csehország) pénzüerő († Besztercebánya, 1567.)
- x 1794. *Hoffner József* (Veszprém) állatorvos († Pest, 1841. febr. 16.)
24. x 1844. *Bach Albert* (Gyula) operanékes, énektanár († Edinburgh, 1912. nov. 19.)
- x 1844. *Rózsaági Antalné Bálintffy Etelka* (Borosjenő) költő († Zilah, 1906. jún. 28.)
- x 1869. *Bantler Ödön* (Pécs) gyógyszerész, szerkesztő († Bp. 1923. szept. 4.)
- x 1894. *Cseh-Szombathy László* (Pápa) orvos, politikus († Bp. 1968. jan. 11.)
- † 1919. *Toldy László* (Budapest) levéltáros, történész, tankönyvíró (x Pest, 1846. aug. 17.)
25. x 1794. *Hoffner József* (Veszprém) állatorvos, egyetemi tanár († Pest, 1841. febr. 16.)
- x 1844. *Arany László* (Nagyszalonta) költő, műfordító, néprajzi gyűjtő, közgazdász, politikai író († Bp. 1898. aug. 1.)
- x 1844. *Heykal Ede* (Teynka, Csehország) kertész, növénynemesítő († Pápa, 1929. febr. 26.)
- x 1864. *Temesváry Rezső* (Bécs) orvos, szülész-nőgyógyász († Bp. 1944. márc. 22.)
- x 1869. *Milhoffer Sándor* (Kecskemét) közgazdász, gazdaságtörténeti szakíró († Bp. 1945. márc. 28.)
- x 1894. *Kondela Géza* (Kalocsa) zeneszerző, orgonaművész († Bp. 1939. jún. 21.)
- † 1914. *Szinte Gábor* (Budapest) pedagógus, etnográfus, művészettörténész (x Sepsikőröspatak, 1855.)
26. x 1769. *Tehel Lajos* (Nagyszombat) orvos, bölcsész, természettudós († Pest, 1816. nov. 19.)
- † 1819. *Kelemen Imre* (Pest) jezsuita, szerzetes jogász (x Zalatárnok, 1744.)
- x 1869. *Marchal József* (Pest) szállodás, vendég-lős († Bp. 1939. aug. 11.)
- x 1869. *Pázmány Zoltán* (Szentgyörgymező) jogász († Szilas, 1948. máj. 21.)
27. x 1869. *Cséser Lajos* (Rohonc) mezőgazdasági szakíró, pedagógus († Miskolc, 1931. szept. 10.)
28. x 1769. *Eckstein Ferenc* (Alsókubin) orvos († Pest, 1833. nov. 7.)

30. x 1744. *Rác* Sámuel (Pest) orvos, a magyar nyelvű orvosi irodalom megalapozója († Pest, 1807. febr. 24.)
- x 1894. *Balogh* István (Balogh páter) (Stájerlak) r. kat. lelkész, politikus († Bp. 1976. júl. 20.)
31. † 1934. *Huszka* József (Budapest) etnográfus, művészettörténész (x Kiskunfélegyháza, 1854. nov. 20.)

ÁPRILIS

1944. A 11 hadosztályból álló I. magyar hadsereg felvonul a front arcvonalán.
1. x 1844. *Krecsányi* Ignác (Margitta) színész, színgazgató, újságíró († Bp. 1923. dec. 13.)
- x 1869. *Dorner* Béla (Tata) mezőgazdász, író († Bp. 1954. máj. 14.)
- x 1869. *Ipolyi-Keller* Gyula (Gyula) gazdasági író († Bp. 1949. febr. 23.)
- x 1849. *Klár* Zoltán (Nyíregyháza) orvos, újságíró, szerkesztő († New York, 1966. jan.)
2. † 1819. *Festetics* György, gróf (Keszthely) nagybirtokos, a Keszthelyi Georgikon és Helikon alapítója (x Ság, 1735. jan. 1)
- x 1869. *Mühlebeck* Károly (Nagysurány) festőművész, grafikus (Sashalom, 1943. márc. 1.)
1894. Budapesten eltemetik *Kossuth* Lajost.
- † 1904. *Mátyás* Flórián (Pécs) történész, nyelvész (Felsődetrethem, 1818. máj. 3.)
- † 1944. *Balogh* József (Budapest) klasszika-filológus, irodalomtörténész, újságíró (x Gödöllő, 1893. jún. 12.)
- † 1944. *Steiner* Lajos (Budatétény) geofizikus (x Vác, 1871. jún. 15.)
3. † 1919. *Óváry* Lipót (Budapest) levéltáros, történész (x Veszprém, 1833. dec. 31.)
5. x 1744. *Novák* Krizosztom József (Zalabér) pannonhalmi bencés főapát, történész († Pannonhalma, 1828. okt. 20.)
- x 1894. *Zsedényi* Béla (Aknasugatag) jogakadémiai tanár, politikus († Bp. 1955. febr. 8.)
6. x 1814. *Ybl* Miklós (Székesfehérvár) építész († Bp. 1891. jan. 22.)
- x 1914. *Makai* Lajos (Bátaszék) fizikus († Szeged, 1975. febr. 3.)
7. x 1819. *Hazay* Ernő (Temesvár) újságíró, szerkesztő († Bátorkeszi, 1889. dec. 17.)
- x 1869. *Janitsáry* Iván (Dunapentele) gyógyszerész, pirotechnikus († Bp. 1934. ápr. 29.)
- † 1894. *Házmán* Ferenc (Budapest) Buda utolsó polgármestere (x Budaüjlak, 1810. ápr. 11.)
8. † 1919. *Eötvös* Loránd (Budapest) fizikus, politikus (x Buda, 1848. júl. 27.)
9. x 1904. *Andor* Ilona (Pécsvárad) karnagy, zenetanár († Bp. 1977. júl. 18.)
1919. A csehszlovák csapatok Ung megyénél támadnak.
10. † 1894. *Szabó* József (Budapest) bányamérnök, geológus (x Kalooca, 1822. márc. 14.)
- † 1944. *Illyefalvi* I. Lajos (Budapest) statisztikus (x Lajtafalva, 1881. márc. 9.)
11. X 1819. *Leiningen-Westerburg* Károly, gróf (Illbenstadt, Hessen) honvéd tábornok († Arad, 1849. okt. 6.)
- x 1844. *György* Aladár (Huszt) író, újságíró, kultúrpolitikus († Bp. 1906. jan. 16.)
- x 1869. *Harkányi* Béla (Pest) csillagász († Bp. 1932. jan. 23.)
- x 1904. *Árpády* Gyula (Beodra) pedagógus († Bp. 1974. nov. 27.)
1919. Megalakul az 500 tagú Budapesti Katona- és Munkástanács.
- † 1944. *Donáth* Gyula (Budapest) orvos, ideggyógyász (x Baja, 1849. dec. 29.)
- † 1944. *Forgács* Rózsi (Pestszenterzsébet) színész (x Kecskemét, 1886. jún. 13.)
12. † 1944. *Korányi* Sándor báró (?) orvos, belgyógyász (x Pest, 1866. jún. 18.)
13. x 1869. *Nyárai* Antal (Nagyenyed) színész († Bp. 1920. febr. 27.)
- x 1894. *Derkovits* Gyula (Szombathely) festőművész, grafikus († Bp. 1934. jún. 18.)
- x 1904. *Pán* Imre (Budapest) költő, esztéta, művészeti író († Párizs, 1972. márc. 4.)
1919. Bécsben gróf *Bethlen* István vezetésével megalakul az Antibolszevista Comité.
14. x 1794. *Berényi* János (Bodok) történész, politikus, kamarás († Beckó, 1868. jún. 25.)
- x 1894. *Király* Lajos (Selmecbánya) erdőmérnök († Miskolc, 1970. máj. 21.)
15. x 1869. *Sárközy* Imre (Nagybajom) vízmérnök († Bp. 1927. júl. 27.)
16. † 1894. *Sztlágyi* Ete (Kolozsvár) orvos (x Nagyvárad, 1844.)
1919. A román csapatok átlélik a demarkációs vonalat.
- † 1794. *Hejle* Menyhért (Szombathely) építész (x Kaltenbrunn, 1718. jan. 11.)
- † 1919. *Mednyánszky* László, báró (Bécs) festőművész (x Beckó, 1852. ápr. 23.)
18. † 1864. *Kazinczy* Gábor (Bánfalva) író, politikus (x Berettyó, 1818. júl. 18.)
- x 1904. *Bars* Ödön (Budapest) színész, rendező, író († Bp. 1963. febr. 5.)
1919. A román csapatok elérik Nagyváradot.
19. x 1819. *Mentovich* Ferenc (Nagyberek) költő, természettudós († Marosvásárhely, 1879. dec. 15.)
- x 1894. *Egyed* Zoltán (Kolozsvár) író, újságíró, zenekritikus, színházi író († Bp. 1947. jún. 8.)
1904. Országos vasutasstrájk.
- x 1844. *Kőrössi* József (Pest) statisztikus († Bp. 1906. jún. 23.)
21. x 1814. *Egressy* Béni (Kazincbarcika) zeneszerző, író († Pest, 1851. júl. 17.)
- x 1819. *Rozvány* György (Nagyszalonta) helytörténész, irodalomtörténész († Nagyszalonta, 1902. máj. 31.d)
1894. *Szántó* Kovács Jánost Hódmezővásárhelyen letartóztatják.
- † 1904. *Sváby* Frigyes (Lőcse) levéltáros, történész (x Tótfalu, 1834. aug. 4.)
- x 1904. *Zsámár* Jenő (Pécs) jezsuita szerzetes, hittérítő, író, nyelvész († Changhua, Tajvan, 1974. ápr. 12.)
22. 1044. *Aba* Sámuel megkoronázása.

- x 1819. *Nagy Péter* (Kolozsvár) ref. püspök, ismeretterjesztő író († Kolozsvár, 1884. szept. 16.)
- † 1894. *Simon Jukundián* (Nagyszében) ferences szerzetes, zenei író, pedagógus (x Csík-szentkirály, 1813. ápr. 29.)
23. 1444. A megnyitó országgyűlésen a rendek a királyi hatalom erősítésére törekednek.
- x 1844. *Vörösmarty Béla* (Pest) jogász, a Kúria elnöke, politikus († Bp. 1904. okt. 9.)
- x 1869. *Márffy-Mantuanó* Rezső (Nagykanizsa) jogi szakíró († Bp. 1940. febr. 10.)
- x 1884. *Serédi Jusztinián* (Deáki) esztergomi érsek, hercegprímás, egyházjogász († Esztergom, 1945. márc. 29.)
- x 1894. *Fábri* Rezső (Ralph) festőművész, grafikus († New York, 1975. febr. 12.)
1919. A román csapatok elfoglalják Debrecent.
24. x 1844. *Stollár* Gyula (Révkomárom) kémikus, borász († Kassa, 1892. jan. 15.)
- x 1869. *Berger* Károly (Edelény) mezőgazdász, mezőgazdasági szakíró († Magyaróvár, 1913. márc. 15.)
- x 1869. *Nyulászi* János (Csontosfalva) ügyvéd, jogi író († Bp. 1952. szept. 20.)
- x 1869. *Újvári* Péter (Tolcsva) író, újságíró († Bp. 1931. jan. 16.)
- x 1894. *Tass* József (Trencsén) költő († Bp. 1958. ápr. 19.)
- x 1894. *Wenk* János (Csaca) úszó, vízilabdázó († Bp. 1962. okt. 17.)
1904. Élesden a csendőrök beelőnek a szegényparaszatok tüntető tömegébe, 33 halott, 90 sebesült marad a helyszínen.
- x 1904. *Bodor* György (Kézdivásárhely) jogász, politikus († Bp. 1976. szept. 8.)
25. x 1844. *Lehr* Albert (Sárszentlőrinc) nyelvész († Bp. 1924. máj. 9.)
- x 1904. *Szilágyi* András (Bálint) orvos, író († Kolozsvár, 1984. dec. 10.)
- † 1944. *Elek* Artúr (Budapest) író, kritikus, művészettörténész (x Bp. 1876. febr. 8.)
26. x 1904. *Szenczi* Miklós (Budapest) filológus († Bp. 1977. júl. 11.)
- † 1944. *Szabó* Aladár (Gödöllő) ref. lelkész, író (x Tács, 1860. dec. 13.)
27. x 1904. *Faber* Viktor (Budapest) katonatiszt, orvos, kórboncnok, igazságügyi orvosszakértő († Bp. 1969. szept. 30.)
1919. A csehszlovák csapatok elfoglalják Csapot.
1919. A szerbek megszállják Makót és Nagylakot.
28. 1744. *Kelemen* Didák (Miskolc) ferences szerzetes, hittérítő, egyházi író (x Baksafalva, 1683.)
- x 1794. *Jósika* Miklós, báró (Torda) író († Drezda, 1865. febr. 27.)
- x 1844. *Szell* Farkas (Hódmezővásárhely) bíró, jogi író, történész († Bp. 1909. dec. 17.)
- x 1894. *Patzs* Elemér (Tolna) író, újságíró († Bp. 1944.)
- x 1894. *Stolmár* László (Budapest) pedagógus († Bp. 1976. márc. 14.)

- † 1944. *Hermann* Miksa (Budapest) gépészmérnök, politikus (x Selmechánya, 1868. okt. 30.)
- † 1944. *Tállay* Róth Miklós (Budapest) orvos, tudógyógyász (x Tállya, 1884.)
29. † 1844. *Hegedűs* Sámuel (Szászváros) ref. lelkész, egyházi író (x Újtorda, 1781. aug. 26.)
- x 1869. *Balla* Kálmán (Alsónémedi) színész, színigazgató († Bp. 1946. ápr. 30.)
30. x 1904. *Császár* Ferenc (Kispest) geodéta, mérnök († Bp. 1978. márc. 18.)
1919. A román csapatok elérik a Tiszát, a csehszlovák erők elfoglalják Sátoraljaújhelyt.
- † 1944. *König* György (Budapest) irodalomtörténész (x Bp. 1883. jún. 27.)

MÁJUS

1794. *Martinovics* Ignác Pesten megkezdi a magyar jakobinus mozgalom szervezését.
- † 1944. *Sugár* Andor (Sárvár) festőművész (x Bp. 1903. márc. 10.)
1. 1904. Budapesten 50 000 munkás tüntet, Debrecenben általános sztrájk.
- † 1944. *Sós* Armin (Budapest) közlekedési szakember (x Vihnyepeszerény, 1873. jan. 23.)
2. † 1894. *Miklós* Gyula (Budapest) szőlész (x Fínke, 1832. nov. 26.)
4. x 1844. *Bercsényi* Béla (Miskolc) színész, író († Bp. 1901. okt. 17.)
- x 1869. *Lers* Vilmos, báró (Budapest) jogász, jogi író, politikus († Bp. 1923. márc. 3.)
4. † 1894. *Gundelfinger* Gyula (Korompa) festőművész (x Korompa, 1833. ápr. 28.)
- † 1894. *Schilhán* Péter (Sopronhorpács) kertész (x Tábor, Csehország, 1840.)
5. x 1844. *Klein* Gyula (Eperjes) botanikus († Bp. 1915. nov. 21.)
- † 1894. *Nagy* Imre (Alsószopori) kúriai bíró, történész (x Nemetkeresztúr, 1822. júl. 1.)
- † 1904. *Jókai* Mór (Budapest) író (x Komárom, 1825. febr. 18.)
- x 1904. *Urbach* László (Eperjes) motorkerékpárversenyző († Bp. 1977. aug. 18.)
6. x 1904. *Sárkány* Loránd (Dés) festőművész († Bp. 1973. szept.)
- x 1904. *Újváry* Sándor (Budapest) író, költő († München, 1988. ápr. 11.)
7. 1594. A császári főserég ostrom alá veszi a törökök által megszállt Esztergomot, *Balassák* Bálint itt leli halálát.
- x 1844. *Deininger* Imre (Esztergom) mezőgazdász († Bp. 1918. dec. 31.)
8. x 1844. *Sághy* Gyula (Edelény) jogász († Bp. 1916. szept. 2.)
- x 1869. *Zoltán* Vilmos (Pécs) író, újságíró († Bp. 1929. jún. 5.)
- x 1894. *Dénes* Oszkár (Magyarkeszi) színész, († Trento, Olaszország, 1950. júl. 2.)
1919. A párizsi békekonferencia jóváhagyta a magyar-csehszlovák és a magyar-román határ vonalát.
9. † 1834. *Vajda* László (Kolozsvár) jogakadémiai tanár (x Sósmező, 1784.)

- x 1869. *György* Tibor (Budapest) orvostörténész, egészségügyi szervező († Bp. 1938. jan. 9.)
1894. Kolozsvárott megkezdődik a Memorandum-pör a román nemzeti párt vezetői ellen, a pártot betiltják.
10. 1894. Megnyílik Óbudán az Aquincum Múzeum
- x 1904. *Farkas* László (Dunaszerdahely) kémikus († Róma, 1948. dec. 31.)
11. x 1894. *Zádor* Jenő (Bátaszék) zeneszerző, zenetörténész († Los Angeles, USA, 1977. ápr. 5.)
12. x 1869. *Gömör*y János (Nyíregyháza) ev. lelkész, pedagógus, szerkesztő, író († Bp. 1966. máj. 7.)
- x 1894. *Bárony* Jenő (Miskolc) orvos, szülész-nőgyógyász († Bp. 1969. júl. 5.)
- x 1904. *Julesz* Miklós (Kiskunfélegyháza) orvos, endokrinológus († Szeged, 1972. okt. 18.)
13. x 1894. *Kenyert* Alajos (Bp.) úszó († Milánó, 1955. nov. 9.)
14. x 1894. *Nógrádi* Sándor (Füle) katonatiszt, diplomata († Bp. 1971. jan. 1.)
- x 1894. *Vadnai* Béla (Homonna) közgazdasági író, statisztikus († Bp. 1934. jan. 2.)
- † 1894. *Vay* Miklós, báró (Budapest) politikus, koronaőr, földbirtokos (x Alsózsolca, 1802. ápr. 29.)
- x 1904. *Wessely* László (Orosháza) író, műfordító († Bp. 1978. márc. 31.)
1919. A forradalmi Kormányzótanács – papírhíányra hivatkozva – betiltja a polgári lapokat.
15. x 1819. *Kallós* Lajos (Borzova) jogakadémiai tanár († Debrecen, 1882. szept. 2.)
- x 1904. *Olgay* Miklós (Letenye) növénypatológus, mikológus († Bp. 1958. nov. 29.)
- x 1904. *Petür* László (Budapest) író, újságíró († Bp. 1973. jún. 7.)
- † 1944. *Gallé* Tibor (Budapest) festőművész, grafikus (x Harta, 1896. aug. 3.)
16. x 1819. *Korponay* János (Hím) honvédtiszt, hadtudományi író († Kassa, 1881. jan. 15.)
- x 1924. *Erdős* Kamill (Budapest) etnográfus, nyelvész († Gyula, 1962. júl. 2.)
1944. Mintegy 1200 magyar hadifogoly megkezd a németellenes magyar katonai csoport szervezését a Szovjetunióban, de *Sztálin* nem engedélyezi a megalakulását.
1944. Megkezdődik a vidéki zsidóság deportálása.
18. x 1844. *Mészöly* Géza (Sárbogárd) festőművész († Jobbágyi, 1887. nov. 12.)
- x 1904. *Solthý* György (Sopron) színész († Bp. 1961. nov. 14.)
- † 1944. *Szabó* Zoltán (Budapest) botanikus, biológus (x Bp. 1882.)
20. x 1904. *Masopust* Péter (Erzsébetfalva) hegedűművész († Bp. 1970. jún. 6.)
21. x 1894. *Gyórfy* Gyula (?) katonatiszt († Bp. 1944. nov. 30.)
1919. A Vörös Hadsereg a csehektől visszafoglalja Miskolcot.
22. x 1894. *Semsey* Géza (Versec) állatorvos († Bp. 1947. okt. 1.)
23. x 1819. *Gyuris* Antal (Szombathely) ismeretterjesztő és pedagógiai szakíró, műfordító († Szatmár, 1892. márc. 1.)
- † 1894. *Fröhlich* Róbert (Budapest) régész (x Pest, 1844. márc. 15.)
24. x 1894. *Komjáthy* Aaldár (Újpest) költő, természettudós († Bp. 1963. nov. 30.)
25. 1914. *Kossuth* Ferenc (Budapest) politikus, mérnök (x Pest, 1841. nov. 16.)
26. x 1769. *Széky* Péter (Nyitra) orvos, állatorvos († Pest, 1831.)
1894. *Wekerle* bejelenti Ferenc Józsefnek, hogy a polgári házassági törvény elfogadásához köti miniszterelnöki tiszte megtartását.
27. † 1394. *Czudar* Péter (?) bán, diplomata, hadvezér (x?)
- x 1894. *Mikecz* Ödön (Budapest) jogász, politikus († Bp. 1965. jan. 21.)
28. x 1894. *Prager* Jenő (Budapest) könyvkiadó († London, 1967.)
29. x 1894. *Katona* Jánosné *Benkő* Anna (Hévíz) népdalénekes († Bp. 1963. nov. 6.)
1919. Múraszombaton vend nacionalisták kikiáltják a Mura Köztársaságot.
30. † 1594. *Balassi* Bálint (Esztergom) költő (x Zólyom, 1554. okt. 20.)
- x 1869. *Szikszay* Sándor (Nyirjestyornya) mezőgazdász († Nyíregyháza, 1924. okt. 25.)
- x 1904. *Báchkai* Béla (Balánka) szerkesztő, műfordító († Walley Stream, USA, 1978. febr. 10.)
- x 1904. *Neugebauer* Tibor (Budapest) fizikus († Bp. 1977. jan. 8.)

JÚNIUS

1044. *III. Henrik* német-római császár – *Aba* Sámuel ellenfeleinek hívására – betör az országba.
1344. *Alexandru* havasalföldi román vajda Brassóban *I. Lajos* elé járul és elismeri hűbérurának.
1904. Általános sztrájk Aradon.
1944. Megalakul a Magyar Front, az antifasiszta ellenállás pártközi szervezete és kiáltványt tesz közzé, amely népi háborút hirdet a megszállók és a nyilasok ellen.
- † 1944. *Marót* Sándor (Auschwitz) újságíró (x Arad, 1884. júl. 4.)
- † 1944. *Singer* Leó (Auschwitz) rabbi, író, műfordító (x Várpalota, 1877. nov. 6.)
1964. A Jókai Kulturális Napokat első ízben rendezik meg Rév-Komáromban.
1. x 1869. *László* Fülöp (Pest) festőművész († London, 1937. febr. 22.)
- † 1914. *Fesztly* Árpád (Lovrana) festőművész (x Ógyalla, 1856. dec. 24.)
1919. Kommunistaellenes megmozdulások a Dunántúlon, fegyveres felkelés Vas, Moson, Sopron megyékben.
2. † 1744. *Paksi* Mihály (Sárospatak) pedagógus (x Mezőkaszony, 1681.)
- x 1869. *Szemöry* Dezső (Pest) író († Bp. 1944. nov. 30.)

- x 1894. *Vadnay* Dezső (Szatmárnémeti) újságíró, író († Bp. 1977. okt. 26.)
1919. A román kormány közli a békekonferenciával, hogy amíg a Vörös Hadsereget le nem fegyverzik, nem üríti ki a Tiszántúlt.
3. 1644. A császári seregek ostrom alá veszik az *I. Rákóczi* György kezén lévő Kassát.
- † 1894. *Kordina* Zsigmond (Graz) gépészmérnök, mozdonytervező (x Neu-Sandec, 1848. febr. 1.)
1919. A Vörös Hadsereg sikeres offenzívája Felvidéken, visszafoglalják a csehekől Szerencset, Lévát, Tokajt, Érsekújvárt, Sátoraljaújhelyet.
4. x 1844. *Tokdy* István (Pest) író († Bp. 1879. dec. 6.)
- x 1869. *Bund* Károly (Besztercebánya) erdőmérnök, erdészeti szakíró († Bp. 1931. máj. 16.)
- x 1869. *Flessig* Sándor (Budapest) bankár († Bp. 1939. máj. 5.)
- x 1869. *Tragor* Ignác (Vác) helytörténész († Vác, 1941. febr. 10.)
- x 1894. *Pascal* Gábor (Arad) filmrendező († New York, 1954. júl. 6.)
- x 1904. *Antal* István (Budapest) szerkesztő, könyvkiadó († Berlin, 1973. szept. 10.)
5. x 1844. *Lóv* Tóbiás (Nagykanizsa) jogász († Bp. 1880. jún. 7.)
6. x 1894. *Álgyay* Hubert (Szeged) mérnök († Bp. 1945. aug. 27.)
- x 1904. *Löbl* Ödön (Budapest) könyvkiadó († Bécs, 1966. okt. 1.)
1919. A Vörös Hadsereg visszafoglalta Korponát, Selmecbányát Kassát.
7. x 1669. *Klement* János Mihály (Besztercebánya) diplomata († Berlin, 1720. ápr. 18.)
- x 1844. *Kuthy* Dezső (Szarvas) zoológus († Bp. 1917. szept. 10.)
- x 1894. *Boncza* Berta – *Csinszka* (Csucs) Ady Endre felesége († Bp. 1934. okt. 24.)
8. x 1869. *Bálint* Lajos (Pest) újságíró († Bp. 1926. márc. 29.)
9. 1919. A Vörös Hadsereg elfoglalja Eperjest, Bártfát és Rozsnyót.
10. † 1914. *Lechner* Ödön (Budapest) építész (x Pest, 1845. aug. 27.)
- † 1944. *Wálder* Gyula (Budapest) építész (x Szombathely, 1884. febr. 25.)
12. x 1814. *Kemény* Zsigmond, báró (Alvinc) író, újságíró, politikus († Pusztakamarás, 1875. dec. 22)
- † 1944. *Wildner* Ödön (Búcsú) szociológus (x Kassa, 1874. jún. 11.)
13. x 1844. *Térey* Antónia (Pest) operaénekes († Újpest, 1921. máj. 10.)
- x 1869. *Poldini* Ede (Pest) zeneszerző († Berge-roc b. Vevey, Svájc, 1957. jún. 28.)
1919. A békekonferencia Budapestre küldött táviratában ígéretet tesz, hogy ha a Vörös Hadsereg visszavonul Felvidéken, a románok kiürítik a Tiszántúlt.
14. 1869. A király szentesíti az 1869. IV. tc-et, amely elválasztja a közigazgatást és az igazságszolgáltatást.
- x 1869. *Sesztina* Jenő (Debrecen) vasnagyerkeskedő, politikus († Debrecen, 1944. okt. 21.)
- x 1894. *Pogonyi* Antal (Eger) rendőrtiszt, író, műfordító († ? 1967. jún. 28.)
- † 1944. *Röth* Miksa (Budapest) iparművész, üvegfestő (x Pest, 1865. dec. 26.)
15. x 1819. *Perczel* Béla (Börzsönypuszta) jogász, a Kúria elnöke († Bp. 1888. márc. 25.)
- x 1869. *Preisich* Kornél (Szolnok) orvos, gyermekgyógyász († Bp. 1955. jan. 1.)
1919. Eperjesen kikiáltják a Szlovák Tanácsköztársaságot.
16. x 1844. *Linhart* György (Pest) botanikus, a növényvédelem hazai úttörője († Magyar-óvár, 1925. jan. 27.)
- x 1844. *Soós Elemér* (Nádasd) katonatiszt, genealógus, hadtörténész († Bp. 1929. febr. 2.)
- x 1869. *Matolcsy* Miklós (Cegléd) gyógyszerész († Farnos, 1938. dec. 4.)
- x 1894. *Allomáré* Iván (Szentendre) közigazdász, politikus († Bp. 1976. júl. 23.)
17. † 1844. *Mednyánszky* Alajos, báró (Galgóc) kultúrpolitikus, író (x Prekopa, 1784. ápr. 20.)
- † 1844. *Tessedik* Ferenc (Bécs) ügyvéd, utazó, földrajzi író (x Szarvas, 1800. febr. 20.)
1944. Budapesten „csillagos házakba” telepítik a zsidó lakosságot.
18. x 1869. *Körössy* Albert Kálmán (Szeged) építész († Bp. 1953. okt. 21.)
19. † 1894. *Komócsy* József (Budapest) költő, újságíró (x Vencsellő, 1836. márc. 25.)
1919. A Duna-Tisza közén nagyszabású kommunistaellenes megmozdulás (Kalocsa, Dunavecse), amely átterjed a Dunántúlra (Szekszárd).
20. † 1919. *Csontvári Kosszika* Tivadar (Bp.) festőművész (x Kiszszében, 1853. júl. 5.)
21. x 1819. *Pompéry* János (Miskolc) író, újságíró († Bp. 1884. szept. 28.)
- x 1869. *Korányi* Frigyes, báró (Pest) gazdaságpolitikus († Bp. 1935. dec. 27.)
1894. A főrendiház elfogadja a polgári házasságkötésről szóló törvényt.
- † 1944. *Magyary-Kossa* Gyula (Keszthely) farmakológus (x Debrecen, 1865. jan. 8.)
- † 1944. *Turi* Elemér (Budapest) színész, író (x Mezőtúr, 1874. ápr. 3.)
22. † 1844. *Kunoss* Endre (Káloz) költő, szerkesztő, ügyvéd (x Egyházashetye, 1811. ápr. 9.)
- † 1869. *Murányi* Ignác (Marienbad, Csehország) jogász, főispán (x Temesvár, 1818. ápr. 4.)
23. x 1894. *Léner* Jenő (Szabadka) hegedűművész († New York, 1948. nov. 29.)
- x 1904. *Spál* István (Velenice) orvos, bőrgyógyász, venerológus († Bp. 1976. máj. 22.)
24. 1919. Kommunistaellenes felkelés Budapesten, föllázad a flottilla, a Ludovika és az Engels lakotanya állománya.
- † 1944. *Basch* Andor (Budapest) festőművész (x Bp. 1885. máj. 19.)
25. x 1844. *Frecskay* László (Pest) festőművész, grafikus († Bp. 1916. okt. 22.)
- x 1894. *Fejérváry* Géza Gyula (Budapest) zoológus, paleontológus († Bp. 1932. jún. 2.)
26. x 1819. *Mednyánszky* László, báró (Beckő) honvédtiszt († Pozsony, 1849. jún. 5.)

- x 1894. *Mészáros Anna* (Újpest) zongoraművész († Bp. 1977. jún. 12.)
28. † 1914. *Ferenc Ferdinánd* (Szarajevó) osztrák-magyar trónörökös (x Graz, 1863. dec. 18.)
29. † 1914. *Nyáry Jenő*, báró (Piling) régész (x Bagnya, 1836. febr.)
1944. *Szerédi Jusztinián* hercegprímás körlevele az emberi jogok védelmében.
30. 1244. *IV. Béla* békét köt Velencével, lemond Záráról, de a vámbevételek kétharmada öt illet meg.
1844. *Kossuth Lajos* kénytelen megválni a Pesti Hírlaptól, a kormányügynök *Landerer* akadékoskodása miatt.
1919. Megkezdődik a Vörös Hadsereg visszavonulása északon.

JÚLIUS

1444. *Hunyadi János* Szegeden 10 évre békét köt *II. Murad* szultánnal, Murad lemond Szerbiáról és Havasalföldről.
- † 1944. *Brassai Viktor* (?) költő, előadóművész (x Ditró, 1913.)
- † 1944. *Büchler Sándor* (Auschwitz) rabbi, történész, judaikatutató (x Füleke, 1870. szept. 24.)
- † 1944. *Friedmann Dénes* (Auschwitz) rabbi, judaikatutató (x Bp. 1903. máj. 25.)
- † 1944. *Pollák Miksa* (Auschwitz) rabbi, történész (x Beled, 1868. márc. 8.)
1. 1914. *Tisza István* felirata *Ferenc József*nek Erdély Romániától való veszélyeztetése ügyében.
2. x 1669. *Károlyi Sándor*, báró (Nagykároly) nagybirtokos, főispán, kuruc generális († Endrőd, 1743. szept. 8.)
3. x 1819. *Rehatsék Ede* (Illok) mérnök, matematikus, orientalista († Bombay, India, 1891.)
4. † 1944. *Kelemen Béla* (Székesfehérvár) pedagógus, nyelvész, esztéta (x Pest, 1865. máj. 16.)
5. † 1044. *Aba Sámuel* (Ménfő) király (x 900 k.)
1914. *Vilmos* német császár tudtul adja, hogy háború esetén Ausztria Magyarország segítségére siet.
- † 1944. *Schäffer Emil* (?) műtörténész, író (x Biellic, 1875.)
6. x 1894. *Csurka Péter* (Békés) író († Bp. 1964. szept. 29.)
- x 1894. *Neufeld Béla* (Nagyszöllös) orvos, szociológiai író († Bp. 1962. okt. 18.)
7. x 1894. *Mihály Dénes* (Gödöllő) gépészmérnök, feltaláló († Berlin, 1953. aug. 29.)
- x 1894. *Rajka László* (Kolozsvár) irodalomtörténész († Kolozsvár, 1938. nov. 1.)
- x 1904. *Berczeli Anzelm Károly* (Szeged) költő, író, műfordító († Bp. 1982. jan. 4.)
- x 1914. *Szekeres György* (Fűr) újságíró, műfordító, kiadó († Bp. 1973. jún. 25.)
- † 1944. *Mohácsi Jenő* (?) költő, író, műfordító (x Mohács, 1886. márc. 28.)
9. 1594. A császári főserg felhagy a törökök megszállta várak ostromával, Komáromba vonul vissza.
- x 1919. *Görgey Mihály* (Nagykároly) jogász († Bp. 1977. máj. 15.)
10. x 1869. *Kandó Kálmán* (Pest) gépészmérnök, a vasútvillamosítás úttörője (= Bp. 1931. jan. 13.)
- x 1904. *Kun Lajos* (Mezőtúr) orvos, higiénikus († Bp. 1967. jan. 3.)
11. x 1819. *Reguly Antal* (Zirc) nyelvész, etnográfus, utazó († Buda, 1858. aug. 23.)
- x 1844. *Gyulay Béla* (Sellye) pedagógus, pedagógiai szakíró († Bp. 1909. júl. 25.)
12. † 1944. *Pinkösti Andor* (Budapest) író, újságíró, rendező (x Kassa, 1892. okt. 31.)
13. 1594. *Szinán* nagyvezér elfoglalja Tatát.
- x 1869. *Antal János* (Győr) fogorvos († ? 1945.)
- x 1869. *Okolicsányi-Kuthy Dezső* (Bécs) orvos, tudógyógyász († Bp. 1947. dec. 26.)
- x 1914. *Ullmann István* (Budapest) nyelvész († London, 1976.)
14. x 1869. *Miklós Ferenc* (Pomáz) irodalomtörténész († Bp. 1920. ápr. 20.)
1914. Közös minisztertanácsi ülésen Ausztria-Magyarország megszervezi a Szerbiának küldendő ultimátumot.
15. x 1844. *Dömötör Pál* (Baja) költő, műfordító († Zombor, 1920. szept. 7.)
- x 1869. *Tóth László* (Pest) festőművész († Frankfurt am Main, 1895. máj. 27.)
- x 1904. *Molnár Béla* (Budapest) textilművész († Bp. 1971. nov. 30.)
- † 1944. *Salamon Henrik* (Budapest) fogorvos (x Hőgyész, 1865. márc. 31.)
16. x 1904. *Gömöri György* (Budapest) orvos, patológus, sebész, hisztokémikus († Palo Alto, USA, 1957. márc. 1.)
17. x 1819. *Kövary László* (Torda) író, történetíró, statisztikus († Kolozsvár, 1907. szept. 25.)
- x 1844. *Wartha Vince* (Fiume) kémikus († Bp. 1914. júl. 20.)
- x 1904. *Gara László* (Budapest) műfordító, író, szerkesztő († Párizs, 1966. máj. 9.)
1934. Belügyminiszteri rendelet minden szervezkedéstől eltiltja a Nemzeti Szocialista Pártot.
- x 1914. *Berda Ernő* (Budapest) festőművész († Bp. 1961. jan. 14.)
18. x 1894. *Csáky István* (Uncsukfalva) politikus, diplomata († Bp. 1941. jan. 27.)
19. 1244. Spalato és Trau hűségét esküszik *IV. Béla*nak.
- x 1844. *Székács Ferenc* (Pest) bíró, jogi író († Bp. 1901. dec. 17.)
- x 1894. *Nagypál Béla* (Budapest) karnagy, zeneszerző († Bp. 1968. jún. 30.)
- x 1894. *Vigh Jenő* (Szolnok) újságíró, zenekritikus († Bp. 1960. máj. 15.)
- † 1944. *Löw Immanuel* (Budapest) főrabbi, orientalista, művelődéstörténeti író (x Szeged, 1854. jan. 20.)
20. x 1819. *Brodzsky Sándor* (Tóalmás) festőművész († Bp. 1901. jan. 23.)
- † 1869. *Vallás Antal* (New York) mérnök, matematikus (x Pest, 1809. máj. 18.)
- † 1904. *Heim Péter* (Budapest) a magyar postai-ügy megszervezője (x Nagyszentmiklós 1834. aug. 4.)

- x 1904. *Paál* Ferenc (Győr) újságíró, író († Bp. 1969. júl. 11.)
1919. A Vörös Hadsereg tiszai offenzívájának kezdete.
21. † 1894. *Hetyey* Gábor (Budapest) pedagógus, író (x Bodmér, 1843. jún. 26.)
22. x 1794. *Schordann* Zsigmond (Nagylévárd) orvos, fiziológus († Pest, 1862. ápr. 11.)
- † 1869. *Haraszthy* Ágoston (Nicaragua) utazó, földrajzi író és szőlész (x Bács vármegye, 1812.)
- † 1869. *Sasku* Károly (Pest) ügyvéd, mérnök, pedagógus, politikus (x Felsőbánya, 1806.)
23. 1794. Letartóztatják a magyar jakobinus mozgalom vezetőit, köztük *Martinovics* Ignácot.
- x 1904. *Pályi* Ferenc (Dunakeszi) mezőgazdasági mérnök († Bp. 1972. szept. 6.)
1914. Ausztria–Magyarország belgrádi követe átadja a Monarchia jegyzékét a szerb kormánynak.
24. 1344. *I. Lajos* békét teremt a *Báthori* András erdélyi püspök által előidézett magyar–székely–szász vitában.
1919. A román csapatok ellentámadást indítanak a tiszai fronton.
- † 1944. *Drégely* Gábor (Budapest) író (x Bp. 1883. nov. 24.)
- † 1944. *Korbuly* Károly (Budapest) gépészmérnök (x Kolozsvár, 1873. aug. 11.)
25. x 1904. *Sólyom* Jenő (Kolozsvár) ev. lelkész, szerkesztő († Bp. 1976. dec. 24.)
1914. A szerb kormány egészében elutasítja Ausztria–Magyarország ultimátumát.
26. 1919. A Vörös Hadsereg meghátrál a románok elől a tiszai arcvonalon.
27. x 1669. *Tapolcsányi* Lőrinc (Rosindol) jezsuita szerzetes, jogász, pedagógus († Nagyszombat, 1729. szept. 30.)
- x 1844. *Scholtz* Ágoston (Kotterbach) matematikus († Veszprém, 1916. máj. 8.)
- x 1869. *Almásy* László (Jászberény) politikus († Bp. 1936. márc. 12.)
28. 1914. Ausztria–Magyarország hadat üzen Szerbiának.
29. x 1844. *Borbás* Vince (Ipolylitke) botanikus, növényföldrajzi kutató, rendszerező († Kolozsvár, 1905. júl. 7.)
30. 1914. Általános mozgósítás Ausztria–Magyarországon.
1919. A román csapatok átkelnek a Tiszán és előrenyomulnak Budapest felé.
31. x 1869. *Faragó* Ödön (Zalaegerszeg) iparművész († Bp. 1935. máj. 12.)
1919. Lemond a Forradalmi Kormányzótanács, *Peidl* Gyula alakít kormányt.
2. x 1794. *Clair* Ignác (Milánó) francia származású testnevelő tanár, vivőmester († Pest, 1866. okt. 4.)
3. x 1869. *Kéry* Gyula (Buda) újságíró, író, zeneszerző († Bp. 1919. febr. 22.)
1919. A román csapatok bevonulnak Budapestre.
- x 1924. *Dévényi* István (Pozsony) orvos, kórboncnok († Debrecen, 1972. máj. 31.)
4. 1444. *Cesarini* pápai követ – a szegedi béke ellenére – rábeszéli I. Ulászlót a törökellenes harcok folytatására.
- x 1869. *Szlányi* Lajos (Pest) festőművész († Bp. 1949. dec. 10.)
5. 1644. *Széchy* Mária Murány várát a Habsburg-párti *Wesselényi* Ferenc kezére juttassa. *I. Rákóczi* Györgynek ezért ki kell irtenie a Felvidék nyugati részét.
- † 1844. *Csapó* Dániel (Pest) agrárpolitikus, földbirtokos, szakíró (x Győr, 1778. márc. 21.)
1914. Ausztria–Magyarország hadat üzen Oroszországnak, beállt Európában a háborús állapot.
6. 1794. Pesten a Ferenciek terén kifüggesztik *Versegly* Ferenc Marseillaise-fordítását.
- x 1869. *Braun* Henrik (Bajmók) újságíró († Szabadka, 1918. okt. 18.)
7. x 1819. *Keresztessy* József (Budapest) vivó († Bp. 1895. ápr. 16.)
- x 1896. *Baranyai* Lipót (Bélye) bankár († Frankfurt am Main, 1970. jan. 30.)
- x 1904. *Vasadi* Hermann (Rannersdorf) festőművész, restaurátor († Bp. 1967. júl. 6.)
8. x 1819. *Palugyay* Jakab (Pozsony) vendéglős, borkereskedő († Bp. 1886. máj. 22.)
- x 1904. *Szelényi* István (Zólyom) zeneszerző, zongoraművész, zenetörténész († Bp. 1972. jan. 31.)
9. † 1719. *Nedeczky* Sándor (Lábatlan) kuruc diplomata (x Spáca, 1654.)
- x 1869. *Szöke* Lajos (Pest) színész († Bp. 1957. dec. 27.)
1919. Szegeden *Horthy* Miklós megalakítja a nemzeti hadsereg fővezérletét.
10. x 1914. *Basa* György (Budapest) színész († Veszprém, 1967. jan. 4.)
11. x 1869. *Horánszky* Dezső (Szolnok) agrárpolitikus († Bp. 1927. nov. 25.)
- x 1894. *Neogrady* Sándor (Újpest) pilóta, térképész († Bp. 1968. dec. 30.)
12. x 1894. *Budanovits* Mária (Szabadka) operaténés († Bp. 1976. máj. 7.)
1914. Ausztria–Magyarország csapatai átlépi Szerbia határát.
1914. Franciaország és Anglia hadat üzen Ausztria–Magyarországnak.
13. 1794. *Martinovics* Ignác vallomásaiban föltárta a nyomozók előtt az egész magyar jakobinus mozgalom szervezetét.
1954. Árvíz a Duna mentén, a Szigetköz nagy része víz alá kerül.
14. x 1844. *Egyesy* Géza (Kassa) újságíró († Újpest, 1924. júl. 31.)
- † 1944. *Legány* Ödön (Hatvan) növénynemesítő (x Kassa, 1876. márc. 8.)

AUGUSZTUS

1844. Liptószentmiklóson megalakul a szlovákok *Tatrin* nevű művelődési egyesülete.

1. 1544. A megnyitó országgyűlésen az erdélyi rendek mellett először jelennek meg a tiszántúli megyék küldöttei.
- x 1894. *Biró* Gyula (Szentistvánfalva) jogász, mezőgazdász († Bp. 1977. jan. 12.)
- x 1894. *Haranghy* Jenő (Debrecen) festőművész, grafikus († Bp. 1951. jún. 3.)

15. 1919. *Horthy* Miklós átveszi valamennyi fegyveres testület fölött a főparancsnokságot.
16. 1794. Letartóztatási hullám kezdődik az országban: Martinovics Ignác vallomása alapján: Pesten *Hajnóczyt*, *Szentmarjajt* és *Laczkovicsot*, Kőszegen *Sigrayt* fogják el.
17. x 1904. *Bendefy* László (Vasvár) geológus, geodéta († Bp. 1977. aug. 13.)
18. x 1819. *Konek* Sándor (Pest) statisztikus († Balatonfüred, 1882. aug. 1.)
- x 1869. *Kun* László (Sarkad) karmester, zeneszerző, cimbalomművész (New York, 1939.)
19. 1869. Királyi leirat a határörvidékek megszüntetéséről.
- x 1914. *Kósa* János (Tornalja) szociológus, történész, író († New York, 1973. ápr.)
1919. Lemond a szegedi kormány.
20. x 1819. *Gorove* István (Pest) politikus († Bp. 1881. máj. 31.)
- x 1904. *Karády* István (Jászberény) orvos, belgyógyász († Szeged, 1974. szept. 21.)
21. x 1674. *Wesselényi* István, báró (Gerend) erdélyi földbirtokos, Habsburg-hű politikus († Kolozsvár, 1734. ápr. 27.)
- x 1894. *Pusztai Gazda* Jenő (Kaposvár) textil-mérnök († Moszkva, 1971. jún. 3.)
22. 1869. Az Általános Munkáségylet pesti gyűlése, az első szociáldemokrata tömeggyűlés Magyarországon.
- x 1869. *Virág* Ferenc (Bonyhád) r. kat. püspök, egyházi politikus († Pécs, 1958. márc. 2.)
- x 1894. *Farkas* Akos (Tiszakürt) politikus († Vác, 1955.)
23. 1914. Megkezdődik az osztrák–magyar csapatok galíciai hajráta.
1944. Románia „kiugrása”.
24. x 1819. *Szénfy* Gusztáv (Nyíregyháza) zeneszerző, író († Miskolc, 1875. nov. 22.)
- x 1844. *Feuer* Nathaniel (Szobotist) orvos, szemész († Bp. 1902. nov. 25.)
25. x 1764. *Kovács* János (Eger) pedagógus, kulturális mecénás († Bécs, 1834. ápr. 12.)
- x 1769. *Lederer* Ignác Lajos, báró (Bécs) osztrák tábornok, tanácsos († Bécs, 1849. szept. 10.)
- † 1944. *Horniszky* Henrik (Budapest) geológus (x Hoch Oujezd, Csehország, 1870. aug. 3.)
26. x 1744. *Fogarasi Pap* József (Szászváros) pedagógus, bölcsész († Marosvásárhely, 1784. dec. 17.)
27. † 1864. *Kuthy* Lajos (Nagyvárad) író (x Érmihályfalva, 1813. jan. 9.)
- † 1919. *Dóczi* Lajos (Budapest) költő, író, műfordító (x Sopron, 1845. nov. 29.)
29. x 1869. *Hári* Pál (Pest) biokémikus († Bp. 1933. máj. 10.)
- † 1869. *Karácson* Mihály (Pest) pedagógus, jogász (x Darnó, 1800 k.)
30. † 1594. *Kendi* Sándor (Kolozsvár) erdélyi főnemes, diplomata, Báthory Zsigmond gyámja (x?)
- x 1574. *Szenczi Molnár* Albert (Szenc) ref. lelkész, nyelvész, filozófus, zsolnárköltő, egyházi író, műfordító († Kolozsvár, 1639. jan. 17.)
- x 1844. *Szaniszló* Albert (Diószeg) zoológus, mezőgazdász († Nagyenyed, 1913. szept. 13.)
31. x 1869. *Melczér* Gusztáv (Dobsina) nisztallográfus († Bp. 1907. okt. 3.)
- x 1919. *Bornemissza* Éva (Kolozsvár) színész († Bp. 1971. nov. 28.)
- x 1919. *Végh* György (Áporka) költő, író, műfordító († Bp. 1982. aug. 27.)

SZEPTEMBER

1394. Az első török betörés Erdély déli részén, a Barcaságban.
1494. A törökök Nándorfehérvárt ostromolják, de *Kimézi* Pál fölmenti a várat.
1794. A vármegyék tiltakozó feliratokat küldenek a nádornak a rendi alkotmány megsértésére hivatkozva, a magyar jakobinusok letartóztatása miatt.
1869. Megalakul a Pestbudai Munkásképző Egylet.
1. x 1844. *Krausz* Lajos (Budapest) gyáros, földbirtokos († Bp. 1905. ápr. 13.)
- † 1944. *Losonczy* István (Budapest) politikus (x Miskolc, 1883. dec. 29.)
2. † 1844. *Generich* Sámuel (Lőcse) botanikus, orvos (x Késmárk, 1768. febr. 15.)
- † 1844. *Tóth* Ferenc (Pápa) ref. püspök, egyházi író (x Vörösbény, 1768. nov. 19.)
- x 1894. *Nirschy* Ott Gyula (Parajd) festőművész († Bp. 1954. márc. 31.)
3. 1794. Szabolcs vármegye közgyűlése körlevélben szólítja föl a vármegyéket a „magyar nemzeti játékszín” építéséhez szükséges 400 ezer forint összegyűjtésére.
4. † 1894. *Edelspacher* Antal (Budapest) nyelvész (x Arad, 1846. ápr. 14.)
- x 1894. *Földvári* Imre (Budapest) fogorvos († Bp. 1976. dec. 5.)
5. † 1919. *Schulek* Frigyes (Balatonlelle) építész (x Pest, 1841. nov. 19.)
6. 1919. Tiltakozó bányászmozdulások Tata-bányán, Felsőgallán, Nagymányokon és Szászváron.
- x 1919. *Varga* Zsigmond (Debrecen) ref. lelkész, antifaszista ellenálló († Mauthausen, 1944.)
7. † 1944. *Dudits* Andor (Budapest) festőművész (x Bp. 1866. jún. 25.)
8. x 1869. *Sajó* Aladár (Vác) újságíró, író († Vác, 1943. ápr. 14.)
1944. A Petőfi partizáncsapat megkezdí tevékenységét a Felvidéken.
9. x 1894. *Gulácsy* Irén, P. (Lázárföldpuszta) író († Bp. 1945. jan. 2.)
10. x 1894. *Magyari* Imre (Debrecen) cigányprímás († Bp. 1940. ápr. 27.)
11. † 1594. *Báthori* Boldizsár (Szamosújvár), a Habsburg-ellenes erdélyi párt egyik vezetője (x? 1560. k.)
- † 1594. *Kovácsóczy* Farkas (Szamosújvár) humanista, erdélyi kancellár (x? 1540. k.)
12. 1944. Románia fegyverszünetet köt a Szovjetunióval, amely már tartalmazza Erdély bekebelezését.

13. x 1844. *Kobányi Mihály* (Zalaszentbalázs) pedagógus († ?)
1944. A nyilas hatalomátvitel szervezésének kezdete.
14. x 1869. *Ferencki Frigyes* (Budapest) színész, rendező († Bp. 1935. júl. 21.)
15. x 1844. *Erődi Dániel* (Baja) költő, esztéta, pedagógiai író († Nagykikinda, 1893. febr. 7.)
16. † 1719. *Szörényi Sándor* (Nagyszombat) jezsuita szerzetes, pedagógus (x Nyitra, 1664. febr. 24.)
- x 1869. *Térfi Béla* (Komárom) filatelista, a szövetkezeti mozgalom szervezője († Argentína, 1959. szept. 14.)
- x 1894. *Gorka Géza* (Nagytapolcsány) keramikus († Bp. 1971. szept. 25.)
- x 1904. *Laczo István* (Szombathely) operaénekes († Bp. 1965. szept. 27.)
1944. Brassóban megalakul a Romániai Magyar Népi Szövetség, elnöke *Kurkó Gyárfás*, lapja: a Népi Egység.
17. 1794. Az udvari vizsgálóbizottság javasolja, hogy magyar bíróság ítélkezék a jakobinusok pörében.
- x 1814. *Pulszky Ferenc* (Eperjes) politikus, régész, művészettörténész († Bp. 1897. szept. 9.)
- x 1844. *Puskás Tivadar* (Pest) a telefonközpont, telefonhírmondó feltalálója († Bp. 1893. márc. 16.)
- x 1894. *Erdélyi Mihály* (Szeged) festőművész († Szeged, 1972. márc. 19.)
- x 1894. *Hrustyák József* (Budapest) munkás, politikus († Bp. 1970. dec. 14.)
18. 1944. Első kapcsolatfelvételi *Horthy Miklós* és a szovjet hadvezetés között, *gróf Zichy Vladimir* révén.
19. x 1794. *Haubner Máté* (Veszprém) ev. lelkész, szuperintendens († Sopron, 1880. szept. 12.)
- x 1904. *Hodosy József* (Komárom) állatorvos, mikrobiológus († Bp. 1974. szept. 10.)
- x 1904. *Zoltán László* (Budapest) orvos, idegsebész († Bp. 1976. ápr. 2.)
20. x 1844. *Bátaszéki Lajos* (Bátaszék) újságíró, jogász († Bp. 1921. febr. 15.)
- x 1844. *Kallina Mór* (Gross-Bittesch, Morvaország) építész († Bp. 1913. máj. 5.)
- † 1944. *Kossalka János* (Hatvan) mérnök, hidtervező (x Vajdahunyad, 1872. márc. 19.)
21. x 1894. *Péchy Blanka* (Pécs) színész, nyelvvelő, író († Bp. 1988. júl. 6.)
22. x 1869. *Hornyánszky Gyula* (Pest) klasszika-filológus († Bp. 1933. jan. 31.)
1914. *Tisza István* tárgyal a hazai román (ortodox) egyházi vezetőkkel.
- x 1919. *Zámbó Pál* (Hegykő) kohómérnök († Miskolc, 1978. jún. 12.)
23. x 1894. *Szatmári Tibor* (Budapest) zongoraművész († Bp. 1942. nov. 12.)
- x 1919. *Ubrizsy Gábor* (Ungvár) mikológus, herbológus († Bp. 1973. máj. 25.)
25. x 1869. *Áldásy Antal* (Pest) történész († Bp. 1932. júl. 14.)
- x 1894. *Faller Jenő* (Selmecbánya) bányamérnök († Sopron, 1966. dec. 23.)
- x 1894. *Nizsalowszky Endre* (Békéscsaba) jogász († Bp. 1976. nov. 19.)
27. 1594. *Sztánán* pasa előtt föladj a Győr várát *Hardegg Ferdinánd* német kapitány.
- x 1894. *Farkas Gyula* (Kismarton) irodalomtörténész († Göttingen, 1958. júl. 12.)
28. † 1819. *Szabó András* (Kassa) r. kat. püspök (x Nemesnyék, 1738. jan. 10.)
29. x 1894. *Hetényi Géza* (Budapest) orvos, belgyógyász († Bp. 1959. jan. 29.)
30. x 1869. *Handel Berta* (Újpest) operaénekes († Bp. 1927. aug. 1.)
- x 1869. *Móczár József* (Kiskunfélegyháza) piarista szerzetes, pedagógus, irodalomtörténész († Beregszász, 1951. márc. 31.)
- x 1894. *Rátkay-Radich Kálmán* (Zákány) újságíró, szerkesztő, író († München, 1974. jún. 28.)
- † 1944. *Malcoms Béla*, báró (Pusztagyos) közgazdasági író (x Nagykikinda, 1875.)
- † 1944. *Szász Béla* (Budapest) ref. lelkész, író (x Kolozsvár, 1872. okt. 30.)

OKTÓBER

1969. A Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület első alkalommal rendezti meg Adán a „Szarvas Gábor nyelvvelő napokat”.
1. x 1904. *Vácsi Gyula* (Budapest) klarinétművész († Bp. 1973. márc. 17.)
- x 1914. *Gellért Endre* (Budapest) rendező († Bp. 1960. márc. 1.)
1944. A *Faragho Gábor* vezérezredes vezette fegyverszüneti delegáció Moszkvába érkezik.
2. x 1869. *Kunffy Lajos* (Orci) festőművész († Somogytúr, 1962. márc. 12.)
- † 1944. *Jelitai József* (Budapest) pedagógus, tudománytörténész (x Bp. 1889. dec. 5.)
3. x 1819. *Lónhart Ferenc* (Nagyság) r. kat. püspök, író († Gyulafehérvár, 1879. jún. 8.)
- x 1919. *Radó István* (Hajdúszoboszló) újságíró, író († Slano, Jugoszlávia, 1973. júl. 11.)
- x 1844. *Tóth Ede* (Putnok) népszínműíró († Bp. 1876. febr. 26.)
- x 1894. *Kapossy János* (Szombathely) levéltáros, művelődéstörténész († Bp. 1952. dec. 14.)
5. 1594. Csatlakozik a Keresztény Ligához *Báthori Zsigmond* erdélyi fejedelem, *Mihail* havasalföldi és *Áron* moldvai vajda.
- x 1844. *Czekekli Aurél* (Csiklovabánya) hidépítő mérnök († Bp. 1927. nov. 14.)
- x 1869. *Hegedűs Ármin* (Szécsény) építész († Bp. 1945. jún. 29.)
6. 1844. Pozsonyban megalakul a Védegyelet, elnöke *gróf Baththyány Kázmér*, igazgatója *Kossuth Lajos*.
7. x 1904. *Vásárhelyi Pákozdy Ferenc* (Hódmezővásárhely) költő, újságíró, műfordító († Debrecen, 1970. máj. 11.)
8. † 1894. *Tomori Anasztáz* (Budapest) mérnök, művészeti mecénás (x Dunaföldvár, 1824. máj. 1.)
- † 1944. *Gerde Oszkár* (Budapest) vívó, jogász (x Bp. 1883. júl. 8.)

9. † 1844. *Gegő Elek* (Pozsony) r. kat. lelkész, hit-
szónok, néprajzi író, történész (x Csikta-
polca, 1805. márc. 25.)
- x 1844. *Plósz Pál* (Pest) orvos, biokémikus (†
Bp. 1902. aug. 15.)
- x 1869. *Sebess Dénes* (Marosvásárhely) agrárpo-
litikus, szakíró († Bp. 1963. márc. 25.)
- † 1894. *Justh Zsigmond* (Cannes, Franciaország)
földbíró, író (x Pusztaszentetornya,
1863. febr. 16.)
1934. Marseille-ben megölik *Sándor* jugoszláv
királyt, a nyomok Magyarországra, Jan-
kapusztára vezetnek.
1944. *Molotov* külügyi népbiztos átadja a
moszkvai magyar fegyverszüneti delegá-
ciónak a fegyverszüneti feltételeket tar-
talmazó jegyzéket, amelyet *Horthy Mik-*
lós elfogad.
- † 1944. *Kovács Katona Ernő* (Kolozsvar) költő,
író, kritikus (x Alsószapor, 1910. febr. 8.)
10. x 1919. *Bacsó János* (Baja) újságíró († Bp. 1960.
márc. 24.)
- x 1919. *Medgyessy Pál* (Egercsehi) matematikus
(† Bp. 1977. okt. 8.)
11. † 1944. *Örkényi Strasser István* (Kiskunhalas)
szobrászművész (x Szentes, 1911. febr. 6.)
12. † 1844. *Hertelendy Gábor* (Pest) költő, pedagó-
gus (x Pest, 1800. dec.)
1944. *Ribbentrop* utasítást ad a magyar „kiug-
rás” megakadályozására.
13. x 1894. *Somogyi Imre* (Simontornya) költő, író (†
Bp. 1951. szept. 14.)
1904. Megnyílik Budapesten a Fővárosi
Könyvtár.
- † 1904. *Lotz Károly* (Budapest) festőművész (x
Homburg von der Höhe, 1833. dec. 16.)
14. x 1894. *Földi Mihály* (Budapest) író, újságíró (†
Bp. 1943. okt. 16.)
- x 1894. *Horváth Béla* (Hejőcsaba) orvos, szem-
ész († Bp. 1968. máj. 25.)
- x 1904. *Ráczó Imre* (Kassa) gépészmérnök, mező-
gazdász († Bp. 1964. okt. 31.)
15. x 1894. *Molnár C. Pálné Gsettner Alice* (Korneu-
burg, Ausztria) énektanár († Bp. 1978.
márc. 9.)
- x 1894. *Reiter László* (Budapest) grafikus, író,
kiadó († Sopronbánfalva, 1945. febr.
12.)
- x 1919. *Asztalos Sándor* (Tiszalök) költő, zene-
kritikus, zeneesztéta († Bp. 1970. máj.
25.)
1944. Magyarország sikertelen „kiugrási” kísér-
lete.
- † 1944. *Fodor Ernő* (Budapest) zenetanár (x
Csabdi, 1878. ápr. 25.)
16. † 1744. *Maróthi György* (Debrecen) matemati-
kus, pedagógus, a zeneelmélet úttörője
(x Debrecen, 1715. jún. 18.)
1944. *Horthy Miklós* lemond, *Szálasi Ferenc*
„nemzetvezető” alakít kormányt. Meg-
történik a nyilas hatalomátvétel.
- † 1944. *Csatay Lajos* (?) katonatiszt, politikus, (x
Arad, 1886. aug. 1.)
17. x 1819. *Széczen Antal* (Buda) politikus, minisz-
ter, történész († Aussee, Ausztria, 1896.
aug. 23.)
18. x 1794. *Almási Balogh Pál* (Nagybarca) orvos (†
Pest, 1867. szept. 11.)
- x 1869. *Belatiny Artúr* (Budapest) közgazdasági
szakíró, pezsgógyáros, bormagykereske-
dő († Bp. 1937. dec. 10.)
19. x 1869. *Góth Sándor* (Pest) színész, rendező,
műfordító († Bp. 1946.)
- † 1944. *König Dénes* (Budapest) matematikus (x
Bp. 1884. szept. 21.)
- † 1944. *Szabó József* (Cegléd) pedagógus, iroda-
lomtörténész (x Serke, 1862. aug. 15.)
20. 1794. Az uralkodó utasítást ad, hogy indítsák
meg a felség sértési pert a magyar jakobi-
nusok ellen.
- † 1944. *Tróznér Lajos* (Marosvásárhely) pedagó-
gus, író (x Marosvásárhely, 1867. szept.
11.)
21. x 1869. *Orient Gyula* (Nagybocskó) gyógyszer-
ész, orvos († Kolozsvar, 1940. okt. 9.)
- x 1894. *Kövesdi László* (Budapest) építész, peda-
gógus († Debrecen, 1971. nov. 8.)
- x 1904. *Lajos László* (Pécs) orvos, szülész-
nőgyógyász († Pécs, 1975. szept. 28.)
- † 1944. *Sesztina Jenő* (Debrecen) vasnagykeres-
kedő, politikus (x Debrecen, 1869. jún.
14.)
22. x 1844. *Pölya Jakab* (Békésszentandrás) közgaz-
dasági író († Bp. 1897. júl. 29.)
- x 1914. *Bálint Béla* (Tornalja) pedagógus, nép-
művelő († Bp. 1967. okt. 12.)
- † 1944. *Komor András* (Budapest) költő, író, kri-
tikus (x Bp. 1898.)
23. x 1894. *Abonyi Géza* (Budapest) színész († Bp.
1949. jún. 23.)
- x 1894. *Beretzk Péter* (Szeged) orvos, biológus,
szomatológus († Szeged, 1973. jún. 9.)
- x 1904. *Szalatnai Rezső* (Nagyszalonta) iroda-
lomtörténész, író, újságíró, pedagógus,
műfordító, könyvtáros († Bp. 1977.
márc. 23.)
- x 1919. *Zentai Lea* (Brassó) újságíró, közgaz-
dász († Bp. 1977. márc. 23.)
1954. A Hazafias Népfrent alakuló kongresszusa,
megindul a szervezet lapja, a Magyar
Nemzet.
24. x 1844. *Mariska Vilmos* (Rozsnyó) jogász, köz-
gazdász († Bp. 1912. márc. 19.)
26. x 1819. *Horváth Döme* (Kecskemét) jogtudós,
író († Kecskemét, 1899. febr. 14.)
1844. A pesti Nemzeti Színház bemutatja *gróf*
Eötvös József Éljen az egyenlőség című
vígjátékát.
- † 1894. *Horváth Árpád* (Budapest) történész, ok-
leveletani kutató (x Pest, 1820. febr. 23.)
- x 1904. *Ottó Ferenc* (Valkó) zeneszerző († Gö-
döllő, 1976. nov. 19.)
- † 1944. *Mata János* (Nyírmihálydi) költő, grafi-
kus (x Hegyközkovácsi, 1907. dec. 12.)
27. x 1894. *Möller Károly* (Hédevár) építész, építé-
szeti szakíró († Bp. 1945. febr. 3.)
28. † 1844. *Kisfaludy Sándor* (Sümeg) költő (x Süm-
meg, 1772. szept. 27.)
- x 1904. *Waldapfel József* (Budapest) irodalom-
történész († Bp. 1968. febr. 15.)
29. x 1844. *Kuncz Elek* (Temesvár) jogász, szocioló-
gus († Bp. 1926. szept. 25.)

- x 1869. *Zechmeister* Jenő (Győr) gépészmérnök († Bp. 1942. jún. 28.)
 † 1944. *Kálló* Ferenc (Budapest) r. kat. lelkész (x Szeged, 1891. dec. 8.)
 30. x 1819. *Klasz* Márton (Stomfa) vízépítő mérnök, országos középítészeti felügyelő, királyi tanácsos († Bp. 1881. márc. 16.)
 31. x 1869. *Jámbor* Lajos (Pest) építész († Bp. 1955. nov. 6.)

NOVEMBER

1544. Az erdélyi szászok egyeteme (közössége) a Johannes *Honerus* által összeállított lutheri tanításokat fogadja el gyűlekezetei számára hitvallásul.
 † 1944. *Fellner* Sándor (Budapest) építész (x Bp. 1857. jan. 22.)
 † 1944. *Ligeti* Ernő (Budapest) író, költő, újságíró (x Kolozsvár, 1891. febr. 19.)
 † 1944. *Rais* Izabella (Gönyű) műfordító, pedagógus (x Craiova, Románia, 1880. aug. 16.)
 † 1944. *Szenes* Fülöp (Budapest) festőművész (x Törökzentmiklós, 1863. máj. 3.)
 1969. Bukarestben megalakul a Kriterion Könyvkiadó *Domokos* Géza vezetésével, Kolozsvárott fiókszerkesztőség nyílik.
 1969. Beregszász magyar színjátszó csoportját népszínházzá minősítik.
 1944. Megalakul Budapesten a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága *Bajcsy-Zsilinszky* Endre elnökletével.
 1. 1934. *Németh* Lászlót bízzák meg a Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetésével.
 † 1944. *Bosznay* István (Budapest) festőművész (x Csurgó, 1868. okt. 19.)
 2. x 1794. *Balassa* Ferenc (Pozsony) festőművész († Bécs, 1860. febr. 3.)
 x 1869. *Ignotus* (*Veigelsberg* Hugó) (Pest) költő, író, kritikus, szerkesztő († Bp. 1949. aug. 3.)
 x 1869. *Kiss* Arnold (Ungvár) főrabbi, író († Bp. 1940. nov. 14.)
 x 1914. *Kónya* Lajos (Felsőgalla) költő, szerkesztő († Bp. 1972. júl. 13.)
 † 1944. *Mónus* Illés (Budapest) politikus, szerkesztő (x Balta, Oroszország, 1888. márc. 8.)
 † 1944. *Turcsányi* Elek (Budapest) író, költő (x Bp. 1889. máj. 28.)
 3. x 1844. *Baráth* Ferenc (Kunszentmiklós) író, irodalomtörténész († Bp. 1904. szept. 5.)
 x 1894. *Baranyai* Károly (Újvidék) szobrászművész († Újvidék, 1978. márc. 13.)
 x 1914. *Vértes* László (Budapest) régész († Bp. 1968. aug. 20.)
 4. x 1769. *Horváth* János (Csicsó) r. kat. püspök, egyházi író († Pozsony, 1835. jan. 16.)
 x 1894. *Barabás* Gyula (Marosvásárhely) író, újságíró († Bp. 1973. máj. 5.)
 x 1919. *F. Vattai* Erzsébet (Erzsébetfalva) művészettörténész († Bp. 1967. márc. 25.)
 5. x 1869. *Szapáry* Frigyes, gróf (Buda) diplomata, politikus, földbirtokos († Bécs, 1935. márc. 18.)
 6. x 1814. *Ganz* Ábrahám (Unter-Embrach, Svájc) vasöntőmester, gyáros († Pest, 1867. dec. 15.)
 x 1894. *Szigeti* Gabriella (Budapest) könyvtáros († Bp. 1952. márc. 9.)
 x 1914. *Kemény* Armand (Taktaharkány) állatorvos († Bp. 1973. nov. 29.)
 † 1944. *Nosedá* Károly (Budapest) karmester, zeneszerző (x Pest, 1863. júl. 19.)
 † 1944. *Radnóti* Miklós (Abda) költő (x Bp. 1909. máj. 5.)
 7. x 1844. *Hérics* Tóth János (Zalaegerszeg) bíró († Zalaegerszeg, 1908. aug. 17.)
 x 1869. *Kánya* Kálmán (Sopron) politikus († Bp. 1945. febr. 28.)
 8. 1894. Megnyitják a Szt. László ragálykórházat Budapesten.
 9. x 1744. *Kovachich* Márton György (Senkvic) jogtörténész († Buda, 1821. dec. 1.)
 x 1844. *Korbuly* Imre (Nagyberzsida) jogász, jogakadémiai tanár († Bp. 1876. márc. 3.)
 x 1869. *Zorkóczy* Samu (Radvány) kohómérnök († Bp. 1934. ápr. 25.)
 x 1904. *Börcsök* Erzsébet (Torontálszécsény) író, pedagógus († Újvidék, 1971. máj. 9.)
 10. 1444. A magyar sereg Várnánál súlyos vereséget szenved *II. Murád* szultán hadaitól. Elesik *Cesarini* bíboros, *Rozgonyi* Simon püspök és *I. Ulászló*, *Hunyadi* János Havasalföldre menekül.
 11. † 1319. *Beatrix* (?) királyné, Károly Róbert második felesége (x ? 1306.)
 † 1944. *Pásztor* Miksa (Budapest) pénzügyi szakember (x Túrócszentmárton, 1870. ápr. 24.)
 12. x 1904. *Zoltán* József (Eperjes) könyvtáros, művelődéstörténész († Bp. 1963. ápr. 3.)
 13. x 1819. *Emődi* Dániel (Alsófüged) jogász, jogi író († Sárospatak, 1891. ápr. 13.)
 14. 1919. A román csapatok kivonulnak Budapestről és a Duna-Tisza közéről.
 15. x 1844. *Magyar* György (Martonvásár) kertész, rózsatermesztő († Pomáz, 1923. szept. 9.)
 x 1869. *Boldizsár* Kálmán (Debrecen) író, újságíró († ?)
 x 1869. *Kopits* Jenő (Kaposvár) orvos, ortopéd szakorvos († Bp. 1946. jan. 17.)
 x 1894. *Péczely* Antal (Szilvásvárad) bányamérnök († Bp. 1971. szept. 9.)
 x 1904. *Kádár* Miklós (Budapest) jogász († Bp. 1971. szept. 27.)
 x 1904. *Nádrai* Andor (Arad) orvos, gyermekorvos († Bp. 1965. máj. 9.)
 x 1919. *Kajtor* Ferenc (Ágya) orvos, elme- és ideggyógyász († Bp. 1975. aug. 9.)
 † 1944. *Fleisch* Károly (Luzern) hegedűművész, zenetanár (x Moson, 1873. okt. 9.)
 16. † 1894. *Ormós* Zsigmond (Budapest) művészettörténeti író (x Pécska, 1803. febr. 20.)
 1919. *Horthy* Miklós a nemzeti hadsereg élén bevonul Budapestre.
 18. † 1664. *Zrínyi* Miklós, gróf (Csáktornya) költő, hadvezér, politikus (x Ozali, 1620. máj. 1.)
 19. † 1944. *Horvai* Pál (Budapest) szobrászművész (x Pécs, 1873. máj. 29.)
 20. † 1869. *Libray* Sámuel (Besztercebánya) ötvös (x Modor, 1782. márc. 11.)

- x 1869. *Weinhardt* János (Pest) orvos, belgyógyász (†?)
- † 1894. *Bálint* Gyula (Kolozsvár) műfordító (x Csikkozmas, 1824. febr. 18.)
21. 1844. A kormány – válaszul a védegyeleti mozgalomra – megszigorítja az egyesületalapítás szabályait.
- x 1844. *Övály* Kelemen (Pécs) jogtörténész († Kolozsvár, 1925. dec. 17.)
- x 1904. *Sulyok* Béla (Budapest) közgazdász, politikus († Bp. 1977. márc. 1.)
- † 1944. *Kemény* Ferenc (Budapest) pedagógus, tanügyi író (x Nagybecskerek, 1860. júl. 17.)
22. 1944. A nyilasok letartóztatják a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának vezérkarát.
- † 1944. *Radó* Antal (Budapest) költő, műfordító, irodalomtörténész (x Mór, 1862. jún. 29.)
23. † 1894. *Barna* Ignác (Budapest) fogorvos, költő, műfordító (x Nagykaroly, 1822. febr. 3.)
- x 1914. *Lenkei* Lajos (Budapest) újságíró, színi-gazdátó († Mátraháza, 1971. márc. 20.)
- † 1944. *Paizs* *Goebel* Jenő (Budapest) festőművész (x Bp. 1896. júl. 4.)
- † 1944. *Széchenyi* Pál, gróf (Budapest) antifasiszta ellenálló (x Bp. 1918. szept. 8.)
24. † 1494. *Kimzsi* Pál (Szentkelemen) hadvezér, temesi ispán (x?)
- † 1944. *Benda* Jenő (Dachau) író, újságíró (x Husz, 1882. febr. 18.)
25. x 1894. *Lányi* Béla (Szolnok) kémikus († Bp. 1968. febr. 15.)
- x 1904. *Koncz* János (Szombathely) hegedűművész († Bp. 1937. jan. 3.)
- † 1944. *Kukuljevič* József (Csereszegtomaj) állatorvos, gazdasági akadémiai tanár (x Bp. 1873.)
26. x 1894. *Májay* Péter (Apáca) geodéta, mérnök († ? 1970.)
- x 1904. *Pálffy* György (Szeged) jogász, polgármester († Szeged, 1970. okt. 8.)
27. x 1869. *Balogh* Lóránt (Arad) építész († Bp. 1945. febr. 2.)
- x 1904. *Rösler* Endre (Budapest) operaténkes († Bp. 1963. dec. 13.)
28. x 1894. *Bartoniék* Emma (Budapest) történész, bibliográfus († Bp. 1957. máj. 31.)
29. † 1944. *Komor* Marcell (Deutschkreutz) építész (x Pest, 1868. nov. 7.)
30. x 1844. *Balló* Máttyás (Liptószentmiklós) kémikus († Bp. 1930. szept. 27.)
- † 1894. *Veress* Ferenc (Középfalva) mezőgazdász (x Sarkad, 1830. nov. 16.)
- x 1904. *Dienes* András (Kassa) író, irodalomtörténész († Balatonalmádi, 1962. aug. 30.)
- † 1944. *Berend* Miklós (?) orvos, belgyógyász (x Bp. 1908. nov. 10.)
- † 1944. *Gyórfly* Gyula (Budapest) katonatiszt (x ? 1894. máj. 21.)
- † 1944. *Szomory* Dezső (Budapest) író (x Pest, 1869. jún. 2.)
- Vlad *Dracul* havasalföldi vajda fogságba ejti, csak *Hédervári* nádor fenyegetésére engedi szabadon.
1494. *II. Ulászló* hadjárata *Újlaky* Lőrinc ellen, *Drágffy* Bertalan erdélyi vajda elfoglalja Újlakot.
1904. Megalakul a Horvát Népi Parasztpárt és a Horvát Haladó Párt.
- † 1944. *Bernátsky* Jenő (Budapest) botanikus (x Versec, 1873. febr. 10.)
- † 1944. *Csergő* Hugó (?) író, újságíró (x Bp. 1877. jan. 28.)
- † 1944. *Horváth* Árpád (Budapest) rendező, kritikus (x Dés, 1900. nov. 25.)
- † 1944. *Margittay* Rikárd (Buchenwald) Balatonkutató (x Lugos, 1890. okt. 12.)
- † 1944. *Pólya* Jenő (Budapest) orvos, sebész (x Bp. 1876. ápr. 30.)
- † 1944. *Sebesi* Ernő (Budapest) költő, író (x Sebeskellemes, 1893. dec. 9.)
- † 1944. *Szilágyi* Sándor (Budapest) író, újságíró (x Arad, 1883. dec. 18.)
- † 1944. *Varju* Elemér (Budapest) művelődéstörténész (x Felsőludány, 1873. okt. 14.)
- † 1944. *Weiner* Samu (Budapest) malomipari szakértő (x Bp. 1874. ápr. 1.)
- † 1919. *Kálmány* Lajos (Szeged) etnográfus, nyelvész (x Szeged, 1852. máj. 3.)
1. x 1894. *Devich* Sándor (Dunaföldvár) festőművész, restaurátor († Bp. 1976. máj. 19.)
2. x 1869. *Fehér* Dezső (Dömösd) író, újságíró († Nagyvárad, 1935. febr. 22.)
- x 1894. *Juhász* Árpád (Szeps) költő, író, újságíró († Bp. 1945.)
1914. Ausztria-Magyarország csapatai elfoglalják Belgrádot.
3. 1944. Robbantás a budapesti Városi Színházban a nyilas nagygyűlés megakadályozására.
1944. Szegeden megalakult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front.
- † 1944. *Faragó* György (Budapest) zongoraművész (x Bp. 1913. nov. 14.)
4. † 1919. *Entz* Géza (Budapest) zoológus (x Mezőkomárom, 1842. márc. 29.)
1944. Megjelenik a Csepel kiürítését elrendelő hirdetmény, a lakosság azonban ellenáll.
- † 1944. *Mikecs* László (Taganrog, Szovjetunió) történész, csángókutató, pedagógus (x Biharószeg, 1917. szept. 27.)
5. x 1904. *Lengyel* Lajos (Makó) tipográfus, grafikus, fotóművész († Bp. 1978. jan. 10.)
- † 1944. *Szathmáry* László (Miskolc) kémikus, tudománytörténész (x Bp. 1880. jún. 10.)
6. x 1869. *Józan* Miklós (Torsa) unitárius püspök, egyházi író († Kolozsvár, 1946. jan. 7.)
- x 1904. *Lesznai* Lajos (Budapest) zenesztéta († Bp. 1977. nov. 17.)
- † 1944. *Lichtenberg* Emil (Budapest) karmester, zenei író, zeneszerző (? 1874. ápr. 2.)
- † 1944. *Tomosovszky* Lajos (Sopron) kémikus (x Tiszaújlak, 1869.)
7. † 1844. *Fillinger* Lipót (Pest) r. kat. lelkész, teológus (x Győr, 1787.)
- x 1869. *Székely* Kornél (Pest) színész, színi-gazdátó († Bp. 1919. aug. 6.)

DECEMBER

1444. A Várnából menekülő *Hunyadi* Jánost

8. † 1944. *Kiss János* (Budapest) tábornok, antifasiszta ellenálló (x Erdőszentgyörgy, 1883. márc. 24.)
- † 1944. *Tarcsay Vilmos* (Budapest) katonatiszt, antifasiszta ellenálló (x Érsekújvár, 1901. júl. 22.)
- † 1944. *Nagy Jenő* (Budapest) tábornok, az antifasiszta ellenállás vezetője (x Németújvár, 1898. dec. 31.)
9. x 1869. *Béky Albert* (Kiskinizs) erdőmérnök († p. 1956. okt. 26.)
- x 1894. *Vlaszaty Ádámné Kovács Gabriella* (Kecskemét) pedagógus († Bp. 1971. márc. 14.)
- x 1904. *Horthy István* (Póla) kormányzóhelyettes, gépészmérnök, pilóta († Alekszjevka, Szovjetunió, 1942. aug. 20.)
1919. Az antant hatalmak kisebbségi szerződést kötnek Romániával.
- † 1944. *Pálffy József* (Szeged) polgármester (x Szeged, 1874. márc. 19.)
- † 1944. *Péter András* (Budapest) művészettörténész (x Bp. 1903.)
10. † 1394. *Kükillet János* (?) r. kat. főesperes, krónikaíró (x? 1320 k.)
1794. Újabb országos letartóztatási hullám a magyar jakobinusok között.
1894. A király szentesíti az 1894. XXXI. tc.-t a polgári házasságkötés bevezetéséről.
- x 1894. *Patai Imre* (Budapest) gépészmérnök († Philadelphia, 1949. jan. 19.)
- † 1944. *Ligeti Miklós* (Budapest) szobrászművész (x Pest, 1871. máj. 19.)
11. † 1894. *Halasi István* (Pápa) pedagógus, tankönyvíró (x Lábatlan, 1822. febr. 7.)
- x 1919. *Kollár Endre* (Budapest) zenekritikus († Bp. 1978. márc. 7.)
12. † 1894. *Schneider Lajos* (Leibic) állatorvos, immunológus († Bp. 1968. máj. 5.)
- † 1894. *Simonyi Lajos*, báró (Budapest) politikus (x Tarnopol, 1824.)
13. x 1869. *Kratochwill Károly* (Közeg) tábornok, műzeumigazgató († ?)
- † 1894. *Xantus János* (Budapest) etnográfus (x Csokonya, 1825. okt. 5.)
1944. Megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottsága.
14. x 1869. *Mihalik Dezső* (Tallós) festőművész. († Szolnok, 1910. jún. 16.)
- x 1904. *Petschauer Antila* (Budapest) vívó, újságíró († Davidovka, Szovjetunió, 1943. jan. 20.)
- † 1944. *Richter Gedleon* (Budapest) gyógyszergyógyász (x Ecséd, 1872. szept. 23.)
- † 1944. *Tóth János* (Budapest) hegedűkészítő (x Magyarakanizsa, 1875. máj. 26.)
16. x 1869. *Pékár Károly* (Arad) esztéta, pszichológus († Bp. 1911. aug. 20.)
- x 1894. *Molnár Erik* (Újvidék) történész, közgazdász, filozófus, politikus († Bp. 1966. aug. 8.)
17. † 1944. *Tutsek Anna* (Budapest) író (x Kolozsvár, 1865. márc. 12.)
19. x 1894. *Hrabéczy Ernő* (Debrecen) festőművész († Debrecen, 1953. dec. 2.)
20. † 1619. *Kitonich János* (Nagyszombat) jogász, jogi író (x? 1560.)
- x 1819. *Jánosi Ferenc* (Dés) pedagógus, újságíró († Bp. 1879. jan. 3.)
- x 1844. *Gobbi Alajos* (Pest) karmester, hegedűtanár († Bp. 1932. júl. 27.)
- x 1894. *Juhász Géza* (Debrecen) költő, irodalomtörténész († Debrecen, 1968. júl. 13.)
- x 1894. *Szimai Tivadar* (Budapest) író, műfordító († Bp. 1972. júl. 15.)
- x 1944. *Bródy Imre* (Mühlendorf) fizikus, a kripton-töltésű izzó feltalálója (x Gyula, 1891. dec. 23.)
21. x 1744. *Donát János* (Klosterneuzell) festőművész († Pest, 1830. máj. 11.)
- x 1869. *Kunsi Irén* (Königsberg) misszionárius
1894. *Weberle Sándor* lemond miniszterelnöki megbízásáról.
- x 1894. *Rejtő Kálmán* (Dobros) orvos, bőrgyógyász († Miskolc, 1970. okt. 8.)
- x 1904. *Goldmann György* (Vecsés) szobrász († Dachau, 1945. ápr.)
1944. Debrecenben összeül az Ideiglenes Nemzetgyűlés.
22. † 1794. *Mártonffy Mór Antal* (Istensegits) minorita plébános (x Csíksomlyó, 1739. márc. 3.)
- x 1819. *Antos János* (Réty) honvédtiszt († Abony, 1906. nov. 20.)
1844. Megalakul a Gyáralapító Társaság.
- x 1894. *Anday Piroska* (Budapest) operaénekes († Bécs, 1977. szept. 8.)
- x 1904. *Balázs János* (Magyaregres) festőművész († Kaposvár, 1977. márc. 6.)
- x 1919. *Sővény Erik* (Baglyasalja) orvos, röntgenológus († Szeged, 1976. jan. 31.)
23. x 1869. *Rott Nándor* (Bodenstadt) r. kat. püspök, egyházi író († Veszprém, 1939. márc. 3.)
- x 1869. *Sás Ede* (Pest) író, újságíró († Bp. 1928. jún. 27.)
- † 1944. *Czeglédy Sándor* (Cegléd) ref. lelkész, író, műfordító (x Nádasladány, 1883. márc. 28.)
- † 1944. *Karczag László* (Budapest) orvos, hematológus (x Szolnok, 1886. jún. 12.)
- † 1944. *Tamási György* (Harka) költő, író, szociológus (x Bp. 1910.)
24. x 1844. *Sághy Zsigmond* (Hódmezővásárhely) színigazgató († Bp. 1904. jan. 30.)
- x 1904. *Varga Lajos* (Kisújszállás) orvos, orvostörténész († Bp. 1963. szept. 26.)
1944. A szovjet csapatok körülzárják Budapestet.
- † 1944. *Bajcsy-Zsilinszky Endre* (Sopronkőhida) politikus, újságíró, szerkesztő (x Szarvas, 1886. jún. 6.)
- † 1944. *Csillag Pál* (Budapest) matematikus (x Bp. 1896. ápr. 17.)
- † 1944. *Faluhelyi Ferenc* (Pécs) jogász (x Nagyvárad, 1886. okt. 29.)
25. x 1896. *Ormódy Bertalan* (Pest) költő († Miskolc, 1936. jan. 7.)
- x 1924. *Váci Mihály* (Nyíregyháza) költő († Hanoi, 1970. ápr. 16.)
- † 1944. *Elischer Ernő* (Budapest) orvos, sebész (x Bécs, 1888. okt. 10.)
- † 1944. *Stollár Béla* (Budapest), az ellenállási mozgalom vezetője (x Zalaegerszeg, 1917. okt. 27.)

26. x 1819. *Hollósy* Jusztián (Nagyszombat) ben-
cés szerzetes, csillagász († Celldömölk,
1900. jan. 24.)
- x 1904. *Gyórfy* Pál (Nagybecskerek) gyógyped-
agógus († Bp. 1974. aug. 23.)
- † 1944. *Járosi* Andor (Magnyitogorszk, Szovjet-
unió) ref. lelkész, teológus (x Újsándor-
falva, 1897. dec. 5.)
- † 1944. *Liszka* Jenő (Budapest) kertész, kertészeti
szakíró (x Kecskemét, 1898. okt. 12.)
- † 1944. *Osvald* István (Budapest) jogász, a Kúria
elnöke (x Pest, 1867. jún. 29.)
27. † 1814. *Kelemen* László (Csanádpalota) színész,
színikazgató (x Kecskemét 1760. júl. 26.)
- x 1869. *Gál* Kelemen (Szentgerice) pedagógus,
tanügyi író († Felsőgalla, 1945. febr. 12.)
- † 1914. *Herman* Ottó (Budapest) természettud-
dós, politikus, polihisztor (x Breznóbá-
nya, 1835. jún. 26.)
- † 1944. *Salkházi* Sára (Budapest) szociális test-
vér, pedagógus, újságíró, szerkesztő (x
Kassa, 1899. máj. 11.)
28. x 1869. *Hanauer* Árpád István (Pápa) r. kat. püs-
pök, hittudományi író (= Vác, 1942. jan.
13.)
1944. Az ideiglenes kormány hadat üzen Né-
metországnak.
- † 1944. *Gesztli* József (Budapest) gépészmérnök,
geofizikus (x Bp. 1878. jan. 1.)
- † 1944. *Horánszky* Lajos (Budapest) bankár,
politikus, újságíró (x Szolnok, 1871.
jún. 3.)
29. x 1894. *Borovszky* Oszkár (Pincéd) színész (†
Marosvásárhely, 1966.)
- x 1904. *Csajághy* Márta (Budapest) orvos, ideg-
és elmegyógyász (= Bp. 1945. jan. 7.)
30. † 1944. *Fest* Sándor (Budapest) filológus (x Sze-
pesháralja, 1883. nov. 21.)
- † 1944. *Péczely* József (Budapest) író, újságíró (x
Dunapataj, 1876. szept. 12.)
31. x 1894. *Hertz* Ottó (Eperjes) zongoraművész (†
New York, 1976. jan. 5.)

Osszeállította: Mezey László Miklós

A **Honismeret** folyóirathoz legkönnyebben postai előfizetéssel lehet hozzájutni. Rendszeresen beszerezhető továbbá a következő helyeken:

Gondos Béla könyvüzleteiben: Budapest, XIV. Thököly út 78. sz. alatt, valamint a Deák téri könyvpavilonban, a Metró pénzár mögött. Mindkét helyen munkanapokon 10-től 18 óráig.

A Magyar Művelődési Intézet könyvtárában, Bp. I. Corvin tér 8. munkanapokon 9-től 16 óráig.

Megvásárolható továbbá a fővárosi Metró peronjain lévő extra-hír újság pavilonjai-
ban.

Helyi kiadók, vásárlók, olvasók figyelmébe!

Van már lehetőség a honismereti kiadványok, könyvek országos terjesztésére:

megkezdte működését a Honismereti Börze

Kiadók, figyelem! Történelmi, honismereti kiadványaikat 5–10 db példányban országos terjesztésre átveszi az újonnan induló börze. Várjuk írásos ajánlataikat vagy bizományba megküldött kiadványaikat! (Az átvételt szerződéssel visszaigazoljuk.)

Érdeklődő vásárlók! Honismereti kiadványok vásárolhatók személyesen naponta 9–16 óra között vagy postai utánvétellel megrendelhetők.

A Honismereti Börze címe:

Szakszervezetek Pest Megyei Könyvtára

1075 Budapest, Dózsa Gy. út 68. fsz.

T.: 122-1670

Honismeret bibliográfia

Abafi Lajos: A szabadkőművesség története Magyarországon., Akadémiai Kiadó, 1993.

Angster József: Angster: a pécsi orgonagyár és a család története. *Pannónia Könyvek*, Pécs, 1993. 221 old.

Backamadaras 600 éve, 1392–1992. Infopress Rt. Székelyudvarhely, 1992. 210 old.

Náznán Jenő: Backamadaras földrajzi és természetrajzi viszonyai, Domborzati viszonyok, Falu határárn előforduló talajtípusok, Éghajlat, Backamadaras határai; **Pál-Antal Sándor:** Rövid visszapillantás a falu keletkezésére. Székely település, Backamadaras az önálló fejedelemség korában, Backamadaras a Rákóczi-féle szabadságharc és 1848. között, Backamadaras az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc idején, Backamadaras 1849–1918 között; Backamadaras a két világháború között. Kisebbségi sors; **Pál-Antal Sándor-Makkai Endre:** A kommunizmus jármában; Makkai Endre: Hangya Fogyasztási Termelő és Értékesítő Szövetkezet, Backamadaras és vidéke Tejszövetkezet, Hitelszövetkezet, Fogyasztási szövetkezet; **Pál-Antal Sándor:** Adatok Backamadaras XVI–XVIII. századi népességi viszonyáról, A népességi viszonyok alakulása a XIX. században; Nyelvi, vallási és nemzetiségi viszonyok az évszázadok során; **Pál-Antal Sándor-Kiss Ferenc:** A névhasználat Backamadarason; **Gáspár András:** Mozzanatok a református Egyházközség életéből; **Kali Zsolt-Szigeti György:** A backamadarasi iskola története; **Szigeti György:** Művelődési élet a faluban; **Náznán Ildikó:** Népi hagyományok, népszokások; **Gáspár András:** Backamadarasi Kiss Gergely.

Balázs Géza: A kapcsolatra utaló (fatikus) nyelvi elemek a magyar köz- és népnyelvben. *Nyelvtudományi Értekezések 137.* Akadémiai Kiadó, 1993.

Bandholtz, Harry Hill: Román megszállás Magyarországon: napló nem diplomata módra. Bp. M. Világ 1993. 247 old.

Bánffy Miklós: Huszonöt év: 1945. Bp., Püski, 1993. 220 old.

Bárczi Géza: Magyar szövejtő szótár. Budapest, Trezor, 1991. 348 old.

Beke György: Egyetlen út: az önrendelkezés. Az *Erdélyi Szövetség füzetei 3.* Intermix Kiadó Budapest–Ungvár, 1993. 75 old.

Beke György: A lándzsa hegye. Apáczai Könyvműhely–Intermix Kiadó Budapest–Ungvár, 1993. 77 old.

Bogoly János: Királyhelme. Királyhelme és a Felső-Bodrogköz természetrajza és történelme. Madách, 1992. 171 old.

Bogyay Tamás: Magyarország történeti távlatból. Bécs–Budapest–München, 1993. 168 old.

Borsi-Kálmán Béla: Nemzetfogalom és nemzetstratégiák: a Kossuth-emigráció és a román nemzeti törekvések kapcsolatának történetéhez. Bp. Akad. 1993. 353 old.

Börzsönyvidék. (Történeti és néprajzi tanulmányok) Szob, 1993. 190 old.

Bódi Zsuzsanna: „Pógár lányok”, „pógár legények”. A vallási közösséget segítő társasmunkák Ipolytölgyesen és Letkésen; **Csáky Károly:** A gyermekkel kapcsolatos népi hiedelmek és szokások az Alsó-Ipoly mentén; **Csukovits Anita:** A kender termesztése és feldolgozása Letkésen; **Gunda Béla:** Néprajzi gyűjtőúton a Garam és az Ipoly vidékén; **Hála József:** Csontkovácsok a Börzsönyi és az Ipoly menti falvakban; **Hála József:** A nagybörzsönyi Hátikas; **Hála József:** Hőke Lajos néprajzi kutatásai Hont vármegyében az 1860-as években; **Ikvainé Sándor Ildikó:** Balladák Letkésről; **Keszi Kovács László:** Tárgyi néprajzi megfigyelések Drégelypalánkon és Ipolyföldemésen; **Mándli Gyula:** Szob iskolatörténete a középkortól a XX. század közepéig; **Szilágyi Miklós:** Élményelbeszélés a szokolyai állattartásról; **Vasvári Zoltán:** Szokolya erdőgazdálkodása; **Zomborka Márta:** A szálláskeresés szokása Ipolytölgyesen.

Bözödi György: A Nap és a Hold keresése: bözödi népmesék. *Mesék, mondák, történetek*, Bp. Akadémiai K. 242 old.

Buzás László-Tóth Ferenc: Makó utcanevei. *A Makói Múzeum füzetei 72.*, Makó, 1992. 62 old.

Címerek és díszpolgárok Makón. *A makói Múzeum füzetei 69.* Makó, 1991. 35 old.

Czine Mihály: Kisebbség és irodalom. Bratislava: Madách, 1992. 241 old.

Csókos Varga Györgyi: Tárgyi anyanyelvünk. *Növekedvén nevelünk 2.* Szent Gellért Egyházi Kiadó, 1992. 142 old.

Deér József: Pogány magyarság, keresztény magyarság. Bp. Holnap, 1993. 271 old.

Dunatáji találkozás. A Bács-Kiskun megyei Nemzetiségkutató konferencia előadásai. Kecskemét, 1992. 168 old.

Ó. Kovács József: Szidók a Duna-Tisza köze városi társadalmában; **Bárh János:** Nádudvar telepítő kontraktusa; **Zorn Antal:** A németesség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye mai területéről; **Merk Zsuzsa:** Málenkij robot után; **Kőhegyi Mihály:** Egy dél-magyarországi község elmagyarosítása. *Hegedűs Antal:* Zombori szerbek és magyarok 1848/1849-ben a szerb és a magyar sajtó tükrében; **Balogh Ödön:** A cigányok

megjelenése, letelepedése Kiskunfélégyházán. *Kuczy Károly*: Az érsek-hartai és szentkirályi térképek névanyaga és néhány tanulsága; *Vajkai Szófia*: Búboskemenye és hűtőláda; *Szűcs Judit*: Kérdésseltevések a csávolyi gyűjtés alapján; *Sz. Kőrösi Zsuzsanna*: Paraszti értékrend két nemzetiségi közösségben; *Krupa András*: Kalendáris szokások a kiskőrösi szlovákoknál; *Tóth Emília*: Dunaegyházi szlovák népszokások; *Kovács Endre*: Bosnyák summások a Bácskában; *Kiss Mária*: A Baja környéki délszlávok (bunyevácok) szokásformái; *Kriston Vizi József*: Adalékok Dusnok gyermekfolklórához; *Fehér Zoltán*: A bátyai nép dalkincsének és zenei életének sajátosságai; *Mándics Mihály*: Aratóünnep; *Sztrinkó István*: Bellosics Bálint néprajzi kutatásai a bácskai délszlávok körében; *Tarján G. Gábor*: Nemzetiségi nyelvtanulás és nyelvhasználat mint integrációs lehetőség a bácskai horvátok sorsváltozásai tükrében; *Radó Péter*: A Bács-Kiskun megyei nemzetiségi közösség vitalitása.

Égető Melinda: Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés története a középkortól a múlt század közepéig. Akadémiai Kiadó, 1993.

Eperjessy Kálmán: Politikai és gazdasági elemek a Maros folyó történetében. *A Makói Múzeum füzetek* 76. Makó, 1993. 15 old.

Etnikumok enciklopédiája Budapest, Kossuth Kiadó, 1993. 415 old.

Fekete Sándor: „...agyon akart verni a magyar nép...” adalékok Petőfi választási megbuktatásához. *Z-füzetek* 43. Bp., 1993. 48 old.

Gaáli Zoltán: A székely ősvárak története, mondája és legendája. Kritérium-Akadémiai K., 1993.

Garami László: Védett természeti értékeink: képes útikalauz. Panoráma, 1993. 272 old.

Géczi Lajos: Civilek a hadifogságban. Madách, 1992. 240 old.

Gosztonyi Péter: A magyar Golgota: a politikai megtorlások vázlatos története Magyarországon 1849-től 1963-ig és egyéb korrajzi történetek. Bp. Százszorszép, 1993. 296 old.

Hartyányi István: Kovács Imre-bibliográfia. Budapest, Szenci Molnár Társ., 1993. 84 old.

Hodinka Antal Emlékkönyv. (Szerk: Udvari István) Nyíregyháza, 1993. 454 old.

Hopp Lajos: Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban. Bp. Balassi, 1992. 208 old.

Huszár Tibor: Párhuzamok és kereszteződések. Erdei Ferenc, Bibó István és a Márciusi Front. *A Makói Múzeum füzetek* 68. Makó, 1991. 144 old.

Ilon Gábor: A nagydéli középréppusztja évszázadai. Pápa, 1992. 52 old.

Ipolyi Arnold: Csallóközi úti-képek. Pozsony, Kalligram, 1993. 174 old.

Kajetan Endre: A második Mohács: három év, 1918–1920, krónikája. Bp. Szenci Molnár Társ., 1992. 113 old.

Kántor Lajos: Függhíd: közérzet krónika. Pécs–Bukarest, Jelenkor–Kritérium, 1993. 287 old.

Kázmárk. Abaúj megye. (Lakóhelyismereti munkáltató tankönyv) *Kázmárki füzetek II.* Miskolc, 1993. 150 old.

Kécskei kalendárium 93. Naptár. Tiszakécske, 1992. 276 old.

A tartalomból: *Juhász Julianna*: Népi gyógyászat Tiszakécskén; *Lovas Zoltán*: Tiszakécskei hiedelemmondák elemzése; *Verebélyi Károlyné*: Egy hagyományos újkécskei szoba berendezése; *Czinegéné Károly Anna*: Egy Tisza menti község néphagyományai; *Györki Ágnes*: Tiszakécskei gyermekjátékok, gyermekdalok, mondókák.

Királyhelme. Múlt és jelen. Királyhelme, 1993. 12 old.

Kiss Gy. Csaba: Magyarország itt marad. Pozsony: Kalligram, 1993. 223 old.

Kovács Sándor Iván: A „Syrena” és a szobor. Pécs, Pro Pannónia, 1993. 185 old.

Köteles Pál: Magyarország – európaiság. Magvető, 1993. 301 old.

Lábadai Károly: Meg vagyok én búval rakva. Fórum Kiadó Újvidék, 1992. 142 old.

Lajta László: Összegyűjtött írásai. Bp. Akadémiai Kiadó 325 old.

Lengyel László: A barokk Eger és Heves megye. Budapest, 1993. 32 old.

Magyar néprajzi atlasz 7. 8. 9. kötetek. Bp. Akadémiai K. 1992.

Magyar Etelka: Mi marad utánunk? Bodófalva fennállásának századik évfordulójára. Temesvár, 1993. 61 old.

Magyarország miniszterelnökei 1848–1990. Bp. Cégér, 1993. 241 old.

Magyarország és Európa. Évkönyv: a magyarországi életet befolyásoló politikai, gazdasági és kulturális események a környező országokban. Budapest, Interetnica Alapítvány, 1992. 227 old.

Magyarország és Európa: nemzetpolitikai szemle. Részcíme: Esélyek és remények a Kárpát-medencében, 1992. Bp. Euro-Hungária, Interetnica Alapítvány, 1992. 227 old.

Makkay János: A magyarság keltezése. Bp., 1993. 130 old.

Márai Sándor: Röpirat a nemzetnevelés ügyében. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1993. 142 old.

Mészáros Lázár emlékezete: az 1991. március 13-ai tudományos ülésen elhangzott előadások. Baja, Türr Múzeum, 1993. 72

Mesztegnyő (Templom és kolostor) *Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 454 sz.* Mesztegnyő, 1993. 16 old.

Móricz Zsigmond levelesládája. (összeáll.: Rádics Károly) Bp. Püski, 1993. 283 old.

Móricz Kálmán: Nagydobrony. Bp. Hatodik Síp Alapítvány, 1993. 348 old.

Múzeumi diárium. (Veszprém megyei múzeumi napló az 1993. esztendőre). Veszprém, 1993. 87 old.

A tartalomból: Egy véres bűntény Paloznakon 1293-ban; Deák Ferenc Balatonfüreden; Ferenc József koronázási jubileuma Veszprémben; Gyűjtőúton Kelet-Tirolban.

Nagy László: Magyarország Európában: a honfoglalástól a közelmúltig. Bp. Honffy, 1993. 309 old.

Orbán Imre: Makó római katolikus temetői a 18–19. században. *A Makói Múzeum füzetek 71.* Makó, 1992. 37 old.

Ordas Iván: Így élt Mária Terézia. Budapest, 1993. 141 old.

Paraszi élet a Duna két partján I. (Szerk.: Körmenyi Géza) Tatabánya, 1992. 121 old.

Peéry Rezső: Requiem egy orszáért. 3. kiad. Pozsony, Pannónia, 1993. 153 old.

Silling István: Boldogasszony ablakában. Népi imádságok és rólvasások Kupuszináról. Újvidék-Fórum Kiadó, 1992. 128 old.

Somogyi Honismeret 1993/1 Megyei Városi Könyvtár, 1993. 114 old.

Deák Varga Dénes: Somogy megye váiról; *Dr. Draveczky Balázs:* Adatok a reformkori Somogy ismertetéséhez (Forrásközlés); *Dr. Koltay Péter:* Gárdonyi Géza mint néptanító Somogyban; *Matyikóné Nagy Éva:* Kossuth-emlékek Siófokon; *Mohos Béláné:* Szigetvári képeslap (Bárod Biedermann Rezső és a polgári iskolák); *Jeli József:* Kenyérsütés; *Mester József:* Húsvéti totázás; *Dr. Király Lajos:* Kisértetek és hazajáró halottak; *Lórincz Sándor:* Műemlék-stációk; A környezetvédelmi és műemléki bizottság beszámolója (Összeáll.: *dr. L. Szabó Tünde*); A Legyen szebb a mi falunk pályázatáról; A környezetvédelmi és műemléki bizottság 1993. évi munkaterve; A környezetvédelmi és műemléki bizottság pályázata; *Lévai József:* Hogyan lett Lengyváry Feriből Csik Ferenc?; *Horváth János Milán:* Száz éve született Goszthonyi Mária; *Matyikó Sebestyén József:* Beszélgetés Z. Soós Istvánnal; *Bodó Imre:* Egy elfelejtett néprajzkutató életművéből (Emlékezés Gelencsér Sándorra); *Gelencsér Sándor:* Kobilik Sza-

lascskán; A Honismereti Szövetség 1993. évi munkaterve; A Somogy megyei Honismereti Egyesület 1993. évi feladatterve; *Dr. Spira György:* Egy Kossuth-kiállítás elé; *Haris Attila:* A tenger csodái; Reöthy Ferenc munkássága (Összeáll.: *Sipos Csaba*); A szülőföld vonzásában: Boldogasszonyfa; Somogyra vonatkozó válogatott helyismereti irodalomjegyzék (Összeáll.: *dr. Sipos Csaba*); Somogy a helytörténet tükrében (Válogatott sajtóreportorium 1993. I. negyedév)

Sütő András: Szemet szóért. Dokumentumok, naplójegyzetek. Debrecen, 1993. 438 old.

Szabó László, Cs.: Erdélyben. Budapest, Magvető 1993. 161 old.

Szabó T. Attila: Erdélyi magyar szótörténeti tár 5. kötete. Bp., Akadémiai 1127 old.

Szanaszló József: A Magyar-iskola és háború utáni sorsa: közigazgatástudományi-történeti visszaspillantás. Bp. Verzál 211 old.

Szigeti Tóth János: A magyar műveltség esélyei: művelődésszociológiai, történeti, népfőiskolai tanulmányok. Bp. Püski, 1993. 324 old.

Szilágyi Ferenc: A magyar szókincs regénye; Debrecen, 1993. 246 old.

Szülőföldünk. 1993. 20. szám. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei honismereti bizottság, 1993. 163 old.

Rémiás Tibor: A doni hősök; *Szabó Péter:* Észak-magyarországi honvédek a Donnál; *Zsebesi László:* Horváth Béla tűzérbemérő naplója nyomán; *Jakab László:* Amire nem szívesen emlékszem (Naplórészlet); *Rémiás Tibor:* Salgó Andor naplójából; *Rémiás Tibor:* Stefán László visszaemlékezése; *Serfőző Simon:* Még utána is (vers); *Boross István:* Válogatás a doni felvételekből; *ösv. Mató Jánosné:* Memento (vers); *Nagy Béla:* A miskolci doniak; Ragyolczi Csoma József emlékünnepség Abaújdevescerben; *Szalipszki Péter:* Emlékezés és emléktáblaavatás Abaújdevescerben; *Krösser János:* Megnyitó; *Kubinyi András:* Csoma József kora és tudományos munkássága; *Gulyás János:* Az emléktábla avatóbeszéde; *Bakcsy Mária:* Csoma József egyházi tevékenysége; *Eva Margit:* A Csoma család nevében; *Bodnár Tamás:* (Olasz)liszka történetéből I.; *Bencsik János:* Tarcál gazdaságtörténetéhez (1744); *Lukács László:* A Hangács patak Mente múltjából; *Balogh Sándor:* Pálos rendház Diósgyőrben; *Kamody Miklós:* Rácok a Tiszánál; *Lukács László:* Ragályi Tamás (1785–1849); *Nagy Géza:* A szlovákiai Bodroglók vízre utaló nevei; *Takács Béla:* Tompa Mihály imádságos könyve az „Olajág”; *Pozbai Dezsőné:* Tompa Mihály 1844-es Dalfüzere; *Rácz Győző:* Tompa Mihály-ünnepségek 1992-ben; *Veres János:* A Tompa Mihály-klub három évtizede; *Kovács Dániel:* Móricz Zsigmond életútjának állomásai megyénkben; *Domonkos János:* Madách – a mélyen vallásos; *Nagy Károly:* Tollas Tibor Putnokon és Nagybarcán; *Bencsik János:* Borsodi Jóska balladája; *Csobod Árpád:* A nyári gyümölcs; *Lukács László:* 200 éve született Lónyai László;

Molnár László: 100 éve született Kalocsay Kálmán; **Karacs Zsigmond:** 100 éve halt meg Karacs Teréz; **Pap Miklós:** 80 éves (Önvalomás); **Újváry Zoltán:** Faggyas István 80 éves (ünnepi köszöntés); **Nagy Károly:** 30 éves az ózdi Lajos Árpád Honismereti Kör; **Nagy Károly:** Emlékezés egy gömörszöllősi néptanítóra; **Varga Gábor:** Emlékezés Molnár Istvánra; **Horváth András:** Eredményes évet zárt az Emberért és Miskolcért Alapítvány; **Rózsa György:** Szellemi utakon.

Tímár Lajos: Vidéki városalakók: Debrecen társadalma 1920–1944. *Mikrotörténelem*, Bp. Magvető, 1993. 283 old.

Tipity János–Tóth Ferenc: Makói vasművesség. *A Makói Múzeum füzetei* Makó, 1992. 99 old.

Tipity János–Tóth Ferenc: Régi makói házak. *A Makói Múzeum füzetei* 74. Makó, 1992. 77 old.

Tóth Ferenc: Makó város úrbéri küzdelmeinek kezdetei 1778–1805. *A Makói Múzeum füzetei* 70. Makó, 1992. 30 old.

Virágvölgyi Márta: Kalotaszegi legényesek. *Népzenei füzetek, Hangszeres népzenei példatár*, Budapest, 1993. 116 old.

Összeállította: Bartók Györgyi

A győri helytörténészek kérése és felhívása a

GYŐRI ÉLETRAJZI LEXIKON

összeállításához szükséges adatok közlésére

A szerkesztőbizottság minden arra érdemes alkotót, művészt, politikust, tanárt és tudóst szeretne a lexikonban szerepeltetni, akik Győrött születtek, vagy alkotó korszakuk jelentős részét a városban töltötték.

Szívesen és köszönettel vennénk a közlést ilyen személyekről és adataikról.
Városi Könyvtár, Győr, Herman Ottó u. 22.

Veszprém látképe az 1930-as évekből

A HONISMERET 1993. XXI. ÉVFOLYAMÁNAK TARTALOMJEGYZÉKE

- Fodor István:* Pogány magyarság és keresztény magyarság 3/6
Horváth Lajos: Bél Mátyás és Pest megye 2/8
Kanyar József: Ki viszi át a nemzetet a túlsó partra az új évezred küszöbén? 5/3
Kralovánszky Alán: A magyar társadalom szervezésének elve az államalapítás korában 3/10
Kubinyi András: Városi szervezetek a középkori Magyarországon 6/16
László Gyula: „A szegény emberek régésze vagyok,” 6/19
Mezey László Miklós: A Honismeret Évfordulónaptára 6/89
Püspöki Nagy Péter: A plébániaszervezet egyházi keretei és azok érvényesülése az Árpád-kori Magyarországon 6/9
Tölgyesi József: A táj és az ember 3/21
Uzsoki András: Veszprém a királynék városa? 3/4
Várkonyi Ágnes: Közép-Európa esélyeiről – Bél Mátyás műveiben 2/3
Dr. Zongor Gábor: Veszprém megye a honismeret tükrében 3/3

ÉVFORDULÓK

- Boldizsár Zeyk Imre:* Az 1568. évi tordai országgyűlés emlékezete 5/6
Dr. Botka János: Hatvan éve halt meg Berecz Skolasztika 1/10
Böszörményi István: Négyszáz éve foglalták vissza Füleket várát a töröktől 6/21
Gáspár Tibor: Péczeli Józsefre emlékezünk 2/11
Gergely Jenő: Szárszó és a katolicizmus – 1943 4/7
Halász Péter: Helytörténetírás és magyarságtudat 1/3
D. Havas Gábor: Szárszó és az egyházak 4/16
Kálmán Gyula: Száz éve született Szent-Györgyi Albert 5/12
Kanyar József: Emlékeim Szabó Pálról 4/17
Kanyar József: Kovács Imre 80. születésnapjára 4/18
Karacs Zsigmond: Emlékezés Karacs Terézre 1/6
Dr. Kovássy Zoltán: Gyóni Géza emlékére 1/18
Dr. Krisztián Béla: Százéves az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület 6/28
László Gyula: Emlékeim Szárszóról (Szárszó, 1943) 4/9
Lukács László: Pesovár Ferenc 4/26
Dr. Piniér János: Százötven éve született Weber Ede, a helvéciai szőlőtermelés és borászat megalapítója 4/22
Sebestyén Kálmán: Kalotaszeg nagyasszonya: Gyarmathy Zsigáné Hány Etelka 3/26
Szeckő Károly: Kétszázötven éve született Benkő Sámuel, Miskolc első földrajzi írója 3/25
Szeckő Károly: Kovács Mihály, az első magyar nyelvű kémiakönyv szerzője 2/14
Székelly András Bertalan: Nyolcvan esztendeje született a falukutató Venczel József 5/17
Szépplaki Károly: 345 éves iskola a székely végeken 5/8
Dr. Szács Ernő: Jubiláló kórházak Debrecenben 6/25

EMLÉKEZZÜNK

- Fehér Zoltán:* „E sírban nyugszik két ismeretlen katonára, 1944” 3/51
Fodor István Ferenc: Volt kitelepítettek Jászjákóhalmán 5/71
Hidvégi Lajos: Harctéri emlékeim az ukrán nemzeti partizánokkal, 1944 1/38
Kovács Jenő: Mozaik a hadifogságból 5/68
Nagy István: „Tizenegy évig távol kellett lennem a hazától” 3/55

HAGYOMÁNY

- Ács Anna:* Veszprém megye az irodalomban 3/28
Binder Pál: Szamosközy István Beszterce megvétele-ről 2/16
Boldizsár Zeyk Imre: Dr. Teleky Mihály, Tordaszentszabolcs református lelképásztora 3/45
id. Csik Rezső: A héregi tejszóvetkezett 5/31
Csonka László-Kredics László: Dr. Pfeiffer János 3/46
Fábián Margit: A nagybőjt a bukovinai székelyeknél 2/29
Halász Péter: A barcasági magyarok 2/22
Halász Péter: Görög Péter alapítványa, 1886 3/41
Héra Szabó Lajos: A marcatói Esterházy-kastély 2/41
Dr. Hofer Lajos: Cigányiskola Érsekújváron a XIX. században 1/31
Jakus Lajos: Magyarok a múlt századbeli világiállításokon 6/37
Karacs Zsigmond: Karácsony Sándor és Csökmő 2/34
Dr. Kiss László: Honi gyökerek keresése – Hont megyében 1/32
Kosztay István: A boricajárás 6/32
Körmendy József-Kredics László: Dr. Gutheil Jenő 3/48
Köty Zsolt: A Papensíráról 3/44
Kuntár Lajos: Bimbófüzér. A hajdanvolt szombathelyi diákok folyóirata 1/2
S. Lackovits Emőke: A Bakony és a Balaton-felvidék hagyományos népi kultúrája I. 3/16
S. Lackovits Emőke: A Bakony és a Balaton-felvidék hagyományos népi kultúrája II. 4/34
iff. Lele József: Tápé búcsúja 6/29
Lukács László: Farsangi fahúzás Alsóórben 2/28
Lukács László: Nemzetesek a nemzet múzeumáért és színházáért 1/29
Márton Antal: Berhida középkori templomának építése 3/32
Muyzenberg, van den Marc: A város, ahol élni érdemes 4/29
Nagy Géza: A bodroghközi nép élete 5/29
Pók Judit: Egészséges életre nevelés a XVIII. században 5/28
Szabó Sándor: Kallómalmost épített a Molnár Mátrafüreden 2/42
Székelly György: Ipar- és árunevek a legnagyobb magyar mezővárosban 5/25
Virág Ibolya: A művelődés színterei a Vajdaságban 4/40
Wacha Imre: Mikulás-napi szokások Győrben 6/34
Zóka László: Első cserkészek a pécsi bányavidéken 5/33

BESZÉLGETÉS

- Beke György:* Az erdélyi Versailles romjainál (Beszélgetés Bálint-Pataki Józseffel) 1/21
Beke György: „A demokratikus értékék ellen is folyik ez a tisztogatás” (Beszélgetés Tökés László nagyváradai püspökkel) 6/40
Cseke Péter: Bethlen Gábor a Nagy-Homoród mentén (Beszélgetés Imreh István kolozsvári történésszel) 1/41
Halász Péter: „A legjelentősebb nemzeti gondolatokkal akarunk foglalkozni” (Beszélgetés Püski Sándorral) 4/4

TÁRLAT

- Bálint Zsigmond* felvételei, Farsangtemetés Alsósófalván, 1982 1/36

SORSKÉRDÉSEK

- Bedécs Gyula:* „Én magyarnak születtem... az unokáimnak ez már semmit nem jelent” 4/54
Juhász László: Történelmi emigrációnk helytállása 5/34
M. Sárkány Árpád: A Fekete-Körös-völgyi magyarság mártírjai 5/41
Muraközi Emil: Csenger újjászületése 4/61
Sylvester Lajos: Honismereti hidverés 3/58
Tankó Gyula: Kik vagyunk mi, gyimesi csángók? 4/41

TERMÉS

- Bagu Balázs-Szakáll Mihály:* A beregszászi nemzet-ország 4/43
Baják László: Kossuth Lajos diadalmenete 2/45
Balázs Lajos: Tér és térhatár a csikszentdomokosi lakodalomban 5/56
Boldizsár Zeyk Imre: Tordaszentlászló 2/43
Dr. Borsos András: Zalai pecsétek a XVII.–XIX. századból 6/43
Brassói Fuchs Herman: A torockói Székelykő 6/57
Czépely Lajos: Elmennék én tihozzatok... 3/68
Danis Tamás: Serke, az egykori járási székhely 6/52
Dankó Imre: A debreceni Basahalom története 1/48
Dukrét Géza: Szentjobb 3/63
Elek György: A jajhalmi veszedelem 5/46
Eperjess Ernő: „Béres vagyok, béres, béresnek születtem” 3/64
Dr. Fenyvesi László: „Magyar nemzetiszínű szalagok árulása eltiltatik...” 1/72
Fraciscus Anesini dr.–Dr. Tamaskó Béla: Egy magyarrá vált olasz orvos önéletírása 5/48
Hudi József: Orosz Pál táblabíró könyvtára 4/48
Dr. Juhász Imre: Egy hajdúszoboszlói juhtartó gazdaság története 5/54
Dr. Kiss László: Sembery Imre, az Országos Honvédelmi Bizottmány honti tagja 6/49
Konrád László: A selyemhernyő-tenyésztés emlékei Szedresben 2/55
Dr. Kovács Lajos: A nagy szántói ősmocsármaradvány végnapjai 1/79
iff. Lele József: Nepomuki Szent János-szobor Tápén 3/71
Lukács László: Kossuth Lajos a néphagyományban 5/64

- Máthé Attila:* A fehéregyházi Petőfi-múzeum alapítója 2/49
Nagy Angelika: Régi lakodalmi népszokások a kárpátaljai Szüirtén 1/59
Silling István: Tömörkény István levelei Zomborban 6/55
Szűcs Judit: A társadalmi rétegződés tükröződése a csongrádi férfiviseletben 2/52
Udvari István: Sáros vármegye jobbágynepe Tokaj-Hegyalján Mária Terézia korában 1/53
Verecs D. Csaba: A Balaton-felvidék időjárás viszonyai 3/60
Veszprémi György: Győr első vashídjának története 1/76
Zombori Lajos: A kecskeméti közmunkajegyek 1/74

KILÁTÓ

- Demény István Pál:* Bika képében viaskodó táltosok a régi Kínában 4/66
Demény István Pál: Kínai és magyar dalok hasonlóságai 2/58
Ojanen, Risto: Magyar önkéntesek Finnországiért 4/64

KRÓNIKA

- Csoma Zsigmond:* A 70 éves Gaál Károly köszöntése 1/93
Deme László: Végh József köszöntése 2/63
Demeter Zayzon Mária: Négyszázhetvenkilenc pályázat (A Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázata) 4/72
Fábián Margit–Höfler Lajosné: Bukovinai székely hagyományörző tábor Lengyelben 1/92
Fasang Árpád: Vas Lajos 2/80
Dr. Fenyvesi László: A Magyar Várkutatók Egyesülete 6/65
Frigyessy Ágnes: A hazaszeretet forrásai 4/71
Frigyessy Ágnes: Turulháza 2/76
Gábori Imréné: Dr. Vargha Károlyra emlékezünk 4/83
Hamar Imre: „Szegtem a nagy mezőből”. Portrévázlat a hetvenéves Hadnagy Lászlóról 3/74
H. Bathó Edit: Csete Balázs emlékezete 4/79
H. Szabó Lajos: Hűszéves a Gannai Asszonykórus 2/79
H. Szabó Lajos: Tízéves a Malomsoki Baráti Kör 3/86
Honismereti emléklakettet kaptak 1993-ban 6/62
Horváth Lajos: Történettudományunk rendszerváltása 4/41
Huszár János: A Pápai Jókai Kör 3/81
Jankus Gyula: Kazinczy-napok Kassán 4/82
Kanyar József: Ünnepi megnyitója (A XXI. Honismereti Akadémia) 6/60
Kanyar József: Zárszó (A XXI. Honismereti Akadémia) 6/62
Kérégyártó Mihály: Honismereti tábor Putnokon 1/91
Kondor Endre: Felújították az elesett orvoskatonák emlékművét 2/75
Kovács Dániel: Honismereti népfőiskola a Szováttán 6/69
Körmendi Géza: Komárom-Esztergom megye néprajzi kutatása az elmúlt harminc évben 4/75
Kulesár László: Egy régészeti szakkör munkája és lehetőségei 6/63

A Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázatának eredményjegyzéke, 1992. 5/80
iff. Lele József: Klébelsberg-napok Szegeden 1/95
iff. Lele József: Újjászületett Szegeden a Miasszonyunk zárda 2/73
Mándli Gyula: Honismereti kerékpártúra az Ipoly mentén 2/72
Matyikó Sebestyén József: Antalffy Gyula 80 éves 2/65
Matyikó Sebestyén József: Emléktáblát avattak Szegeden dr. Perbiró Józsefnek 4/82
Nagy Géza: Köszöntjük a 75 éves Balassa Ivánt 2/61
Nagy Károly: Faggyas István 80 éves 3/78
 Notita Hungariae emléklakettet kaptak 6/61
Pejin Attila: Városi múzeum és helytörténeti kutatás Zentán 5/73
Pethő László: A 92 esztendő dr. Ruzsvay Lajos 2/67
Reindl Erzsébet: A tapolcai Bárdos Lajos Általános Iskola szakkörei 3/84
Remák Béla: Tájház Szepsiben 1/97
Dr. Sípós Csaba: Reöthy Ferenc emlékezete 4/84

Szabó Sándor: „Templomépítő” János Feldebrőn 1/98
Szócs János: A csángó folklór Gyimesközéplekon 2/77
Dr. Szöllősy Tibor: Magyar gimnázium és Hollósy-szobor Técsőn 5/78
Timaffy László: In memoriam Kovács Antal 5/58
Tóth Dezső: A dátkai Szülőföld Baráti Kör 4/80
Dr. Tóth József: Megalakult a Kárpátalja Felfedező Pro Patria Szövetsége 4/81
Tóth József: Városszépítő Egyesület, Tapolca 3/82
Tölgyesi József: Hogyan György helytörténész 1/96
Tölgyesi József: A Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaság 3/80
Turóczy Istvánné: Honismereti táborok 1992-ben 2/70
Z. Urbán Aladár: Szent-Ivány Ferenc-emléknapok Ipolyvarbón 6/71
Vámosi László: Éremgyűjtő-találkozó Tatán 2/78

KÖNYVESPOLC

Balassa Iván: Tokaj-Hegyalja szőleje és bora (Dr. Pintér János) 4/91
Balázs Géza: Papp József: Tiszacsege történeti néprajza 1/104
Bartók György: Az endródi asszonyok élete a századfordulón 5/95
Bartók György: Két könyv Szentesről 2/85
Beke György: Kiss József: Így éltünk az Érmelléken 6/81
Bencsik János: Tokaj társadalma a tárgyak tükrében (Szűcs Judit) 5/94
T. Bereczki Iboyla: Ujváry Zoltán: Népi táplálkozás három gömri völgyben 3/99
Bodó Sándor: A magyar paraszti termelés igaerejének története (Nagy Balázs) 3/99
Csiffáry Gergely: A hatvani posztómanufaktúra története (Dankó Imre) 6/76
Dankó Imre: Csiffáry Gergely: A hatvani posztómanufaktúra története 6/76
Demeter Zayzon Mária: Ambrosy, Anna: Az ausztráliai Victoria államban élő magyarok egy szociológiai felmérés tükrében 2/84
Demeter Zayzon Mária: Henri H. Stahl: A régi román falu és öröksége 6/78

Demeter Zayzon Mária: Két nemzetiségi kiadvány Tolna megyében 5/100
Demeter Zayzon Mária: A Rábától a Muráig 3/94
Dóka Klára: Tanulmányok Csongrád megye történetéből, XVIII. 4/90
Fehér Zoltán: Réthei Prikkel Miklós: Rákóczi kisúrfi 6/83
Földvári Sándor: Hodinka Antal-emlékkonferencia Nyíregyházán 6/74
Galambos Sándor-Kujbusné Mecsél Éva: Takács Péter-Udvari István: Szlovák nyelvű paraszti valóságok Mária Terézia korából 5/99
Gyetvai Péter: A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete I–II. (Székelyné Kőrösi Ilona) 6/75
Győre Géza: Százéves a szabadkai könyvtár 2/87
 A honismeret a hazai sajtóban 1/110
Dr. Horváth József: Timaffy László: Táltosok, tudósok, boszorkányok 4/89
Iványi István: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helységnévtára (Mák Ferenc) 1/102
Jalsovszky Katalin–Tomsics Emőke: A tegnap világa (Dr. Stockné Horváth Mária) 5/90
Kanyar József: Für Lajos három könyvéről 5/86
Kanyar József: Kodály „breviáriuma” 2/83
Kiss József: Így éltünk az Érmelléken (Beke György) 6/81
Kovács Antal: „Szíp kutya, randa eb” (Tuba László) 6/82
Dr. Kovács Jenő: Kuntár Lajos: Hármaskönyv Csörötnekről 1/103
Kovács Dániel: A Hármás kis tükör új kiadása 3/89
Krisztián Béla: Népfőiskola tegnap, ma, holnap 5/94
Lábadt Károly: Meg vagyok én búval rakva (Szirtes Gábor) 6/79
Mák Ferenc: Iványi István: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helységnévtára 1/102
Nagy Balázs: Bodó Sándor: A magyar paraszti termelés igaerejének története 3/99
E. Nagy Lajos: Településtörténeti kalauz Komárom-Esztergom megyéről 1/99
Nagy Sándor: Dombó középkori monostor és erőd (Dr. Szamosújvári Sándor) 5/96
Olosz Katalin: Cifra János meséi 3/96
Papp József: Tiszacsege történeti néprajza (Balázs Géza) 1/104
Dr. Pintér János: Balassa Iván: Tokaj-Hegyalja szőleje és bora 4/91
Rakó József: A szabadságharc gyemekhősei (Dr. Tóth József) 2/86
Réthei Prikkel Miklós: Rákóczi kisúrfi (Fehér Zoltán) 6/83
Dr. Sárközi Zoltán: Varga József: Bűnös nemzet vagy kényszerű csatlós? 3/90
Stahl, H. Henri: A régi román falu és öröksége (Demeter Zayzon Mária) 6/78
Dr. Stockné Horváth Mária: Jalsovszky Katalin–Tomsics Emőke: A tegnap világa 5/90
Dr. Szamosújvári Sándor: Nagy Sándor: Dombó, középkori monostor és erőd 5/96
 Széchenyi és a Tisza-völgy rendezése (F.L.) 1/104
Székelyné Kőrösi Ilona: Dunatáji találkozás 5/102
Székelyné Kőrösi Ilona: Gyetvai Péter: A tiszai koronakerület telepítéstörténete I–III. 6/75
Szirtes Gábor: Lábadt Károly: Meg vagyok én búval rakva 6/79

- Szűcs Judit*: Bencsik János: Tokaj társadalma a tárgyak tükrében 5/94
- Takács Péter-Udvari István*: Szlovák nyelvű paraszti vallomások Mária Terézia korából (Galambos Sándor-Kujbusné Mecsei Éva) 5/99
- Timaffy László*: Táltosok, tudósok, boszorkányok (Dr. Horváth József) 4/89
- Dr. Tóth József*: Rakó József: A szabadságharc gyermekhősei 2/86
- Töreky Lilla*: Bibliotheca Musei Tapolcensis 1/108
- Dr. Trugly Sándor*: Egy hasznos régészeti kötet Szlovákiából 3/95
- Tuba Sándor*: Kovács Antal: „Szíp kutya, randa eb” 6/82
- Udvarhelyi Nándor*: Bácska és Bánság 3/92
- Udvarhelyi Nándor*: Boldog Várad 2/82
- Udvarhelyi Nándor*: Az erdélyi Múzeum újjászületése 1/105
- Udvarhelyi Nándor*: Az erdélyi Tudományos Füzetek új darabjai 5/97
- Udvarhelyi Nándor*: Két könyv a Batthyány-családról 6/77
- Ujváry Zoltán*: Népi táplálkozás három gömőri völgyben (I. Berczki Ibolya) 3/99
- Varga József*: Bűnös nemzet vagy csatlós? (Dr. Sárközi Zoltán) 3/90

FÓRUM

- Beke György*: Városok önismerete 4/85
- Dr. Del Medico Imre*: Még egyszer Szekfű Gyuláról 2/90
- Fodor István Ferenc*: Egy honismereti múltú polgármester – önmagáról 1/89
- Radó György*: Királyaink nevééről 1/86
- Sándor Anna*: Új tanítók új iskolák 2/89
- Szöllősy Tibor*: Megvan-e még a középpapsai kuruczászló? 1/87

HÍREK

- Balázs János*: A szecselevárosi Zajzoni Rab István Szakközépiskola 2/106
- Bibliotheca Hungarica Alapítvány 5/5
- A Budapesti Kőbányai önkormányzat cigány pályázata 5/67
- Csorba Csaba*: Regélő várak 5/72
- Helytörténeti kiállítás Szurdokpuszpökiben 5/109
- Jankus Gyula*: Az 1848/49-es kéméndi csata tiszteletére 2/88
- Dr. Mándics Mihály*: Honismereti hír Csávolgyról 4/93
- Molnár Mátvás Alapítvány 2/90
- Népi fa játszótér Detken 5/109
- Rémias Tibor*: Szülőföldünk 5/111
- Szabó Sándor*: Borászati emlékmű 4/99
- Szabó Sándor*: Nemzetközi népzenei tábor a Bükkben 5/110
- Dr. Tóth József*: Damjanich vörössipkása 2/57
- Vasúttörténeti kiállítás Hatvanban
- Vongrey Béla*: Báthori István emlékünnepe 5/103
- A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület nyári történelmi iskolája Talon 2/15

HONISMERETI SZÖVETSÉG HÍREI

- Bartha Éva*: A Honismereti Szövetség elnökségének 1992. december 4-i ülése 2/95
- Bartha Éva*: A Honismereti Szövetség elnökségi üléséről 3/102
- Bartha Éva*: A Honismereti Szövetség küldöttgyűlése 6/86
- Derzsi Ottó*: A honismeret a sajtóban 2/96, 3/103, 4/94, 5/104, 6/87
- A Honismereti Szövetség alapszabálya 2/91
- A XX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia honismereti dolgozatai 2/100

Az 1993/5. számban megjelent keresztrejtvény helyes megfejtése: ÖSGESTA – MÁTYÁS – BUDÁN – VITÉZ JÁNOS – KÉPES KRÓNKA – KÉZAI SIMON – ANONYMUS. Helyes megfejtést küldtek be: Braun Barbasz (Székesfehérvár), Király Ferencné (Veszprém), Pacsu Gergelyné (Várpalota), Rosta Ferencné (Budapest), Stéhli Ferenc (Budapest), Dr. Terék Gabriella (Budapest). A jutalomkönyveket postán kapják meg a Lakitelek Alapítványtól.

Kedves olvasóink! Tekintettel arra, hogy a honismereti keresztrejtvény iránt 1990. évi indulása óta egyre csökkent az érdeklődés, rejtvényünket 1994-től megszüntetjük. A beküldött megfejtések csekély száma alapján arra a meggyőződésre jutottunk, hogy olvasóink nem elsősorban a keresztrejtvény megfejtése miatt forgatják a Honismeretet, s enélkül is találnak benne érdeklődésüknek megfelelő gazdag, tanulságos és szórakoztató anyagot.

Ebben a reményben kíván minden olvasónknak kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog üzeneteket.

a SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

*Bordakészítés Bardócon
(Seres András felvétele)*

